SVIJET ŠAHA

ANTHONY SAIDY I NORMAN LESSING

SVIJET ŠAHA

Preveo Žarko Anić-Antić

mladost

Naslov originala
THE WORLD OF CHESS
Copyright Ridge Press, New York, U.S.A. for text and illustrations

Special Photography by Norman Snyder
Picture Research by Marion Geisinger

Stručna redakcija
Mario Bertok

Urednik
Miroslav Kutanjac

Likovna oprema
Irislav Meštrović

Tehnički urednik
Josip Zdunić

Korektori
Zdenka Prpić i Lela Coffou

Izdavačko knjižarska radna organizacija *Mladost*
Zagreb, Ilica 30

Za izdavača
Branko Juričević

Tisak i uvez:
ČGP »Delo« Ljubljana – 1980.

195.227
794.1
GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB

Sadržaj

Predgovor 8
Uvod 9

1. Čudesni svijet šaha 12

2. Stara igra rata 40

3. Caïssina crno-bijela karijera 60

4. Rađanje teorije 76

5. Meteor je bljesnuo 92

6. Mislioci 112

7. Šah ulazi u dvadeseto stoljeće 132

8. Hipermoderna revolucija 156

9. Doba dinamizma 172

10. Sjećanja kavanskog igrača 188

11. Prvaci šezdesetih godina 200

12. Dnevnik šahovskog majstora 216

13. »Bobby« 226

Doba novog šampiona 248
Kazalo 253
Izvori fotografija 256

Predgovor

»Svijet šaha«, djelo američkih autora Anthonyja Saidyja i Normana Lessinga, nedvojbeno ima značajno mjesto u šahovskoj literaturi, posebice u onoj na našem jeziku.

Golema šahovska aktivnost u svijetu, koja se manifestira bezbrojnim turnirima i raznovrsnim priredbama, privela je ovoj drevnoj igri veliki broj novih poklonika (u Svjetskoj šahovskoj federaciji danas je učlanjeno 107 zemalja). U želji da što više napreduju na hijerarhijskoj ljestvici kategorija, majstora, internacionalnih majstora... ovi su poklonici postali »konzumenti« knjiga iz šahovske teorije kojih je posljednjih desetak godina izdano više nego u čitavoj šahovskoj povijesti. Takva vrst knjiga vrlo lako i brzo nalazi put do kupca i zbog toga ih izdavači izdaju bez ikakvog »poslovnog rizika«. »Nove« se knjige pišu nadopunjavanjem svoje ili tuđe knjige novim varijantama i – posao je gotov.

»Svijet šaha« je nešto sasvim drugo. Tu nema mnogo teoretiziranja i analiziranja već je tu prikazana povijest šaha vrhunskim stilom koji umnogome zalazi u literarne vode. Mladi šahovski entuzijasti i »stariji« ljubitelji šaha ovom knjigom dobivaju sistematiziranu povijest šaha, od početaka negdje na Istoku pa sve do danas, uključujući i naš dodatak o »skidanju« Fischera i posljednjem meču za titulu svjetskog prvaka.

Iako gotovo četrdeset godina živim u »svijetu šaha«, imao sam samo jednu priliku da vidim knjigu sličnu ovoj. To je knjiga poljskog autora Gizyckog »Sa šahom kroz vjekove i zemlje«. No, ovaj je autor, na žalost, simboličnu pažnju posvetio modernim šahovskim velikanima. Ipak, i takvu je knjigu veliki David Bronštejn pohvalio smatrajući da je popunila prazninu u šahovskoj literaturi. (Na žalost, prevedena je samo na ruski jezik.)

Knjiga »Svijet šaha« gotovo da nije mogla dati više o svemu onome što bi ljubitelje šaha približilo toj čarobnoj igri. Tu su upravo sjajne fotografije koje su bile u dobroj mjeri nedostupne autorima u našoj zemlji. No, ne samo zbog zanimljivih fotografija, već i zbog izvanrednog teksta valjalo je izdati ovu knjigu. Autori nisu ništa propustili: početak šaha i širenje Evropom, pojavu šahovske literature, turnire, mečeve za svjetskog prvaka, šahovske entuzijaste, analize najljepših partija itd. Tu su sjajni opisi šahovskih velikana, šahovskih »svetišta« kao što su Café de la Régence u Parizu, Stuyvesant Chess Cluba u New Yorku. Opis života u tim klubovima možda je nešto najljepše što je napisano o šahu.

Posebnu pohvalu autori su zaslužili za objektivan prikaz kako svojih tako i stranih šahovskih velikana, jer su dosad autori o šahu obično isticali vrijednost i značenje svojih, a umanjivali značenje stranih šahista. Ovo je osobito uočljivo u prikazu modernog šahovskog razdoblja u kojem su sovjetski šah i njegovi protagonisti opisani onako kako ih ni vlastiti autori ne bi prezentirali. Naprotiv, možda se otišlo u drugu krajnost jer je bivši prvak svijeta, Robert Fischer, obrađen bez očekivane pompe.

Na kraju, »posudio« bih riječi Davida Bronštejna iz predgovora spomenute knjige poljskog autora: »Želim sretan put ovoj knjizi... Ona to zaista zaslužuje.«

Mario Bertok

Uvod

Bobby Fischer izazvao je eksploziju koja je izbacila šah iz letargije i koja je stvorila burno zanimanje za ovu kraljevsku igru pobudivši pravu lavinu šahovske literature. Ne samo da se radilo o posve novim knjigama različitih profila, već su oživljene i stare knjige umotane u sjajne, nove omote koje su se sada raspačavale po višim cijenama. Sve je to uvećalo već ionako opsežnu literaturu, brojniju od svih knjiga pisanih o drugim igrama zajedno.

Čemu, onda, još jedna šahovska knjiga? Zato što su autori osjećali potrebu za jednom posebnom vrstom knjige što bi bez iole stida iskazala njihovu ljubav prema igri koja im je pružila toliko mnogo sretnih trenutaka. U knjizi se spaja slikovna profinjenost s novim saznanjima, čime postaje zanimljiva i amaterima i profesionalcima. A iznad svega, knjiga je sveobuhvatna, jer opisuje svaku stranu šahovskog svijeta i to na zabavan način, a ne u obliku udžbenika.

Pričom i živom anegdotom pokušali smo zabilježiti romantičan početak i razvoj šaha slijedeći njegov trag od Indije, Perzije i Muslimanskog carstva do kontinentalne Evrope, Engleske, skandinavskih zemalja, Rusije i zapadne hemisfere.

Isticanjem životnih zgoda velikih majstora i naglašavanjem njihova trajnog doprinosa ovoj igri, autori nisu samo željeli izreći svoje golemo divljenje prema njima nego pružiti početnicima praktične upute, a iskusnijim igračima dati dobrodošao podsjetnik.

Najvažnije je ipak da su autori pokušali ispraviti vrlo čest propust u većini šahovskih knjiga: zanemarivanje ljudskog elementa, strasti i frustracija, individualnih osobitosti i raspoloženja ne samo u glasovitih igrača u šahovskoj povijesti nego i u milijuna anonimnih »pacera« koji su glavno uporište šaha i osnovno jamstvo njegova neprekinutog postojanja.

Šah – igra, umjetnost ili znanost – koji je poprilično prevalio u drugi milenij, ni izdaleka nije hladna, intelektualna vježba. Šah je aktivnost ispunjena napetošću i emocijom, borba i bitka koje cilj nije samo pobjeda već i stvaranje ljepote i vječne istine. I zato beskrajne naknadne šahovske analize, za razliku od drugih igara gdje je središnja činjenica pobijediti ili izgubiti, simptomatične su za ovo vječno traženje.

Da ironija bude veća, ovo doba kompjutora ni izdaleka nije natjeralo Caïssu da otkrije svoje tajne, već je poslužilo samo da potvrdi neiscrpnu raznolikost šaha. Šahovski su potezi beskrajni kao što je beskrajna i privlačnost šaha za ljude različitih profesija na cijelom globusu. Budućnost šaha nikad nije izgledala svjetlijom.

Možda je to zbog toga što šah, kao svjetski rasprostranjena aktivnost koja ujedinjuje suparništvo i suradnju, daje i poseban doprinos miru, štoviše, i ljudskom opstanku. Geslo Svjetske međunarodne šahovske federacije, FIDE, posebno je prikladno: »Gens una sumus.« (»Jedan smo rod.«) Nigdje ovaj duh nije našao bolji primjer nego u svijetu šaha.

Autori žele zahvaliti Moshi Czerniaku čije su uspomene predstavljale vezu sa stanovitim velikanima, zatim Mishi Allenu, na njegovu ljubaznu odzivu da prevede tekstove iz ruskoga tiska, Edwardu Laskeru za njegovu pomoć u prikupljanju informacija i Bobbyju Fischeru, kojega su mnogostruki uspjesi dali šahu, napose američkome, kvantitativni skok.

A. S. N. L.

1.

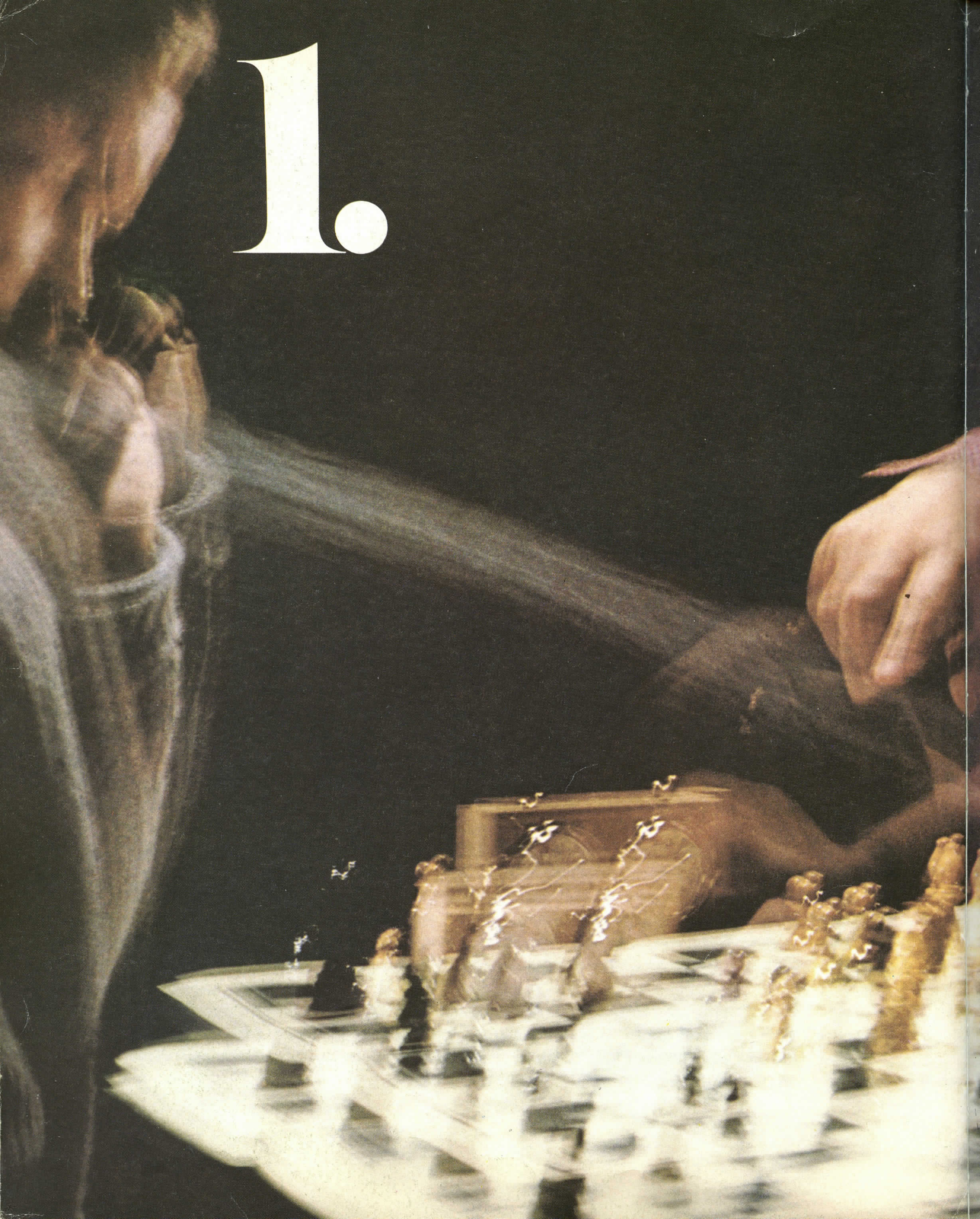

Čudesni svijet šaha

»Godine ne mogu svenut je, nit navika otrcati njezinu beskonačnu raznolikost.«

William Shakespeare

Visoki dostojanstvenik koji je bio u posjetu, upita kalifa Haruna al-Rašida: »Što je šah?« A kalif mu odgovori pitanjem: »Što je život?«

Velika pitanja, zaista! Ako je kalif želio sugerirati da ni šah ni život nije lako definirati, bio je u pravu. A ako je mislio da je šah isto toliko raznolik kao i život, njegov je odgovor također valjan. Više od bilo koje druge igre, šah je simbolizirao širok niz događaja s kojima se susrećemo u svakodnevnom životu. Omar Khajam je pisao:

»Mi tek pješaci smo da miču nas
Kako šahist velik' naredit zna.
Po šahovnici života nas miče,
A zatim u lijes smrti meće.«

A u zaljubljenijem raspoloženju:

»Dama se makne, neutješan ja,
I grubo na pionov posjed pade.
Sit od igre lovca i tog kralja
Topa uz top stavljam . . .eto mata!«

U perzijskom jeziku riječi »top« i »obraz« jesu homonimi.

Šah je značajno zaokupio ljudsku imaginaciju više od milenija. Ta je igra oduševila osobe od najnižih pa do najviših slojeva, obične ljude, vladare, budale i pametne.

Šahovska terminologija ušla je u svakodnevnu uporabu. »Pat« je dobio značenje vojničkog ili političkog mrtvila. Simbolizam ove igre uvelike se upotrebljavao u književnosti, od sanskrtske *Vasavadatte iz* 7. stoljeća do Boccaccia, Rabelaisa, Cervantesa i Lewisa Carrolla. *A Game at Chess* (Partija šaha), politička satira dramatičara Thomasa Middletona iz 17. st., odvela je autora u zatvor. Ali, kao što je rekao Machiavelli: »Nijedan tiranin ne može matirati duh slobode!« Kada bivši predsjednik Argentine, inače po tradiciji šahovske zemlje, uvlači svoju suprugu u politiku, u novinskom naslovu čitamo: »Perón pomiče damu.«

Zbog šaha su ljudi gubili imetak (rijetko kad dobivali), prekidale se ljubavne veze (kadšto i učvršćivale), a neki kreativni genijalci odricali su se svega ostalog u životu. Partije šaha bile su odgovorne za poneka ubojstva, a možda čak i za otkriće Amerike. Autori još nisu sreli čovjeka koji je uspio da zauvijek prestane igrati ovu igru.

Ta moćna privlačnost šaha uključuje elemente koji ga uzdižu iznad kategorije puke igre. U svijetu punom agresije, šah je sublimirana borba *par excellence*. Šah je i mnoštvo znanstvenih podataka i hipoteza koje čovjek može proučavati cijeloga života a da se ne iscrpe sve mogućnosti. Najsretnija definicija šaha koja potječe iz *Velike sovjetske enciklopedije* glasi: »Šah je umjetnost koja se pojavljuje u obliku igre.« Jer zaista, element ljepote predstavlja njegovu najprivlačniju odliku. Mi predlažemo dodatnu karakterizaciju: šah utjelovljuje globalnu zajednicu ljudi ujedinjenih zajedničkom vezom koja nadilazi sve uskogrudne interese.

Tek u novije vrijeme psihoanaliza je rastumačila prijašnje skrivene aspekte tajanstvene privlačnosti šaha. Psiholozi koji se bave ispitivanjem podsvijesti doveli su šah u vezu s Edipom i obiteljskom ljubavlju. Cilj igre je, naposljetku, uništenje protivničkoga kralja. Freudovska teorija šaha može nam pomoći da objasnimo zašto se relativno malen broj žena dublje zainteresirao za ovu igru. (Tek 15% članova Američke šahovske federacije čine žene.) Njima nedostaje ocoubilački motiv. Ovo objašnjenje unosi jamačno više smisla od primjedbe protivnika ženske ravnopravnosti: »Žene nemaju pameti za šah.«

Ma koliko žena bila jak igrač, njezin »rejting« (broj bodova na rang listi, op. red.) premašuje više od stotinu muških majstora. Naravno, ženama je dugo uskraćivan pristup u natjecateljske discipline. Ali, rastući feministički pokret mogao bi ubrzo stvoriti i prvog ženskog velemajstora. (U međuvremenu, desetak šahistkinja dobilo je

Prethodne stranice: »Čuger!« Tamo gdje je ruka brža od objektiva fotografskog aparata. William Lombardy (lijevo), Fischerov sekundant na Islandu, i autor ove knjige Saidy igraju ovu popularnu formu brzopoteznog šaha. Sat u pozadini dopušta svakome igraču samo pet minuta za igru.

naslov velemajstora, op. red.) Razbijanjem tradicionalnih ideja o ulozi spolova, sve se više žena ozbiljno zanima za šah. Ženski rod je moćan – a isto tako moćno je i matiranje »starog« muškarca.

Sammy Reshevsky, koji je prije navršenih 10 godina života matirao mnogo starijih igrača na turnejama, bio je najglasovitije čudo od djeteta da bi i kasnije na najbolji način ispunio nade koje su u njega polagane.To su činili i ostali besmrtnici – Morphy, Capablanca i Fischer – koji su još u djetinjstvu igrali majstorski. A čudo od djeteta Arturito Pomar izrastao je u prvog španjolskog velemajstora.

Sedmogodišnja šahovska čuda od djece povremeno se i dalje pojavljuju. Zanimljivo je za istraživače mozga da se čuda od djece redovito pojavljuju samo u trima oblastima od kojih se svaka čvrsto temelji na brojkama: u glazbi, matematici i šahu. Kad smo već kod toga, uvriježeno krivo vjerovanje da je šah igra za starce, gubi tlo pod nogama. Napori natjecateljskog šaha idu u prilog mlađima, a sredinom tridesetih godina postižu vrhunska dostignuća. Mnogi velemajstori znatno gube na snazi poslije četrdeset pete godine.

* * *

Bivši svjetski prvak Max Euwe rekao je da je najpoučniji pristup šahu proučavanje povijesnog napredovanja ove igre na primjerima vodećih protagonista. I zato će jedan od najvažnijih ciljeva ove knjige biti da slijedi podrijetlo i razvoj šaha te da opiše doprinose majstora i velemajstora koji su poslužili definiranju razvitka šahovskih ideja.

Ali svijet šaha obuhvaća i humaniju stranu. Nije dovoljno zabilježiti poteze šahovskih majstora a da se uz njih potanko ne ispričaju i one muke koje čovjeka raspinju i oni svjetliji trenuci u turnirskim partijama, kao što je opisano u poglavlju »Dnevnik šahovskog majstora«.

A ne bi se smjela načiniti uobičajena pogreška da se ovakav pregled šaha ograniči isključivo na velike igrače. Čak je i važnija velika većina »pacera«, šahovskih zanesenjaka i ljubitelja čija ljubav i podrška ovoj kraljevskoj igri daje životnu snagu. Poglavlje »Sjećanja kavanskog igrača« ističe štovanje ovom junačkom soju kroz cijelu knjigu.

Najglasovitiji šahist-amater u američkoj povijesti nedvojbeno je Benjamin Franklin. Osim svog dobro poznatog hvalospjeva *The Morals of Chess* (Moral šaha), Franklin je bio i fanatičan poklonik ove igre; počinjao bi igrati u šest sati navečer i ne bi završavao prije svitanja. U Parizu je 1779. godine posjetio Café de la Régence i promatrao igru velikog Philidora, premda je problematično je li ikad vidio neku od Philidorovih opera. Umjesto toga više je volio igrati šah. Kao što je Franklin i sâm rekao: »Ovo zovem svojom operom, jer rijetko gledam opere u Parizu.«

Mnogi Franklinovi šahovski protivnici bile su žene, i prema njegovu vlastitom kazivanju, vrlo šarmantne žene. Stanovitoj madame Brillon ispričao se zbog toga što se ona predugo zadržala u kadi zbog njegova udubljivanja u partiju: »Kažite mi, draga moja prijateljice, kako ste mi jutros? Poslije onoga nikad više neću pristati da započnem partiju u vašoj kupaonici. Možete li mi oprostiti ovu indiskreciju?« Interesi doktora Franklina moguće je da su bili usmjereni prije užicima nego šahu.

Abraham Lincoln također je stekao glas vrsnog šahista. Dok je igrao protiv suca Treata iz Vrhovnog suda države Illinois, prekinuo ga je njegov najdraži sin Tad postavivši mu pitanje na koje Lincoln zadubljen u partiju, nije odgovorio. Dječak je u ljutnji nogom udario po šahovnici i figure se razletješe. Sudac Treat bio je bijesan. »Sada više nećemo znati čija je bila partija«, odbrusi. »Pa, suče«, spokojno odgovori Lincoln, »nazovimo je Tadovom partijom.«

Čini se da glazbenici imaju sklonosti prema šahu: Miša Elman, braća Ojstrah, Piatigorsky, Richard Strauss i Prokofjev, a da ne spomenemo Marka Tajmanova, kon-

Lijevo: Šahovska garnitura načinjena za Thomasa Jeffersona, dar francuske vlade dok je Jefferson bio ministar u Francuskoj. Figure su izrađene od izrezbarene slonovače.
Ispod: Slika »Lady Howe matira Benjamina Franklina« prikazuje ovog velikana kako igra šah u Londonu gdje je boravio kraće vrijeme kao poslanik.

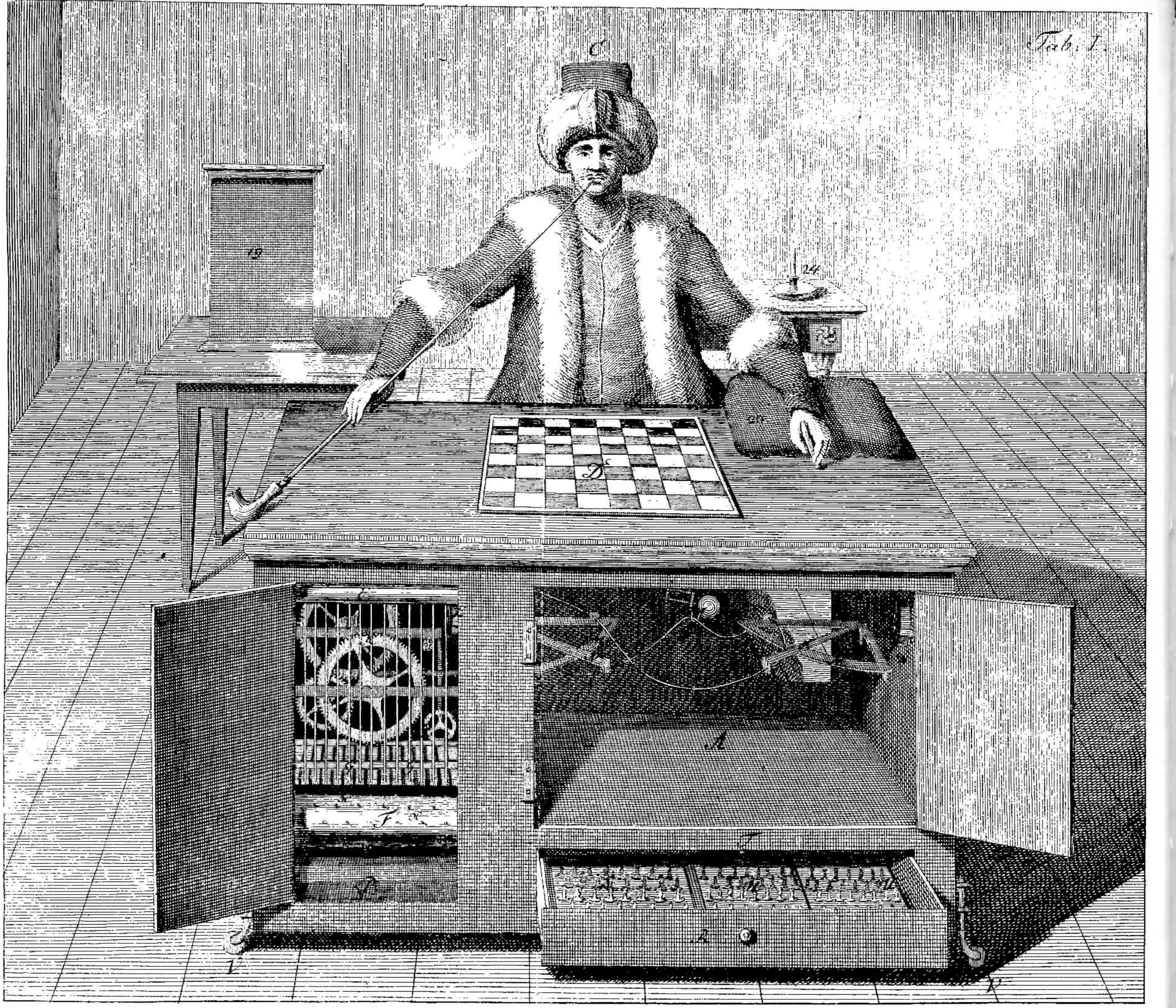
Tab. I.

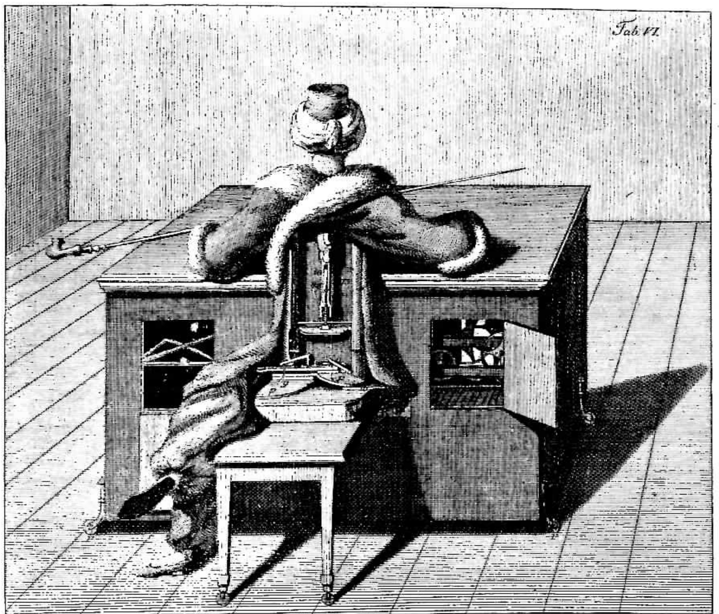
Tab. VI.

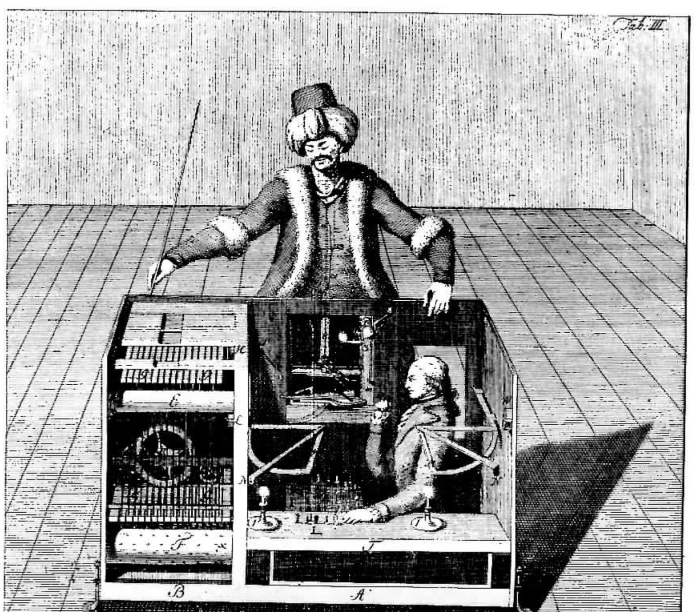
Tab. III.

Lijevo: Bakrorezi iz 18. st. koji prikazuju kako radi automatski šahist »Turčin«, von Kempelena. Trik se sastojao u tome što se u donjem odjeljku automata skrivao živ igrač. Ispod: Simultanka koju je odigrao M. Rosenthal, vrlo poznati majstor iz 19. stoljeća.

certnog pijanista, velemajstora i kandidata za svjetskog prvaka. Prokofjev je nazvao šah »svijetom borbe, planova i strasti«.

Među umjetnicima isticao se Marcel Duchamp koji je isto toliko bio čuven među šahistima zbog svojih mnogobrojnih doprinosa ovoj igri, uključujući tu oblikovanje šahovskih figura, nenadmašnu garnituru džepnog šaha, povremena pisanja (poput svoje knjige o konačnicama koju je napisao zajedno s Vitalyjem Halberstadtom), kao i za neumorno zanimanje i entuzijazam. Prije no što se stalno nastanio u New Yorku, nastupio je za francusku olimpijsku momčad 1930. godine u Hamburgu gdje je remizirao s američkim prvakom Frankom Marshallom. Time je Francuska završila susret sa Sjedinjenim Državama neriješenim rezultatom. Duchamp je jednom rekao: »Svi su šahisti umjetnici.«

Voltaire, Rousseau i ugledni britanski povjesničar Henry Thomas Buckle (jedan od najjačih igrača svoga vremena) bili su odani privrženici šahu, kao i pisci Walter Scott, John Ruskin, Sinclair Lewis i Vladimir Nabokov. Posebno je zanimljiv slučaj Charlesa Dickensa, gorljivog šahista, po pričanju njegove protivnice Victorie Tregear. Kad god bi ga ona pobijedila, Dickens je zahtijevao revanš. Oboje su naročito voljeli rješavati probleme ili, kako ih je Dickens volio zvati, »tvrde šahovske orahe«. Jednom su proučavali jednu remis konačnicu u ponoć i to je navelo Dickensa da zamišljeno umuje: »Zašto ne? Muškarac i žena predstavljaju na kraju krajeva, ravnotežu. Oni su, kad se uzmu u obzir njihove zajedničke osobine, jednaki.« A zatim je nastavio: »Ona žena koja najvećma zna, koja najvećma misli i koja najvećma osjeća, najveća je. Intelektualna naklonost jedina je trajna ljubav. Ljubav koju nosi u sebi šahovska igra može matirati svakoga čovjeka i riješiti problem života.«

Mnogi su vladari pokazivali sklonost prema šahu. Timur je, navodno, bio na glasu kao majstor u jednoj

Gradska knjižnica

Lijevo: Apstraktna slika Marcela Duchampa »Portret šahistâ«, ulje na platnu, 1911.
Ispod: Duchamp osobno bez ikakve apstrakcije, igrajući figurama koje je oblikovao i darovao mu njegov kolega-umjetnik Max Ernst koji je također bio veliki poklonik šaha.

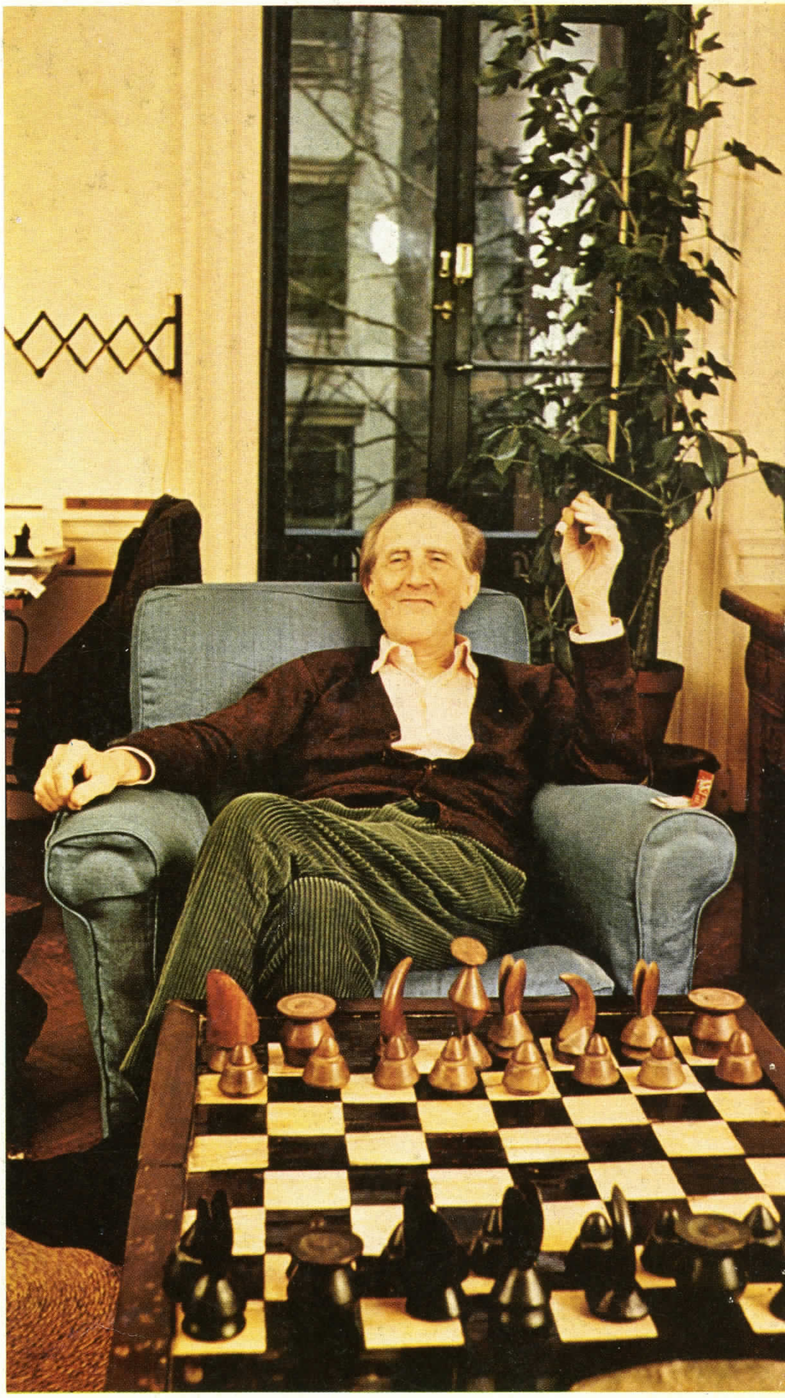

sličnoj igri poznatoj kao perzijski veliki šah. Uz to valja primijetiti, da ukoliko i nije bio, nitko mu se ne bi bio usudio reći istinu. Skromniji i vjerojatno pošteniji bio je jedan, još stariji, veliki osvajač, Al Ma-Mun (786–833), sin i nasljednik Haruna al-Rašida, koji je jednom priznao: »Čudno je da ja, koji vladam svijetom od Inda na istoku do Andaluzije na zapadu, ne mogu upravljati trideset dvjema figurama na prostoru od 2 x 2 lakta.«

Napoleon, Fridrik Veliki, Ferdinand i Isabella, Robespierre, Ivan Grozni, švedski kralj Karl XII, Marx i Lenjin, svi su bili i šahisti. Trocki je zapanjio svijet svojim vojničkim uspjesima kao vrhovni zapovjednik Crvene armije u građanskom ratu, ali šahist, koji ga je poznavao pod njegovim pravim prezimenom Bronštajn i koji je s njim igrao u jednom malenom šahovskom klubu u donjem dijelu East Sidea u New Yorku, prezirno je dobacio: »Pih, mogao sam mu dati skakača ‚fore'.« Pravom, zadrtom šahistu važna je samo čovjekova vještina igranja.

Švedski kralj Karl XII, vojnički genij, izgubio je većinu svojih šahovskih partija, prema kazivanju Voltairea, jer je od svih figura najviše volio micati svoga kralja. Ta njegova sklonost bila je toliko poznata da je Fridrik Veliki, zaokupljen svojim osvajanjima, jednom napisao: »Ja sam poput šahovskog kralja Karla XII, uvijek marširam.«

* * *

Šah naslijepo zaokupio je maštu milijuna. Igrač zapravo nema povez preko očiju, ali igra ne gledajući u šahovnicu, a protivnikovi potezi mu se dojavljuju. Kad je u 18. st. Philidor igrao naslijepo istodobno s trojicom protivnika, to je pozdravljeno kao najveći pothvat koji je ikad postigao ljudski um. Morphy je igrao naslijepo protiv osmorice jakih igrača u Café de la Régence pobijedivši šestoricu i remiziravši dvije partije u ekshibiciji koja je trajala više od deset sati. Njegovi su ga obožavatelji podigli na ramena i nosili trijumfalno ulicama Pariza.

Lijevo: Plohe trodimenzionalnog šaha. Ispod: Skladatelj John Cage zaokupljen partijom elektronskog šaha u Electric Circusu 1968. Dolje: Partija za četiri igrača. Druge varijante uključuju valjkastu šahovnicu i »nevidljive« figure.

Šah sa živim figurama. Ceremonijalna igra koja potječe još iz srednjovjekovlja a ovdje se igra u gradiću Marostica u sjevernoj Italiji. Šah je oduvijek bio prikladan za alegoriju. Rabelais opisuje partiju sa živim figurama u Pantagruelu *koji je objavljen 1532.*

Danas se ovakvi pothvati smatraju relativno rutinskim poslom. Aljehin je povećao ovaj rekord igranja simultanki naslijepo; godine 1933. odigrao je 32 partije na čikaškoj izložbi »Stoljeće napretka«. I mnogo dana kasnije mogao se prisjetiti poteza i odigrati svaku od tih partija.

George Koltanowski, belgijsko-američki majstor, nadmašio je Aljehinov rekord 4 godine kasnije u Edinburghu kad je igrao protiv 34 igrača, a Miguel Najdorf postavio je u Sao Paolu novi rekord deset godina nakon toga igrajući naslijepo simultanku s četrdeset petoricom igrača. Taj je pothvat trajao gotovo 24 sata. Dobio je 39 partija, 4 remizirao, a 2 izgubio.

Paradoksalno je da su mnogi vodeći majstori, uključivši tu i neke koji su briljirali u igri naslijepo, skloni ovakvu igru obezvrijediti. Morphy je o njoj pisao kao o »nedostojnoj igri« i »pukoj cirkuskoj ekshibiciji«. Jacques Mieses, odličan igrač naslijepo, tiskao je 1918. monografiju o psihologiji igranja šaha naslijepo koja se zasnivala poglavito na vlastitu iskustvu. On ga je opisao kao »puku predstavu« i kao »ama baš nikakav doprinos šahovskoj umjetnosti«.

Koltanowski, ili »Kolty«, kako su ga zvali mnogi prijatelji šahisti, izveo je jednom pravu ekshibiciju igrajući naslijepo. Publika je svako polje na šahovnici nazvala imenom jednoga grada i Kolty je, kad bi publika navela ime stanovitog grada, postavio skakača na ispravno polje. Potezi i imena pomno su bilježeni i Koltanowski je nakon ekshibicije izrecitirao odreda imena svih 64 grada.

Ma koliko takve ekshibicije začuđuju, o njima bi se prije moglo govoriti kao o pothvatu pamćenja nego šahovskog umijeća. Mnogi mnemotehnički sistemi koriste se asocijativnom sposobnošću za stvaranje efekata koji se neupućenima čine nevjerojatnim.

Postoji jedna razmjerno velika skupina šahista koji uvijek moraju igrati naslijepo jer su slijepi. Šah je oduvijek pružao veliko olakšanje fizički hendikepiranim osobama, a najviše slijepim osobama. Mnogi slijepi šahisti pokazali su veliki stupanj umijeća, čak i protiv protivnika koji nisu slijepi, što zaista zapanjuje. Bivši prvak Otvorenog prvenstva Sjedinjenih Država Albert Sandrin igrao je šah na majstorskoj razini pošto je oslijepio. R. W. Bonham, vodeći engleski slijepi šahist, osvajao je nekoliko puta prvenstvo okruga Midland. Slijepi šahisti sudjeluju i na mnogim turnirima za slijepe i videće igrače. (Olimpijade i prvenstva svijeta slijepih šahista redovno se održavaju a postoji i velik broj šahovskih klubova slijepih. Op. red.)

Slijepi šahisti upotrebljavaju posebnu šahovnicu kod koje su crna polja izdignuta iznad bijelih za otprilike 3 mm. Figure imaju na dnu malene klinove koji se utaknu u utore na šahovnici tako da igrač može dodirom osjetiti figure a da ih ne sruši. Crne figure imaju na vrhu malene šiljke da bi se razlikovale od bijelih.

Veliki američki sastavljač šahovskih problema A.F. Mackenzie bio je slijep. Nevjerojatnom podudarnošću, problem u dva poteza koji je poslao na 8. natječaj sastavljača Brightonskog šahovskog društva 1898, bio je gotovo identičan s problemom u dva poteza koji je poslao njegov suvremenik, Englez H. W. Lane. Potez koji dobiva bio je isti: Lg8-a2. Postojala je čak i jedna veća podudarnost. I H. W. Lane bio je slijep.

* * *

Drugi naporan oblik šaha jest simultanka. Ovdje majstor igra protiv nekoliko desetaka amatera hodajući od jedne šahovnice do druge i igrajući obično otvorenim, napadačkim stilom. Simultanka pruža amateru čudesnu mogućnost da kasnije kaže svome unuku: »Jednom sam igrao s Bobbyjem Fischerom.«

Svaki igrač prisjeća se ovog posebnog uzbuđenja kad je prvi put zaigrao protiv majstora. Jedan od autora ove knjige (A. S.), kad je imao 12 godina, sudjelovao je u simultanci koju je priredio majstor Eliot Hearst u Marshall Chess Clubu. Hearstova nadmoć potvrdila se tek u

MOSTRA FILA
POPOLARE

Iza scene Carnegie Halla: Šah je oduvijek bio omiljena razbibriga glazbenicima uoči početka pokusa. Veliki Philidor naučio je šah kao dječak u zboru gledajući članove orkestra kako u trenucima dosade igraju šah na dvoru Louisa XV.

kasnijoj fazi partije kad je Saidy načinio katastrofalnu pogrešku koja ga je stajala partije. Ispravan potez javio mu se te noći u snu.

Za igranje simultanke valja imati sposobnost hitrog uočavanja taktičkih prijetnji, imati izdržljive noge i fizičku kondiciju. Igrač koji priređuje simultanku suočava se sa stanovitim rizicima. Obično se ne zabranjuje nesputana konzultacija među protivnicima. Neke »mušterije« J. H. Blackburnea, engleske zvijezde 19. st. (kojega je nadimak bio »Crna smrt«), poduzeli su dodatne mjere stavivši čaše s viskijem uz šahovnice. Blackburne je iskapio čaše i smlavio protivnike u rekordnom vremenu. Kad su ga upitali u čemu je tajna njegova uspjeha, odgovorio je: »Moji su protivnici ostavili čaše s viskijem *en prise* a ja sam ih uzimao *en passant.*«

Švedskom velemajstoru Gideonu Stahlbergu pripisuje se rekord da je na simultanci u Buenos Airesu 1940. igrao protiv 400 igrača. Bilo je dopušteno da poražene igrače zamijene novi šahisti. Simultanka je trajala 36 sati, a Stahlberg je ostvario veličanstvenih 379 pobjeda.

Ali najveći šahovski spektakl zbio se 19. studenog 1966. na olimpijadi u Havani, točno na Capablankin rođendan. Taj je dan proglašen Svjetskim danom šaha. Na Trgu revolucije, 380 majstora igralo je protiv 6840 amatera. Na žalost, većinu je partija omela prije svršetka oluja s pljuskom, koja ipak nije omela partiju s diplomatskim rezultatom: svjetski prvak Petrosjan protiv Fidela Castra: remis. A tada je jedan inozemni promatrač upitao: »Tko je taj čovjek koji igra s Petrosjanom?«

* * *

Između 1883. i 1885. održan je meč u dopisnom šahu između momčadi umobolnice u Bedlamu i sveučilišta u Cambridgeu koji je pripao momčadi umobolnice. Zbog dužine vremena, koja je potrebna da se završi partija, neki su skeptici primijetili da čovjek ne mora biti lud ako želi igrati dopisni šah, ali da to pomaže. Jedna priča kola o dvojici šahista koji su igrali dopisni šah. Jedan je živio blizu Sjevernog, a drugi blizu Južnog pola. Svaka četiri mjeseca tokom deset godina, igrač na Sjevernom polu dobijao je pismo s protivnikovim potezom, razmišljao bi o svom potezu i odgovarao. Najednom, posve neočekivano, dopisivanje je prekinuto. S Južnog pola nije stigla ni riječ. Prođe jedan mjesec, prođu dva, a pisma još uvijek nema. Partija je dostigla kritičnu fazu. Šahist na Sjevernom polu, koji je igrao crnim figurama protiv Španjolskog otvaranja i koji je bio napadnut na kraljevoj strani, bio je izvan sebe od neizvjesnosti. I tada, po snažnoj arktičkoj oluji, stižu pseće saonice sa zakašnjelim pismom. Šahist na Sjevernom polu gorljivo razdere omotnicu. Poruka je glasila: *J' adoube!*

Ova anegdota ima važnost za svakog onog koji poznaje šahovsko pravilo »taknuto-maknuto«. Po njemu, ako igrač dotakne figuru mora je i pomaknuti. Ako želi dodirom samo učvrstiti položaj figure na polju, prije nego što je dodirne, kaže: »J' adoube«, tj. popravljam. Toliko o toj anegdoti. Ne treba ni isticati koliko je puta prekršena ova šahovska kurtoazija te da je prouzročila mnoge oštre svađe. U jednoj turnirskoj partiji između Matulovića i Bileka 1970, Matulović je pomakao figuru i zatim uvidio da taj potez vodi gubitku partije. Hitro je izgovorio »J' adoube!« i spokojno povukao drugi potez. Začuđeni Bilek bio je isuviše zapanjen da bi prosvjedovao i Matulović je kasnije dobio partiju. Šahovski majstori, svjedoci tog incidenta, otada se Matuloviću obraćaju s »J' adoubović« (č. Žadubović).

Dopisni je šah, dakako, prava blagodat onima koji žive u udaljenim krajevima gdje nikakvo drugo natjecanje ne dolazi u obzir. Oni se mogu pretplatiti na šahovske časopise, mogu kupovati aktuelne šahovske knjige, sudjeluju u brojnim dopisnim partijama i osjećaju da se nalaze u toku suvremenih šahovskih ideja. Ali pogrešno bi bilo pretpostaviti da je to glavna zadaća dopisnog šaha.

Većini dopisnih šahista ne manjkaju protivnici u blizini s kojima bi se izravno mogli susresti. Vrijednost dopisnog šaha leži u mogućnosti da se čovjek slobodno

prepusti razmišljanju, dubljoj analizi i eksperimentiranju. Velik broj varijanata u Modernom šahovskom otvaranju, toj šahovskoj bibliji, pripisuju se u zaslugu upravo dopisnim partijama. I obratno, dopisni šah pruža manje iskusnom igraču priliku da usavrši svoju šahovsku vještinu bez straha pred pravilom »taknuto-maknuto«.

Šahovski savez Sjedinjenih Država ima poseban sistem *rejtinga* za dopisne šahiste, a u svoj turnir »Zlatni skakač« uključila je više od sedam tisuća sudionika. Istaknuti kirurg iz Los Angelesa koji je u kasnijoj životnoj dobi pokazao snažno zanimanje za šah, upustio se istodobno u 24 partije dopisnoga šaha. On uporno tvrdi da za početnika nema boljeg načina da dobije praktičnu poduku za igru i, jamačno, je u pravu.

Glasoviti estonski velemajstor Paul Keres (Op. prev. umro 1975) kao dječak nije imao doraslu konkurenciju u svome rodnom gradu Parnuu. I tako je 1931. postao dopisnim šahistom da bi uskoro igrao istodobno čak u više od stotinu partija. U svojoj knjizi *Rane partije Paula Keresa,* prva partija koju navodi je dopisna partija sa slijedećim potezima otvaranja (Keres ima crne figure): 1. d4 d5 2. c4 e5!? Albinov protugambit ne vidi se mnogo na turnirima ovih dana, ali dopisni šah, kao što smo spomenuli, pruža igraču priliku za eksperimentiranje. Keres je priznao da je u dopisnom šahu odigrao mnoga riskantna otvaranja tražeći po svaku cijenu komplicirano poziciju. Odao mu je priznanje kao pomoćnom sredstvu kojim je razvio svoje kombinatorne sposobnosti. Ambi-

Stalni posjetioci Chess Cityja (Šahovskog grada) u New Yorku.
Desno: majstor Edmar Mednis vodi simultanku.
Njegovi protivnici trude se da izgledaju
što je moguće bolje ispred fotografskog aparata.
Usredotočeni su na poziciju na šahovnici
i ne dogovaraju se među sobom.

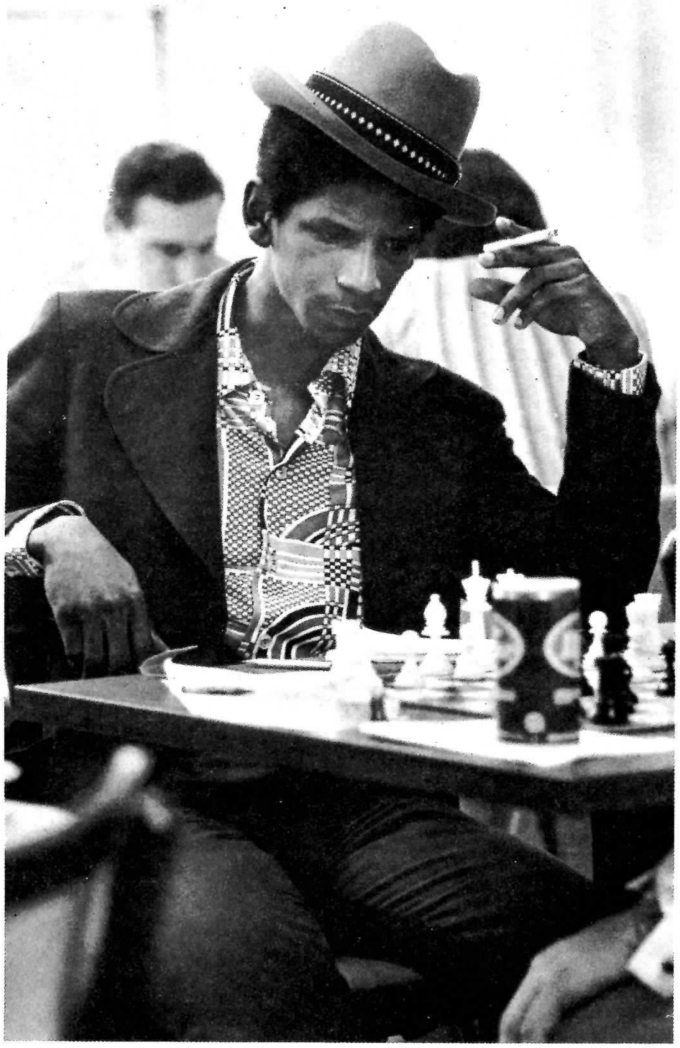

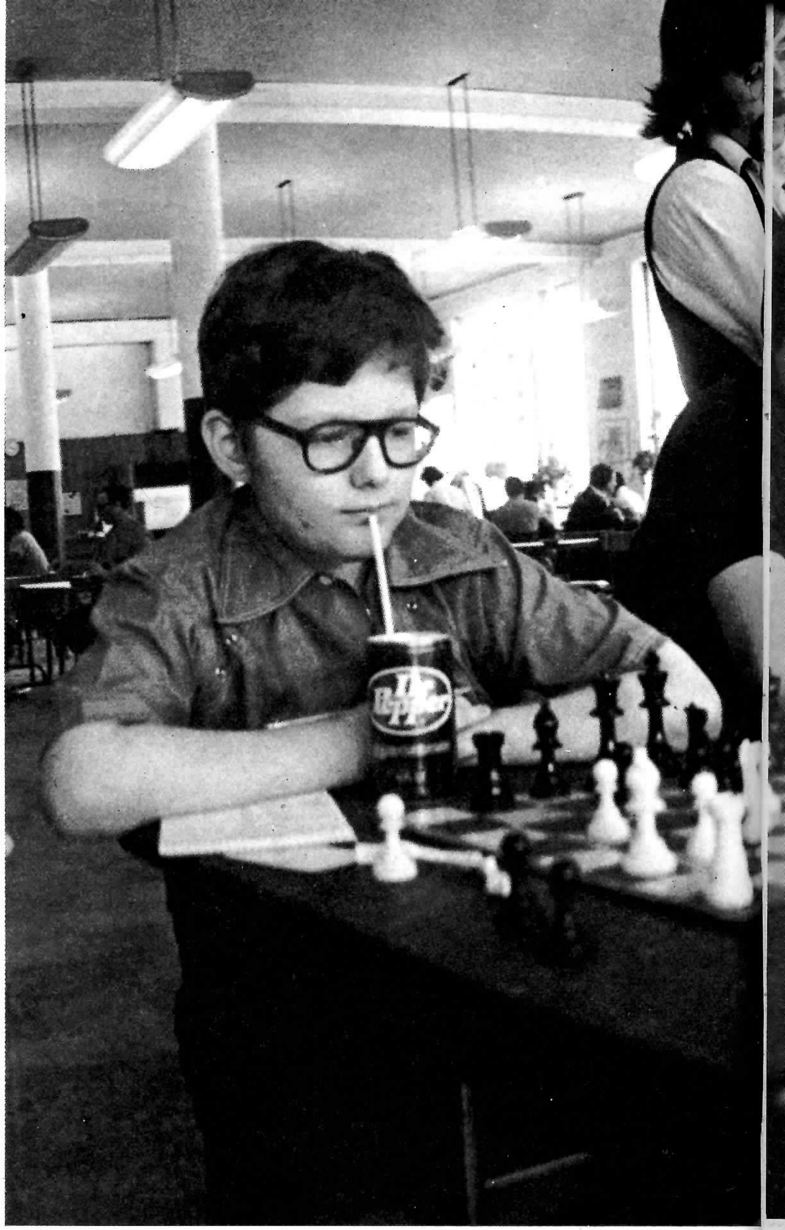

Lijevo: Svjetski glasovit Manhattan Chess Club, prizor s jednog turnira. Obratite pažnju na satove i formulare! Ispod: Sasvim drugačiji ambijent u Chess and Checkers Clubu (Klub šaha i dame), daleko od Times Squarea. Članarina se ne plaća. Prolaznici igraju za malenu uląznınu.

CHAMPIONSHIP CHESS
MARSHALL
VS.
NHATTAN

KRAMER

CHAMPIONSHIP
CHESS
MANHATTAN vs. MARSHALL
0 1
KRAMER MATERA

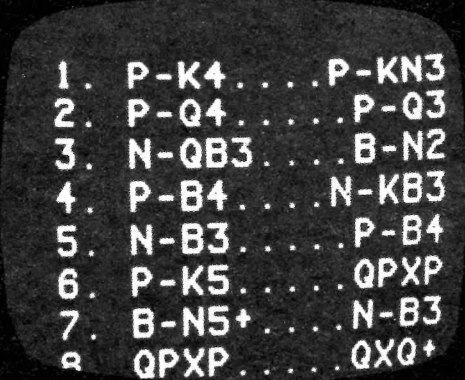
1. P-K4....P-KN3
2. P-Q4.....P-Q3
3. N-QB3....B-N2
4. P-B4....N-KB3
5. N-B3.....P-B4
6. P-K5.....QPXP
7. B-N5+....N-B3
8 QPXP.....QXQ+

MATERA

CHAMPIONSHIP
CHESS
MANHATTAN vs. MARSHALL
½ 1½
KRAMER MATERA

Prizori televizijskog meča u kojem je Sal Matera pobijedio Georgea Kramera na 13. njujorškom kanalu. Premda u njemu nije bilo mnogo akcije, meč je izazvao golemu popularnost. Najživlji dijelovi bili su komentari Shelbyja Lymana između poteza (gore desno) i panel diskusija stručnjaka.

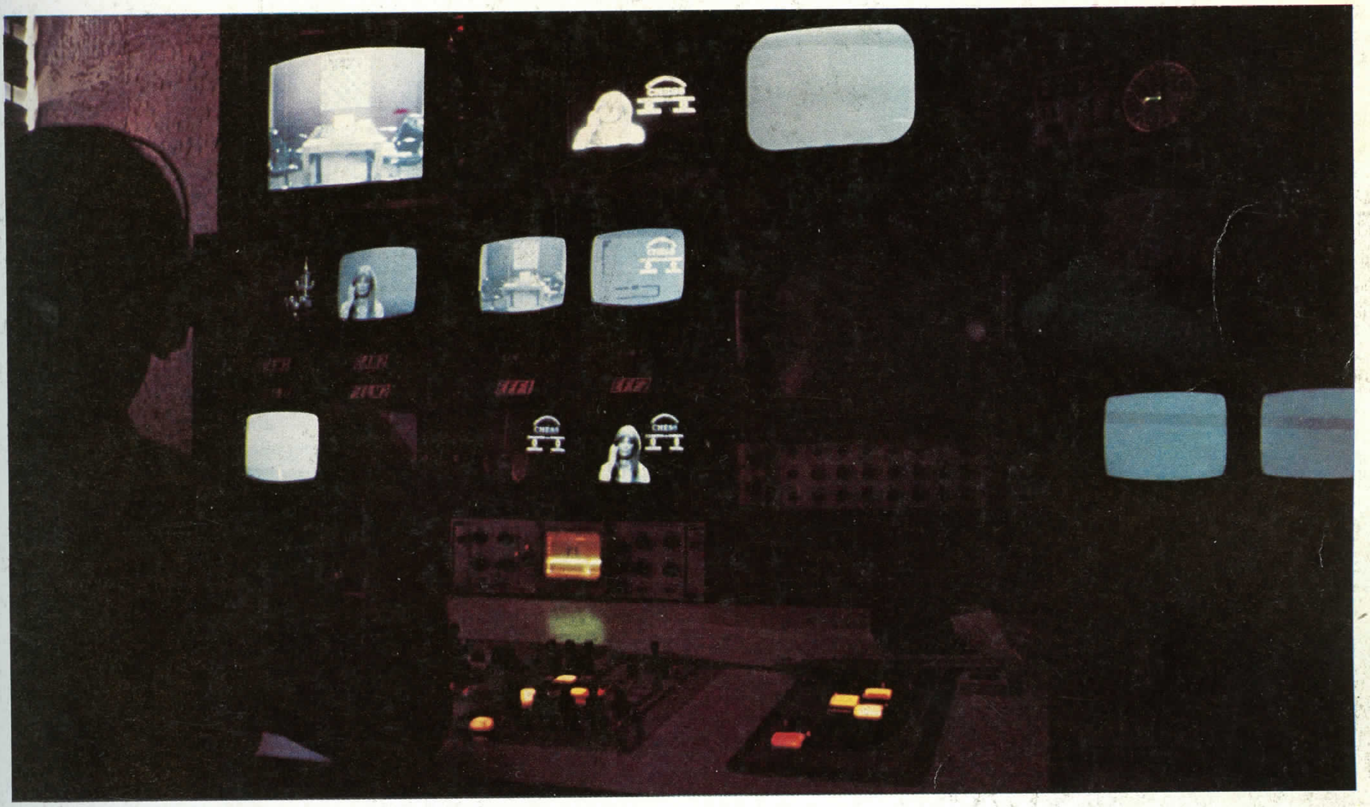

ciozni igrač ne bi smio oklijevati da postupi kao i ovaj glasoviti igrač.

* * *

Najnovija šahovska varijanta, ako se ona tako može nazvati, ujedno je i najpopularnija. Poznata je pod imenom »cuger« ili brzopotezni šah i zahtijeva, osim šahovnice i figura, i šahovski sat. Šahovski se sat zapravo sastoji od dva sata od kojih svaki ima vlastito dugme ili polužicu za pokretanje. Igrač povuče potez i pritisne dugme na svojoj strani čime zaustavlja svoj sat, a pušta u rad protivnikov. Sat se, naravno, upotrebljava na turnirima gdje igrači moraju povući određen broj poteza prije stanovite vremenske granice a koji se pomno bilježe na šahovskim formularima. Ta se granica obično postavlja za 40 poteza u dva sata te 20 poteza za dodatni 1 sat, premda i tu ima razlika. Na međunarodnim turnirima ili mečevima dopušta se više vremena, a na manjim turnirima, koji se obično održavaju preko vikenda, gdje se dvije a kadšto i tri partije moraju završiti u jednom danu, dopušta se manje vremena.

Međutim, u brzopoteznom šahu nema formulara, a broj poteza se ne ograničuje. Minutna kazaljka sata stavlja se u položaj 5 minuta prije punog sata i jedini je uvjet da se partija završi unutar tog vremenskog razmaka. Bez obzira ima li igrač dobivenu poziciju ili damu i dva topa više, ako zastavica na njegovu satu padne prije no što on matira protivnika, gubi partiju – osim ako je jedina figura koja je ostala protivniku kralj. U tom je slučaju remis.

David Hafler iz Kalifornije ima najveću privatnu zbirku šahovskih garnitura i figura u Sjedinjenim Državama. Istančana izradba izložaka odražava umjetničke stilove mnogih razdoblja i pruža kratak pogled u prošlost.

Slučajan namjernik u šahovskom klubu, neupućen u ovu novu zabavu, mogao bi se poprilično iznenaditi divljim i nekontroliranim postupcima te glasnom udaranju figura o ploču, napose tada kad se minutna kazaljka neumoljivo približi punom satu, a »zastavica« lebdi na svom vršku spremna da svakog trena padne. I tada, usred ovog ludila, mora se upitati što se dogodilo s tom mirnom i analitičkom igrom zvanom šah.

* * *

Najčistiji oblici umjetnosti radi umjetnosti u Caïssinom kraljevstvu jesu šahovski problemi i studije. Oni su neobično bogati izvori ljepote i zadovoljstva, a često i korisna sredstva za podučavanje. Najveći sastavljač problema svih vremena bio je Amerikanac Sam Loyd (1841 – 1911). Njegov je *credo* bio: »Moja teorija o ključnom potezu uvijek je takva da stvorim potez upravo obrnut od onog kojeg bi igrač tražio u 999 od 1000 slučajeva.«

To možemo ilustrirati jednim od njegovih najčuvenijih problema u dva poteza kojeg je nazvao »Američki Indijanac«.

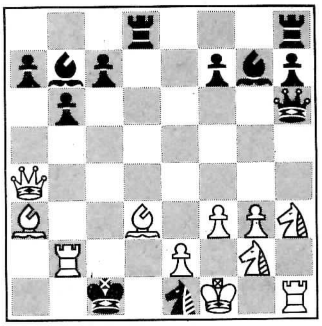

Rješenje:

1. Lf8!!

Skriven u zasjedi.

1. . . . L:b2

Da spriječi 2. Da1 mat.

2. L:h6 mat.

Druge mogućnosti također vode do mata, ali ova je najljepša i najbrža.

Desno gore: Zabavne francuske figurice iz 19. st. izrađene su od kosti. Tipično galske po dosjetljivosti i dobroćudnosti. Dolje lijevo: Arheološka iskapanja šezdesetih godina 19. st. poslužila su kao inspiracija za ove egipatske i asirske oblike. Dolje desno: Francuske figure u renesansnom stilu iz 1870.

A sada, mat u tri poteza autora C.S. Kippinga.

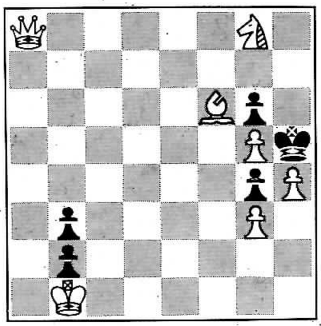

Bijeli ima golemu nadmoć u materijalu, ali kako spriječiti crnoga da ne bude u patu? Potez 1. Df3 postiže taj cilj, ali ne matira u tri poteza. I zato je rješenje:

1. Da1 ba1 2. L:a1 b2
3. Sf6 mat.

Mat u četiri poteza autora Latzela:

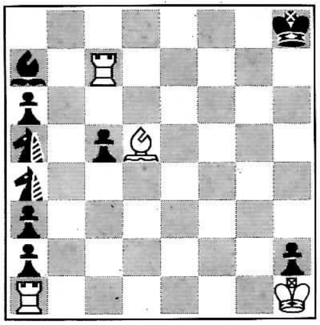

Nije baš posebice težak problem, ali zamisao je genijalna. Bijeli top na a1 dat će mat u četiri poteza pomičući se po a-liniji iako se na toj liniji trenutno nalazi ništa manje nego *šest* protivničkih figura. Primjećujete da će u svakom slučaju bijeli zaprijetiti matom i na h-liniji te da će crni svaki put povući jedini potez da to spriječi.

Rješenje:

1. T:a2 Sb2 3. T:a6 Lb6
2. T:a3 Sb3 4. Ta8 mat.

I na kraju mat u pet poteza.

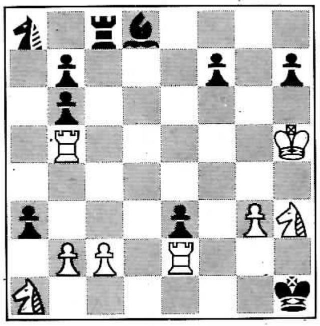

Ovaj problem uključuje i okladu. Ne samo što Sam Loyd uvjetuje mat u pet poteza, već obećava da će ga dati najneočekivanijom figurom. Osoba koja prihvaća okladu odabire tu figuru. Logično, to mora biti bijeli pješak najudaljeniji od crnoga kralja, b2! Rješenje:

1. b4

Ovim potezom, bijeli prijeti matom Tf5...f1. On ne može odmah povući topa po petom redu, jer će ga crni potezom Tc5 prikovati za b5. Ipak, to je jedini obrambeni potez crnoga:

1. ... Tc5
2.bc5 a2

Da spriječi 3. Tb1 mat.

3. c6 Lc7

To je jedini način da se spriječi mat u 5. potezu preko Td5 ili Tf5.

4. cb7 po volji
5. ba8(D) ili (L) mat.

Bijeli je mogao obećati da će dati mat dotad još nepostojećim lovcem, ali to bi odalo temu. Samo je jedan Sam Loyd.

* * *

Studija konačnice razlikuje se od šahovskog problema *per se* i to u nekoliko bitnih aspekata. Obično se ne uvjetuje broj poteza koji vode do mata: na raspolaganju stoji više figura i, općenito govoreći, pozicije su bliže

John Harbeson ima drugu najveću privatnu zbirku prekrasnih šahovskih garnitura i figura u Sjedinjenim Državama. Usprkos Harbesonovu zamišljenom izrazu lica, antikne figure rijetko se upotrebljavaju u pravoj partiji. Rukovanje takvim figurama neminovno bi smanjilo njihov ukrasni dojam.

stvarnim konačnicama. Studije konačnica korisne su za praktičnu poduku i iskazuju ljepotu. Rus A. A. Troicki imao je tu čast da bude smatran ocem sastavljanja konačnica. Jedinstveni problem koji slijedi bio je ključ zagonetke u kriminalističkom romanu S. S. Van Dinea »*Slučaj biskupa ubojice*«. (Op. prev. U engleskom jeziku riječi »biskup« i »lovac« (u šahu) jesu homonimi.) Mislite li da usamljeni lovac ne može matirati? Razmislite ponovno!

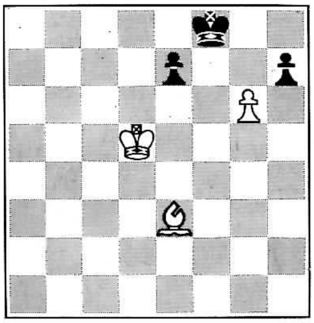

Rješenje:

1.	Lh6+	Kg8	4.	Ke6	Kh8	6.	Lg7
2.	g7	Kf7	5.	Kf7	po volji potez		mat!
3.	g8D+	K:g8			kraljeva pješaka		

To jasno implicira da se na biskupa u priči sumnja da je počinio ubojstvo. Gubitak slijedi i u drugim varijantama.

Velik, čudesan i lud svijet šaha pun je čudaka i neobičnosti. Jedva da postoji kakav šahovski kompendij koji ne sadrži priču o čuvenom »Turčinu«, automatskom šahistu baruna von Kempelena, koji je prvi put bio izložen na dvoru Marije Terezije 1770. Nakon Kempelenove smrti, »Turčin« je prodan Johannu Maelzelu koji je ovoj atrakciji dodao glazbu i izložio je u Americi. Bila je to vješto smišljena naprava u kojoj se skrivao igrač i koja je upotrebljavala magnetske okrugle pločice te uređaj za vrlo točno pomicanje Turčinovih ruku prilikom pomicanja figura. Ali ova profinjena prijevara, i njezina kopija »Mefisto«, zaostaju u usporedbi s pravim šahovskim strojevima današnjice.

Botvinik je šezdesetih godina predvidio da će »kompjutori vrlo brzo biti u stanju da pobijede čak i velemajstore«. Kompjutor, šahovski prvak svijeta?! Botvinik, koji je ovaj naslov nosio punih 13 godina, tvrdi da ne samo da je to moguće, nego i da je neminovno. Po zanimanju inženjer elektrotehnike, Botvinik je čuven po svojim istraživanjima povezanosti kompjutora i šaha. On je poklonik kompjutorskog šaha.

Zamisao stroja koji će vladati šahovskim svijetom – usudi li se tko uključiti tu i cijeli svijet? – po mišljenju mnogih stručnjaka daleko je još od ostvarenja. Ipak, ne može se osporiti golema vrijednost šaha u kompjutorskom programiranju. Šah je omogućio dragocjen uvid u ljudski mozak, napose u proučavanje modela izbora. To je mnogo pripomoglo rješavanju egzaktnih i neegzaktnih problema. Zbog prostorne koncepcije šaha, to je čak pomoglo robotu-kompjutoru da »vidi«. To su samo neke od zasluga šaha za kompjutor. I sad se nameće pitanje, što može učiniti kompjutor za šah?

Britanski međunarodni majstor David Levy okladio se u 1000 funti da ga nijedan kompjutor neće pobijediti u nizu od 10 partija. Navodno da mu je Botvinik odgovorio: »Žao mi je vašega novca.« Očekujemo rezultat ovoga susreta. Ma kakav on bio, u konačnom obračunu stroja i čovjeka, pod uvjetom da svaki pruži sve što može, mi stavljamo novac nepokolebljivo i bez oklijevanja na čovjeka. Ljudi su konstruirali i stroj za skladanje glazbe, ali nijedan stroj neće postati jedan Mozart. Možda će jednom biti izmišljen stroj koji će pisati televizijske drame, a sudeći prema današnjim dramama, taj je cilj možda već i ostvaren, ali nijedan stroj neće biti dorastao jednom Shakespeareu ili Nabokovu.

Osvane li ikad dan kad će se čudovište okrenuti protiv svoga tvorca, kad će Botvinikov kompjutor matirati i sâmog Botvinika, mogao bi ispasti žalostan za ljudski rod. Danas se još možemo tješiti mišlju da se nijedan dosad konstruiran kompjutor ne može ni izdaleka usporediti u složenosti i kreativnosti s umom, živčanim sustavom i, ako možemo oživjeti drevnu riječ, dušom čovjeka.

2.

Stara igra rata

»Prizore sjajne lažnog rata slavim
Kralja u bijegu i vojnika pravih.
Dva carstva lažna slavu brane svoju
Svrstavši vojsku na šarenom polju.«
Marcus Hieronymus Vida, biskup od Albe, 16. st.

»Rat je pakao!«
William Tecumseh Sherman

Šah je igra rata. Mi smo generali. Naša glavna prednost pred stvarnim generalima jest čist pregled našeg bojnog polja i rasporeda naših i neprijateljskih snaga. Ne smetaju nam elementarne nepogode, kao što su snijeg i oštra zima u Rusiji ili kiša i blatno ratište kod Waterlooa smetali Napoleonu.

Ali našu najveću prednost možda je najbolje izrazio član šahovskog kluba sveučilišta u Cambridgeu kad je 1858. napisao: »Osjetiti uzbudljiv osjećaj pravog rata /A bez prolijevanja vojnikove krvi...« Ovome valja nadodati molbu jednog drugog šahista: »Divno bi bilo kad bi šah/ Sporove među narodima izgladiti mog'o. /Umjesto pješaka od krvi i mesa/ Ljudi od slonovače i drveta.«

Jednoga će se dana, možda, umjesto rata pronaći moralna alternativa u rješavanju međunarodnih sporova. U međuvremenu, šah bi i te kako dobro mogao poslužiti kao sublimacija i zdrav odušak čovječjem agresivnom nagonu, jer neka pogodnija igra za to još nije izmišljena.

Točno podrijetlo ove igre jest i mora ostati tajnom. Iznašane su nevjerojatne tvrdnje da je šah star više od 5000 godina, ali osim najnevjerojatnijih teorija, ništa drugo to ne može podržati. Jedan je istraživač u igri koju je uzeo iz Tutankhamonova groba prepoznao rani oblik šaha koji bi mogao potjecati iz 1355. pr. n. e. Upućeniji stručnjaci smještaju tu igru u kategoriju *narda* ili backgammona, perzijske igre mnogo starije od šaha.

Prvi dokumentirani dokaz o postanku šaha, ili o igri sličnoj šahu, potječe otprilike iz 600. n. e. Ali postoji i dokaz koji bi se mogao podržati a koji postanak šaha pomiče 150 godina unatrag, u sjevernu Indiju oko 455. n. e. Stanoviti su pisci opisivali Aleksandra Velikog kako igra »šah« za vrijeme osvajanja Indije gotovo tisuću godina prije toga; to je vjerojatno samo izmišljotina i još jedan primjer bogate simbolike šaha u službi čovječje mašte. Sigurno je da ne postoji pouzdan dokaz, o aleksandrijskom šahu.

Arapski pisci dali su pronalazaču šaha ime Sassa, sin Dahirov. Pripisali su mu da potječe od ranog muslimanskog osvajača sjeverne Indije. To je kao kad bi Sovjeti tvrdili da su oni izmislili baseball. U svakom slučaju, prema uobičajenoj i neprovjerenoj priči, kralj je Sassi ponudio kakvu god želi nagradu i Sassa je, s lukavošću dostojnom jednog izumitelja kraljevske igre, skromno zatražio da se jedno zrnce žita stavi na prvo polje šahovnice, dva na drugo, četiri zrnca na treće polje i tako redom dvostruko više na svako iduće polje sve dok se ne dođe do šezdeset četvrtog polja. Ukupno bi to iznosilo kao kad bi se broj 2 potencirao na 64. potenciju minus jedan, ili otprilike 18,5 kvintilijuna zrnaca, što je dovoljno da prekrije cijeli svijet. Izumitelju tako veličanstvene igre kao što je šah – to je više nego dovoljno – a prvi put da se netko obogatio od šaha prije pojave briljantnog Bobbyja Fischera.

Šah ima u sebi golemu privlačnost kad već toliko dugo godina osvaja toliki broj ljudi a bez poticaja za materijalnim dobicima. Benjamin Franklin je napisao: »Šah je toliko zanimljiv po sebi, tako da i bez materijalnog poticaja privlači pažnju ljudi; i zato se šah nikad ne igra za novac.« Malo pretjerano, ali svakako vrlo blizu.

Postoji dokaz da se na vrlo ranom stupnju razvitka igra, koja će kasnije postati šah, igrala kockicama. Ali kako se razvijala, igrači su tražili način da unaprijede elemente vještine, što je na koncu dovelo do napuštanja kockica. Od tog trenutka, šah se srećom odrekao mogu-

Prethodne stranice: Garnitura od izrezbarene slonovače iz sjeverne Kine (oko 1790) na elegantnoj perzijskoj šahovnici iz istog razdoblja. Polja su načinjena od slojeva kornjačina oklopa i sedefa a obrubljena su slonovačom. Dolje lijevo: Vjerojatno najranija šahovska figura iz 6. st., Perzija. Desno: Perzijska figura iz 10. st. od izrezbarenog crnog ahata.

nosti da postane kockarskom igrom. Upravo tim isticanjem vještine nad srećom, koja je prevladavala u svim ranijim igrama, šah je postavljen na nesumnjivi vrhunac i stekao povjerenje i ljubav mislilaca i sanjara, ljudi koji su poput Franklina spoznali sličnost šaha s umjetnošću i znanošću, njegovu simboličku vezu s pravilima svakidašnjeg života, njegovu ljepotu i osnovnu moralnost.

Može li se govoriti o moralnosti u igri rata? Skloni smo prikloniti se potvrdnom mišljenju. To je rat bez krvoprolića. Štoviše, to je takav rat u kojem dobri ljudi – a to su oni koji povlače dobre, moralne i pravilne poteze – pobjeđuju.

Neki psiholozi skloni su obezvrijediti motiv rata. Ernest Jones je izjavio da »nesvjesni motiv koji aktivira igrače nije puka ljubav prema borbenosti koja je karakteristična za sve natjecateljske igre, već okrutna sklonost prema ocoubojstvu«. Drugi psiholozi zaključuju da je točnije opisati šah kao nadomjestak ratu.

Neizbježan paradoks o šahu i nadalje traje u obliku mirne slike dvojice šutljivih igrača nagnutih nad šahovnicom. Ali, igra je borbena i ova slika šahistâ nije uvijek mirna. Stanoviti burgundski vojvoda toliko se razbjesnio za vrijeme igre da je zgrabio svoga, od masivnoga zlata izrađenog kralja, udario protivnika i usmrtio ga. Osuđen je na vješanje. Očekujući izvršenje smrtne kazne, odigrao je sa zatvorskim čuvarom partiju šaha. I njega je odalamio po glavi. U ovaj dio priče, kad se uzme u obzir težina figura u srednjovjekovlju, može se barem vjerovati. Ali u drugi dio već je teže povjerovati.

Za preostali dio svoga boravka u zatvoru vojvodi je, naravno, teško bilo pronaći protivnike. Napokon je jedan plemić koji je po svojoj staleškoj pripadnosti bio ravan

بیاراست دانا یکی رزمگاه   بقلب اندرون ساخته جای شاه   هشیوار دستور بر دست شاه   برزم و برزمش نماینده راه   چپ و راست صف برکشیده سوار   پیاده سلیش اندرون نیزه دار
مبارز که اسب افکند بر دو روی   بدست چپش پیل پرخاشجوی   وزو برتر اسبان جنگی بپای   بدان تا کی آید ببالای رای   چو بوزرجمهر آن سپه را براند   همه انجمن در شگفتی بماند

غمی شد فرستادهٔ هند سخت   بماند اندر آن مرد هشیار بخت   شگفت اندر آن مرد جادو بماند   دلش را باندیشه اندر نشاند   که این تخت شطرنج هرگه که دید   نه از کاردانان هندو شنید
چگونه فراز آمدش رای این   ز گیتی بگیرد ز گیتی جای این   جهان گشت کسری ز بوزرجمهر   که گفتی بدو بخت بنمود چهر   یکی جام فرمود پس شهریار   که گردند بر گوهر شاهوار
یکی بدره دینار و اسبی جو بیت   بدو داد و کردش بسی آفرین   بشد مرد دانا بآرام خویش   یکی تخت پرکار بنهاد پیش   بشطرنج و اندیشهٔ هندوان   نگه کرد و نغز و دریچ روان
خرد با دل روشن انباز کرد   بافسون و اندیشه بنهاد نرد   دو مهره بفرمود کردن ز عاج   همه پیکر عاج هم رنگ ساج   یکی رزمگه ساخت شطرنج وار   دو رویه بیاراسته کارزار
دو لشکر بخشید بر هشت بهر   همه رزمجویان گزیده سپهر   **اندر ساختن بوزرجمهر نرد را**   بگسترد لشکر کهی چار سو   دو شاه گرانمایه و نیک خوی
که در جنگ باشند هر دو بهم   یکی از دگر بر بکرد دستم   بفرمان ایشان سپاه از دو روی   سپهبد بیاراسته جنگجوی
یکی را جو تنها بگیرد دو تن   ز لشکر بزرگ آن اندر شکن   بهر جای گرد دو سر کشته شاه   گرازان دو شاه اندر آن رزمگاه   همی این بدان آن بدین برگذشت   گهی رزم کوه و گهی رزم دشت
بر اینگونه تا بر که بودی شکن   شد بری دو شاه و سپاه انجمن   بدین سان که گفتم بیاراست نرد   بر شاه شد سر بسر یاد کرد   از آن رفتن شاه رزم ملست   همانش سپاه پس همان سر پرش
زنیرو و فرمان و جنگ سپاه   بگسترد و بود یک یک شاه   دل شاه ایران از آن خرم ماند   خرد را باندیشه اندر نشاند   همی گفت کای پرور روان   جوان بادی و روزگارت جوان
بفرمود تا ساربان دو هزار   بیارد شمر باد در شهریار   زیادی که جز در جهان درد و روم   ز هشیار و گردان و آباد بوم   ز گنج شهنشاه گردد یار   نشسته کار روان اندر شهریار
جو شد بار از اشتران ساختم   دل شاه ایران کار زرد اهد   فرستادهٔ رای را پیش خواند   ز دانش فراوان سخنها براند   یکی نامه بنبشت نزدیک رای   برازنده دانش و رامش و هوش و رای
سر نامه کرد آفرین بزرگ   زدان تا هشر زد بوسر   دگر گفت تا ما مود شاه هند   ز دریای قنوج تا مرز سند   رسیدان فرستادهٔ رای زن   ابا خسرو و سالار و آن انجمن
همان بار شطرنج و سنگام شاه   شنیدیم و جستیم هر گونه راه   **بردن بوزرجمهر نرد را بهندوستان**   ز دانای هند و زمان خواهم   بدانش روان را بیاراستم
بسی رای زد موبد پاک رای   کز این باری از دانش بجای   کنون آمد از موبد هوشمند   قنوج نزد با رای بلند
رهبری که دید آن فرستاده نج   فرستید برای هندی بگنج   نهادم بر جای شطرنج نرد   بدین تا بباری گو آید نبرد   برهمن فراوان بود پاک رای   که از رای بهر یاری بجای
ورند و بکار رای بار همای   بگوشند و یاری ساند بجای   شتر وار بار نکو هم زین شمار   بپیمان کنند رای قنوج بار   کنند انجمن راه با باژها   مزن است پیمان و با ژاژها
چو خورشید هستند برسپهر   بر فا از در شاه بوزرجمهر   ابا بار و با نامه و تخت نرد   دلش پر ز تیمار از رنگ و نبرد   هوامند از ایران به نزدیک رای   برهمن نشادی و تراز همای

34.24.2

Na prethodnoj stranici: Stranica perzijskog rukopisa iz Šaha Namaha *(»Knjige kraljeva«), 14. st. Napisao ga je pjesnik Firdausi, oko 935–1025. i on govori o tome kako je glasnik indijskog radže predstavio šatrandž dvoru Khusraua I izazvavši Perzijance da riješe jednu zagonetku ove igre.*

vojvodi i koji je, jamačno, bio upućen u vještinu samoobrane, posjetio zatvor da s njim odigra partiju. Udubili su se u igru kadli dođe krvnik s dvojicom čuvara da otprate vojvodu do vješala. Vojvoda je odbio poći prije negoli završi partiju. Krvnik i čuvari nepromišljeno su ga pokušali odvući na što je vojvoda »u bijesu ubio lovcem jednoga čuvara, drugoga skakačem a krvnika kraljem«. A zatim slijedi da je dični vojvoda sjeo da završi partiju.

Gotovo isto tako žestoke strasti naviru i na suvremenim šahovskim turnirima, premda se natjecatelji, koji su nedvojbeno izvukli pouku iz primjera našega vojvode, uspijevaju malko bolje savladavati. Možda je isto tako sretna okolnost i to što suvremene Stauntonove figure, premda ne baš lagane, nisu toliko teške i pogodne da posluže kao oružje.

Uglavnom ova igra rata ostaje i dalje miroljubivo zanimanje, jedino ako se supruge ne osjete zanemarene kad se njihovi muževi potpuno udube u igru, i obrnuto. Vrijedi primijetiti da se mnogo žena počelo baviti šahom i da su prilično napredovale. Nije možda daleko dan kad će se pojaviti žena koja će se boriti za apsolutnog svjetskog prvaka, baš kao što se pojavio Bobby Fischer i izazvao Sovjete. U šahu, za razliku od fizičkih sportova, ne postoje činioci rasta i težine koji bi razdvajali spolove. Šah pruža ženama mogućnost da dokažu da su jednake muškarcima u svakom pogledu. Proreknuvši ovu viziju sutrašnjice, vratimo se na razmatranje šahovskih elemenata u najranijem razvoju.

* * *

Prva verzija šahovske igre nazvana je *čaturanga.* U sanskrtu ta je riječ značila vojsku. Eto opravdanja da se šah nazove »starom vojničkom igrom«. Riječ se sastoji od dva dijela: *čatur,* što znači »četiri« i *anga,* »dio«, odnosno doslovce »koji ima četiri dijela«. Indijske vojske imale su četiri dijela: borna kola, slonove, konjicu i pješake. U igri rata to su bile četiri od šest različitih sila koje su bile zastupljene na ploči. Ostale dvije sile bile su kralj i njegov vezir, ili ministar.

Ovdje dolazimo do zanimljive kontradikcije koja, prividno, obara našu procjenu datuma postanka šaha. Donald M. Liddell, pisac i šahovski povjesničar, ističe da su se u vrijeme Aleksandrova osvajanja Indije 326. pr. n. e. borna kola pokazala neuspješna te da ih je kasnije i indijska vojska izbacila iz svojih redova. Budući da su borna kola bila jednom od figura *čaturange,* zaključio je, da je stoga igra starijeg postanja. To je domišljata teorija, ali zaključivanje je pod upitnikom. Točno je da borna kola više nisu postojala kao element indijske vojske, ali ona su i dalje igrala veliku ulogu u hinduističkim ceremonijama i epici. A kao element igre predstavljala su, štoviše, vrlo privlačnu figuru.

To što se šah igra na šahovnici od 64 polja sasvim je slučajno. To izvire iz činjenice da se rana indijska verzija backgammona igrala na *aštapadi,* ploči s 64 ucrtana kvadrata, pogodno označenih kao trkalište što je trebalo za stariju igru. Kad se neki Hindu latio zadatka da izmisli igru rata, uvidio je da je *aštapadi* pogodna za njegovu svrhu. Oznake na ploči nisu se uzimale u obzir a nije bilo ni razlike u boji polja. Mnogo je vremena proteklo prije nego što su prihvaćena crno–bijela polja na ploči kakva se upotrebljava i danas.

Upotreba kockica nije odmah napuštena, bilo da se radilo o verziji igre s dva ili četiri igrača. Bacanjem kockice određivalo se koja će se figura pomaknuti. Ali budući da je svaka figura imala različite funkcije (s izuzetkom pješaka) te da se mogla micati u bilo kojem smjeru, u igru je uveden dodatni element vještine kojega u backgammonu nema.

Postupno je prevladala igra s dva igrača. U ljudskoj je prirodi da sebe smatra vještijim od svoga protivnika – a kako je često element sreće to demantirao, kocke su odbačene.

Ali, ipak ne u potpunosti. I zaista, postoji dokaz da je oblik šaha s kockama postojao sve do 13. stoljeća što

Lijevo (u smjeru kazaljki sata odozgo): Perzijska figura iz 11. st., vjerojatno rukh (top); arapski lovac iz 12. st.; vjerojatno egipatski kralj iz 11. ili 12. st.; s ugraviranim slovima »pobjednik«; radža od slonovače kojega je Harun al-Rašid dao Karlu Velikome. Ispod: arapski problemi iz 16. st. i perzijske figure od slonovače iz 13. st.

vjerojatno i objašnjava zašto je šah, kao kockarska igra, tako često nailazio na gnjev i protivljenje crkve.

U *Huon of Bordeaux,* romanci pisanoj oko 1200. g. hvalisavi junak i šahist pada u nemilost kralja Yvorina koji ga izaziva da odigra partiju šaha s njegovom kćerkom, pravim majstorom, i to pod ovim uvjetom: »Pobijedi li te ona, glavu ćeš izgubit. /Matiraš li je ti, noć u postelji s njom provedi/ i zadovoljstvu se prepusti...«

A Huon tada zapita: »Gospo, kakvu ćete igru igrati? S potezima ili kockama?«

»Neka bude s potezima«, reče ona vedrim glasom.

I to dokazuje izvorno stanovište. Međutim, bilo bi okrutno da čitalac ne sazna kraj ove priče. Naša je gospa došla u pobjedničku poziciju, no na Huonovu sreću, zaljubi se u njega i izvede tako da izgubi. Ali Huon je ili bio preveliki kavalir ili isuviše koristoljubiv da bi inzistirao na uvjetima oklade. Umjesto toga, oslobađa kralja obveze u zamjenu za stotinu maraka, a ona je ogorčena jer je nasamarena.

U *čaturangi* je, kao što smo vidjeli, bilo šest vrsta figura, točno koliko i u suvremenom šahu. Na ploču ih se postavljalo ovim redoslijedom: kralj i ministar zauzimali su središnja polja prvoga reda (kao danas kralj i dama). Osam pješaka zauzimalo je drugi red (isto kao danas). Borna kola zauzimala su prvo i posljednje polje prvoga reda (u algebarskoj notaciji a1 i h1). Zatim su dolazili konji (b1 i g1) te slonovi (c1 i f1). Promatrajući uloge ovih figura, može se vidjeti da njihov položaj na ploči odgovara njihovim suvremenim ekvivalentima.

Kralj *(radža)* kretao se na bilo koje susjedno polje koje nije pokrivala protivnička figura, kao i kralj danas. Ministar *(mantri)* kretao se po bilo kojem dijagonalnom susjednom polju. Konj *(ašva)* kretao se isto kao današnji skakač. Borna kola *(rat-ha)* kretala su se poput današnjeg topa. Međutim, slon *(gaja, hasti)* razlikovao se u izvjesnoj mjeri od našega lovca. Kretao se dijagonalno, ali samo za dva polja, skačući preko susjednog kosog polja. Pješak se

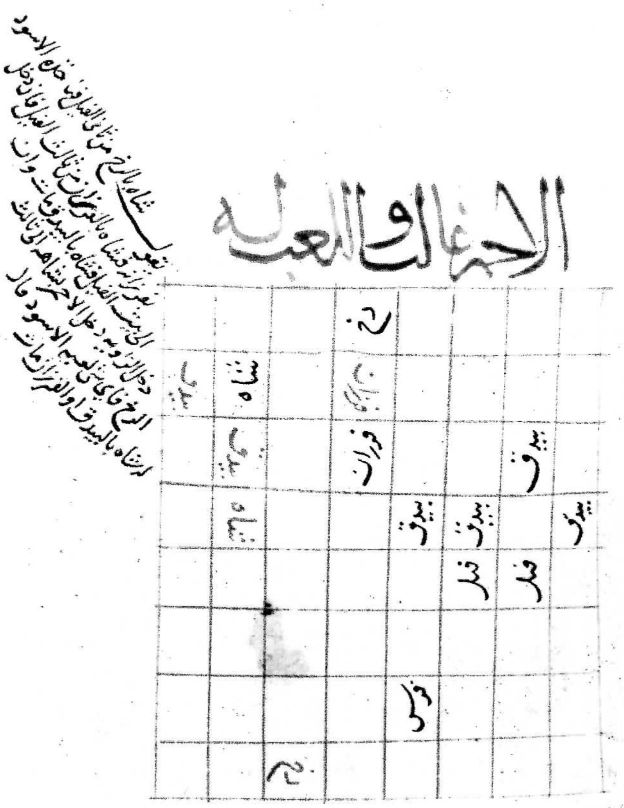

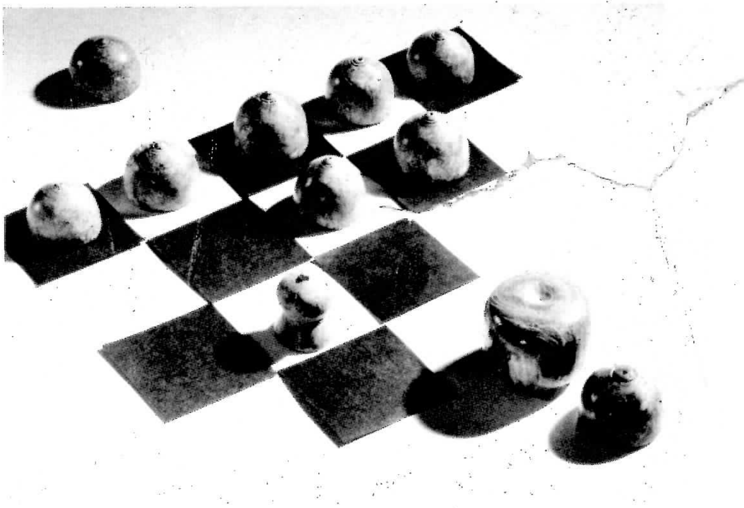

Na prethodnoj stranici: Detalj indijske garniture za putovanje koji je, lijevo, prikazan u cijelosti. Figure su od slonovače, muslimanski dizajn.
Ispod: Još jedna ilustracija iz Šaha Namaha; vjerojatno prikazuje kraljeva ministra koji je riješio zagonetku i kasnije izazvao Indijce da igraju »nard«.

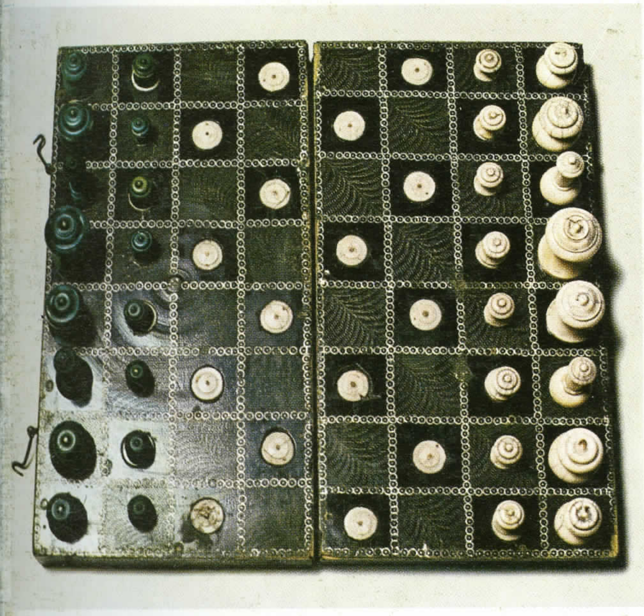

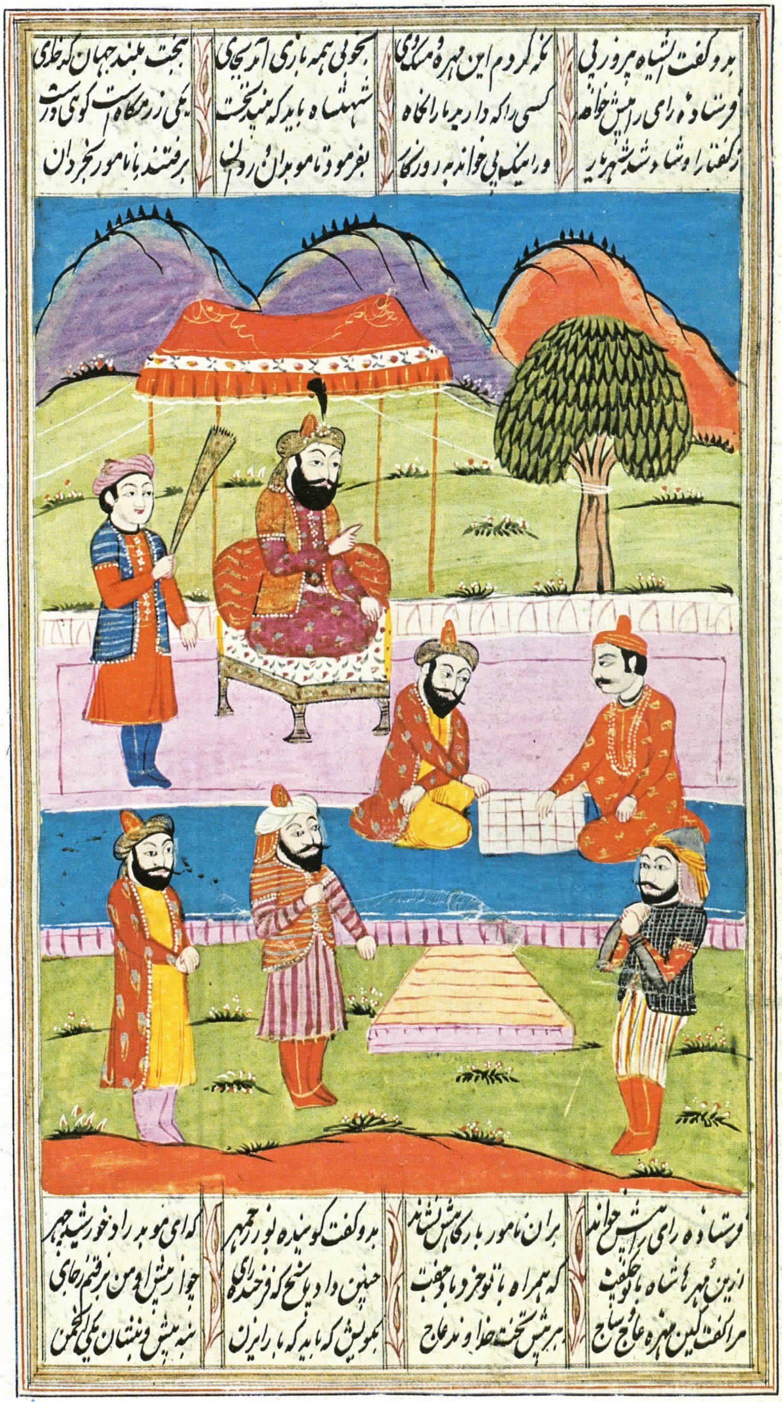

Tajlandska garnitura s pripadajućom šahovnicom od tikovine, oko 1815. Slične garniture upotrebljavale su se u posljednjih 700 godina. Tipičniji su pješaci od školjaka ili kamenčića nego od slonovače ovdje prikazane.
Na suprotnoj stranici: Samlorci igraju tajlandski šah ispred hotela Trocadero u Bangkoku dok očekuju mušterije za vožnju.

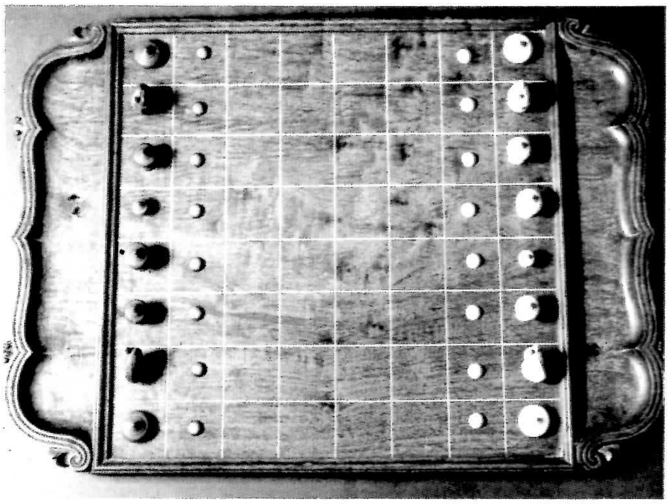

kretao na polje ispred, a bio je osvojen kad se našao na susjednom kosom polju, baš kao i danas, osim što se u prvom potezu nije mogao pomaknuti za dva polja. Kad je pješak stigao na posljednji red, pretvorio se u ministra. Igra je bila završena kad je osvojen kralj.

Premda se nijedna figura nije ni izbliza mogla usporediti s današnjom svemoćnom damom, zanimljivo je uočiti mnoge ekvivalente suvremenim figurama te da su razlike beznačajne i malene. Možemo jedino odati priznanje logici i genijalnosti onog Hindusa koji je izumio *čaturangu.* Zacijelo je posjedovao golemu umjetničku kreativnost i široko znanje iz matematike. Šah će zauvijek ostati njegov spomenik.

* * *

Prema najuglednijem šahovskom povjesničaru H. J. R. Murrayu, u književnosti se šah najranije spominje u *Karnamaku:*

»Kad Ardawan spazi Artakšira, obraduje se i pozdravi ga s poštovanjem. Zapovjedi mu da prati njegove sinove i vitezove u lov i u igre s loptom. Artakšir tako i postupi i božjom pomoću postade odvažniji i vještiji od njih svih u igranju loptom, vještini jahanja, u *šatrandžu* (šahu), lovu i u ostalim vještinama.«

To je perzijska romanca napisana oko 600. godine i opisuje događaje s početka dinastije Sassâ, gotovo četiri stotine godina prije. Najvrednije je to, što je pisac prikazao šah kao karakteristično nacionalnu igru koja dobro pristaje opisu perzijskog narodnog junaka. Štoviše, to navodi na pomisao da je šah mogao postojati u Perziji znatno prije nego je romanca napisana i da je bio neobično cijenjen. Čini se da bi to moglo potkrijepiti mišljenja pojedinih proučavatelja da je šah doveden iz Indije u Perziju sredinom šestog stoljeća. Sanskrtsko ime *čaturanga* postalo je u Perziji *čatrang.* U knjizi *Čatrang-namak,* povijesti šaha napisanoj nekih dvije stotine godina kasnije, Perzijanci su priznali da je šah izmišljen u Indiji ali spasili su nacionalnu samosvijest dodavši da su ga ubrzo nakon toga preuzeli veliki perzijski šahisti, koji su u shvaćanju igre uvelike nadmašili Indijce.

Promijenjena su imena figura; dva su imena posebno zanimljiva jer se dovode u vezu s modernim rječnikom. *Rat-ha* postao je *rukh* i odatle potječe engleski naziv za topa *rook.* Raja je postao *šah.* Fraza *šah mat* upotrebljava se širom svijeta, a pogrešno je prevedena kao »Kralj je mrtav.« Njezino je doslovno značenje humanije: »Kralj je poražen.« Na svaki način ono znači: šah-mat, svršetak šahovske igre.

»Što je šah?«, upitao je kalif Omar. Objasnili su mu da je to igra izmišljena da se kraljici-majci priopći vijest da joj je sin upravo poginuo u bici. Omar je odgovorio: »Nema ništa loše u tome. Tako je to u ratu.«

Islamsko osvajanje Perzije pod vodstvom kalifa Omara od 638–651, najvažnije je za razvoj šaha u cijeloj njegovoj povijesti. Širenjem islama i šah se širio po cijelom svijetu. Perzijski suglasnik *č* koji nema ekvivalenta u arapskom, zamijenjen je sa *š,* a slovo *g* postalo je *dž.* I tako je riječ *čatrang* promijenjena u arapsku riječ *šatrandž.*

Gradska knjižnica

Na prethodnoj stranici: Veliki kralj od slonovače, Radžastan: tipično za mogulsku izradbu. Ispod: Višebojna garnitura Delhi ili »John« iz 1806. od slonovače a prikazuje plaćenike nasuprot indijskih trupa. Dolje: Lovac od slonovače, oko 1800. iz tradicionalne bengalske garniture (lijevo) i višebojni indijski skakač od slonovače, također delhijski tip.

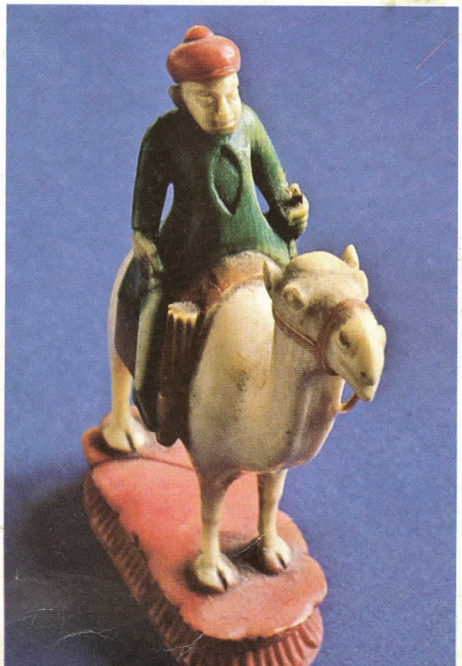

Na prethodnoj stranici: Borna kola i »kola koja ruše sve pred sobom« (dolje), delhijska garnitura iz kasnog 18. ili ranog 19. st. Ova potonja kola učinila su ovu garnituru prilično impresivnom. Figure su za uzor imale skupinu plaćenika poznatih pod imenom »Johnova četa«.

Najveća prepreka šahu u islamu bilo je Muhamedovo kipoborstvo. Stoga se postavljalo pitanje dopušta li muslimanski religiozni zakon igranje šaha? Priča se da je stanoviti emir igrao šah kad je najavljen posjet jednog visokog dostojanstvenika. Emir je smjesta rupčićem pokrio šahovske figure. U razgovoru s posjetiocem, utvrdio je da je ovaj slabo poznavao Muhamedova učenja pa je emir hitro zbacio rupčić i nastavio partiju. »Za neuke«, primijeti on, »ništa nije zabranjeno.«

Da ne bi dolazilo do nesuglasica, načinjene su takve figure koje su bile u skladu s konvencionalnim oblicima i koje su neznatno nalikovale slikama. Literatura o *šatrandžu* uvelike se raširila i, po prvi put, zapisivale su se partije majstorâ. Razvijali su se veliki šahisti a bilo je mnogo onih koji su izvrsno igrali naslijepo. Gotovo u svakom imućnijem domaćinstvu nalazio se i jedan šahist. I legendarni kalif Harun al-Rašid i njegova tri sina bili su strastveni igrači. Šahovski majstori bili su kalifovi miljenici i on im je davao velikodušne prihode.

Konačnice koje su igrali Jabir al-Kufi i Abdal-ghaffar al-Ansari sačuvale su se do danas. Oko 842. veliki al-Adli, autor *Knjige šaha,* isticao se kao najjači igrač. Oko 847. Perzijanac ar-Razi, još jedan šahovski pisac, istisnuo je al-Adlija pobijedivši ga u kalifovoj nazočnosti. Međutim, najglasovitiji muslimanski šahist bio je as-Suli, iz X stoljeća. Njegova je nadmoć priznavana sve do renesanse. As-Suli izazvao je na dvoboj kalifovog hvalisavog šahovskog majstora al-Mawardija i porazio ga tako uvjerljivo da je kalif rekao svom bivšem miljeniku: »Tvoj ružin miris pretvorio se u mokraću.« Još su dugo kasnije ljudi govorili onome koji je pokazao izuzetnu šahovsku vještinu: »Taj igra poput as-Sulija.«

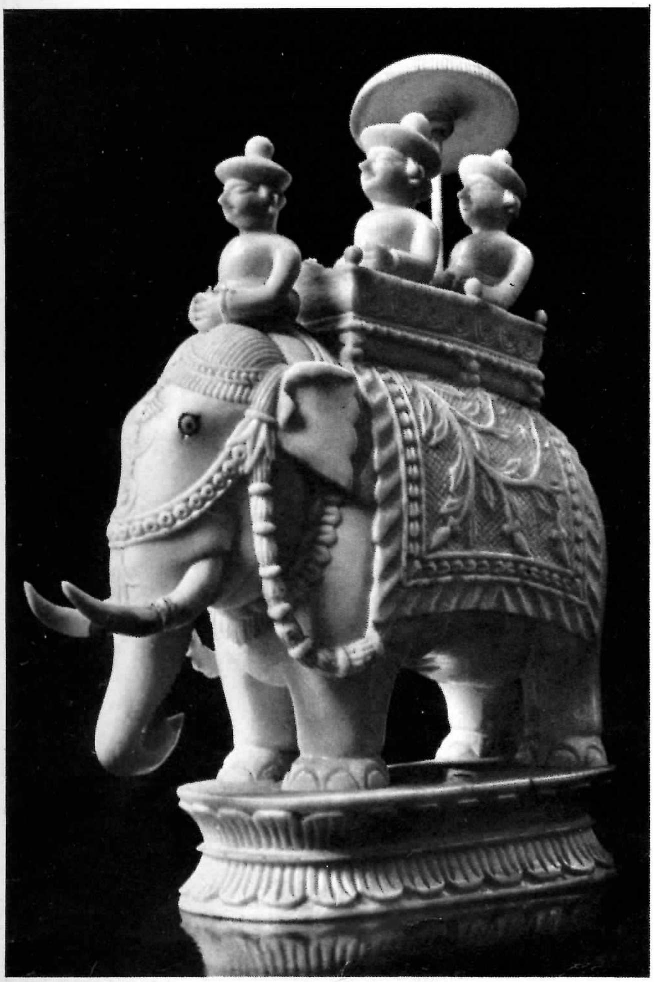

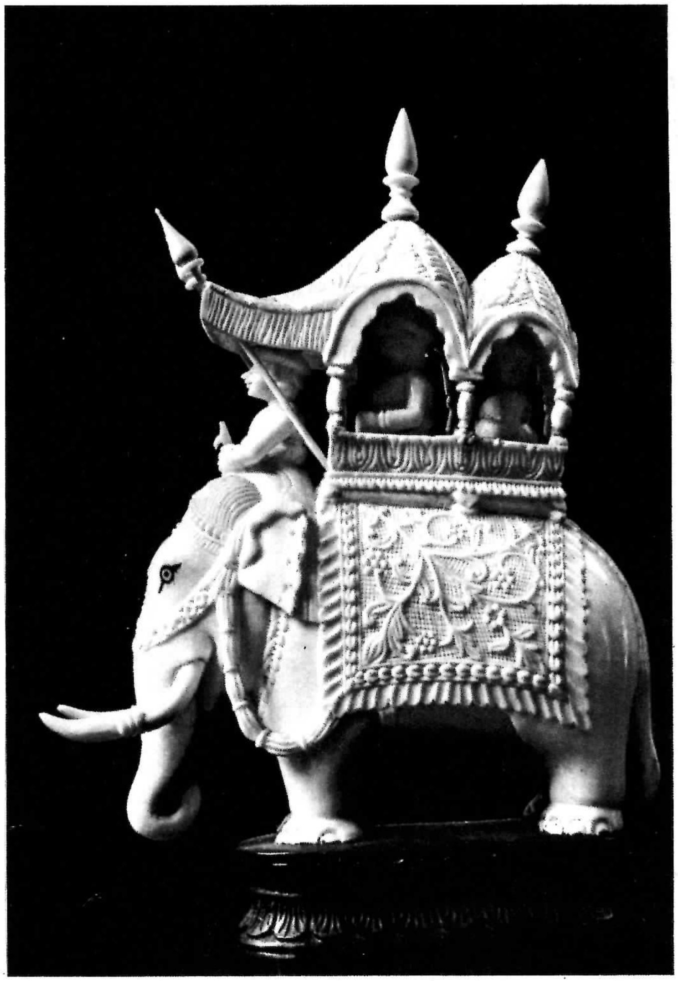

Na prethodnoj stranici: Nekompletna kineska garnitura iz 17. st, jedna je od najstarijih postojećih garnitura. Kralj je visok 26 cm. Ispod: Kineska garnitura s kružićima od slonovače, oko 1860. Rubovi su gravirani a ploča je od tikovine. Dolje: Suvremena drvena japanska garnitura s figuricama veličine 2,5 cm.

Jedna zanimljiva ali malo poznata strana šaha prevladavala je od početaka u Indiji pa sve do Perzije i kroz starije muslimansko razdoblje. Kad danas zamišljamo poklonike šaha, predočujemo si ljude koji vole igrati partije, kadšto predugačke i na štetu praktičnijih djelatnosti. Možda će vas iznenaditi kad budete saznali da mnogi fanatični privrženici šaha u drevna vremena nisu uopće igrali partije, a ako su i igrali, tada vrlo rijetko. Mnogi čak nisu ni znali kako se igra partija od početka do kraja, a većinu od njih nije ni zanimalo da to nauče.

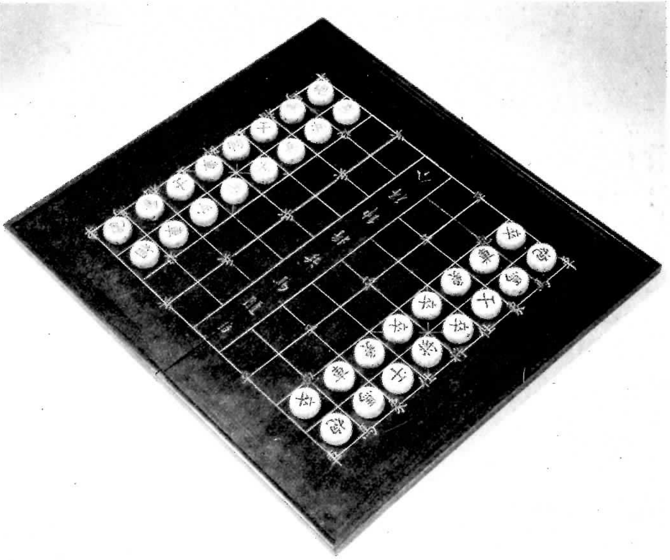

Objašnjenje leži u onome što bi suvremeni šahisti nazvali studijom konačnica ili matnim problemima. Ljudi su toliko bili očarani zamršenošću ove prekrasne nove igre, a najstrastveniji među njima koristili su se svojim znanjem da bi izmišljali zapetljane pozicije, studije i probleme koje bi zatim drugi rješavali. A odaziv je bio za svaku pohvalu. Ljudi su se počeli zanimati, kao što i danas ljubitelji križaljki pokazuju zanimanje za vješto slaganje riječi.

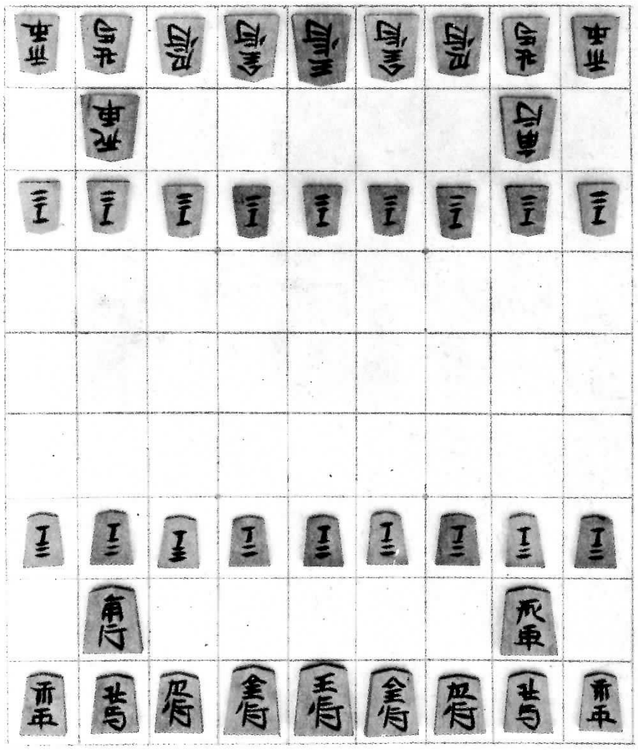

Ali postojao je još jedan, možda i primjereniji, razlog za ovakvo zanimanje. Prisjetimo se: ova nova »igra rata« potekla je iz igre koja je već izvorno bila hazardna – s kockicama. Vještiji igrači pokušali su eliminirati element sreće. Oni manje vještiji vidjeli su u problemima način da vrate udarac poslužili se motivom dobiti.

Čovjek nije morao znati *kako* da igra. Kupio bi od sastavljača problema gotovu poziciju i rješenje. Zatim bi potražio žrtvu i pala bi oklada da žrtva ne može riješiti problem. Među kockarima to se naziva – *proposition bet,* a posljednji savjet na tu temu napisao je Damon Runyon. Stari Masterson kaže svom sinu: »Jednog će ti dana stanoviti čovjek pokazati posve nov svežanj karata, još zapečaćen i okladit će se s tobom da će iz njega iskočiti pik dečko i uštrcati ti jabukovaču u uho. Ali, sine moj, ne prihvaćaj okladu, jer čim to učiniš, prisjest će ti jabukovača.«

Bio to dobar savjet ili ne, jamačno da je teško bilo odoljeti primamljivosti ovih problema. Koprcajući se s

Ove visoke crveno-bijele figure od slonovače pripadaju jednoj kineskoj garnituri otprilike iz 1820. Ukrasne gravure, premda prilično zamršene, smatrale su se uobičajenim na garniturama ovakva stila.

jednim od njih sate ili dane, žrtva je možda bila spremna da plati rješenje, bez obzira je li pristala na okladu ili nije.

Začudo, golem broj ovih problema, od kojih su mnogi sačuvani za kasnije naraštaje izuzetne su kompozicije čak i po najstrožim suvremenim standardima. Odabrali smo jedan s topovima, skakačima, pješacima i dvama protivničkim kraljevima, jer se pravila za njihovo micanje nisu mijenjala od postanka šaha do danas.

Čistunci mogu prigovoriti da problem uključuje i figure koje nisu bitne za rješenje ili tematsku ideju, ali muslimanske sastavljače zanimale su onakve pozicije koje su sličile pravim partijama. To je sasvim u suprotnosti s nekim ishitrenim problemima kakve danas nalazimo. Za diskusiju je koji pristup ima veću umjetničku vrijednost.

Problem se zove »Crveni vuče i dobija«, gdje »crveni« zapravo označava »bijeloga«. (Muslimanske figure bile su crvene i crne.) Mogao bi se isto tako zvati »Bijeli vuče i matira u pet poteza«.

Onima koji ga žele riješiti, želimo mnogo sreće. Rješenje je tiskano ispod dijagrama i prekrijte ga rukom!

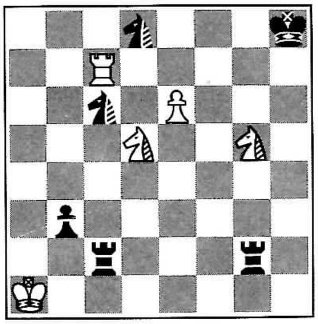

RJEŠENJE:

1.	Th7+	Kg8
2.	Sf6+	Kf8
3.	e7+	S:e7
4.	Tf7+	S:f7
5	Se6 mat.	

Želite li odbiti »ponuđenu okladu«, pročitajte rješenje i sigurno ćete biti očarani njegovom ljepotom.

Svaki je potez forsiran. Bijeli žrtvuje topa i pješaka, ali crni skakači tim uzimanjem blokiraju bijeg svome kralju i bijeli (ili crveni) daje mat s dva skakača. Prekrasna zamisao!

* * *

Gotovo četiri stotine godina muslimanski je svijet igrao vodeću ulogu u šahu. Već je tada igra bila podijeljena u tri dijela koje i danas poznajemo: otvaranje središnjica i konačnica. Muslimanski igrači bili su najbolji na svijetu, a svoje znanje nisu htjeli dijeliti s kršćanskim nevjernicima. Ipak, toliko je velika bila moć šaha i fascinantna njegova privlačnost za sve one koji su se slučajno namjerili na nj, da je polako, poput potočića, ova igra prodirala u zapadnu Evropu. Ubrzo je taj potočić postao bujica koja je nadmašila rast i daljnji razvoj šaha u istočnim zemljama da bi danas, da ironija bude veća, istočnjaci morali učiti šahovske finese i najnovije inovacije od nekoć prezrenih zapadnjaka.

Šah je slavio pobjedu nad *šatrandžem!*

3.

Caïssina crno-bijela karijera

»Kletvu svoju ja izgovaram. Neka Steinijeve figure padaju hrpimice! Neka ga moje strašne čari opčine, da pogibelj mu opkoli dvije ili tri figure odjednom! Neka »stara« (Op. prev. dama) skonča svoj život! Neka bijednih pješaka bude sve manje i manje na poljima! I neka bude matiran!«

Stephan Olafsson

Nije slučajno što se dvoboj između Fischera i Spaskog za naslov svjetskog prvaka održao u Reykjaviku. Islandska šahovska tradicija jedna je od najstarijih u Evropi. Kakav je to samo skok od suncem okupanih pustinja Arabije do ledenih glečera sjevera! Ipak, potisna sila šaha toliko je jaka da je ovaj skok načinio bez teškoća. Island je naslijedio šah od Engleske koja ga je primila od Francuske. U Francusku je šah došao iz Španjolske, prve zemlje u Evropi koja je prihvatila ovu kraljevsku igru pošto su je Mauri osvojili u osmom stoljeću.

Premda je praktički bila izolirana od ostale Evrope za vrijeme prvih godina okupacije, Španjolsku je nakon 900. g. posjetio velik broj evropskih đaka željnih da se upišu u neka od mnogih maurskih učilišta. Vraćajući se kući, ti su đaci sa sobom donijeli i šah, na Siciliju i u Italiju, a odande preko prolaza Brenner u Njemačku i dalje u Švicarsku, Dansku i u ostale nordijske zemlje te naposljetku u Englesku i na Island. Deseto je stoljeće bilo razdoblje uvođenja šaha u Evropu. Godine 1010. prvi zapis u vezi s tim pojavio se u oporuci grofa od Urgela koji je uzvišeno ostavio svoje omiljene kvarcne šahovske figure samostanu St. Giles u Nimesu.

Kao i u islamskim zemljama, tako je i u Evropi šah isprva navukao gnjev crkve, poglavito zbog svoje veze s kockama, premda je taj oblik igre polako zastarjevao. U pismu papi Aleksandru II 1061. g., kardinal Damiani navodi da je ukorio firentinskog biskupa jer je ovaj igrao šah. Biskup se branio da kanonsko pravo zabranjuje jedino igru s kockama a da je on igrao bez njih. Međutim, kardinal je smatrao da je izostavljanje kockica tek izlika i nametnuo je biskupu strogu pokoru.

Ali, kao i kod muslimana, zabrana je brzo skinuta sa šaha pod uvjetom da se partija igra bez kocaka i bez novčanog uloga. Visoki staleži prihvatili su šah i on se nalazi među sedam viteških vrlina u *Disciplina Clericalis,* oko 1110. Papa Grgur XI (1370 –1378) bio je strastven šahist kao što je bila i većina vladara u srednjovjekovnoj Evropi.

Njemački car Fridrik II namjeravao je ubiti rođaka dok je s njim igrao šah, a dvojicu danskih kraljeva, Knuta V i Valdemara zaskočio je kralj Sweyn za vrijeme igre. Knut je ubijen dok je Valdemar pobjegao posluživši se šahovskom pločom kao štitom.

Putujući minstreli i trubaduri pjevali su balade o šahu. Šah je spominjan u poeziji i povijesnim romancama. Mnoge kasnije greške u vezi s podrijetlom i poviješću šaha idu na dušu tim piscima koji su šahovsku vještinu pripisivali svim svojim junacima, od Aleksandra do Karla Velikog, od Jasona do vitezova okruglog stola kralja Arthura. Šah je zauzimao ovako istaknuto mjesto sve do sedamnaestog stoljeća kad su ga istisnule druge kockarske kartaške igre.

Razlike između muslimanske i evropske verzije šaha očitovale su se već vrlo rano. Muslimani nisu razlikovali boje polja na šahovnici. Zapravo, ako se pravo i uzme, šahovnicu su rijetko upotrebljavali. Najčešće su igrali na rogožini koja se mogla prikladno smotati. Na njoj su izvlačili crte da bi dobili šezdeset četiri polja. Arapi, koji su živjeli u pustinji, povlačili su crte u pijesku a umjesto figura upotrebljavali su kamenčiće različitih veličina.

Oko 1110. g. Evropljani su upotrebljavali ploče s naizmjeničnim svijetlim i tamnim poljima i otada je Caïssa, božica šaha, započela svoju raznobojnu i burnu karijeru. Oko 1300. raznobojna šahovnica bila je u

Prethodne stranice: Skup damâ simbolizira povećanu ulogu dame u evropeiziranom šahu. Lijevo dolje: Portret Severina, poznatog kao Salvio – na naslovnoj stranici njegove rijetke knjige o pronalasku šaha. Desno dolje: Dijagrami iz knjige Das Schach »oder Spiele König« autora Selenusa, tiskane 1616.

sveopćoj upotrebi. Prednost toga bila je u stvaranju stanovite jedinstvenosti, primjerice, stalno postavljanje bijele dame na bijelo, a crne dame na crno polje.

Pravila povlačenja poteza također su se razlikovala. Mnoga od njih više ne postoje, ali jedna je promjena bila osobito značajna, ona koja je dopuštala da se pješak u svom prvom potezu pomakne za dva polja ako to igrač želi. Pravilo *en passant* nastalo je ubrzo nakon toga.

Prema muslimanskim pravilima, partija je dobivena pošto se protivniku osvoje sve figure osim kralja. To su pravilo Evropljani ukinuli, jer je njima najvažnije bilo matiranje. Evropa je izmijenila i pravilo pata. Umjesto pobjede u korist onoga čije figure okruže kralja, dolazi do remisa.

Ova pravila, zajedno s drugima koja više ne vrijede, utemeljena su pri koncu trinaestog stoljeća i premda se datumi njihova usvajanja u evropskim zemljama razlikuju, bila su u općoj upotrebi oko sredine petnaestog stoljeća. Dvije glavne promjene bit će provedene kasnije: izmijenjeni potezi dame i lovca. Otkako su uvedene u igru, to su jedine dvije figure kojih su se potezi razlikovali od njihove današnje funkcije.

Nestankom kockarskog poticaja, muslimansko isticanje šahovskih problema u Evropi nije naišlo na odaziv. Igranje partija postalo je najvažnije. Nije bilo važno igra li se vješto ili ne. Kao što Murray ispravno ističe, manjak vještine, na sreću, nikada nije sputavao nečije uživanje u šahu.

Talijanske šahiste općenito se smatralo najboljima, sve dok 1266. Saracen Buchecha nije odigrao tri partije

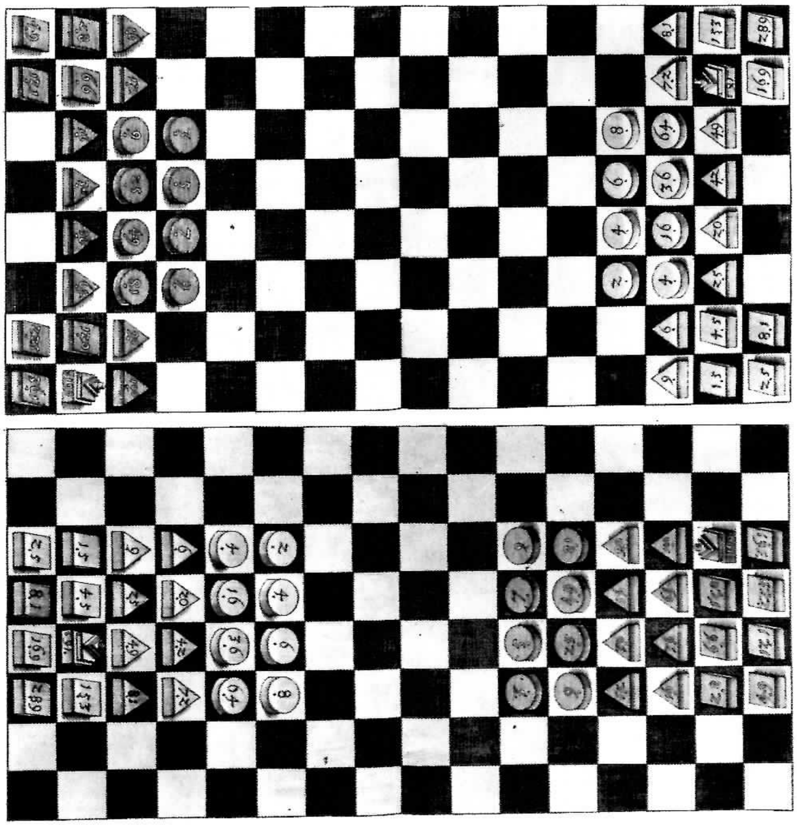

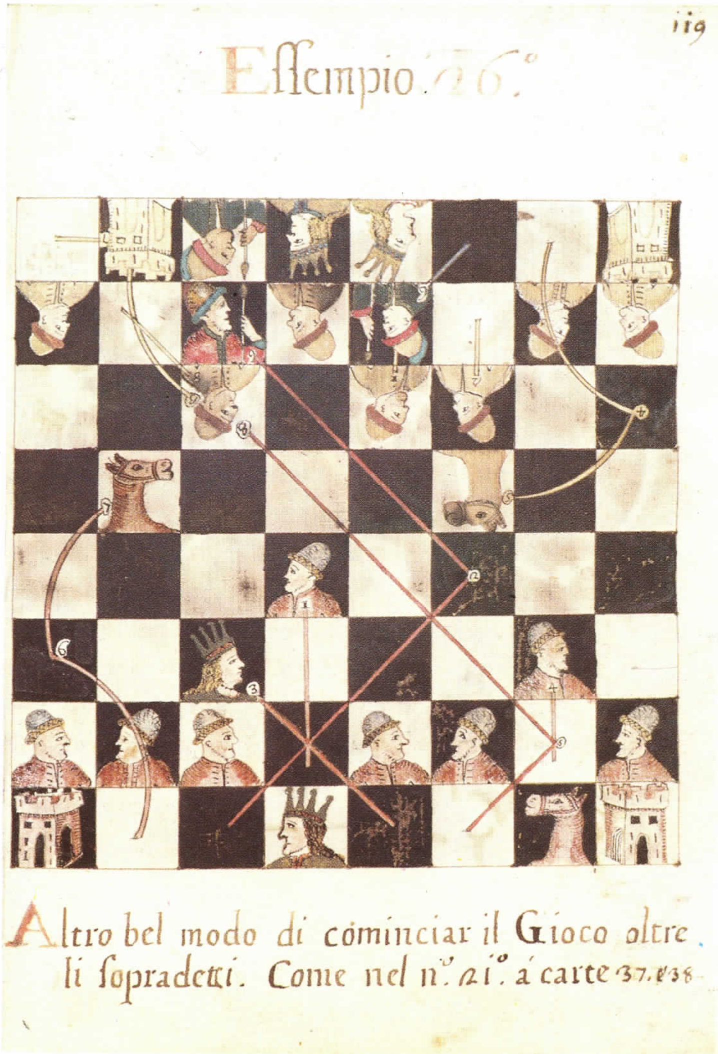
119
Essempio 26°
Altro bel modo di cominciar il Gioco oltre
li sopradetti. Come nel n°. 21°. á carte 37. e 38

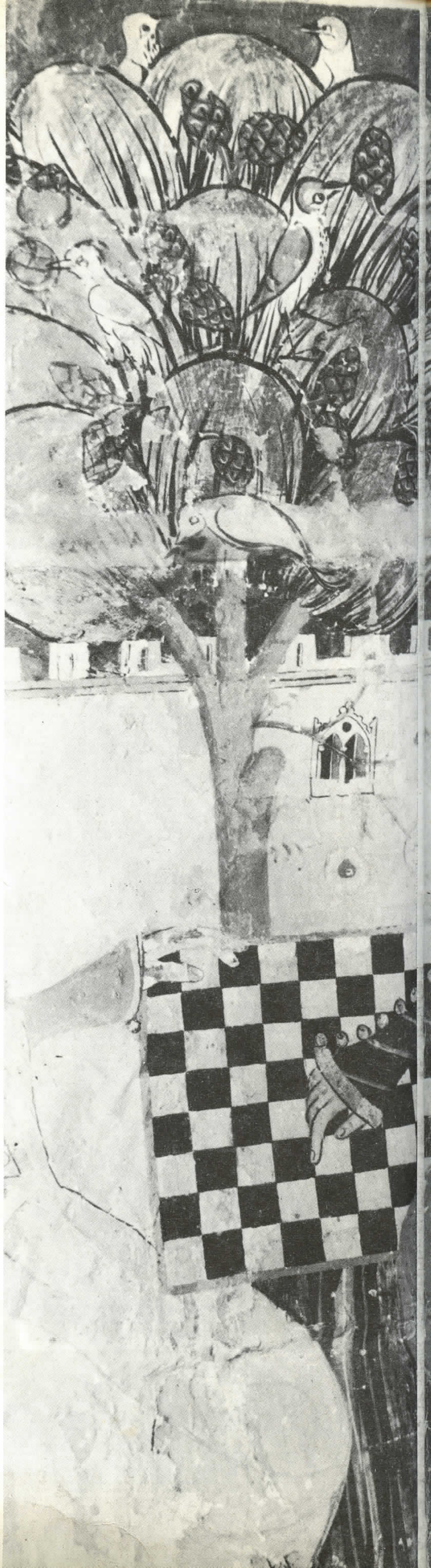

Na prethodnoj stranici, gore: Naslovna stranica rukopisa Of the Game of Chess *(O šahovskoj igri) uz vjerojatno jedini poznati pokušaj da se portretira Jacobus de Cessolis. Dolje: Ilustrirana stranica talijanskog rukopisa, oko 1730. Lijevo: »Partija šaha«, detalj stropne slikarije u Sali de los Reyes dvorca Alhambra, Španjolska.*

istodobno protiv trojice najboljih firentinskih šahista. Dvije je partije odigrao naslijepo. Uspio je dobiti dvije, a treću remizirati.

Utjecaj renesanse donio je, kao i u umjetnosti i znanosti, novu širinu shvaćanja i životnu snagu šahu. I odsad se priključio toku pisane povijesti. To je izazvalo sve veći broj filozofskih i teorijskih tekstova. Šah je proširio svoj obzor kao i slikarstvo, kiparstvo i arhitektura. Ukinuo je granice nacionalnog provincijalizma i postao najprivlačnija svjetska igra.

* * *

»Dosad još nismo govorili o ženi«, reče jedan arapski pisac dvanaestog stoljeća. »Ona sjedi na vrhu najvišeg mjesta u gradu. Bučna je i svojeglava na svoj način. Spremna je na sve. Njezina stopala ne prebivaju u njezinoj kući. Kreće se u svim smjerovima i sve se njoj okreće. Njezine preobrazbe čudesne su, njezina vatrenost neumorna. Kako su lijepi njezini koraci preko polja!«

Čak i među muslimanima, čija književnost tako rijetko spominje žene, dama je smatrana središnjom figurom u folkloru ove igre. Zapadni pisci, očarani motivom ocoubojstva u šahu, manje su opčinjeni damom primjećujući da u napadu na kralja-oca, kraljica-majka nudi svoju najsnažniju podršku. Međutim, nepristrano govoreći, valja primijetiti da kraljica napada *neprijateljskog* kralja. Osim toga, njihove su zemlje zaraćene.

Bez obzira na njezino psihološko ili mitološko značenje, dama je kroz dugo razdoblje bila poput vremena. Svatko je o njoj govorio, ali nitko za nju ništa nije učinio. Usprkos njezinoj popularnosti u legendi, njezina se moć na šahovnici ograničila na jedan dijagonalni potez na susjedno polje u bilo kojem smjeru, moć koja je bila manja od dva pješaka. Pješak koji je došavši na osmi red postajao damom, gotovo je udvostručio svoju vrijednost.

Ostavimo li po strani zajedljive aluzije na Lucreziju Borgiu, moć ženâ pokazala je značajan porast u posljed-

U smjeru kazaljki sata zdesna: Lovac od slonovače, Njemačka, 14. st.; tri skandinavske figure od slonovače iz 14. st.; St. George ubija zmaja, slonovača, engleski rad, sredina 13. st.; dama od morževe kljove, Danska, 13. st.; top, vjerojatno danski rad, 12. st. U sredini: Španjolski ili sicilijanski lovac od slonovače, 12. st.

njem dijelu petnaestog stoljeća. Catarina de Medici bila je odlična šahistkinja kao i Isabela, španjolska kraljica, premda ju je, navodno, nadmašio njezin muž Ferdinand, jedan od najjačih igrača u kraljevskoj obitelji.

Značajna i prilično vjerodostojna povijesna crtica koju je u svojoj ljupkoj knjižici *Pustolovina šaha* opisao Edward Lasker, čini se da bi mogla ukazati na to da je šah, barem djelomice, odgovoran za otkriće Amerike. Lasker je u arhivu grada Cordobe pronašao dva pisma Hernanda del Pulgara, što je bio pseudonim čuvenog španjolskog pisca koji je napisao *Ljetopis Ferdinanda i Isabele.* Pisma nose datume 2. i 4. veljače 1492, šest mjeseci prije prvog Columbovog putovanja. U to je vrijeme Columbo bio ogorčen na Ferdinanda koji mu je odbijao dati admiralski čin te se zato spremao napustiti Španjolsku. Prema ovim pismima, vijest o tome doprla je do Ferdinanda dok je igrao šah s Fonsecom, jednim od njegovih najmilijih suparnika. Isabelu su požurivali da se zauzme za Columba, ali ona nije bila luda da prekine muža u igri. Znala je i to da sve ovisi o rezultatu partije i njegovu utjecaju na Ferdinandovo raspoloženje. Na žalost, izgledalo je da je Ferdinandova pozicija izgubljena, a očigledno je i sâm Ferdinand tako mislio. I tada, Pulgar iznenada pronađe spasonosni potez. Pošto ga dobro razmotri, šapne kraljici: »Ako Njegovo veličanstvo zaigra pravilno, dobija. A Fonseca se ne može spasiti mata u četiri poteza.« (Bio je u krivu, ali samo zbog jednog očajničkog međupoteza koji je odgodio mat za jedan potez.)

Ferdinand se spremao da povuče očigledan potez kojim ujedno i gubi, kad ga Isabela prekine i upita: »Zar ne dobijate, gospodaru moj?« Ferdinand spusti svoju podignutu ruku i iznova prouči poziciju. Smiješak zaigra na njegovim usnama kad ugleda put do pobjede.

Nakon ovakve briljantne pobjede, Isabeli nije bilo teško uvjeriti Ferdinanda da ispuni Columbovu molbu. Pozvali su vješta konjanika da dostigne Columba i da ga pozove da se vrati.

Señor Pulgar je u svom pismu pribilježio kritičnu poziciju kako slijedi. Kralj Ferdinand ima bijele, a Fonseca crne figure.

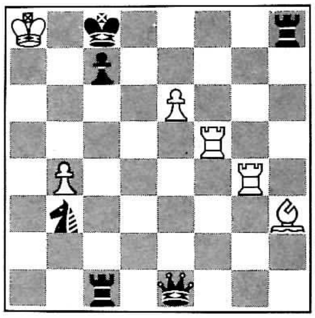

RJEŠENJE;

1. Tg8+ T:g8
2. Tf8+ T:f8
3. e7+ Tf5
4. L:f5+ De6
5. L:e6 mat.

* * *

Je li sve veća moć ženâ doprinijela i povećanoj moći dame u šahu, zanimljivo je ali i vrlo prijeporno pitanje. S praktičnoga gledišta vjerojatnije je da se svaka igra razvija u skladu s vlastitim funkcionalnim potrebama kao igre.

Primjerice, prema starim pravilima postojalo je dugo razdoblje sigurnosti u otvaranjima što je ovaj dio igre činio prilično dosadnim. Ali, prema koncu petnaestoga stoljeća, sa svemoćnom damom i s povećanom moći lovca (prividno neizbježivo prirodnom posljedicom), sve se to promijenilo. I jedna i druga strana sada su mogle biti izložene napadu u otvaranju. Pogrešan potez mogao je ispasti koban, a povlačenje pravilnih poteza u početnoj fazi partije postalo je i te kako važno. To je pojačalo važnost razvitka teorije otvaranja i pojavile su se mnoge

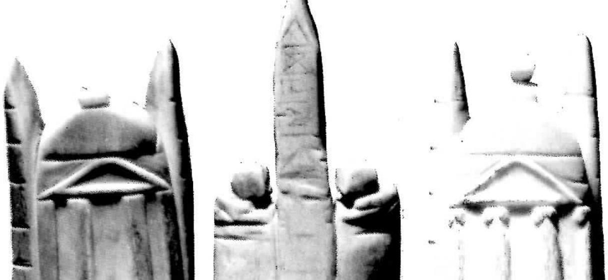

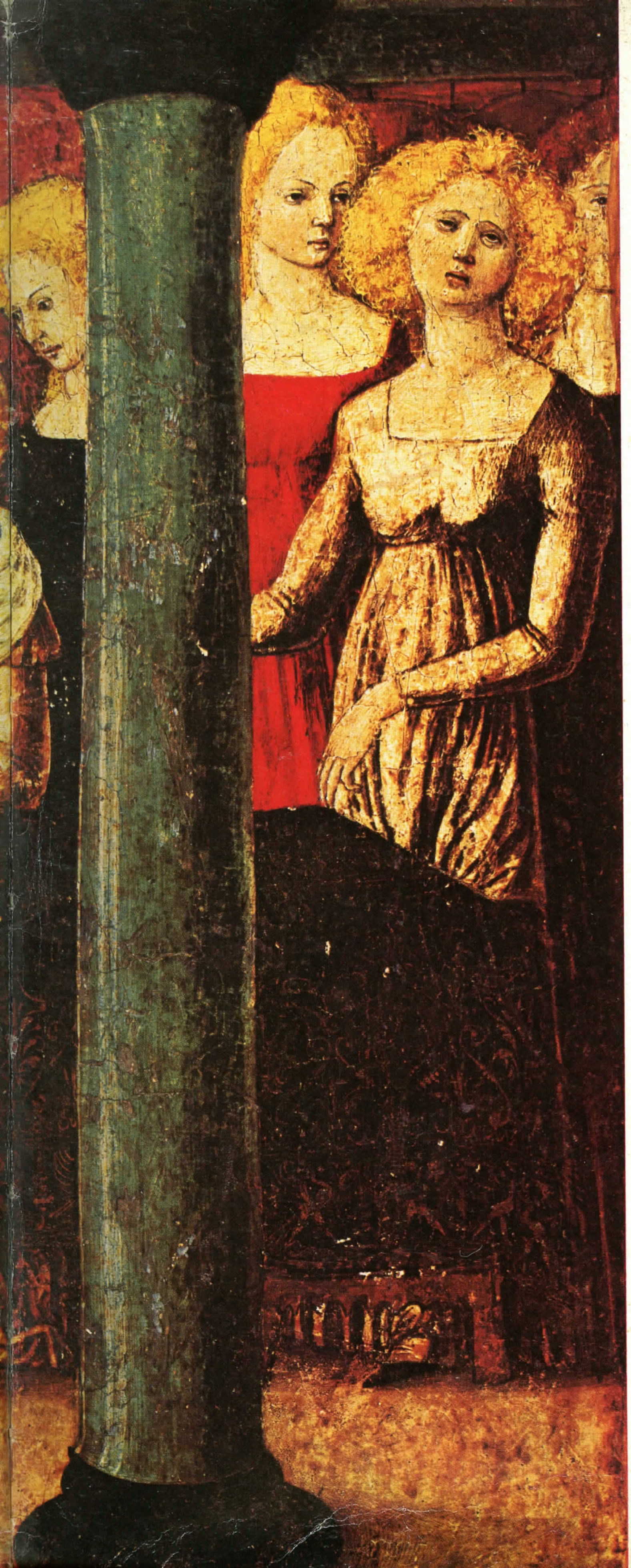

»Šahisti«, tempera na drvu, rad slikara Girolama de Cremone iz Padove. Umjetnikova kratka karijera (1467–73) navodi na pomisao da je bilo potrebno više zabava poput ove igre na slici da se produži kratkotrajni život i prosvijetli Evropa koja se još uvijek oporavljala od srednjeg vijeka, vijeka tame.

knjige na tu temu od kojih je jedna od najranijih i najglasovitijih bila španjolska *Repetición de Amores e Arte de Axedres,* autora Lucene, oko 1497. Španjolski svećenik Ruy Lopez, čuven i danas po popularnom otvaranju, Španjolki, napisao je svoju knjigu *Libro de la Invención liberal y Arte del Juego del Axedres,* 1561. godine.

Dama, koja je sad vodila glavnu riječ, i pokretljiviji lovac, ubrzo su široko prihvaćeni u svim evropskim zemljama. I pješak je postao moćniji. Kad je dosegao osmi red, mogao je postati damom, što je obično ubrzavalo odluku.

Zbog značajno povećane važnosti dame, niknuo je običaj da se protivnik upozori kad mu je dama napadnuta, *šeh!* Isto kao kad se kaže *šah!* kad je napadnut kralj. Postupno je ovo opominjanje dame napušteno, premda se neki igrači toga drže u neslužbenim partijama. U suvremenim turnirskim partijama čak nije obavezno reći ni *šah!* premda to mnogi šahisti čine iz navike.

Jedan vrlo značajan potez koji još nismo spomenuli jest rokada. Njoj je prethodio tzv. »kraljev skok«, zapravo jedan potez poput skakača na koji je kralj imao pravo jednom u partiji i to pod određenim uvjetima. Iako potječu još iz muslimanskoga razdoblja, ti su se uvjeti mijenjali od vremena do vremena i od zemlje do zemlje, ali su u osnovi svedeni na one koji i danas utječu na rokadu. Kralj prije toga ne smije biti pomaknut, ne smije biti pod šahom i ne smije prijeći preko polja koje kontrolira protivnikova figura.

I druge varijante »kraljevog skoka« iskušavane su u različitim stupnjevima razvitka. U nekima je kralj u svojem prvom potezu mogao doći na treći, a kadšto čak na osmi red. Nijedan slučaj nije zadovoljio.

U svakom od ovih slučajeva, »kraljev skok« bio je strogo obrambeni potez. Ali, postupajući po načelu jačanja napadačkog potencijala figura, kao što je učinjeno s damom i lovcem, izmišljen je potez koji bi osigurao sigurnost kralju a u igru uveo novu figuru –topa. Rokada

se kao i danas sastojala u pomicanju kralja za dva polja prema topu na oslobođenom redu i u prebacivanju topa na kralju susjedno polje s druge strane.

Rokada se, stoga, smatra kraljevim potezom. U turnirskoj partiji, gdje vlada pravilo da se dodirnuta figura mora pomaknuti, prvo se mora dodirnuti kralj, mada još nismo vidjeli da je igrač kažnjen zato jer je najprije dodirnuo topa ako je rokada izvršena u jednom kontinuiranom pokretu. Čudno je koliko ima pravih turnirskih igrača koji, čini se, nisu sigurni u ispravan postupak prilikom izvođenja rokade. Zabavno je vidjeti neke od njih kako ovaj problem rješavaju istodobno se koristeći objema rukama, jednom za kralja a drugom za topa, čineći ovu izmjenu mjesta tako hitro da ih okom jedva možemo pratiti.

Je li šah, kao igra kakva postoji danas, dostigao vrhunac svoga razvoja? Na to je teško odgovoriti. Capablanca, koji je na kraju uvidio da je za njegov ukus ova igra prejednostavna, predložio je dodatne dvije glavne figure. Kao što dama obuhvaća funkcije topa i lovca, prva od Capablankinih figura udruživala bi topa i skakača, a druga lovca i skakača. Radi smještaja ovih figura na početni položaj i njihova djelokruga, šahovnica bi se morala povećati na stotinu polja, deset sa svake strane.

Usprkos Capablankinom utjecaju i velikom daru uvjeravanja, ova zamisao nikad nije naišla na odobravanje. Čini se da ima nešto u njoj, jer ovako prevladavaju slabije figure i one koje su praktički svedene na status pješaka. Kad su 50% oficira jedne vojske generali, igra rata izrođuje se iz vjerne kopije stvarnosti u komičnu operu.

Razvoj šaha do njegova današnjeg oblika trajao je nekoliko stoljeća. Mnogi su potezi izmišljeni ali i odbacivani. U drugim slučajevima igrači bi pronalazili nadomjestke za novoizmišljene poteze, zatim bi te zamjene odbacivali i ponovno uvađali nove poteze. Rokada, kakvu je danas znamo, bila je u normalnoj upotrebi u Rimu do 1585. Ali već nakon 1600. prihvaćena je »slobodna rokada« koja je dopuštala da se top pomiče po bilo kojem polju do kralja, a kralj pak po bilo kojem polju do topa.

Međutim, slobodna je rokada ubrzo odbačena. Davanjem više slobode figurama ne osigurava se automatski životnija igra. Eksperimentiranje mora biti prilagođeno logici i dano vremenu da donese pravorijek. Premda je većina današnjih poteza bila općenito prihvaćena do kraja sedamnaestog stoljeća, bilo je i značajnijih izuzetaka. Sve do 1795. francuska pravila nisu dopuštala zamjenu izgubljene figure pješakom. Ako je pješak stigao na posljednji red prije nego je figura koju se željelo izvaditi bila izvan igre, pješak bi tamo ostajao sve dok ta figura nije pala. Tek sredinom devetnaestoga stoljeća mnoge zemlje svijeta postigle su jedinstvenost u pravilima koju imamo danas.

Proći će mnogo vremena prije no što šah doživi bilo kakvu novu promjenu ili poboljšanje. Sklad i ravnoteža u igri kakva postoji danas, nastali su kao rezultat stoljetnih pokušaja i pogrešaka i imaju ljepotu i punoću što potvrđuje svaki novi svezak šahovske teorije i svaka kompilacija majstorskih partija. I zaista, sâma činjenica da je šahovske literature mnogo i da se i dalje povećava dosad još neviđenim tempom, pridonosi da do promjena teško dolazi.

Šah posjeduje kvalitetu koja se, poput mnogih matematičkih formula, ne može izraziti riječima. Povećani radijus dame bio je nužan da se izvede otvaranje i da se uvede snaga sposobna da se suprotstavi već izmišljenim snagama ali i da im poveća moć. Slično tome, koso kretanje lovaca po dijagonalama izjednačuje otvoren napad topovima po redovima i linijama. Skakač uvodi jedan element lukavštine, sposobnošću Davida da napadne Golijata-damu a da ga pritom ne uništi veća figura. Rokada je poželjna jer kralju omogućuje bijeg i pribavlja mu utvrdu prebacujući zapostavljene topove u akciju.

Capablankinu optužbu da je šah postao suviše rutinskim i suviše naučnim, može se pobiti. Tek ako jedan Fischer, Talj ili Larsen, odnosno na teorijskom frontu

Gore: Profinjena pozadina zrcala od slonovače iz 14. st. koja prikazuje igranje šaha. Dolje: Naslovna stranica njemačkog rukopisa iz 1650. koji se temelji na Selenusu.

jedan Pachman, Suetin ili Benkö ne bi više mogli pronalaziti nove poteze ili nove varijante, tada bi došlo vrijeme da se promijene elementi ove igre.

Šah u svojem današnjem obliku zadržava obilje čari i tajnovitosti, ne samo za prosječnog igrača već i za majstora i velemajstora. Kao i u svakoj grani umjetnosti, postoje razdoblja jalovosti sve dok iznenada ne bljesnu na pozornici jedan Paul Morphy, jedan Aleksandar Aljehin ili jedan Bobby Fischer. Pesimisti, koji tvrde da nema ništa nova pod šahovskim suncem, grdno griješe. Jer, kako bi se drugačije mogla objasniti Fischerova očita superiornost nad takvim divovima kao što su Spaski, Petrosjan i Larsen? I s tim u vezi, kako objasniti onu nečuvenu moć koja ponese maštu publike te ona širom svijeta dočekuje svjetskog šahovskog prvaka kličući njegov nadimak – Bobby?

* * *

Promjene u šahovskoj igri nisu nastale same od sebe. Njih su proglasili ljudi, od kojih neki i nisu bili glasoviti šahisti. Jacobus de Cessolis, dominikanski fratar, uklonio je i posljednju dugotrajnu crkvenu rezerviranost prema šahu u propovijedi napisanoj oko 1275. U ovom najpoznatijem šahovskom moralitetu, koji je kraće vrijeme po popularnosti konkurirao i Bibliji, Cessolis je upotrijebio šahovske figure da bi njima predstavio različite ljudske staleže u namjeri da prenese religioznu i praktičku pouku. To se kasnije naširoko oponašalo i ta je propovijed postala pretečom tisuća i tisuća svezaka u kojima se upotrebljavala bogata simbolika šaha. Cessolisovo djelo dalo je velik podstrek popularnosti šaha što je dovelo do pojave mnogih igrača izvanredne vještine. Tim ranim majstorima dugujemo zahvalnost za evoluciju šaha i za rođenje šahovske teorije.

Krajem šesnaestog stoljeća pojavili su se veliki igrači. Sačuvane su neke predodžbe o njihovu stilu što

Ispod: Venecijanska staklena garnitura u plavoj i jantarovoj boji iz Murana, oko 1930. Figure su šuplje, ali oblici su uobičajeni. Dolje: »Šahisti«, venecijanska slika nepoznata umjetnika, oko 1590. Na suprotnoj stranici: Maria de Medici (jantar) vodi rat protiv princa de Condéa (slonovača) na firentinskoj, mramorom inkrustiranoj šahovnici iz 18. st.

Španjolska garnitura od izrezbarene kosti, kraj 18. st. Stil se zove »propovjednički« što je u vezi s lisnatom propovjedaonicom iz koje izrastaju figure na mnogim sličnim garniturama. Suvremene španjolske garniture od drveta oblikovane su prema ovom tipu, koji će, vjerojatno, postati »tradicionalni« španjolski tip.

nam može pružiti ideju o njihovoj snazi. Između 1560–1590. dvojica vodećih talijanskih šahista bili su Giovanni Leonardo i Paolo Boi. Leonardo je bio sporiji i pažljiviji, a Boi brži i briljantniji. Obojica su se isticali u igri naslijepo. Godine 1574. posjetili su Španjolsku da bi igrali protiv Ruya Lopeza i Alfonsa Cerona dokazavši svoju nadmoć u brojnim mečevima koje su odigrali u nazočnosti kralja Filipa II.

Oba Talijana vodila su pustolovan život. Leonardo je postao agentom princa od Bisignana te ga je naposljetku 1587. otrovao ljubomorni suparnik. Boi je bio miljenikom pape Pija V koji bi ga učinio bogatim da je ovaj bio voljan ući u crkvene redove. Mnogo je putovao igrajući partije pred kraljevima i prinčevima. Jednom su ga zarobili alžirski gusari i, navodno, iskupio je slobodu tako što se okladio da će igrajući naslijepo pobijediti najboljeg šahista među gusarima. Godine 1598, vraćajući se u Napulj, Boi je igrao protiv dra Allessandra Salvia. Jednom kombinacijom od pet poteza osvojio je Salviovu damu, ali je ovaj prozreo dva daljnja poteza, uspio vratiti damu i dobiti partiju. Boi je tada rekao: »Mladost može učiniti više od starosti. Vi ste u cvijetu mladosti, a ja sam starac od sedamdeset godina.« Tri dana kasnije izvršio je samoubojstvo otrovavši se.

Posljednji od talijanskih šahovskih velikana toga razdoblja bio je Gioacchino Greco, zvani Calabrese, bri-

ljantan igrač premda ne baš uvijek besprijekoran. Njemu se pripisuje izum Grecovog protugambita (1. e4 e5 2. Sf3 f5!?), ali čini se da je to Leonardovo djelo. Bilo kako bilo, Grecov blistavi stil učinio ga je velikim miljenikom, naпose na njegovim putovanjima po inozemstvu. Igrajući u Parizu na dvoru vojvode od Lorrainea 1622, zaradio je pet tisuća kruna koje su mu opljačkali lopovi kad je otišao u London. Međutim, uvijek je bio pripravan da učini uslugu bogatom zaštitniku i pribavi mu rukopis partija s popratnim bilješkama te je ubrzo povratio svoj imutak. Umro je 1634. na putovanju u zapadnu Indiju. Greco je ostavio mnogo radova povijesne vrijednosti koji pokazuju širok raspon talijanskih otvaranja između 1560. i 1610.

Najprije Španjolska, a zatim Italija vladali su evropskom šahovskom pozornicom. Sve se izmijenilo nadolaskom osamnaestog stoljeća. Pariz i London postali su dvije velike šahovske prijestolnice svijeta, ali superiornost Francuza i Engleza nije zadugo bila bez premca. Šah je silno napredovao u svim zemljama Evrope, a također je počinjao prve korake i u Novom svijetu. Slijed događaja svakome je dao na pravi način svoje mjesto pod suncem, kao da je Caïssa osobno nadzirala događaje namjeravajući osigurati pravilnu ravnotežu.

Ali doprinosi Španjolske i Italije vrlo su značajni. Prihvatili su igru koja je još uvijek bila bezlična i dali joj oblik i sadržaj. Izmislili su nove poteze dame i lovca, rokadu i nov proizvoljan prvi potez pješaka. Promijenili su stara muslimanska pravila o patu i o svršetku partije pošto neprijatelj ostane bez figura. Pojasnili su i učvrstili i druga pravila, uveli su proučavanje modernih teorija otvaranja i utrli su put za buduće šahovske analize, ostavljajući zapisane partije i mišljenja majstora o njima.

Jednu od partija, briljantnu minijaturu, prikazujemo ovdje. Pogrešno se pripisuje Jeanu Jacquesu Rousseauu jer je, zapravo, odigrana nekoliko stoljeća prije. Bijeli je Talijan il Busnardo koji igra protiv nepoznata protivnika.

Bijeli: il Busnardo – Crni: N. N.

1.	e4	e5	7.	Lg5	f6
2.	Sf3	Sc6	8.	Lh4	g5
3.	Lc4	Lc5	9.	S:g5	fg5
4.	c3	De7	10.	Dh5+	Kd7
5.	0–0	d6	11.	L:g5	Dg7
6.	d4	Lb6			

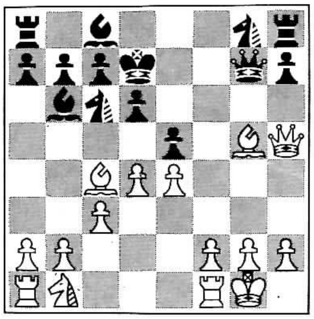

12. Le6+ K:e6
13. De8+ Sge7
14. d5 mat.

Blistava partija čak i po današnjim standardima! Ovdje je još jedna, čak kraća partija zabilježena u jednom od mnogih Grecovih rukopisa:

1.	d4	f5	3.	Lf4	g5
2.	Lg5!?	h6	4.	Lg3	f4

Greco, koji je, čini se, bio majstor kavanskog šaha, namjerno je namamio svoga protivnika da povlači svoje pješake s izgledima da zarobe lovca. Ali, je li lovac zaista upao u klopku?

5. e3 h5

Crni ne može uzeti lovca zbog mata na h5 (Dh5) koji sprečava 5. potez crnoga.

6. Ld3 Th6
7. D:h5+! T:h5
8. Lg6 mat.

Zabavno!

4.

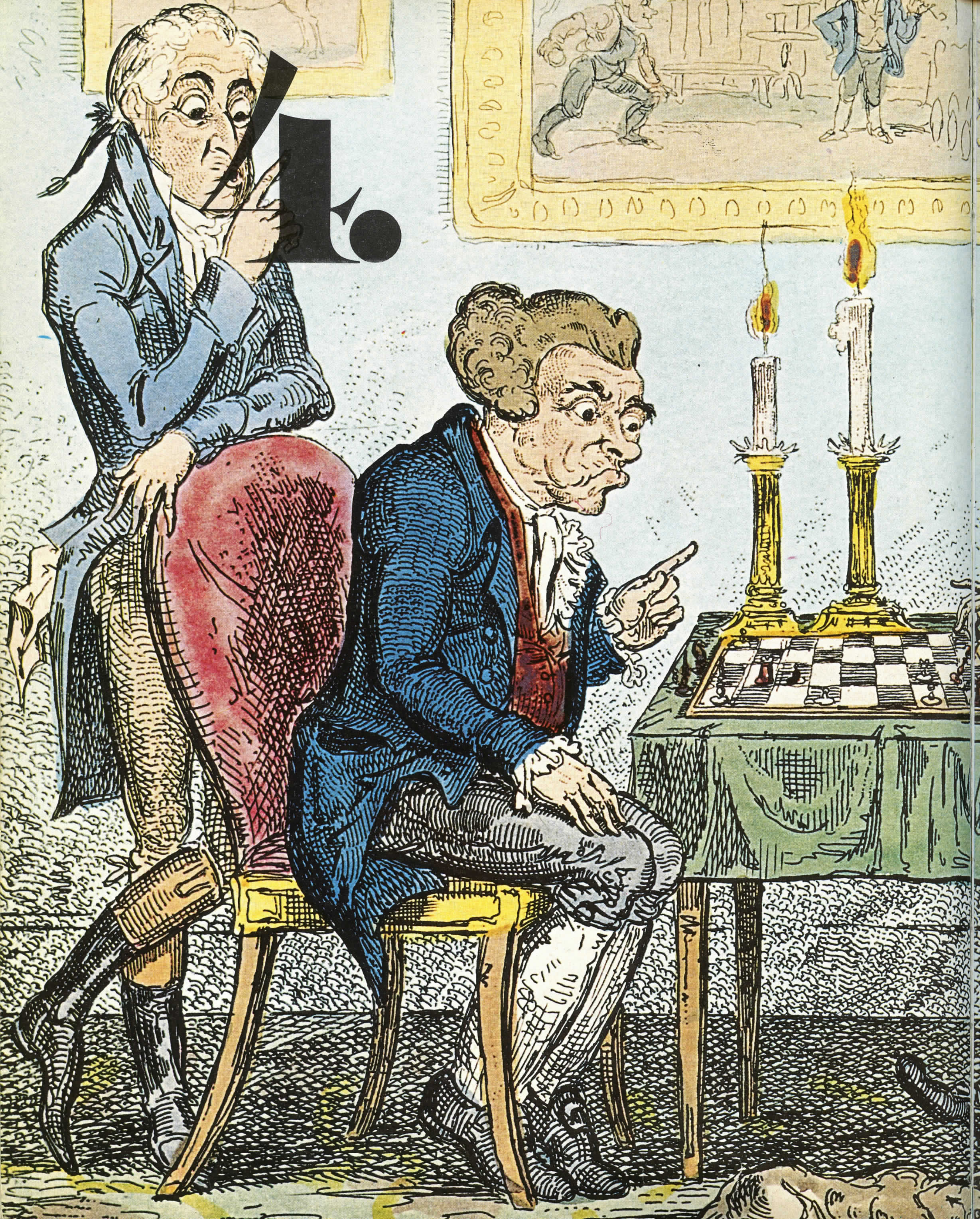

Rađanje teorije

»Pješaci su duša šaha.«

Philidor

François-André Danican Philidor bio je vodeća ličnost šaha u osamnaestom stoljeću. Od 1747. godine, u dobi od dvadeset i jedne godine, četrdeset je godina neprijeporno vladao šahovskim svijetom. Njegova filozofija, citirana uz naslov, mogla bi ukazati da je bio daleko ispred svoga vremena u šahovskoj teoriji, prethodnik Steinitzova vjerovanja u izbjegavanje neosnovanog napada u korist trajne prednosti koju predstavlja čvrsta pješačka postava.

Philidor je isto tako bio glasovit kao glazbenik i skladatelj. Vladao je francuskom scenom operama kao što su *Le Maréchal Ferrant, Le Diable à Quatre, Ernelinde* i *Tom Jones,* koje su listom naišle na uspjeh kod publike. Mnogo je putovao, često u London da tamo igra šah, ali isto tako i u Italiju, Nizozemsku i Prusku gdje je bio miljenik Fridrika Velikog. Među njegovim obožavateljima bili su šahovski zaljubljenici Rousseau i Voltaire.

Philidor je naučio igrati šah kao član dječačkog zbora u kapelici Louisa XV. Imao je tek jedanaest godina kad je njegova prva skladba izvedena pred kraljem. Bio je godinu dana mlađi kad je izazvao na šahovski dvoboj jednoga člana kapelskog orkestra. Na sveopće iznenađenje, Philidor je dobio svoju prvu partiju. Kad je prestao nastupati u dječjem zboru, u dobi od četrnaest godina, bio je među njima najbolji šahist.

Njegovi koraci vode nas dalje u Café de la Régence u Parizu gdje je susreo najjače igrače svojega vremena, među njima i opasnog Phillipa Stamma, Sirijca koji je živio u Londonu. Godine 1745. Stamma je izdao popravljeno izdanje svojega djela *The Noble Game of Chess* (Plemenita igra šah), u kojoj je pokušao oživjeti drevno muslimansko zanimanje za šahovske probleme objelodanjujući stotinu konačnica. One nisu od posebna značenja, kao što nisu ni analize otvaranja u drugom dijelu knjige. Philidor je to jamačno shvatio kad je izazvao Stammu na dvoboj od deset partija pod uvjetom da Stamma ima prednost prvog poteza u svakoj partiji a da se svi remisi proglase Stamminim pobjedama.

Dvoboj je održan 1747. u Slaughter's Coffee House u Londonu. Philidor je dobio osam partija, izgubio jednu, a jednu je partiju remizirao. Odonda, premda nije postojala potreba za stvaranjem naslova prvaka svijeta, nije bilo nikakve dvojbe da je Philidor bio svjetski šahovski prvak.

Na žalost, nijedna Philidorova partija iz razdoblja kad je bio na vrhuncu svoje moći nije zabilježena. Jedine partije koje imamo, odigrane su pošto je već navršio šezdeset i jednu godinu života i one jedva da se mogu smatrati mjerilom njegovih odlika koje su ga učinile nepobjedivim igračem u tako dugom razdoblju. Najčešće tiskana Philidorova partija jest ona koju je igrao protiv kapetana Smitha 1790. kad je Philidor imao šezdeset i četiri godine. Smithova je igra bila suviše defenzivna. Čini se da je bio zastrašen Philidorovom reputacijom i shodno tome igra nije bila na visini. Međutim, Philidor je igrajući crnim figurama pokazao izvrsnu pozicijsku procjenu izmjenom dame uvjeren da će njegov napad ipak uspjeti. To je dovelo do slijedeće pozicije prije 29. poteza crnoga:

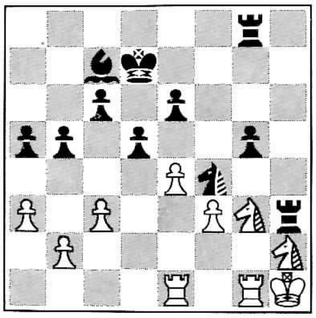

Igra je ovako dalje tekla:

29. . . .	T:h2+	31. Sh5	T:h5
30. K:h2	Th8+	32. Kg3	Sh3+
		33. Kg4	Th4 mat.

(Op. red. Poslije 33. Kg2 ili 33. f4 nema mata)

Prethodne stranice: Karikatura Georgea Cruikshanka »Šahovska partija« (1814) prikazuje strašno ratoborno raspoloženje protivnika. »Kibic« na desnoj strani uživa u igri više od igrača. Zašto i ne bi? On samo uživa, ne snosi nikakvu odgovornost. Dolje: »Šahisti«, 1863. gravura Meissonierove slike. Mislilački položaj glava koji se uvijek dojmio umjetnika.

Najveći dio Philidorove reputacije zasnivao se na igranju naslijepo s trojicom protivnika istodobno, što se tada smatralo pothvatom vrijednim divljenja. U svjetlu suvremenih nastupa, poput Najdorfova igranja naslijepo protiv četrdeset petorice protivnika, ili simultanka naslijepo Reubena Finea protiv četvorice igrača uz povlačenje poteza u roku od 10 sekundi, ne čini nam se to izuzetno značajnim dostignućem.

Ali Philidorova ostavština ostaje čitava zahvaljujući njegovoj izvanrednoj knjizi *Analyse de Jeu des Échecs* (Analiza šahovskih partija). Ovo Philidorovo djelo prvi je organizirani prikaz šahovskih otvaranja iza kojih stoji teorija, a svaki je potez objašnjen obiljem detalja, jednim golemim šahovskim znanjem koje do tada nijedan majstor nije htio dragovoljno pružiti svima na uvid. Kao takvo, ono je uvelo način kako valja analizirati šahovska otvaranja pomoću nabrojanih varijanata i primjera iz odigranih partija koje postoje do danas.

Philidor je 1749. godine imao tek dvadeset tri godine kad je napisao knjigu. Vrlo je vjerojatno da su njegove partije iz tog vremena bile dorasle oštrini njegove analitičke pronicavosti. To više je šteta što nemamo nijedan uzorak njegovih ranih partija.

Kad je izbila francuska revolucija, Philidor je bio u Londonu, svom drugom domu. Mudro je odlučio ostati u Engleskoj. Naime, odigrao je partije s isuviše mnogo plemića, i francuskih i engleskih, a da bi mu njegov povratak u Francusku jamčio sigurnost, premda je igrao šah i s Robespierreom. Philidor je umro 1795. u šezdeset devetoj godini. Njegova je smrt bila posebno velik udarac vlasnicima Parsloe's Cluba koji je utemeljen s ciljem da zadrži Philidora u Londonu a u koji je navraćala elita britanskog društva.

Ovdje je jedna analiza Philidorove glasovite obrane uzeta iz njegove knjige. Da ironija bude veća, on je nikad nije primijenio u partijama. Navodimo samo bitne dijelove njegovih komentara koji su preopširni a da bismo ih ovdje prikazali.

1. e4 e5 2. Sf3 d6

Ova dva poteza čine Philidorovu obranu.

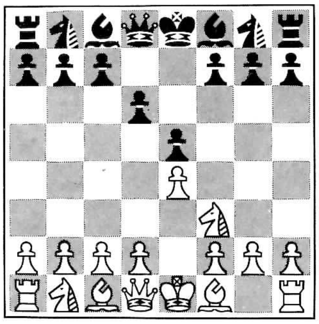

3. d4 f5 (!?)

Philidor igra naslijepo u londonskom šahovskom klubu Parsloe's oko 1794. Na suprotnoj stranici, gore: Dosad neobjelodanjena minijatura koja prikazuje Philidora (umjetnik nepoznat). Dolje: Postav pješaka iz Haflerove zbirke. Philidor je rekao da su pješaci duša šaha.

Mi smo stavili interpunkciju. Philidor kaže da protiv jakog trećeg poteza bijeloga ne postoje zadovoljavajuće alternative. A zatim se upušta u brojne varijante i podvarijante da bi dokazao da bilo kojim trećim potezom crnoga, bijeli dolazi u premoćniju poziciju.

4. de5 . . .

Ovo je svakako prirodan potez bijeloga, premda je moderna analiza pronašla poboljšanje.

4. . . . fe4 6. f4 . . .
5. Sg5 d5

Ovaj je potez bio u stilu ondašnjeg vremena, ali Philidor ga kudi kao potez kojim bijeli gubi:

6. . . . Lc5 8. Sc3 Se7
7. c4 c6 9. h4 . . .

Da se osigura povlačenje skakača a da pritom ne dođe do udvostručenja pješaka potezom crnoga L:h3. (Philidorov komentar)

9. . . . h6 10. Sh3 0–0
11. Sa4 Lb4+ 12. Ld2 L:d2+
13. D:d2 d4

Philidor je uveo termin »falanga« za dva pješaka usporedo (jedan do drugoga).

14. c5 b5!

Namjera četrnaestog poteza bijeloga, kaže Philidor, bila je da presiječe vezu između crnih pješaka, ali Philidorov odgovor osigurava ponovno njihovo povezivanje.

15. cb6 ab6 16. b3 Le6
17. Le2 Sf5

Ovaj potez odlučuje, tvrdi Philidor – i s pravom – ali dalje navodi još trinaest poteza da bi to na kraju i pokazao.

Danas se treći potez crnoga f5 ne odobrava, jer ga knjiga *Moderna šahovska otvaranja* pobija:

4. Lc4 fe4 5. S:e5

Taj potez vodi u nadmoć dovoljnu za pobjedu u svim varijantama.

Čudno je da nakon četvrtog poteza bijeloga de5, Philidor u svojoj primjedbi navodi i ovu varijantu, uključivši i briljantni peti potez bijeloga; zatim pokazuje napad koji crnoga vodi u poraz da bi na kraju priznao da je »situacija krajnje osjetljiva za crnoga«. A zatim u nastavku vedro prelazi preko toga. Napokon, zašto bi čovjek umanjivao vrijednost vlastite obrane! Ili, je li to možda razlog zašto je nikad nije igrao?

Međutim, nije važno što knjiga *Moderna šahovska otvaranja* dokazuje da je Philidor pogriješio (to se događa svakoga dana i mnogim današnjim majstorima), već to, da je Philidor razvio dosljednu teoriju igre i metodu temeljite i oštroumne analize koja je u općoj upotrebi i danas. Uz teoriju o nepromjenljivoj i trajnoj pješačkoj postavi, ovo je njegov trajan doprinos šahu.

Bez obzira je li u spomenutoj analizi Philidor u pravu ili nije, ali svaki bi šahist želio postići konačnu poziciju kakvu je zamislio veliki francuski novator. Gdje

Slijeva nadesno: Dama jaše konja u ženskom sedlu, 1650; francuski lovac iz 18. st. koji jaše na magarcu, posprdan oblik »fou« (budale); francuski kralj ili top iz 16. st. načinjen od slonovače (dolje); engleski kralj načinjen od srebra, 1842. Težina ovakvih figura kadšto je od njih činila opasno oružje.

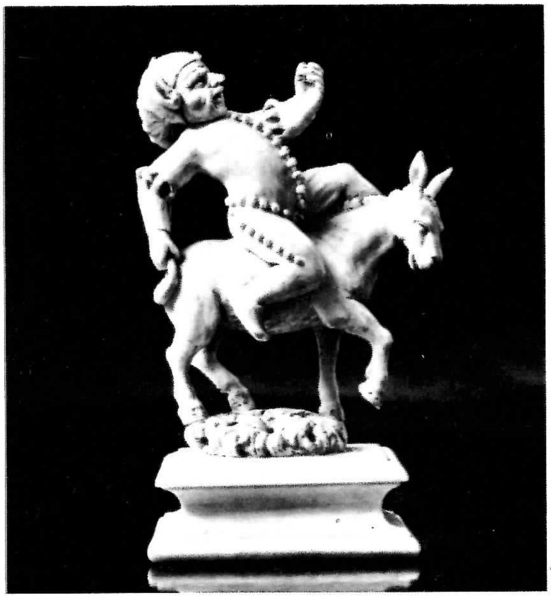

bi drugdje netko našao bolji primjer raširenih i veličanstvenih Philidorovih pješaka koji napreduju baš kao da su u ratu.

Premda se Engleska danas ne može pohvaliti čak niti jednim velemajstorom – »Englezi nikad neće biti Slaveni« – sredinom devetnaestog stoljeća Englezi su vladali svjetskim šahom. (Op. prev. U međuvremenu je nekoliko Engleza postalo velemajstorima.)

Engleska je oduvijek bila najgostoljubivije utočište šahistima. Philidor je više vremena proveo igrajući šah u njoj nego u svojoj domovini. Šahovske su se partije uvelike bilježile a velik je broj tiskan u engleskim časopisima. Ipak, ne smije se pretpostaviti da su Englezi preuzeli primat odmah nakon Philidorove smrti. Francuz Alexandre Deschapelles vladao je još dvadeset godina nakon toga. Njegova taština, karakterna crta koja nije nepoznata među šahovskim majstorima, premda na svu sreću rijetka, malo je učinila za unapređenje igre. Uporno je davao »fore« pješaka i dva poteza svakom došljaku, a napuštao bi šahovsku scenu kad je protivnik postajao opasan i kad se suočio s mogućnošću poraza u ravnopravnom nadmetanju.

Louis de LaBourdonnais, učenik koji je ubrzao učiteljevo povlačenje pošto je Deschapelles uvidio da ga više ne može pobijediti dajući mu pješaka »fore«, naslijedio ga je kao priznati šahovski prvak. LaBourdonnaisa je izazvao Irac Alexander McDonnell i u lipnju 1834. La Bourdonnais odlazi u London da započne najdulji meč u šahovskoj povijesti: ukupno osamdeset i pet partija u Westminster Chess Clubu.

Zapravo, nadmetanje je bilo podijeljeno u šest mečeva koji su trajali od lipnja do listopada. U prvom je meču McDonnell započeo remizirajući prve tri partije, ali kasnije je uvidio da nije sposoban da odgonetne tajne LaBourdonnaisovog otvaranja daminim pješakom te je izgubio velikom razlikom od 16:5 uz 4 remisa. Međutim, u idućih pet mečeva, rezultat je bio tješnji, premda još uvijek u LaBourdonnaisovu korist. Konačan rezultat:

LaBourdonnais 45 pobjeda, McDonnell 27, uz 13 remisa.

LaBourdonnais, koji je bio ljubazniji od svoga prethodnika, nazvao je McDonnella najboljim igračem s kojim se dotad susreo. Iako se McDonnell nije ni približio pobjedi, ipak je osjetno smanjio razliku u rezultatu i mnogo je učinio za jačanje reputacije britanskog šaha.

McDonnell je možda i sâm pridonio vlastitom neuspjehu tvrdoglavo igrajući otvaranja koja su se općenito smatrala slabijima, kao primjerice Kraljev gambit, premda je povremeno ostvario i briljantne pobjede. Uz to, LaBourdonnais, koji je inače bio glasan i veseo čovjek, bio je i bučan protivnik. (Međutim, njegove se primjedbe nisu odnosile na McDonnella, budući da nisu poznavali jezik jedan drugoga. Jedina zajednička riječ bio im je uzvik: »Šah!«) Govoreći nepristrano o LaBourdonnaisu, moramo spomenuti da je McDonnell bio vrlo spor igrač i često mu je trebalo sat ili čak dva da povuče jedan potez. Kako u ono vrijeme nije bilo šahovskih satova niti je vrijeme za povlačenje poteza bilo ograničeno, spor igrač mogao je svoga protivnika dovesti do ludila.

Bilo kako bilo, ovaj je susret pružio žestok i sirov šah sa smjelim potezima kakvi se rijetko viđaju u mečevima. George Walker, koji je zabilježio svaku partiju, proglasio je meč najvećim u povijesti šaha. Kasnije je komentirao da žrtvovanje samo jedne figure nije mnogo značilo ni jednom ni drugom igraču.

Na prethodnoj stranici: Napoleon igra šah u izgnanstvu na sv. Heleni. U naslovu se kaže da je o prevrnutom kralju na podu rekao: »Jadni moj kralju Louis XVIII!« Dolje: Figura Napoleona iz 19. st. kao dio francuske šahovske garniture, načinjena od obojene slonovače. George III je protivnički kralj, a Nelson i Wellington njegovi su »lovci«.

Ovdje prikazujemo glasovitu pedesetu partiju meča u kojoj McDonnell žrtvuje damu u trinaestom potezu a ta se žrtva isplaćuje tek dvadeset i tri poteza kasnije.

Bijeli: LaBourdonnais – Crni: McDonnell

London 1834.

1.	d4	d5	7.	Sf3	De7
2.	c4	dc4	8.	Lg5?	L:f2+
3.	e4	e5	9.	Kf1	Lb6
4.	d5	f5	10.	De2	f4
5.	Sc3	Sf6	11.	Td1	Lg4
6.	L:c4	Lc5	12.	d6	cd6
			13.	Sd5	. . .

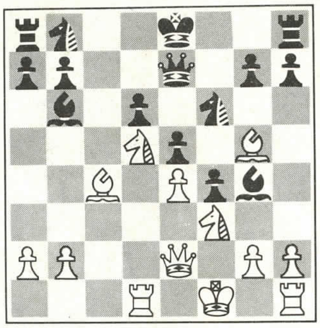

13.	. . .	S:d5!!	25.	T:g7+	Kf6
14.	L:e7	Se3+	26.	Tf7+	Kg6
15.	Kel	K:e7	27.	Tb7	Sd:c4
16.	Dd3	Td8	28.	bc4	T:c4
17.	Td2	Sc6	29.	Db1	Lb6
18.	b3	La5	30.	Kf3	Tc3
19.	a3	Tac8	31.	Da2	Sc4+
20.	Tg1	b5!	32.	Kg4	Tg8
21.	L:b5	L:f3!	33.	T:b6	ab6
22.	gf3	Sd4	34.	Kh4	Kf6
23.	Lc4	S:f3+	35.	De2	Tg6
24.	Kf2	S:d2	36.	Dh5	Se3
			37.	bijeli predaje	

Bijeli je bespomoćan na prijetnju Sg2+ i kasnije na Th3 mat.

Na prethodnoj stranici: Howard Staunton, glumac u Shakespearovim komadima, učenjak, proglasio se svjetskim prvakom (ne bi se moglo reći neopravdano). On je bio središnja ličnost u britanskom šahu; imao je svoju šahovsku rubriku u novinama i priredio je prvi veliki šahovski turnir u Londonu 1851. Dolje: Staunton (treći zdesna) među prijateljima.

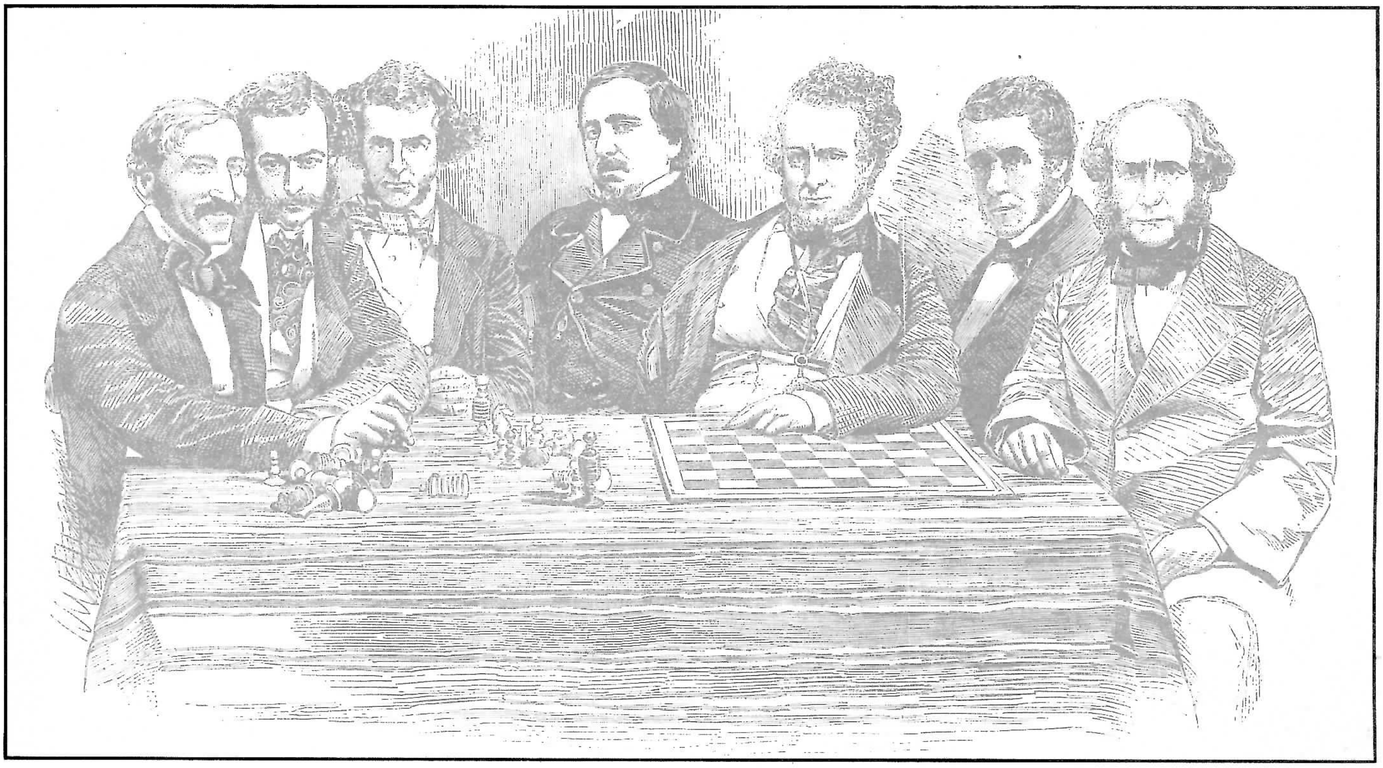

Osim umetanja brojnih znakova interpunkcije, nikako drugačije ne može se komentirati ova nevjerojatno nesputana partija. Howard Staunton, glasoviti engleski šahist, nekoliko je godina kasnije pokušao to i učiniti, ali je odustao izrekavši opasku koja je ušla u povijest: »Čini se posve nemogućim da oba igrača spase partiju.«

Howard Staunton očigledno je zaslužio pravo da postane nosilac imaginarne titule svjetskog šahovskog prvaka porazivši u Parizu 1843. Sainta Amanta, vodećeg francuskog igrača i LaBourdonnaisova nasljednika, rezultatom: 11 pobjeda, 6 poraza uz 4 remisa.

Saint Amant porazio je Stauntona u prethodnom meču. Uz to, prvih šest partija drugoga meča izgubio je jednu za drugom te je, zapravo, u kasnijem dijelu meča bio bolji od Stauntona. Mnogi su osjećali da je Saint Amant jači igrač te se očekivalo da će doći do uzvratnog susreta. Ali Staunton je tvrdoglavo odbio pristanak. Mnogo kasnije će stalnim izgovaranjima izbjeći i meč s Paulom Morphyjem; smatra se da je to uvelike pridonijelo Morphyjevom kasnijem povlačenju iz šaha.

Staunton se svojim središnjim položajem u šahu koristio za zastrašivanje protivnika, potencijalnih protivnika i šahista koji mu nisu bili simpatični. Njegova rubrika u *Illustrated London News* postala je sredstvo za osobne obračune i za klevetanje protivnika. Očigledno da nije poznavao staru englesku izreku koja glasi: »Ti možeš svakog protivnika oboriti šahovskom pločom, ali to ne znači da si bolji igrač.« Staunton je žestoko tukao svoje neprijatelje, ali silovitije u tisku nego za šahovnicom.

Da budemo pošteni prema Stauntonu, nije teško

Skica šahovskih figura koje je u Britanskom patentnom uredu 1849. prijavio Nathaniel Cook. Godine 1852. Staunton je odobrio da se njegovo ime upotrebljava kao zaštitni znak na garniturama što je dovelo do općeg uvjerenja da su figure njegov dizajn. Na suprotnoj stranici: Klasična Stauntonova garnitura iz 19. st. još uvijek bez premca za igranje.

pronaći što je utjecalo na oblikovanje njegove nepopularne i kontroverzne ličnosti. Nezakonit sin Fredericka Howarda, petog grofa od Carlislea, odrastao je u neimaštini s vrlo oskudnim obrazovanjem. Usprkos ovim poteškoćama, postao je u svoje doba čuvenim znalcem Shakespeareovih djela. Teško mu se može zamjeriti što su muke i oskudica u mladosti iskvarili njegov karakter te je postao zavidan, sumnjičav i zajedljiv čovjek.

Staunton možda i nije bio najjači šahist svoga vremena, ali nedvojbeno bio je jedna od najsnažnijih šahovskih osobnosti. Smatrao se šahovskim prvakom svijeta, a njegova je moć uvjeravanja bila tako snažna da su to mišljenje dijelili i njegovi suvremenici. Mora da je imao nevjerojatno slabu opoziciju kad je mogao podupirati tu tvrdnju ili je možda onaj jači dio konkurencije imao vezane ruke te nije mogao dići svoj glas.

Staunton je igrao nezanimljive partije s jedinim ciljem da osvoji što više materijala. Premda je njegovo vođenje Engleskog otvaranja (1. c4) bilo ispred njegova vremena, nijedna od njegovih zabilježenih partija ne čini nam se vrijednom da je ovdje prikažemo. Ali moć autohipnoze jaka je i visoko mišljenje o sebi Stauntona je upropastilo.

Godine 1851. Engleska je priredila »Veliku izložbu umjetnosti i industrije.« Staunton je iskoristio priliku da priredi šahovski turnir pozvavši većinu najvećih evropskih šahista. Mnogi su uvidjeli da bi bilo uputno odbiti poziv, ali ipak je došao jedan prilično jak sastav igrača, uključujući tu Anderssena i Kieseritzkog; oni su postali »besmrtni« odigravši najsjajniju partiju turnira. Ta je klasična partija s pravom proglašena »besmrtnom partijom«.

Turnir je imao eliminacijski karakter. Stauntonu su, prirodno, predviđali prvo mjesto, ali njegov je nastup bio veliko razočaranje. Anderssen ga je izbacio u trećem kolu rezultatom 4:1.

Ma što se mislilo o Stauntonu kao igraču i kao osobi, ne može se osporiti njegov veliki doprinos šahu. Turnir koji je on organizirao 1851. bio je prvi svoje vrste i

8 7 6 5 4 3 2 1
A B D E F G H

Desno: Gospoda iz Francuskog šahovskog kluba u Parizu promatraju kako Staunton pobjeđuje njihovog nacionalnog prvaka Sainta Amanta (koji povlači potez). Poprsja La Bourdonnaisa (lijevo) i Philidora (desno) prijekorno gledaju na poraz Francuza.
Dolje: Portret Sainta Amanta.

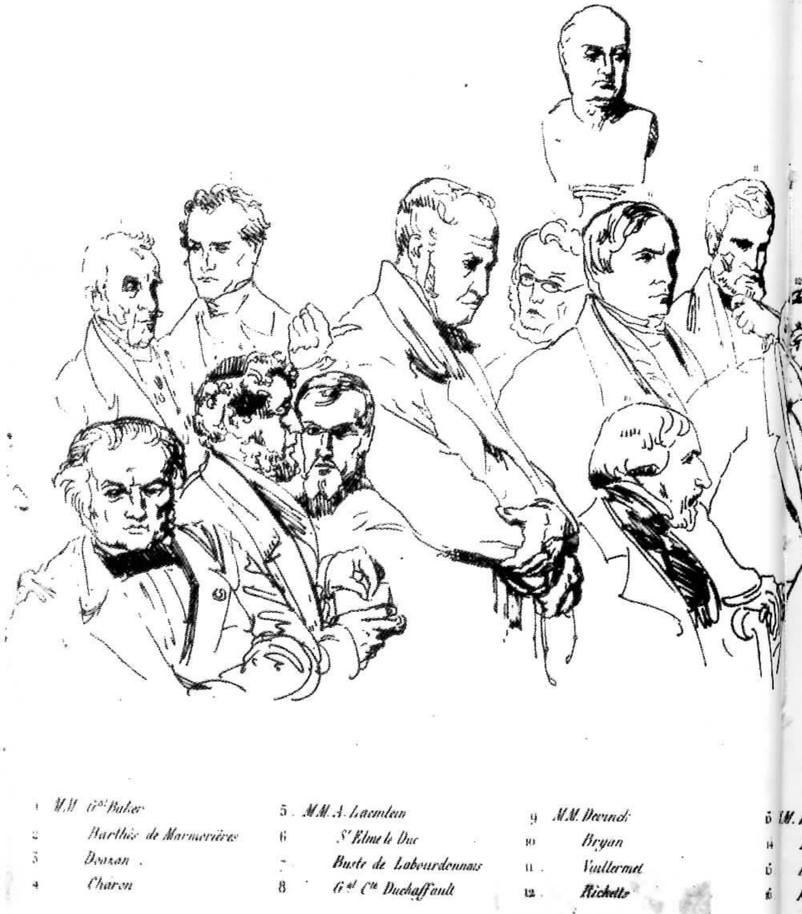

uveo je u praksu održavanje šahovskih turnira diljem svijeta, premda je eliminacijski element postupno izbačen i više ne postoji na suvremenim šahovskim turnirima. Utemeljio je i uređivao prvi šahovski časopis u Engleskoj, *The Chessplayer's Chronicle.* Godine 1847. tiskan je njegov bestseler *The Chessplayer's Handbook* a 1849. *The Chessplayer's Companion.* Ali njegov je najveći doprinos u nečem drugom.

Stauntonova zamisao da zadrži svoju mitsku predodžbu o svjetskom šahovskom prvaku može biti žaljenja vrijedna, ali je oblik šahovskih figura koji je nazvan po njemu, veličanstven. Postoji mnoštvo originalnih i prekrasnih primjeraka šahovskih figura koji su s pravom uvršteni u umjetničke predmete. Neki su bogato ukrašeni a neki utjelovljuju u sebi kulturu iz koje su ponikli. Sve te figure imaju nedvojbenu estetsku privlačnost. Ali, kad bi se među šahistima glasalo s kojim figurama najviše vole igrati, zasigurno bi Stauntonove figure pobijedile golemom prednošću. Redovito se upotrebljavaju na svim većim turnirima. Nijedan šahovski klub, koji drži do sebe, nije bez njih. One dopuštaju najprijatniji spoj korisnosti i estetske privlačnosti.

Da se ova ocjena ne bi učinila isuviše subjektivnom, razmotrite ovaj izvadak iz kritičkog članka F. Laniera Grahama (časopis *Chess Sets* /,Šahovske garniture'/, New York, 1968); »U očima mnogih šahista, ,Stauntonov' dizajn nikad nije nadmašen... Te figure mame da ih dodirnete i milina ih je micati. Svaka je savršeno proporcionalna, a formalno su međusobno povezane pomoću klasičnih balustara i ukrasnih kugli i žljebova koji su uzdig-

Fac-Simile of the French Chess Club

MM. Docteur Berthet
Norbert Monget
H. Staunton
K***

17. MM. Calvi
18. Dizi
19. Gnd Guingret
20. Delaubier

21. MM. Saint-Amant
22. Lécrivain
23. Chamouillet
24. Sasias

25. MM. Lemaitre
26. Laroche
27. Jules Grillenzoni
28. Buste de Philidor

29. François, garçon du Cercle
30. MM. Cte de Sobansky
31. Edouard Proux
32. Rousseau

33. MM. Barthès
34. Bon Dumersul

nuti ili na istoj visini ili na jednako odmjerenim udaljenostima. Stupnjevana visina figura, premda osobito ne izražava njihovu relativnu snagu, pridonosi arhitektonskoj kompoziciji cjeline. Različite razine naturalističkog simbolizma jasno su izražene. Skakač i top očigledni su. Apstraktne krune na kralju i dami također su razumljive. Još apstraktniji oblik lovčeva ukrasa također je lako uočljiv.

»Neki zanemarljivi detalji suvremenih verzija ove ikonografije ukazuju da funkcionalna simbolika može biti i integralni dio naturalizma. Dubok usjek u lovcu može sugerirati osim mitre i dijagonalan potez. Šiljci na daminoj kruni i puškarnice na vrhu topa mogu sugerirati podjednako i kutove i smjerove kojima se mogu micati ove figure...«

Ovome se može dodati da se užitak od dodira ovih pomno oblikovanih proporcionalnih figura, pogodno teških i ugodnih za držanje u ruci, jedino može usporediti sa smirujućim osjećajem kad ciljate biljarskim štapom. Te su figure mekane pod prstima poput starih rukavica i pružaju onakav osjećaj sigurnosti kao kad igramo na domaćem terenu.

Jedna zajedljiva opaska: više-manje je prihvaćeno da je izvorni tvorac Stauntonovih figura bio umjetnik Nathaniel Cook a ne Staunton. Pa što onda? Cook je patentirao ovaj oblik figura u Britanskom uredu za patente 1849, ali Staunton je utjecao na to da se one počnu proizvoditi i predstavio ih je šahistima svih zemalja. Zbog toga su mu svi njegovi grijesi s veseljem oprošteni i odata naša vječna zahvalnost.

5.

Meteor je bljesnuo

»Kamo idete, *mon ami?*«
»U Café de la Régence da promatram Voltairea i Rousseaua kako igraju šah.«
»Pih! Puka piskarala!«
»Točno, ali danas igraju protiv Philidora.«

Chess Chronicles

Café de la Régence! Koju li je navalu osjećaja svaki šahist morao osjetiti pri spomenu tog povijesnog pariskog mjesta. Postojao je još iz doba Philidora uz samo jedan kraći prekid za vrijeme francuske revolucije. Ovdje su održavani najveći šahovski mečevi osamnaestog i devetnaestog stoljeća; tu su nastupili takvi divovi poput Philidora, Deschappellesa, LaBourdonnaisa, McDonnella, Sainta Amanta, Stauntona, Kieseritzkog, Anderssena, Harrwitza, mladog Steinitza; tu je igrao najblistaviji šahist među njima, meteor koji je zabljesnuo i kojeg je kratka ali briljantna karijera nagovijestila novo šahovsko doba – Paul Morphy.

Ova slavna imena ne govore sve. Valja spomenuti brz rast tisuća i tisuća šahista za vrijeme ovog zlatnog doba šaha, i to slabijih igrača kojih je jedino zajedničko s majstorima bila velika ljubav prema igri; to su zanesenjaci koji su živjeli za šah i koji su postali njegovim dobrovoljnim robovima. Možda se najtočniji opis njihova divljenja prema šahu može naći u tužaljci jednog engleskog svećenika osamnaestog stoljeća koji se jadao: »Kad sam bio gotov sa šahom, on nije bio gotov sa mnom.«

Udaljeni od uživanja u igri, istinske zanesenjake moglo se prepoznati jer su dugo stajali i promatrali partije. Valja se prisjetiti da u ono vrijeme još nisu postojali šahovski satovi i da nije postojala vremenska granica za povlačenje poteza. U partijama meča nije bilo neobično da igrač potroši i više od dva sata za jedan potez. Ovakvo stanje stvari dovodi do ogorčenja te je djelovalo na istaknutog britanskog povjesničara Henryja Thomasa Bucklea, jednog od tadašnjih najjačih šahovskih majstora. Buckle je planuo na vrlo sporog protivnika: »Gospodine, sporost genija teško je podnijeti, ali sporost mediokriteta je nesnosna.«

Poseban soj ljudi zaslužuje od srca pohvalu. To su oni zaljubljenici šaha koji su toliko pridonijeli savjetom ili podrškom ovoj kraljevskoj igri i ne žudeći za slavom ili materijalnom nagradom. Jedan od takvih bio je George Walker, spomenut već prije kao čovjek koji je za buduće naraštaje zabilježio svih osamdeset i pet partija meča LaBourdonnais–McDonnell. Walker, živahan i poticajan pisac, nudi nam sjajnu priču o posjetu Café de la Régence. Ono što se odigrava u uvodu nije neuobičajena nezgoda:

»Zanio me žar borbe i nasrnuo sam prema njemu, ali sam na nesreću rubovima kaputa zakvačio susjedni stol i sav napor padne na pod – figure se razletješe po podu. To izazva bijes protivnika a zbrka postade neugodna.

‚Gospodine', poviče jedan, ‚jeste li ludi? Gledate li ikad ispred sebe?' A drugi viče: ‚Gospodine, vi me stojite partije!' ‚Već ste je prije bili izgubili', primijeti njegov protivnik. ‚Ja sam je dobio, gospodine. Odigrao bih ovakvu partiju i protiv Verdonija ili sâmog Philidora.'

‚Ali, gospodo', primijetih skromno, ‚ne govorite svi u jedan glas! Ako sam kriv, spreman sam platiti novac koji ste uložili!'

‚Platiti!? Platiti!? Niste dovoljno bogati ni kad biste prodali samoga sebe.' ‚Za koliko ste igrali?' ‚Za čast, za čast gospodine. Prevalio sam sedam stotina milja kočijom da prihvatim izazov ovoga gospodina koji je smatrao sebe nepobjedivim, i da nije bilo vas, naučio bih ga pameti. Umanjio bih mu ponos.'

‚Pameti? Kako to mislite? Zahvalite ovome mladiću što vam je priskočio u pomoć. Forsirano osvajam vašu damu za osamnaest poteza.'

‚Apsurdno! Smiješno! Ja sam vas trebao matirati za jedanaest poteza. Ali, previdio sam to.'

‚Matirati me? Kako se usuđujete tako što reći? Vama, gospodine, mogu zahvaliti za ovu ozbiljnu uvredu.

Prethodne stranice: Litografija »Šahovska partija« Louisa Bouillyja, francuskog žanr slikara (1716–1845). Dolje: Café de la Régence za vrijeme telegrafskog meča između Pariza i Beča. Čigorin promatra potez M. Rosenthala (za stolom, desno). Iz Le Monde Illustré.

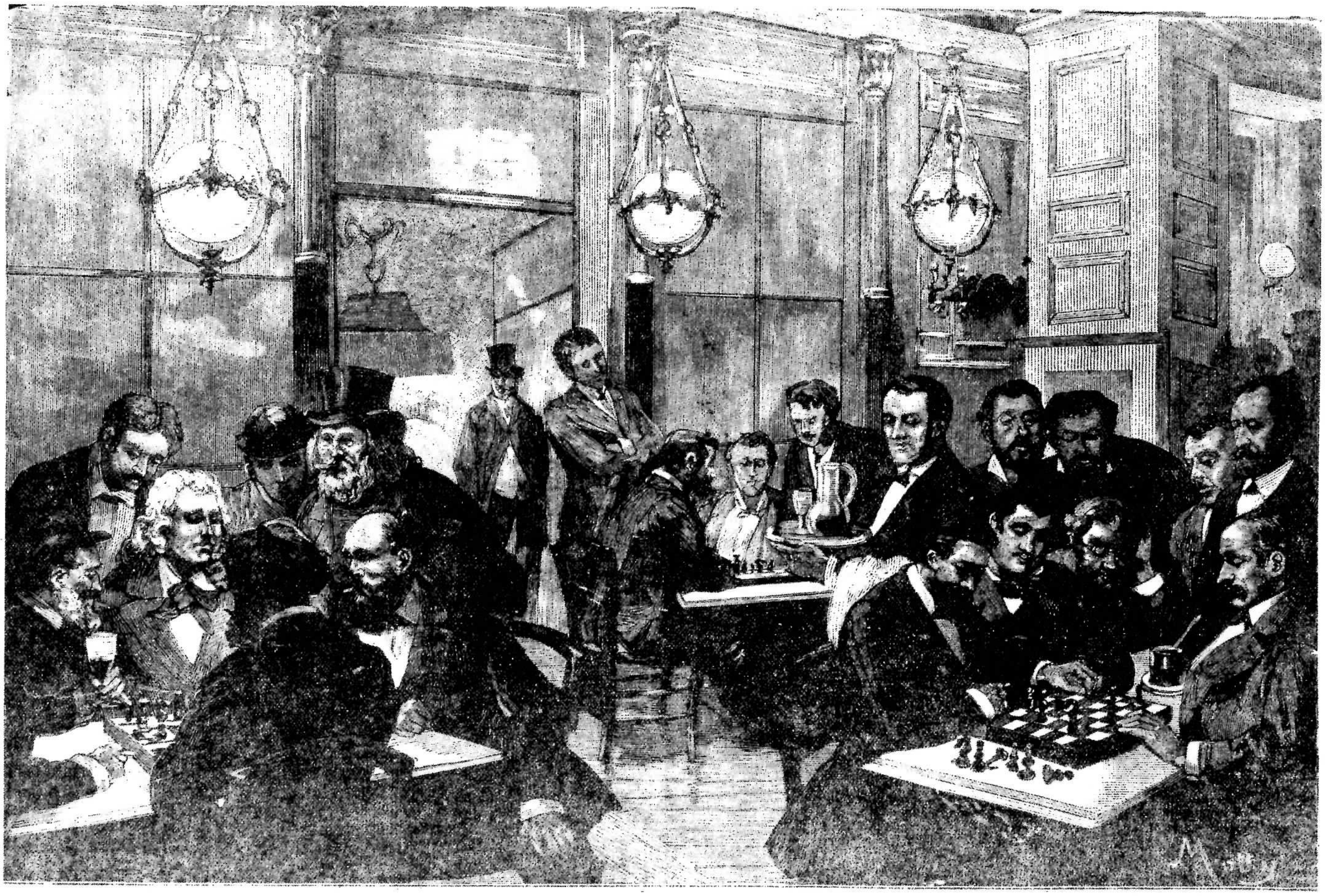

Naučite, mladiću, da u Café de la Régence ljudi ne trče!'

Drugi igrač naglo skoči: ,I naučite, gospodine, da ljudi ne galame u Café de la Régence. Ovdje čak nemaju pravo ni da govore.' Graja se polako dizala i ostao mi je jedini izlaz: hitro iziđoh iz Caféa i sklonih se u Palais Royal.«

Walker je također, premda se mnogo toga izgubilo u prepričavanju, pričao o čovjeku koji je provodio šest ili sedam sati svakoga dana u toku deset godina u Café de la Régence; nepomično je promatrao partije a da nikada sâm nije zaigrao. I jednom dođe do prepirke i pozvaše toga šutljivog veterana da presudi.

Čovjek je priznao da ne samo što nije sposoban da presudi nego da uopće nema pojma kako se šah igra niti da zna imena figura.

»Što kažete, gospodine? Zašto onda provodite sve svoje vrijeme ovdje? Zašto ne odete kući?«

»Eh, gospodine«, odgovori čovjek, »da znate moju ženu, nikad ne biste postavili takvo pitanje.«

U drugom dijelu, Walker izvanredno točno iznosi jedan sud koji danas ima posebnu važnost. On piše: »U Régenceu je zabranjeno pušiti cigare jer dim umanjuje i ometa koncentraciju. Tako bi trebalo biti. Moralno pravilo koje jednome dopušta da u javnoj prostoriji otpuhuje

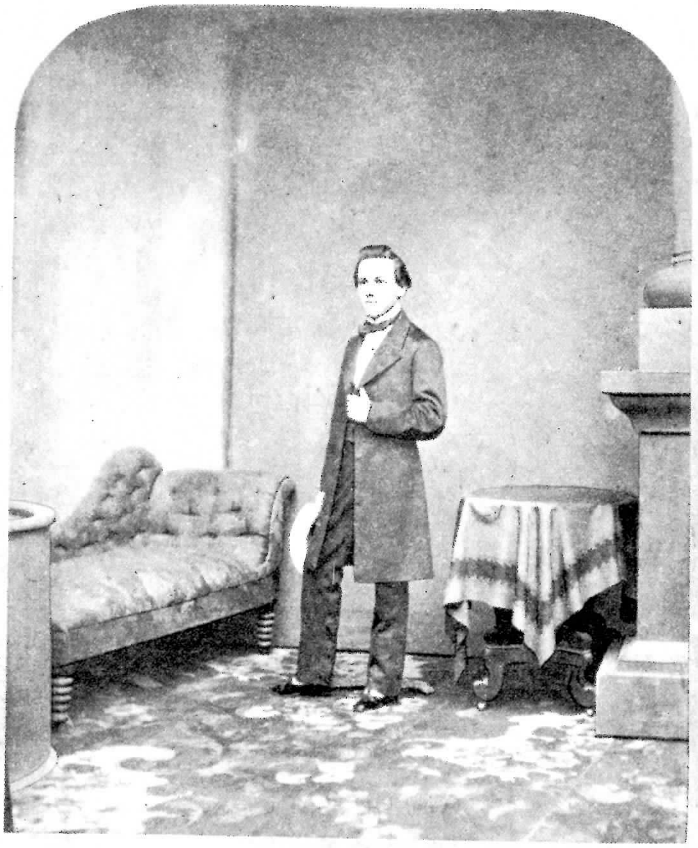

To W. J. A. Fuller
as a souvenir
and slight token of friendship
Paul Morphy

Oct 12th 1859.

NEW YORK

Paul Morphy 1859, neposredno nakon svog trijumfalnog povratka iz Evrope. Imao je dvadeset dvije godine, a među njegovim obožavateljima bilježimo Longfellowa, Olivera Wendella Holmesa i Jamesa Russella Lowella. Dolje: Stereoskopski snimak Morphyja i mađarskog majstora Lowenthala.

dim drugorazrednog duhana u vaše lice, moralo bi jednako vrijediti i za pušače opijuma, valerijana ili asa foetide. Jedite, pijte ili uvlačite u se što god vas volja, ali nemojte me siliti da to protiv svoje volje dijelim s drugima.«

Napokon, svi šahisti odlaze. LaBourdonnais i njegovi bučni i nasmijani prijatelji otišli su već davno prije, konobari zijevaju pospremajući nered, ali Walker je još uvijek tamo i zuri u uprljani Philidorov portret koji visi na zidu, proganjaju ga sablasti i razmišlja o tajni i ljepoti igre kojoj su ljudi, ne zbog materijalne dobiti, posvetili svoje živote. »Ali i tome dolazi kraj i Régence je gotovo prazan; šank je opustio, kavana je očišćena; moj je prijatelj otišao a izgleda da i plin nestaje. Ostao sam sâm na ratištu kao posljednji čovjek nakon bitke. Zvono je dugo otkucavalo ponoć, a ja sam se nevoljko pripremao da se suočim sa studeni. Zbogom, barem za ovu sezonu, Café de la Régence!«

* * *

Pogodno je povezivati šahovske škole kao i napredovanje šahovskih ideja s pojedinim ličnostima. I dok bi ovo moglo biti razborito pedagoško sredstvo, nema toga čovjeka koji bi bio u potpunosti odgovoran za bilo koju šahovsku školu ili za neku specifičnu kategoriju. Steinitz se najviše približio osnivanju škole koja ima pravo nositi njegovo ime, ali čak je i Steinitz mnogo dugovao Philidorovoj teoriji pješačke postave da bi odao priznanje i njemačko-američkom majstoru Louisu Paulsenu kao pioniru nove škole.

Slično se i Paul Morphy često slavi kao otac modernoga šaha, kao prvi koji je shvatio načela modernog otvaranja. Njegovo shvaćanje, s jedne strane, daleko je ispod Steinitzovih formulacija. A s druge strane, on i nije toliko ispred svoga vremena kao što se općenito smatra. Adolfu Anderssenu (1818–1879), kojega je šahovska

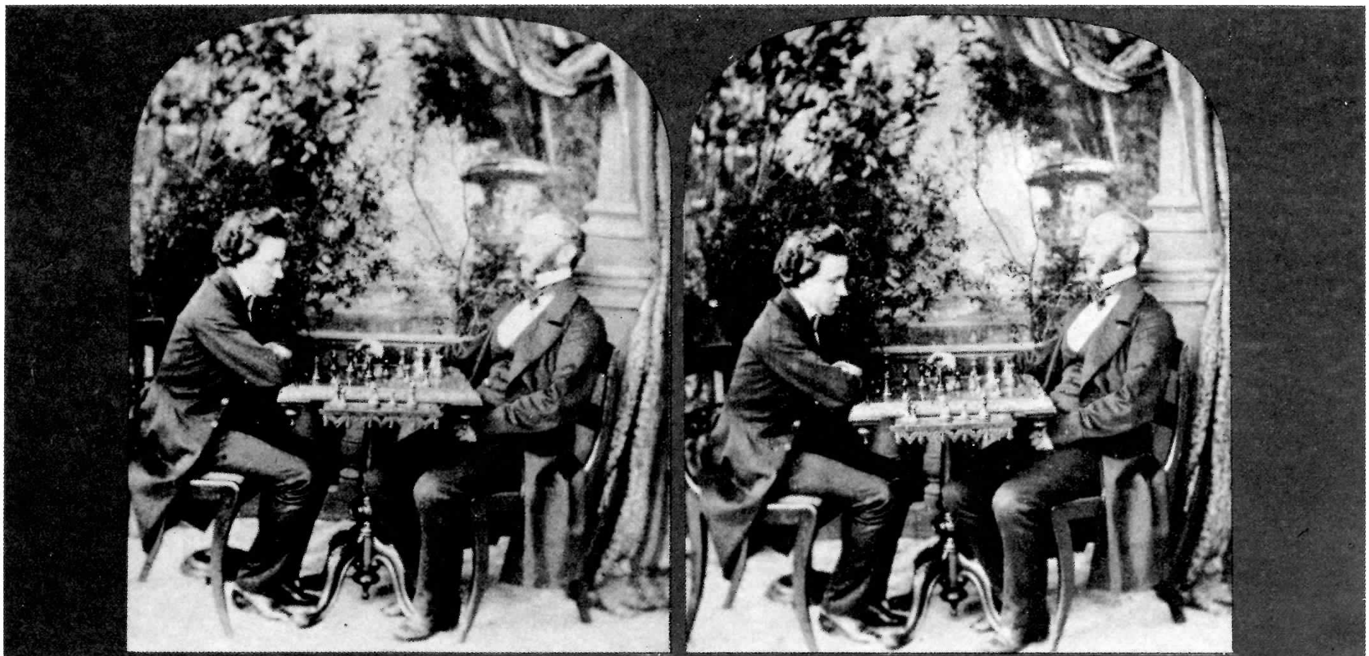

karijera prethodila Morphyjevoj i nastavila se nakon njega, bila su također poznata, doduše, možda ne u istoj mjeri, načela brzog razvoja u otvaranju, kontroliranja središta i otvorenih linija.

Ako je u njegovim partijama nedostajala Morphyjeva potpuno razvijena logika, to je zbog toga što je Anderssen bio šahovsko dijete svoga doba, a naglasak je tada bio na kombinaciji. Čak je i Steinitz igrao za »neopravdane« kombinacije u svojoj ranoj igračkoj karijeri koja stoji u oštrom protuslovlju s njegovim kasnijim teorijama. Istina je da u šahu postoje stilovi kao što postoje u pisanju i u svemu drugom, ovisno o vremenu, i nitko nije imun na njihov utjecaj. I sâm Morphy često je žrtvovao svoje znanje o temeljnim šahovskim načelima u potrazi za lijepom kombinacijom.

Ovaj naglasak na kombinaciji – traganje za ljepotom u šahu a samo prividno na štetu šahovskog napretka u teoriji i formalnom znanju – zapanjuje. Neka mudraci zaključe iz toga što ih volja. Ostaje činjenica da Anderssen nije mogao izvesti svoje čudesne kombinacije bez poznavanja – nazovite ga instinktivnog ako hoćete – temeljnih šahovskih načela, napose u otvaranju. I dok Anderssen predstavlja vrhunac romantizma, u njegovoj igri postoje neke naznake pozicionog shvaćanja otvorenih igara koje su proizišle u razvijenijoj formi kod Morphyja.

Koje mjesto zauzima Morphy u razvitku šaha? Naveli smo da je on meteor koji je zabljesnuo i nagovijestio uspon novog doba. Svoju nadmoćnu jasnoću i logiku upotrijebio je poput oštrice kojom je prodro u slabosti stare igre bez plana i da bi istakao potrebu za općenitijim poznavanjem zakona i načela. U tom je smislu omogućio pojavu Steinitza.

I ako je tome tako, tko je onda, šahovski gledajući, omogućio dolazak Morphyja? Nema nikakve dvojbe da se radilo o dvostrukom utjecaju; njegove obitelji koja je voljela šah i, s druge strane, prijatelji. Ali od svojih evropskih praotaca, čini se da je Anderssen bio najutjecajniji. Znamo da je Morphy, premda nikad nije igrao

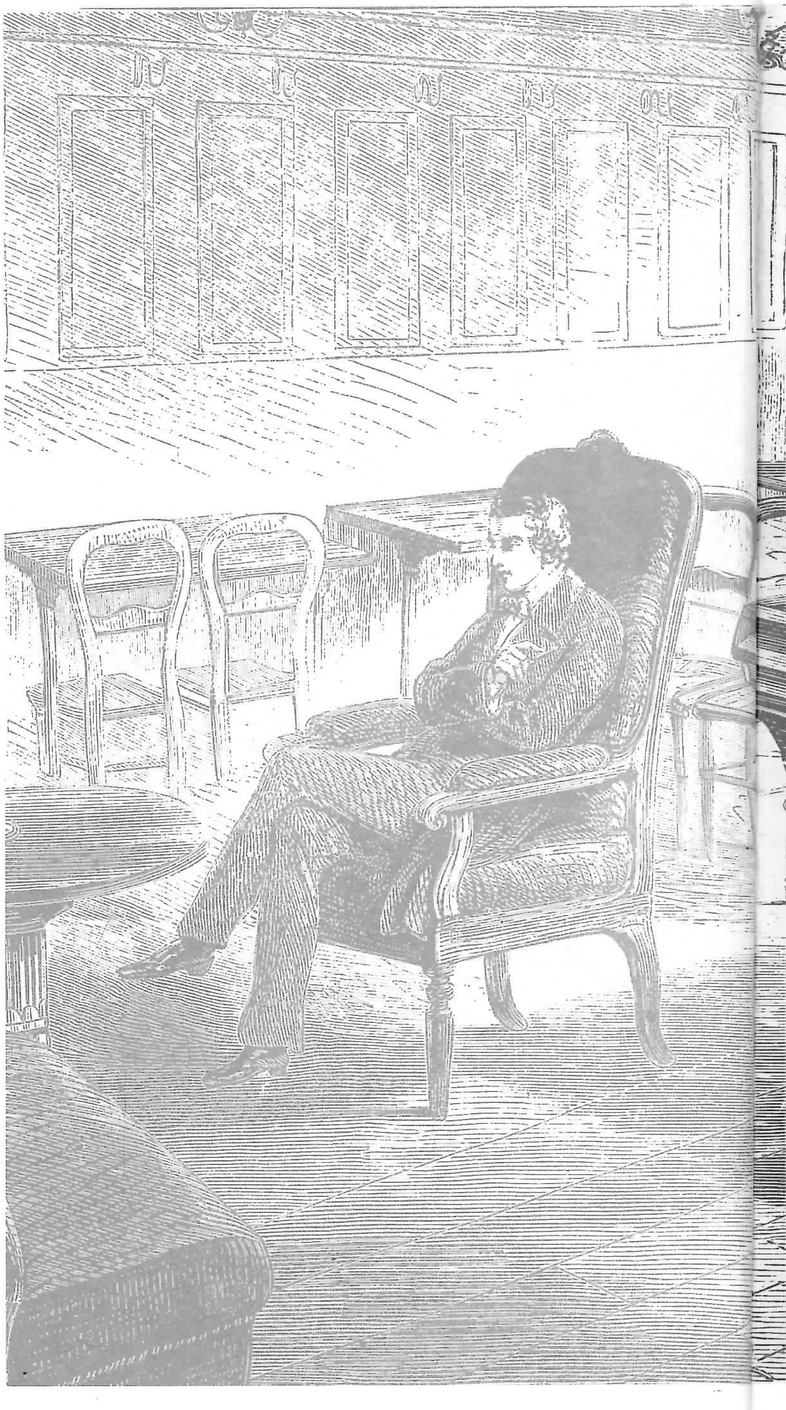

Morphy igra naslijepo osam partija 1858. u Café de la Régence protiv nekolicine najjačih šahista ovog kluba. Dobio je 6 a remizirao 2 partije. Unatoč burnom odobravanju, Morphy se okanio igranja naslijepo smatrajući takvu vrst šaha manje važnom i beznačajnom.

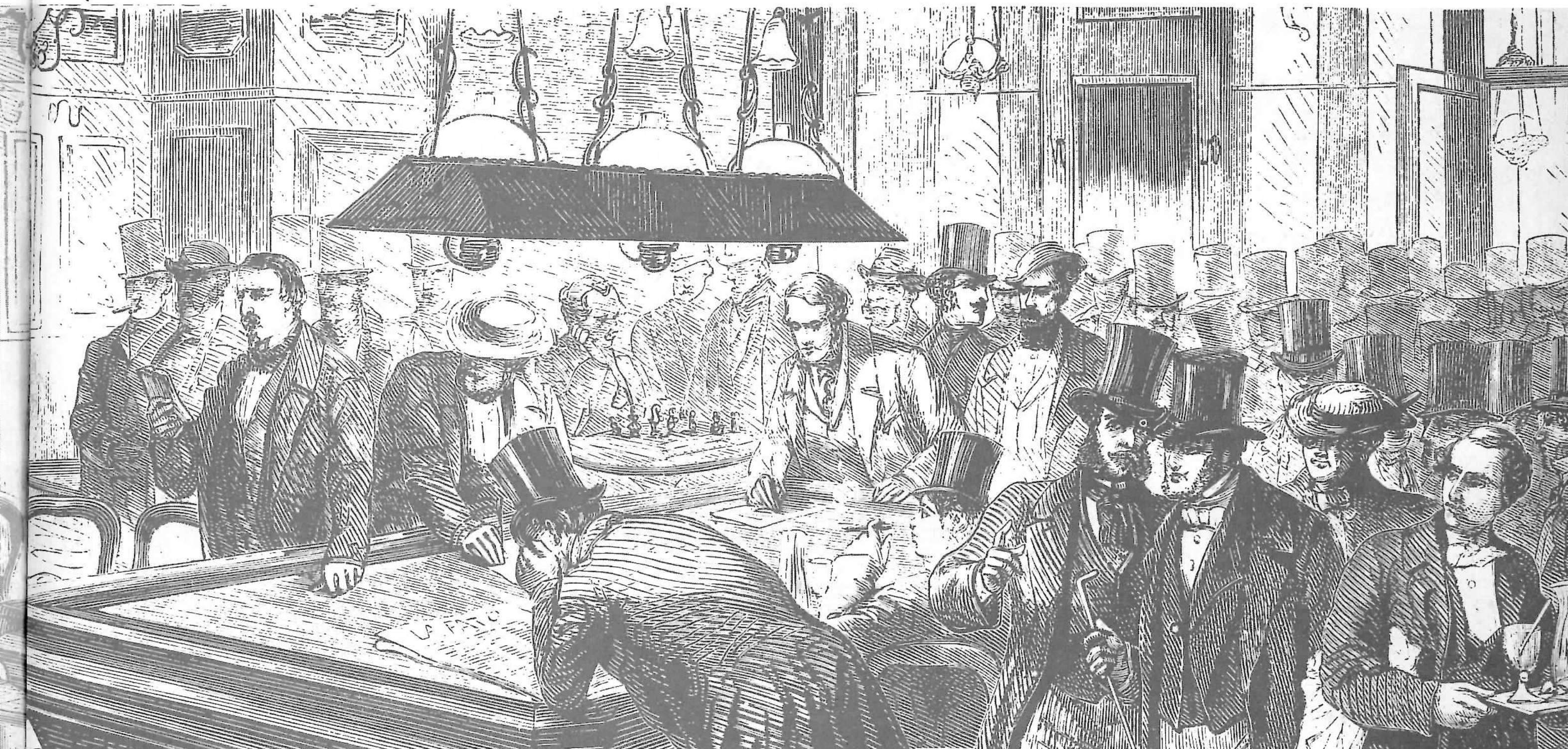

Na prethodnoj stranici: Njemačke figure od lijevana željeza napravljene u Zimmermanovoj ljevaonici u stilu glasovite garniture koja je darovana Morphyju na svečanoj večeri 1859. Figure koje je dobio Morphy bile su od masivna zlata i srebra.
Dolje: Morphyjevo ime i portret reklamiraju cigare.

»knjiški«, dobio i bilješkama popratio knjigu o »Velikom turniru« održanom u Londonu 1851. na kojem je pobijedio Anderssen i nema nikakve sumnje da je Morphy dobro poznavao Anderssenove »besmrtnu« i »evergreen« partije. U svom primjerku knjige, nakon nabrajanja Stauntonovih partija, mladi je Morphy dopisao »i neke vraški loše partije.«

Paradoksalno je da su Anderssena, koji je dobio ove dvije glasovite partije, uvelike ignorirali šahovski stručnjaci i nisu ga smatrali vrhunskim svjetskim igračem. Prisjećaju se jedino da ga je Morphy propisno tukao u njihovu meču: 7 pobjeda, 2 poraza uz 2 remisa. Prividno je zaboravljena činjenica da se nakon Morphyjeva povlačenja, od 1859. do 1866, Anderssena smatralo najjačim svjetskim igračem a tu je slavu uživao i mnogo godina prije Morphyjeve pojave.

Morphyjevi obožavatelji uvijek su brzo pronašli izlike za svaku partiju koju je njihov junak izgubio, dok je malo bilo onih koji su ispričavali Anderssena. Tek tu i tamo spominje se da je bio devetnaest godina stariji od Morphyja u vrijeme kad su igrali meč, da je bio zaokupljen matematičkim istraživanjima i da šest godina nije igrao šah te da je usred zime pošao na iscrpljujuće putovanje od Breslaua (današnjeg Wroclawa, op. prev.) do Pariza, premda je još prije bilo dogovoreno da će se meč održati u Breslauu.

Morphyjeva bolest, psihološka ili fiziološka, ubrzala je promjenu. Nema nikakve sumnje da je Morphy strašno patio zbog Stauntonova odbijanja da se susretne s njim za naslov svjetskog prvaka, ali nije imao razloga da se žali na Anderssenov postupak prema njemu.

Anderssen je bio džentlmen u pravom smislu te riječi. Augustus Mongredien, predsjednik Londonskog šahovskog kluba, opisao ga je kao »najsjajnijeg i najgalantnijeg igrača, osim Morphyja, kojeg je ikada sreo«. Anderssen se odrekao odmora za vrijeme Božića da bi ugodio Morphyju, pristao na sve uvjete koji su pogodovali njegovu protivniku i ljubazno je odustao od početka

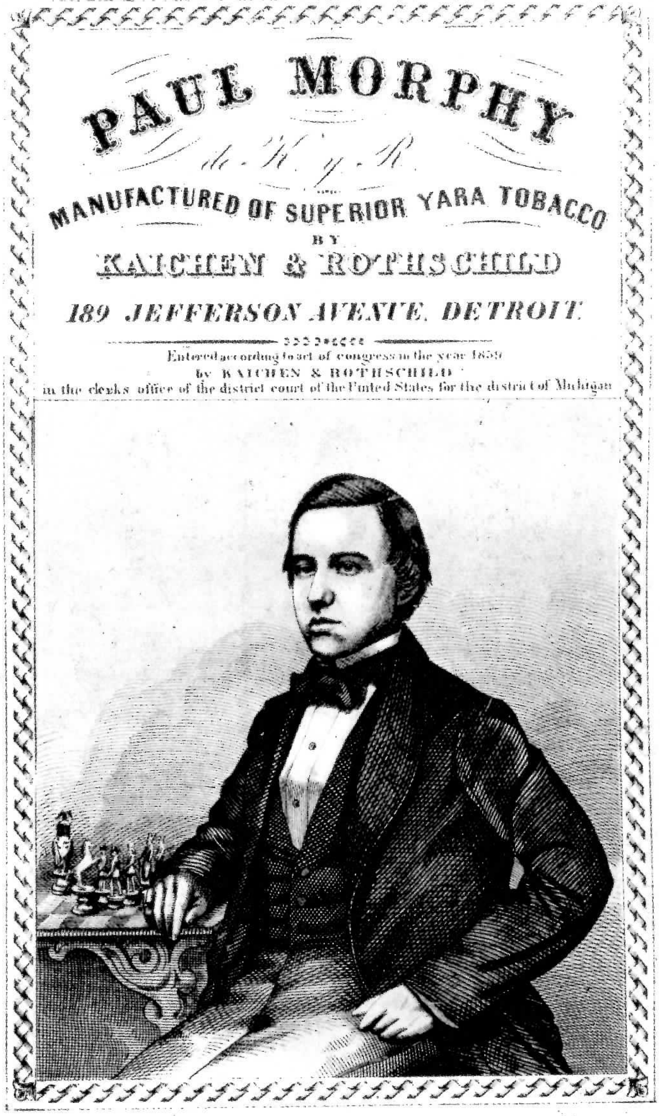

Louis Paulsen (dolje lijevo i s Morphyjem), drugi najbolji američki igrač za vrijeme Morphyjeve vladavine. Paulsen je držao rekord u simultankama igranim naslijepo: deset protivnika. Morphy je smatrao da to nije vrijedno nadmetanja.

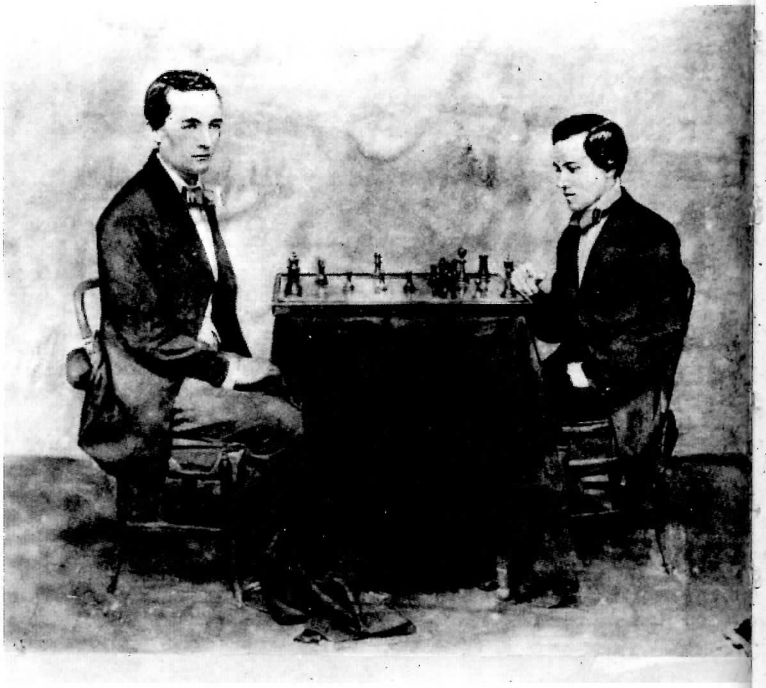

meča sve dok Morphy nije ozdravio. Nikad se nije tužio ili tražio ispriku za poraze, osim što je priznao nakon meča da je pogriješio što se nije »suzdržao i stavio šah privremeno pod stakleno zvono«. Krupnoga stasa, Anderssena su opisivali kao čovjeka »poštena glasa, umilna smiješka i izražajnog pogleda koliko i ljubaznog«. Kad mu je jedan njegov obožavatelj dobacio da nije igrao tako dobro kao protiv Dufresnea, odgovorio mu je: »Nisam jer mi Morphy to nije dopustio.«

Da budemo pravedni prema Morphyju: on osobno nikad nije nalazio izlike za svoje rijetke poraze. Njegove pristaše su tvrdile da je prvu partiju svoga meča s Anderssenom izgubio zbog bolesti. Međutim, valja istaći da je svih jedanaest partija održano u razdoblju od devet dana i Morphy bi se morao oporaviti na čudesan način da ga je bolest spriječila u prvoj partiji. Analiza partije pokazuje da je Morphy igrao s izuzetnom genijalnošću kojom bi nedvojbeno uspio savladati manje opasnog protivnika. Ovo nadalje pokazuje Anderssenovu veliku hladnokrvnost unatoč žestokim protivničkim napadima i tehničkoj virtuoznosti u završnici koja je bila ravna Morphyjevoj. Štoviše, izbjegao je svojoj sklonosti za kombinaciju i odigrao je crnim figurama Evansov gambit temeljitošću jednoga Morphyja ili Steinitza.

Nijedna knjiga ovakve vrste ne bi bila cjelovita a da ne uključi Anderssenove »besmrtnu« i »evergreen« partije. Svaki komentar osim slobodno odabranih uskličnika, bio bi suvišan. Neki moderni kritičari latili su se analiziranja ovih partija i ispitivanja njihove čvrstoće, ali to je cjepidlačenje.

Vladajući šahovski motiv Anderssenova doba, posebice prije pojave jednog od najvećih igrača u povijesti šaha, Morphyja, nije bila poziciona čvrstoća ili znanstvena točnost, već *kombinacija.* Kao primjeri umijeća kombiniranja »besmrtna« i »evergreen« partije nikad nisu bile nadmašene.

Bijeli: ANDERSSEN – Crni: KIESERITZKY
London 1851.
Besmrtna partija

1. e4	e5	9. Sf5	c6
2. f4	ef4	10. g4!	Sf6
3. Lc4	Dh4+	11. Tg1!	cb5
4. Kf1	b5	12. h4	Dg6
5. L:b5	Sf6	13. h5	Dg5
6. Sf3	Dh6	14. Df3	Sg8
7. d3	Sh5	15. L:f4	Df6
8. Sh4	Dg5	16. Sc3	Lc5
		17. Sd5	D:b2

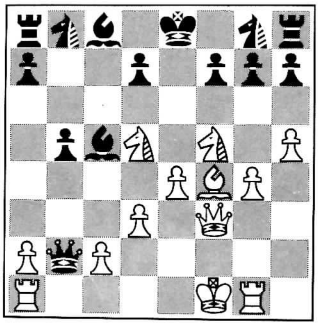

18. Ld6!	L:g1	21. S:g7+	Kd8
19. e5!!	D:a1+	22. Df6+	S:f6
20. Ke2	Sa6	23. Le7 mat.	

Bijeli: ANDERSSEN – Crni: DUFRESNE
Berlin, 1852.
Evergreen partija

1. e4	e5	6. d4	ed4
2. Sf3	Sc6	7. 0–0	d3
3. Lc4	Lc5	8. Db3	Df6
4. b4	L:b4	9. e5	Dg6
5. c3	La5	10. Te1	Sge7

11. La3	b5	15. Se4	Df5
12. D:b5	Tb8	16. L:d3	Dh5
13. Da4	Lb6	17. Sf6+	gf6
14. Sbd2	Lb7	18. ef6	Tg8

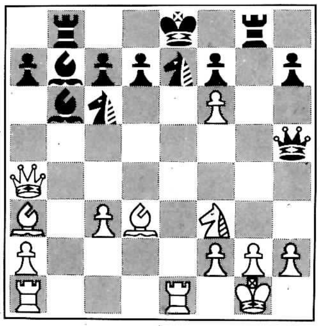

19. Tad1!!!
»Jedan od milijarde poteza!« – Napier
Réti je ovom potezu pripisao »veliku čar« zbog njegove »nezamjetljivosti«.

19. ...	D:f3	22. Lf5+	Ke8
20. T:e7+!	S:e7	23. Ld7+	Kf8
21. D:d7+!!	K:d7	24. L:e7 mat.	

Ironična je podudarnost, zanimljiva i za astrologe, da se datum Morphyjeva rođenja 22. lipnja poklapa s datumom smrti Howarda Stauntona. Ova dvojica šahista čini se da su od početka bili ukleti.

Paul Charles Morphy rođen je u New Orleansu kao sin suca Vrhovnog suda Louisiane, Alonza Morphyja. Njegov je otac miješanog francuskog, irskog i španjolskog podrijetla. Francuska obitelj njegove majke Thelcide Carpentier potječe iz zapadne Indije. Paula je naučio šah u dobi od deset godina njegov otac, a daljnju poduku iz načela ove igre dobio je od svoga ujaka Ernesta Morphyja koji je tada smatran vodećim šahistom New Orleansa. S dvanaest godina pobijedio je Eugenea Rousseaua, jakog francuskog igrača. Prije svog trinaestog rođendana, zabilježio je jednu pobjedu uz jedan remis u

dvoboju od dvije partije s mađarskim majstorom J. J. Lowenthalom. Morphy je bio tako malen da je trebalo postaviti nekoliko knjiga na njegov stolac kako bi mogao vidjeti šahovsku ploču. Navodno je majstor zagrlio dječaka i izjavio da će postati najjači igrač svih vremena.

Morphy je ostao nizak i kad je odrastao, oko 162 cm, neznatna stasa i glatkih, neizražajnih crta lica. Međutim, za šahovnicom bio je pravi div.

Za razliku od mnogih drugih majstora, Morphy nije zapostavio život zbog šaha. Studirao je pravo i prije dvadesete godine postao odvjetnikom u travnju 1857. Tečno je govorio osim engleskog i francuski, španjolski i njemački, a od majke je naslijedio dar za glazbu. Pričalo se da ne zaboravlja melodiju koju jednom čuje, te da je mogao napamet citirati cijeli Građanski zakonik države Louisiane.

Morphy je u pogledu materijalne neovisnosti bio u prednosti ispred većine šahovskih majstora. Time bi se mogao objasniti njegov stav protiv komercijalizacije šaha i njegovo odbijanje da ga se smatra profesionalcem u čemu je bio nepokolebljiv čak do granice uvredljivosti.

Iste godine kad je postao odvjetnikom, Morphy je sudjelovao na šahovskom turniru za američke igrače u New Yorku osvojivši prvu nagradu. Tadašnji prvi američki igrač Louis Paulsen zauzeo je drugo mjesto. Sve do odlaska iz New Yorka u prosincu, Morphy je izgubio svega pet od stotinu partija. Njegov rezultat u meču protiv Paulsena glasio je: 5 pobjeda, 1 poraz uz 2 remisa. I tako su izvršene sve pripreme za Morphyjev trijumfalni put po Evropi. Međutim, to će biti trijumf s okusom gorčine.

Prije Morphyjevog odlaska u Englesku idućeg lipnja, Američko šahovsko udruženje i Šahovski klub u New Orleansu poslali su poziv Howardu Stauntonu – ili bilo

Na prethodnoj stranici: Izrezbarena i višebojna francuska garnitura iz sredine 18. st. Obojene figure iz tog razdoblja vrlo su rijetke. Lijevo: Njemački kralj od šimširovine na lavu, iz 16. st. Ispod: Lovac-dvorska luda na magarcu, slonovača, prije 1550, Francuska.

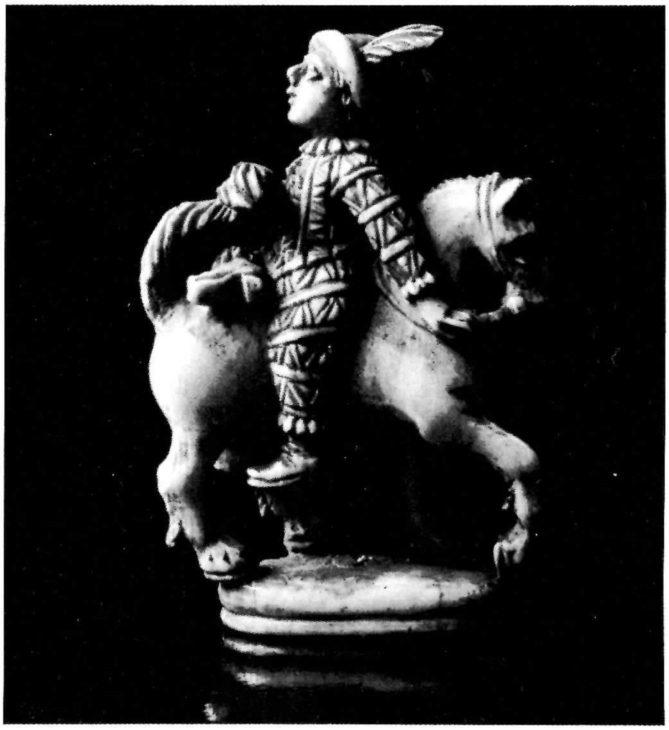

kojem drugom evropskom igraču – da dođe u New Orleans i odigra meč s perspektivnom mladom zvijezdom za iznos od po 5000 dolara. U to je vrijeme ovaj iznos bio nevjerojatno velik za jedan šahovski meč. Staunton je odustao opravdavajući se zauzetošću na poslu i naporima kojima bi bio izvrgnut na putovanju. Umjesto toga, pozvao je Morphyja da sudjeluje na šahovskom kongresu koji je trebalo da se održi krajem lipnja u Birminghamu gdje bi Morphy mogao sresti mnoge prvake iz Engleske, Francuske, Njemačke i Rusije »čija mu imena moraju biti poznata, s kojima se može ogledati i koji će iskazati čast njegovoj neustrašivosti«.

Stauntonova namjera je bila da igra s Morphyjem najkasnije 1859, ali do meča nije došlo niti je bio određen. Umjesto toga nastupilo je razdoblje oklijevanja i dobijanja na vremenu, izmjene pisama i napokon prekid svih oblika komuniciranja te Stauntonovo klevetanje Morphyja u njegovoj šahovskoj rubrici koja je već sâma po sebi bila zloupotreba njegove moći.

Morphy je zaista odigrao partije sa Stauntonom mjesec dana nakon dolaska, ali da bi se izbjegla oštrina izravnog susreta, one su proglašene »konzultativnim partijama«: Morphy i Barnes protiv Stauntona i Owena. Kad se uzme u obzir veličina Morphyja i Stauntona u odnosu na njihove partnere, možemo sa sigurnošću pretpostaviti da su o potezima odlučivali upravo oni. Morphy je dobio obje odigrane partije, ali bilo bi mnogo razboritije da je jednu uspio nekako izgubiti. Iako to Morphyju nije bilo jasno, njegova nada da će odigrati meč sa Stauntonom od tog trenutka pala je u vodu.

Razljućen Stauntonovom taktikom, Morphy je ignorirao turnir u Birminghamu kojega je pobjednik postao J. J. Lowenthal, isti onaj igrač kojeg je trinaestogodišnji Morphy pobijedio u New Orleansu. Morphy je doživio i

Anderssen (lijevo) protiv Steinitza. Godine 1866. Steinitz je porazio Anderssena, 8 pobjeda i 6 poraza. Sa četrdeset osam godina, Anderssen je bio stariji 18 godina. Međutim, godine 1870. revanširao se Steinitzu plasiravši se ispred njega na turniru u Baden-Badenu.

to zadovoljstvo da pobijedi Lowenthala u meču upriličenom u Londonu uoči birminghamskog turnira rezultatom 9 pobjeda, 3 poraza uz 2 remisa.

Morphy je nastavio put u Pariz koji je postao pozornicom njegovih najbriljantnijih uspjeha. Njegov najvažniji meč, održan u Café de la Régence, bio je protiv Daniela Harrwitza. Poput Fischera u meču sa Spaskim 1972, Morphy je izgubio prve dvije partije (neki su mudraci tvrdili da se Fischer pokušao povesti za Morphyjem kad je vlastitom krivicom proigrao drugu partiju), ali nastavio je pobjedama dobivši meč rezultatom od: 5 pobjeda, 2 poraza uz 1 remis, pošto se Harrwitz ispričavao da ne može nastaviti meč zbog bolesti. Za vrijeme beskonačno dugih Harrwitzovih odlaganja, Morphy je izveo svoj čuveni pothvat kad je igrao simultanku naslijepo protiv osmorice najjačih kavanskih igrača dobivši 6 partija uz dva remisa!

Neobuzdano i oduševljeno mnoštvo ljudi podiglo je Morphyja na ramena i nosilo ga ulicama. Ovacije su bile tako velike da se Morphy teškom mukom izvukao. Morphy nije pridavao veliko značenje igri naslijepo odbivši oboriti Paulsenov rekord simultanke od deset partija naslijepo. To se čini sitnim zalogajem u usporedbi s Najdorfovim rekordom iz 1947. kad je naslijepo odigrao simultanku od četrdeset pet partija, ali u ono je vrijeme i to bio velik pothvat poput Philidorova kad je 1744. odigrao tri partije naslijepo.

Bez obzira na ovo pretjerano hvaljenje i oduševljenje pobjedom u meču nad Anderssenom, Morphy je u to doba počeo pokazivati ono što bi se moglo opisati kao neprijateljstvo prema šahu. Ideja odnosa ljubavi i mržnje nije ništa novo, ali nikad prvak na vrhuncu svojih moći nije pokazao toliko odbojnosti prema igri koja mu je donijela slavu.

Stauntonovo ismijavanje Morphyja kao pustolova bez financijske pozadine kao da je uvelike bilo odgovorno za Morphyjev kasniji odnos prema šahu i šahistima. Neki nude izliku da se finoj i osjetljivoj Morphyjevoj prirodi zgadilo Stauntonovo nedžentlmensko ponašanje, ali to je preblago rečeno. Mora da je postojala neka prirodna karakterna mana koja je toliko nadarenu osobu kao što je bio Morphy dovela do sloma.

Kad se vratio u SAD, spopao bi ga bijes čim bi tko i natuknuo da je šahovski »profesionalac«. Smatrao je vrednijim da se hvali kako je od oca naslijedio velik imutak nego da se ponizi zarađujući novac šahom.

Morphy se pokušavao vratiti odvjetničkoj praksi za koju je pokazao toliko mnogo sposobnosti. Žalosno je što ga zbog njegove briljantnosti u šahu drugi ljudi nisu ozbiljno smatrali odvjetnikom. Kolale su glasine da je jedna djevojka, u koju se bio zaljubio, odbila njegovu bračnu ponudu jer se nije htjela udati za »pukog šahista«. I kao rezultat svega, od 1861, dakle, tri godine nakon sjajnog uspjeha u Evropi, Morphy se povukao sa šahovskih natjecanja. Bilo je nekoliko slučajeva da je igrao naslijepo i da je protivnicima davao »fore«, ali i to je prestalo do 1869. Morphy ne samo da je odbijao igrati šah već je odbijao i govoriti o njemu i nije trpio da ga tko spomene. »Ja nisam šahist« – glasio bi njegov završetak svake rasprave o šahu.

Oko 1875. Morphy je postao duševno poremećen; patio je od manije proganjanja. Ali ne može se tvrditi, kao što su neki činili, da je šah uzrok njegovoj poremećenosti. Mnogo godina nije igrao šah. Nije imao noćne môre u kojima su ga skakači gonili po šahovnici ili slične fantazije poput onih čiji su umovi skrhani napetošću natjecateljskog šaha. Zapravo, predlagali su mu da igra šah iz razonode. Jedan onovremeni komentar, odnosno pismo koje se pripisuje Morphyjevom jedinom bliskom prijatelju – Charlesu Amédéeu Maurianu – a koje se pojavilo u *La Stratégie* 1876, analizira Morphyjevo stanje: »Što se tiče uzroka koji su kod g. Morphyja doveli do poremećaja njegovih sposobnosti, po mišljenju njegovih liječnika šah nije među njima. Oni su, kako mi je rečeno, preporučili šah kao sredstvo za zabavu i za izmjenjivanje misli. I vi znate da ima već deset ili dvanaest godina otkako je g. Morphy potpuno napustio šah i da si nije priuštio prekomjerno uživanje u igri.«

S druge pak strane, njegovo preziranje šaha graničilo je s patološkim. U njegovu mozgu šah je zauvijek ostao povezan sa Stauntonovim šikanacijama. U šahu je vidio trivijalnu i beskorisnu zabavu odvojenu od stvarnog životnog zanimanja.

Ovo je pogodan trenutak da se pozabavimo jednim stalno prisutnim pitanjem o utjecaju šaha na mentalno zdravlje njegovih pristaša. Jednostavnije rečeno, je li šah zdrav?

Tamo gdje je šah razonoda koja okuplja prijatelje ili hobi koji stimulira, predah od zaglupljujuće svakodnevice, dragocjen bijeg iz sumorna života zatvorenika ili hendikepirane osobe, ljekoviti efekt igre je očigledan. Šah je upotrijebljen kao terapeutsko sredstvo unutar različitih zdravstvenih zavoda. Ali, ne skrivajmo činjenicu da ova igra kadšto ima i negativno djelovanje.

Neki šahisti osjećaju prisilu da igraju i ona poprima osobine ovisnosti. U stanovitim razdobljima oni gotovo ništa drugo ne rade osim što igraju i razmišljaju o šahu. I kao posljedica toga, sve drugo – posao, spavanje i ishrana – može stradati. Srećom, ovakve šahovske »terevenke« nisu duga vijeka i manje su opasne od drugih oblika prisilnih radnji poput ovisnosti o drogi ili kockanje.

Postoji, zatim, problem psihoze kod stanovitih šahovskih prvaka. Gura li ih šah preko ruba ponora? A ako gura, zašto?

Psihoanalitičari su otkrili nesvjesne motivacije u igranju šaha uključujući tu i Edipov kompleks i simboliziranje obiteljske ljubavi. Klasični freudovski referat Ernesta Jonesa o »Problemu kod Paula Morphyja« (1931) pospješio je tezu da je Staunton predstavljao za Morphyja očev lik. Morphyjeva potencijalna agresivnost prema

ocu bila je zakočena Stauntonovim odbijanjem da igra protiv njega; on je pretjerano reagirao i povukao se iz šaha i iz života da bi se obranio od uočene (simboličke) nakane da ga ubije.

Dr Norman Reider istakao je ulogu svemoćnih fantazija za vrijeme odigravanja partije. Štoviše, u igri se u svakom trenutku netko uroti protiv vas postavljajući zamke za vaše uništenje. U kontekstu društva koje stimulira nadmetanje, sklonost prema paranoidnom razmišljanju može biti pogoršana do stupnja psihoze. Tek malen broj ljudi među nama, na svu sreću, mora izdržati potencijalno poremećenu svijest jednoga Steinitza ili Aljehina o vladanju cijelim svijetom, a većina od nas priznaje da šah nije središte svijeta.

Morphy je umro u New Orleansu u sprnju 1884. u dobi od četrdeset sedam godina. Pošao je u svoju uobičajenu šetnju točno u podne po Canal Streetu i vratio se kući da se okupa. Pronađen je mrtav u kadi.

Legenda o Paulu Morphyju cvala je za vrijeme njegova života i poslije smrti. Reći, poput mnogih, da je on najveći igrač svih vremena, očito je besmislica. Ne postoji točan način kojim bismo usporedili vještine igrača koji su živjeli u različitim epohama. Deseci današnjih vrhunskih majstora lako bi nadmašili Morphyja zahvaljujući desetljećima nagomilanom šahovskom znanju. Dovoljno je reći da je Morphy stajao za glavu ispred svojih suvremenika. Pitanje je da li je Morphy ikad dosegao granicu svojih mogućnosti. Ako bismo bili primorani da stvaramo hipoteze i da zamislimo Morphyja da živi istodobno s kasnijim šahovskim velikanima, teško je zamisliti da bi on pobijedio Laskera, Aljehina, Capablancu, Keresa ili Fischera.

Ipak, ne može se zanijekati da je Morphy poticao i da dalje potiče maštu šahista diljem svijeta. Koja su, zapravo, njegova dostignuća, vrijednosti i njegovo mjesto u svijetu šaha?

Zasigurno je bio najveći šahist svoga vremena. Ne može ga se kuditi zato što većina njegovih suvremenika, uz mogući izuzetak Anderssena, nije bila dovoljno jaka da mu pruži dostojan otpor. Kao dokaz toga, teško je odigrati zaista velike partije bez snažnih protivnika, a među sačuvanim Morphyjevim partijama takav je malen broj.

Morphyjeva je glavna zasluga u tome što je shvatio načela razvoja bolje od svojih suvremenika i da ih se čvrsto pridržavao. Stoga je njegov napad uvijek potekao iz pozicijske nadmoći i rijetko je napadao kad za to nije imao osnove. U tom je pogledu prethodio Steinitzu. Laskerova ozbiljna ocjena je bila da je Morphy bio »racionalan igrač« koji je postupno ostvarivao bolji razvoj kojim je lomio svoga protivnika, a ne »genij koji je svoj uspjeh zahvaljivao isključivo nadmoćnijem prirodnom daru i snažnoj intuiciji«.

Istina je uvijek korisna i ona ne može nauditi pravoj veličini. Ako Morphy nije bio božanstvo, a taj će sud sigurno razljutiti velik broj njegovih poklonika, pružimo im zadovoljštinu odlučnim potvrđivanjem njegova briljantnog i meteorskog utjecaja na šahovski svijet. Potaknuvši imaginaciju milijuna, neizmjerno je unaprijedio šahovsku igru koliko god se potkraj života toga odricao. Njegov utjecaj na šahovsku teoriju ne leži samo u načelima koja je on tako snažno pokazivao – brz razvoj, kontrola središta i otvorene linije – nego i u katalitičkoj ulozi koju su ova načela odigrala stimulirajući dodatna pravila i nove škole mišljenja u šahu. On je podigao razinu šaha za sve one mnogobrojne generacije koje su došle kasnije.

Ne možemo se suzdržati a da ne dodamo sjetnu opasku sagi o ovom melankoličnom geniju. Priča se da je potkraj života hodao gore-dolje po trijemu svoje kuće u New Orleansu, ponavljajući riječi: *»Il plantera la bannière de Castille sur les murs de Madrid au cri de ville gagnée, et le petit Roi s'en ira tout penaud.«* (»On će zabiti zastavu Castille na bedeme Madrida uz krik osvojena grada, a mali će kralj otići sav posramljen.«)

Teško je zamisliti pogodniji epitaf.

»Veterani«, uljena slika Richarda Creifeldsa iz sredine 19. st. Slike poput ovih gajile su iluziju da je šah igra za starce. Istina je drukčija. Igrači obično postižu svoj vrhunac u tridesetim godinama.

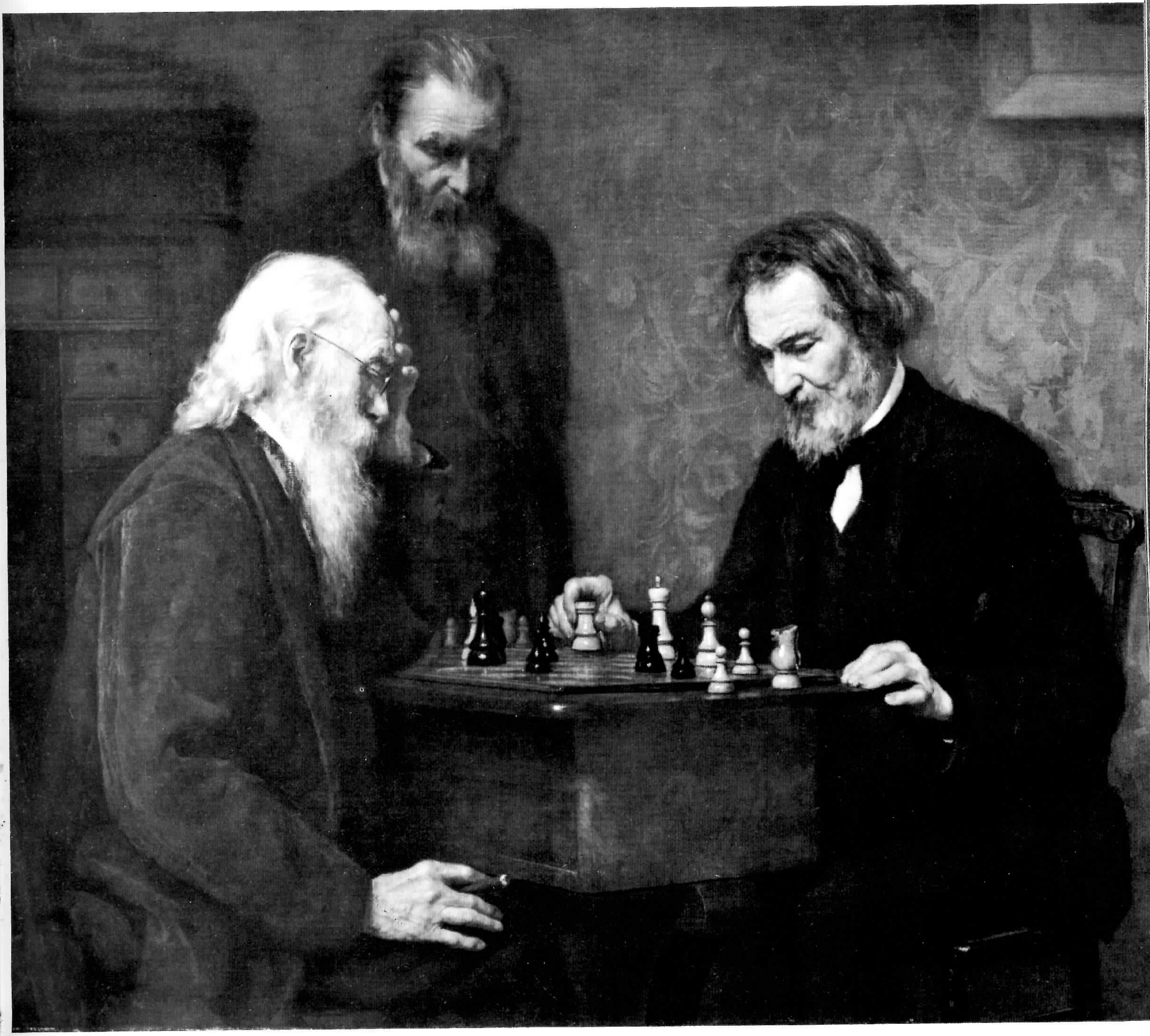

Litografija – suvenir s prvog Američkog šahovskog kongresa 1857. u New Yorku. Morphy je s velikom prednošću osvojio ovaj turnir izgubivši u finalu samo jednu od osam partija, i to od Paulsena u 3. kolu. Morphy je dobio 5 a izgubio 2 partije.

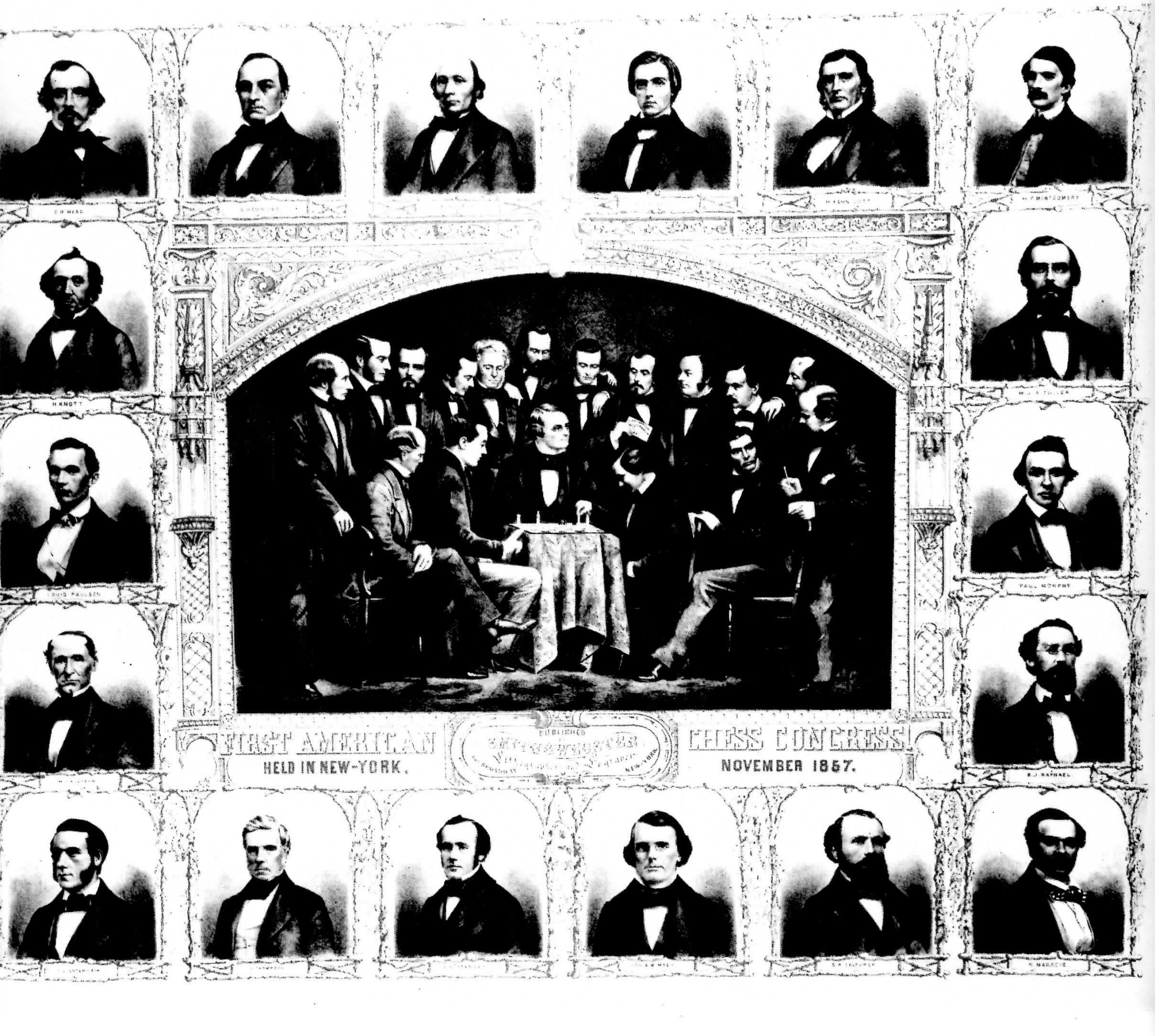

Bijeli: PAULSEN – Crni: MORPHY
New York, 1857.
Igra četiri skakača

1. e4	e5	4. Lb5	Lc5
2. Sf3	Sc6	5. 0–0	0–0
3. Sc3	Sf6	6. S:e5	Te8

Nakon 6. . . . S:e5 7. d4 Ld6, crni ne može vratiti pješaka, ali Morphy više voli *brz razvoj*, kontrolu središta i otvorene linije.

7. S:c6	dc6	10. S:e4	T:e4
8. Lc4	b5	11. Lf3	Te6
9. Le2	S:e4	12. c3?	Dd3!

Pa naravno! Paulsenov traljav potez svjedoči o našem komentaru kako je Morphy imao slabe protivnike, ali moramo oprostiti Paulsenu jer je stvorio mogućnost za prekrasnu kombinaciju u Morphyjevom sedamnaestom potezu.

13. b4	Lb6	15. D:a4	Ld7
14. a4	ba4	16. Ta2	Tae8

Prijetnja D:f1+ iza koje slijedi Te1 mat.

17. Da6 . . .

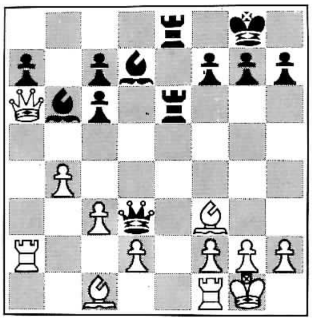

17. . . .	D:f3!!	20. Td1	Lg2+
18. gf3	Tg6+	21. Kg1	L:f3+
19. Kh1	Lh3	22. Kf1	Lg2+

Brže je bilo Tg2 uz prijetnju T:h2 i Th1 mat. I tada, ako je 23. Dd3 T:f2+ 24. Kg1 Tg2+ 25. bilo koji potez, Tg1 mat.

23. Kg1	Lh3+	26. T:f1	Te2
24. Kh1	L:f2	27. Ta1	Th6
25. Df1	L:f1	28. d4	Le3
		29. bijeli predaje	

Bijeli ne može spriječiti mat bez teških gubitaka.

A ovdje je jedna briljantna minijatura odigrana u opernoj loži vojvode od Braunschweiga u Parizu 1858. između Morphyja kao bijeloga i dvojice protivnika, vojvode i grofa Isouarda (crni).

1. e4	e5	5. D:f3	de5
2. Sf3	d6	6. Lc4	Sf6
3. d4	Lg4	7. Db3	De7
4. de5	L:f3	8. Sc3	. . .

Morphy ne želi izmjenu dama potezom 8. D:b7 Db4+.

8. . . .	c6	10. S:b5!	cb5
9. Lg5	b5	11. L:b5+	Sbd7
		12. 0–0–0	Td8

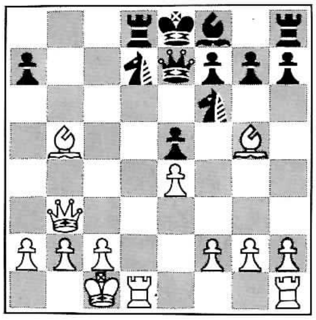

13. T:d7!	T:d7	15. L:d7+	S:d7
14. Td1	De6	16. Db8+	S:b8
		17. Td8 mat.	

6.

Mislioci

»Osvajanje protivničkog kralja
konačan je ali ne i prvi cilj igre.«
Wilhelm Steinitz

Wilhelm Steinitz bio je prvi veliki sistematski mislilac u šahu. On je bio pravi pionir koji je postavio šah na znanstvenu osnovu proglasivši načela pozicione igre. Bio je također prvi sveopće priznat svjetski prvak koji je osnovao školu; nazvao ju je »modernom«, premda je mi danas smatramo klasičnom. Njegov se utjecaj može usporediti sa Shakespearovim utjecajem na dramu, Newtonovim na fiziku i Freudovim na psihologiju.

Steinitz je rođen u Pragu 1836. kao trinaesto dijete u obitelji koja je htjela da postane rabin. Ali čim je od školskoga kolege naučio šah u dvanaestoj godini, talmud je zauzeo drugo mjesto.

Bolešljiv cio svoj život, posvetio se nesigurnom zvanju šahista. Održavao ga je neslomiv duh. Jednom je, igrajući s bankarom Epsteinom, požurivao svog imućnog protivnika da povuče potez. Kad je Epstein upitao: »Što vi mislite, tko ste vi?«, Steinitz je odgovorio: »Na burzi vi ste Epstein a ja Steinitz; ali za šahovnicom ja sam Epstein a vi Steinitz.«

Jednoga dana su navijači u najpoznatijoj bečkoj kavani dopustili ovom studentu u izlizanom odijelu da pokaže svoje umijeće igranja naslijepo i uskoro je Austrija imala novoga prvaka. To je bilo doba kad je Anderssen bio na vrhuncu, a Steinitz je počinjao povodeći se za imperativom vremena: kombinacijama. I stoga je 1862, za svoga londonskog debija, proglašen »austrijskim Morphyjem«. Morphy je nepogrešivim instinktom pronašao pravilan postupak u otvorenim partijama te kombinacije koje vode dobitku bez napora. Ali Steinitz je polako, dugogodišnjim dubokim razmišljanjem otkrio pravi osnov uspješnoj kombinaciji i elemente nadmoćne pozicije. Nitko prije nije bio u stanju navesti uzrok za ovo čudo od kombinacije.

Steinitzova se teorija počela oblikovati kad je 1866. dobio meč protiv Anderssena rezultatom 8:6. Utvrdio je da, ako želi postići odlučujuću kombinaciju, štoviše, da osnovano igra na pobjedu, šahist mora najprije imati očiglednu pozicionu prednost. I zatim je protumačio različite elemente koji stvaraju jaku ili slabu poziciju: jak pješak u središtu; izolirani pješak; majoritet na daminom krilu; loš položaj lovca; prednost para lovaca (pred lovcem i skakačem); slaba polja (koje je nazvao »rupama«) koja se ne mogu braniti vlastitim pješacima; zamjena prolazne prednosti (u vremenu) za trajnu (u snazi ili prostoru).

Romantički ideal bio je pobijediti smjelim napadom na kralja uz mnogo žrtava. Ako napad nije uspio, branilac bi pobijedio zahvaljujući višku materijala. Steinitz je ovakve metode smatrao sirovim. Objavio je neupućenom šahovskom svijetu: »Puka slabost ma kojeg polja... vrlo često bit će fatalna.«

Steinitz je uveo načelo *pozicijske ravnoteže.* Kad je pozicija izjednačena, relativne jakosti i slabosti obiju strana neutraliziraju jedna drugu. Ispravnom igrom jedne i druge strane, rezultat će biti neodlučan. Igrač treba da traži mogućnost kako da iskoristi svoju jakost a štiti slabe točke. Ako je protivnik manje uspješan u tome, pozicijska ravnoteža okrenut će se protiv njega. Ova je koncepcija u svojoj osnovi matematička.

Poput Philidora, Steinitz je potvrdio važnost pješačke postave, statičkog faktora. Pokazao je kako se mogu nagomilati male prednosti u poziciji. Kad one dostignu dovoljno velik zbroj, uslijedit će dinamički faktor – kombinacija. Najdarovitijim ofenzivnim igračima svoga vremena govorio je: »Neću načiniti nijednu slabu točku u svojoj poziciji! Pokušavajte koliko hoćete, nećete naći nijednu dobru kombinaciju.«

Nakon što je zauzeo Steinitzovo prijestolje, Emanuel Lasker je, pišući svoj *Manual of Chess* (Šahovski priručnik), postao njegovim vodećim interpretatorom. Iz Steinitzovih šahovskih ideja izvlačio je veličanstvene i

Prethodne stranice: Šahovnica prelazi izduženi stol i navodi na pomisao da je slika načinjena u fotografskom atelijeru. Steinitz (desno) igra s nepoznatim protivnikom, dok veliki suparnik Zukertort (treći slijeva) pravi bilješke. Kad je stoloravnatelj predstavio »svjetskog šahovskog prvaka« na banketu, obojica su stojećki uzvratili pozdrave.

vječne filozofske zaključke; tako na primjer zamisao da onaj koji ima prednost mora napadati ili će stradati zbog gubitka svoje prednosti. Izrazito je Steinitzovo glavno načelo da je temelj majstorskoga plana uvijek *procjenjivanje.*

Na početku svoje karijere Steinitz je smjelo igrao gambite pod utjecajem zahtjeva za briljantnim partijama koje su nametali ljudi što su davali novčane uloge. Kasnije je priznao: »Nisam igrao s ciljem da izravno pobijedim već da žrtvujem figuru.« Pošto je naučio efikasnost dobre obrane, njegov se stil promijenio.

Nakon pobjede nad Anderssenom, Steinitz je postavio preuranjeni zahtjev za naslov svjetskog prvaka. Ipak, njegov nastup na bečkom turniru 1873. pružio je za to opravdanje. Završio je turnir sa zapanjujućih šesnaest pobjeda ostvarenih za redom i osvojio prvu nagradu.

U mečevima je bio nepobjediv. Često bi loše počinjao, ali njegov izvanredni borbeni duh i vjera u vlastite ideje uvijek su pomagale da prebrodi sve teškoće. Godine 1870. potukao je do nogu Blackburnea sa 7:0. Britanski majstor, koji je volio zagledati u čašicu, navodno se jednom toliko razbjesnio da je izbacio Steinitza kroz prozor. Očigledno, posljedice nisu bile isuviše ozbiljne da naškode daljnjoj Steinitzovoj karijeri ili da ga učine popustljivim.

U Londonu 1883, Steinitz je završio na drugom mjestu iza J. H. Zukertorta, poljskog liječnika i pisca, Anderssenova učenika. I tamo je nastao dvostruki zahtjev za svjetskom prevlašću. Steinitz je smatrao da bi pobjeda u meču protiv Zukertorta bila neophodna da dokaže svoju teoriju. Nakon oštrih javnih rasprava prvi priznati meč za titulu svjetskog prvaka upriličen je 1886. godine. Zukertort nije mogao pronaći dobre kombinacije i pošto je bio taktički nadmudren, uspio je dobiti svega pet partija. Steinitz je postao pobjednik s 10 pobjeda što je značilo uspjeh za njegovu »modernu« školu. Prema Laskeru, bio je to trijumf većeg mislioca nad boljim igračem, trijumf bolje strategije nad briljantnim talentom.

Razdoblje romantizma zaista je već bilo mrtvo kad je najglasovitiji ofenzivni igrač tako uvjerljivo savladan. Čak ni veliki Čigorin, u mečevima 1889. i 1892, nije mogao podići palu zastavu romantičarske tradicije. Pobjedama od 10:6 i 10:8, Steinitz je potvrdio ovaj trajan pomak u težište šahovske misli.

Steinitz je bio tvrdoglav u predugom priklanjanju diskreditiranim potezima. Volio je zgrabiti pješaka i zatim satima braniti pasivnu poziciju sve dok bi osjećao da mu je pozicija u osnovi razborita. To nije bilo viteški. Ali, izjavio je: »Primitivan ukus pokazuje se u davanju prednosti briljantnosti pred razboritošću.«

Steinitz je izazivao svoje protivnike. Jedna od njegovih provokacija je Steinitzov gambit: 1. e4 e5 2. f4 ef4 3. d4?! Dh4+ 4. Ke2. Ovo je on tvrdoglavo igrao trideset godina, uvjeren da je njegovo jako pješačko središte prevagnulo nad lošim položajem kralja. U Španjolskom otvaranju patentirao je obranu s 3. . . . d6, kojim blokira kraljeva lovca u pokušaju da brani pješaka na e5, ali je znao i oštetiti sebe nepravilnim potezima kao 3. . . . Se7. Čudno je da su poput sljedbenika mnogih revolucionarnih mislilaca u drugim područjima i njegovi učenici kasnije postali stupovi ortodoksnosti.

Kao naturalizirani Englez, Steinitz je posvetio mnogo godina priopćavanju svojih učenja u rubrikama engleskih novina, u svom *International Chess Magazine* i u knjizi *The Modern Chess Instructor.* Jedan bečki šahist izjavio je o njemu 1882. godine: »Ovaj nizak čovjek naučio je sve nas kako da igramo šah.«

Ali njegovi su članci sadržavali i razmjernu količinu uvreda, a britanska gostoljubivost nije bila bezgranična. I tako je 1884. emigrirao u SAD gdje su ga ljubitelji šaha toplo prihvatili. Ipak, nikako da mu život postane ugodan. Kada se četiri godine kasnije vratio u Beč na jedan meč, jedan mu je obožavatelj predložio da bi mogao dopustiti mlađim igračima da dođu na svoje budući da je on već dovoljno slavan. Odgovorio je: »Slavu bih još žrtvovao, ali ne i novčanu nagradu.«

Na suprotnoj stranici: Wilhelm Steinitz (gore lijevo) postao je prvi službeni prvak svijeta u šahu pobijedivši J. H. Zukertorta (dolje lijevo) s 10:5 u meču 1886. M. I. Čigorin (dolje desno) učinio je veliku pogrešku u meču sa Steinitzom i tako propustio priliku da postane svjetski prvak. Tarrasch (gore desno) bio je prezauzet da bi postao svjetski prvak.

Nova i sjajna zvijezda bila je u usponu. Emanuel Lasker proučio je i ovladao modernim načelima. Njegov borbeni duh bio je ravan prvakovom, a u ustrajnosti i taktičkom umijeću bio je nadmoćniji. Kad su se susreli 1894, ostarjeli Steinitz na štakama zbog kostobolje, doživio je prvi poraz nakon dvadeset osam mečeva rezultatom 10:5. Uzvratni susret dvije godine kasnije bio je još katastrofalniji. Nakon poraza od 10:2, Steinitz je doživio živčani slom.

Razočarani Steinitz bojao se da će neuspjesi u praksi uzdrmati vjeru u njegovu teoriju. Zadivljujućom elastičnošću vratio se na turnire i, premda daleko od optimalne dobi za natjecanje, nastavio je osvajati nagrade gotovo do kraja svoga života.

Na kraju ga je smela podvojenost između vlastitog unutrašnjeg svijeta (»Ja sam kralj šahovskog svijeta.«) i životne stvarnosti neimaštine i zapostavljenosti. Navodno je jednom tvrdio da će Bogu dati »fore« pješaka i prvi potez. Umro je 1900. u New Yorku, u ubožnici za beskućnike. Započelo je novo stoljeće u kojem će doći do brojnih otkrića šahovskoj misli. Ali svi budući naraštaji postupat će u okvirima Steinitzove pozicijske igre. Emanuel Lasker je napisao: »Njegova teorija jest i zauvijek će ostati klasičnim izrazom ideje šaha.«

Bijeli: ZUKERTORT – Crni: STEINITZ
St. Louis, 1886.
Damin gambit

1. d4	d5	3. Sc3	dc4
2. c4	e6	4. Sf3	Sf6

Steinitz već ima plan: izolirati i blokirati daminog pješaka.

5. e3	c5	9. De2	Sbd7
6. L:c4	cd4	10. Lb3	Sb6
7. ed4	Le7	11. Lf4	Sbd5
8. 0–0	0–0	12. Lg3?!	. . .

Bolje polje za lovca bilo je g5 ili e5. Zukertort gubi nešto vremena za razvoj na kraljevu krilu.

12. . . .	Da5	14. Se5	Tfd8
13. Tac1	Ld7	15. Df3	Le8

Crni kontrolira polje d5 svojim figurama. Ali sedamnaesti potez bijeloga izazvat će promjenu plana.

16. Tfe1	Tac8	18. bc3	Dc7
17. Lh4	S:c3	19. Dd3?!	. . .

Bolje bi bilo 19. Lg3 Ld6 20. f4, što bi moglo dovesti do stvaranja »visećih pješaka« kako ih je nazvao Steinitz. Nadolazeće izmjene samo smanjuju napadačke šanse bijeloga.

19. . . .	Sd5	21. L:d5?!	T:d5
20. L:e7	D:e7	22. c4	Tdd8
		23. Te3?	. . .

Vjeran tradiciji, bijeli pokušava napasti kralja bez dovoljnih snaga. Bilo je vrijeme da razmisli o obrani.

23. . . .	Dd6	24. Td1	f6
		25. Th3!	h6!

Uzimanje skakača dalo bi bijelome barem remis.

26. Sg4	Df4	27. Se3	La4

Ovaj »škakljiv« potez sili bijeloga da oslabi osnovne redove. Steinitz prikuplja još jednu malenu prednost. Protunapad počinje.

28. Tf3	Dd6	29. Td2	Lc6
		30. Tg3	. . .

Opasnije bi bilo 30. d5, s nadom za izmjenom pješaka te 31. Sf5! Ali 30. . . . De5! zadržava nadmoć. – Euwe.

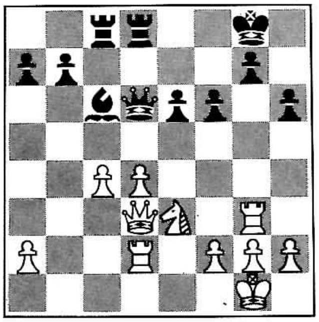

Dore
52, REGENT ST W
& ROYAL AQUARIUM, WESTMINSTER.

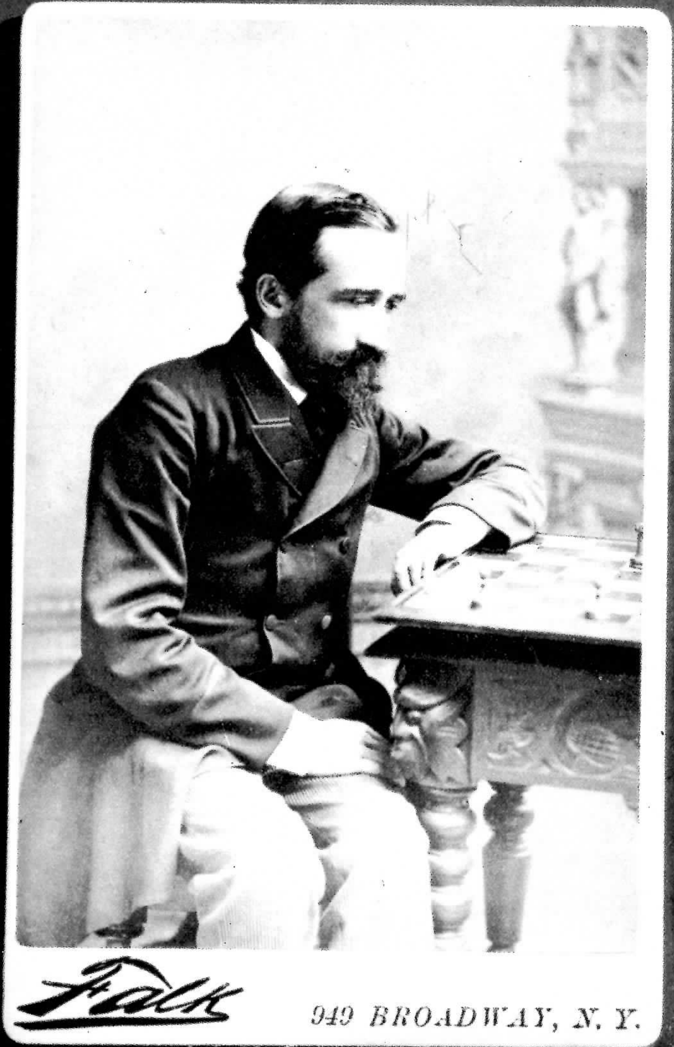
Falk
949 BROADWAY, N. Y.

HABANA

ZUKERTORT & STEINITZ.
MINCHIN
ROSENBAUM. DIRECTOR OF PLAY
MORTIMER
MACKENZIE
MASON
MACKENZIE'S PENCIL.
ROSENTHAL
BIRD
WINAWER
AN ONLOOKER
BLACKBURN
THIS IS NO COMMON BETTING MAN - BUT A DISTINGUISHED FOREIGNER TAKING NOTES
RECREATION
THOUGHT
NECESSARY BUT SUBSERVIENT TO THE GAME OF CHESS.
TAKE A SMALL PAIR OF STEPS WITH YOU - AWFUL EFFECTS OF STANDING TOO LONG.
FOUND ON THE BATTLE FIELD AFTER MIDNIGHT
THE HEAD AND FEET OF A GREAT MASTER
CORBOULD

Karikatura u London Daily Graphicu koja prikazuje turnir iz 1883. kojega je dobio Zukertort s prednošću od 3 boda ispred Steinitza zbog čega je zahtijevao borbu za naslov. Englez Blackburne bio je treći, Čigorin četvrti. Steinitz je ispunio zahtjev uvjerljivo ga pobijedivši 1886.

30. ...	f5	31. Tg6?!	

Prijeteći pješački klin pokazuje pogrešku u manevriranju bijelim topom koji se može spasiti uz visoku cijenu.

31. ...	Le4	32. Db3	Kh7

Steinitz je rekao: »Kralj je jaka figura!«

33. c5	T:c5	36. Db2	Tb1
34. T:e6	Tc1+	37. Dc3	Tc8!
35. Sd1	Df4	38. T:e4	...

Posljednja nada: 38. ... fe4? 39. D:c8 D:d2 40. Df5+ i vječni šah.

38. ... D:e4 39. bijeli predaje

Jer, ako 39. D:c8 De1 mat. Steinitz pokazuje kako se kažnjava nerazborit napad.

* * *

Čigorina su prihvatili za oca sovjetske škole šaha i pionira kreativne tradicije. »Teoretsko!« – jednom je uskliknuo – »sinonim za neoriginalno!« Sovjetski šahovski povjesničari veličali su ga kao istinskog umjetnika, neprijatelja dogmatizma, zagovornika kreativnosti i protivnika akademskih koncepcija. I u pravu su.

Mihail Ivanovič Čigorin rođen je 1850. u Rusiji koja je bila vrlo različita od današnje, šahovski vrlo snažne zemlje. Premda se tamo šah igrao stoljećima, nije postojala tradicija majstorskih igara a i sâm je šahovski život bio neorganiziran. Svojim primjerom i požrtvovnim naporom ostavio je Rusiji značajno mjesto u svijetu šaha.

Čigorin je kasno naučio igrati šah. U dobi od dvadeset četiri godine još je uvijek dobivao figuru »fore«. S trideset jednom godinom podijelio je treće mjesto na svom prvom međunarodnom turniru u Berlinu 1881. Usprkos izoliranosti od šahovskih središta Evrope, uskoro je dokazao sâm sebi da je ravan najboljim šahistima Zapada.

U međuvremenu se oslobodio svojih obveza kao vladin činovnik u Petrogradu da bi utemeljio prvi šahovski klub u Rusiji. Godine 1876. počeo je izdavati časopis *Šahmatni listok,* koji je bio ispunjen uputama i originalnim analizama. Bez tuđe pomoći, uz osobne žrtve, podigao je ruski šah na novu razinu.

Čigorin je živio u impozantnoj sjeni Steinitzove moderne škole s čijim je predstavnicima vodio energične rasprave u tisku i za šahovnicom. Osobno nije bio svjestan da je stvorio šahovsku školu, no sovjetski teoretičari prihvatili su ga nekoliko desetljeća nakon njegove smrti 1908. godine. U njegovo doba odato mu je priznanje samo za hrabre gambite i napade, a smatran je povratnikom romantičarima. Njegove ostale ideje nisu shvaćene. Čigorinov trajan doprinos nije bio shvaćen sve do pojave Rétija, tog najtemeljitijeg kritičara.

Nesretan slučaj u dvadeset trećoj partiji svoga drugog meča za naslov za Steinitzom u Havani 1892. doveo je do toga da ga šahovski svijet dugo nije priznavao. U dobivenoj poziciji Čigorin je načinio grubu grešku i dopustio mat u dva poteza čime je dvoboj bio završen. Konačan ishod bio je: Steinitz 10 pobjeda, Čigorin 8, uz 5 remisa. (Remisi su bili i dalje vrlo rijetki u tim borbenim danima prije usavršavanja tehnike!) Da nije bilo tog nesretnog slučaja, Čigorin je mogao dobiti meč i postati drugim svjetskim prvakom čime bi uveo novu modu i inspirirao nove naraštaje mladih igrača svojim jedinstvenim idejama.

Da bi se u potpunosti procijenila veličina Čigorinove misli, valja se prisjetiti tadašnje situacije. Razdoblje romantizma je završeno. U razdoblju od dva desetljeća, nakon pobjede nad Anderssenom 1866, Steinitz je proveo temeljita istraživanja i proglasio svoju modernu školu utemeljivši vođenje šahovske bitke na znanstvenim načelima. Ta je načela ubrzo zatim poboljšao Tarrasch koji je postao najlucidniji učitelj nove ortodoksije.

Poruka Steinitzove nove znanstvene škole može se razložiti na slijedeći način: šah je zatvoren logički sustav.

Na prethodnoj stranici: Garnitura od izrezbarene slonovače, kasno 18. st., sjeverna Kina. Sve figure na životinjama iz bajke jesu pješaci.
Ispod: Drvena garnitura, oko 1830, prikazuje popularne teme iz ratova križara protiv nevjernika. Na dnu se nalaze lovci.

Metropolitan Club, Washington.
Steinitzu i Čigorinu, koji su posjetili New York,
možda se atmosfera učinila
ukočenom, imunom na nacionalnu »šahovsku
groznicu« koja je uslijedila
nakon Morphyjeve evropske pobjede.

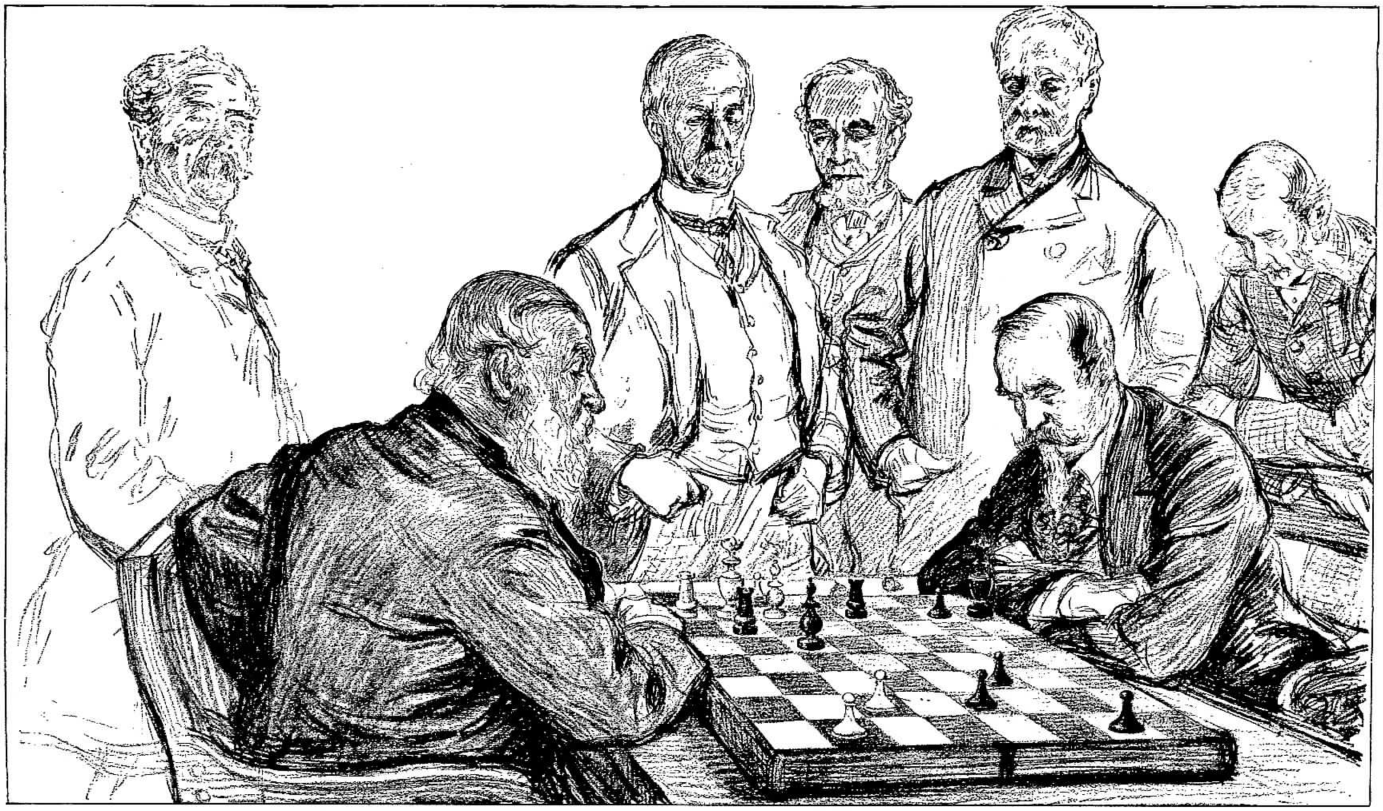

Nauči i uvijek se pridržavaj pravila pozicione igre, skupljaj malene ali trajne prednosti. Pamti otvaranja iz knjiga! Uopćavaj! Odredi koliko svaka pozicija sliči prethodnim u riznici šahovskog znanja. Spremno prihvati defenzivnu poziciju u zamjenu za pješaka. Ne traži kombinaciju prije nego što sakupiš jasnu prednost. Igraj šah s vjerom! Na sve je to Čigorin, stvaralačka protuteža, odgovorio: šah je bezgranično područje za ljudsku imaginaciju. Svaka je pozicija nov izazov. Pravila i knjiška otvaranja za kreativnog igrača nisu drugo do smjernice koje valja prevladati. Individualiziraj! Svaka pozicija je nova – *terra incognita* koja možda sadrži sjeme prekrasne kombinacije. Spremno daj pješaka u zamjenu za napad! Igraj šah s radošću!

Ova dvojica dubokih i originalnih mislilaca ostavili su veliku baštinu šahovskih bitaka. Njihov životni rezultat bio je: Steinitz 27, Čigorin 24. Isto je tako fascinantan meč Tarrasch-Čigorin iz 1893. koji je završio neriješeno 9:9.

Čigorin je zagovarao Evansov gambit i Kraljev gambit što je Tarrasch nazvao »presudnom pogreškom«. Svojom blistavom kombinatornom igrom, postao je drag publici koja je čeznula za romantičnim vremenima. Ali stručnjaci njegova vremena nisu shvatili njegovu stratešku stranu. Danas možemo ustvrditi da njegova praksa stoji kao trajan izazov dogmatizmu.

Svakoj dogmi znanstvene škole Čigorin je nalazio izuzetke. Na primjer, kao odgovor na pravilo da su »lovci općenito nadmoćniji od skakača«, veselo je »skinuo« protivničke skakače svojim ortodoksnim i ofenzivnim lovcima, da bi zatim stvarao čuda lukavom, galopirajućom

konjicom. Protiv sâmoga Tarrascha, koji je proglasio lošim potezom svaki odlazak skakača na rub ploče, odigrao je Sa4, jer mu se to uklapalo u njegov plan u specifičnoj situaciji na ploči. Kad su *Deutsche Schachzeitung* (Njemačke šahovske novine) napisale: »Opet nešto novo!«, on ih je podsjetio da se »partije ne ponavljaju od otvaranja do mata«.

Čigorinove futurističke ideje ne vidimo u otvorenim partijama, već u zatvorenim sustavima. Otkrio je da je brz razvoj manje važan u zatvorenim partijama. Tarraschevoj tvrdnji protiv zbijene pozicije, odgovorio je: »Svaka zbijena pozicija ne pokazuje da druga strana ima bolju igru.« Čigorin je uveo na turnire Kraljevu indijku pola stoljeća prije njezina procvata. To se kosilo sa znanstvenom školom koja je zahtijevala pješaka u središtu i otvoren razvoj figura. Evo jednog primjera: 1. d4 Sf6 2. c4 d6 3. Sf3 Sbd7 4. Lf4 g6 5. Sc3 Lg7. Crni, iako prividno zbijen, spreman je da se bori za središte s . . . e5 ili . . . c5.

Ovo nagomilavanje snažnih figura iza zatvorenih linija, kao što je u još uvijek popularnoj Čigorinovoj varijanti Španjolke, anticipiralo je dinamičnu igru četrdesetih godina ovoga stoljeća a i kasnije.

I opet, pogledajmo Čigorinovu obranu u Daminu gambitu: 1. d4 d5 2. c4 Sc6?! 3. Sf3 Lg4 4. cd5 L:f3 (maknimo skakača!) 5. gf3 D:d5. Crni ne dopušta bijelome pješačku nadmoć u sredini, oslanjajući se na snagu svojih figura koja će kasnije tu nadmoć podrovati. Ova je ideja nagovijestila nekoliko desetljeća unaprijed središnju misao hipermodernista. Njihovu ideju o individualnosti svake pozicije shvatio je Čigorin davno prije njih.

Ništa nije toliko poremetilo tadašnju vladajuću dogmu kao Čigorinov potez protiv Francuske obrane: 1. e4 e6 2. De2!? Priznao je da je potez nastao »pola u šali«, ali jedino je Čigorin mogao prostudirati takav potez koji zaustavlja brz razvoj u korist strateškog plana da spriječi potez crnoga . . . d5. Tarrasch, kad se suočio s ovim potezom, sigurno se zaprepastio.

Premda se mislilo da je iza svoga vremena, Čigorin je zapravo bio ispred njega. Rekonstruirati njegove partije danas, to je živa pustolovina u područje kreativnog šaha. A uzimanje u obzir njegove filozofije, jamstvo je da nećete zalutati u slijepu ulicu koja se povremeno javlja kao priviđenje rezultirajući prekomjernim obožavanjem tehnike.

Ruski zaljubljenici šaha s pravom mogu biti zahvalni Čigorinovoj ostavštini. I ostatak šahovskog svijeta podijelit će njihov osjećaj. Bobby Fischer, koji inače nije pobornik Rusa, uvrstio je Čigorina u svoj popis od deset najjačih igrača svih vremena.

Bijeli: TEICHMANN – Crni: ČIGORIN
Cambridge Springs, 1904.
Odbijeni Damin gambit – Čigorinova obrana

1. d4	d5	3. Sf3	Lg4
2. c4	Sc6!	4. cd5	L:f3
		5. dc6	

Preporučljivije je 5. gf3 oslanjajući se na lovce.

5. . . .	L:c6	6. Sc3	e6
		7. Lf4	. . .

Osam godina prije, Pillsbury je zauzeo središte s 7. e4, ali Čigorin je to oslabio s 7. . . . Lb4 8. f3 f5!

7. . . .	Sf6	9. Db3	Sd5
8. e3	Lb4	10. Lg3	0–0
		11. Ld3?!	Dg5

Namjera je 12. 0–0? L:c3 13. bc3 S:e3!, i zato je trebalo da lovac bijeloga ode na e2.

12. Dc2	f5	14. 0–0–0	L:c3
13. Le5	Tf7	15. bc3	. . .

Po mjerilima Steinitzove škole bijeli ima ove prednosti: lovca za skakača, rupu na e5 i više središnjih pješaka. Ali, te su osobine statičke dok su planovi crnoga dinamični. Pripazite na igru okretnog skakača!

»Šahisti«, Thomasa Eakinsa. Ulje na drvetu, 1876. Emanuel Lasker jednom se potužio da šahovnice na slikama rijetko imaju šezdeset četiri polja. Ova bi mu slika razveselila srce. Prebrojte ih!

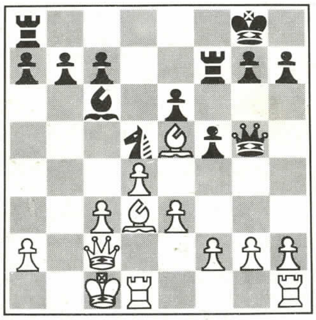

15. . . .	b5	20. Db1	Sc3
16. Thg1	De7	21. Da1	Td8
17. Tdf1	Da3+	22. g3?!	Se4+
18. Kd2	b4	23. Ke2	Sc5!
19. c4	La4	24. Db1	. . .

Na 24. Lb1 Sb3, uz osvajanje dame.

24. . . .	S:d3	26. Kf3	Lc2
25. D:d3	D:a2+	27. bijeli predaje	

Na pomolu je 27. Dd2 Le4+ 28. Ke2 Lf3+ 29. Kd3 Db3+ 30. Dc3 D:c3 mat. Ruski div je pri kraju svoje karijere pokazao kako bi se šah mogao igrati u budućnosti.

* * *

Dr Siegbert Tarrasch dovoljno je cijenio ljepotu kad je rekao: »Poput ljubavi i glazbe, šah ima tu moć da čovjeka učini sretnim.« Ovladao je i usavršio Steinitzov znanstveni sustav i učio svijet novu dogmu.

Tarrasch je rođen 1862. u Breslauu (Op. prev. danas Wroclaw u NR Poljskoj) u Njemačkoj, kao nasljednik jedne duge patrijarhalne tradicije. Kao mladić u gradu Adolfa Anderssena, istakao se kao odličan učenik i odlučio posvetiti se medicini. Teškoća u obavljanju dviju karijera postala je očita 1890. kad je morao odbiti poziv da sa Steinitzom odigra meč za naslov svjetskog prvaka. Tako je izgubio posljednju realnu priliku da osvoji titulu, jer će ga ubrzo zasjeniti Emanuel Lasker i to do kraja života. Ali nitko nije mogao nadmašiti Tarraschev utjecaj kao učitelja.

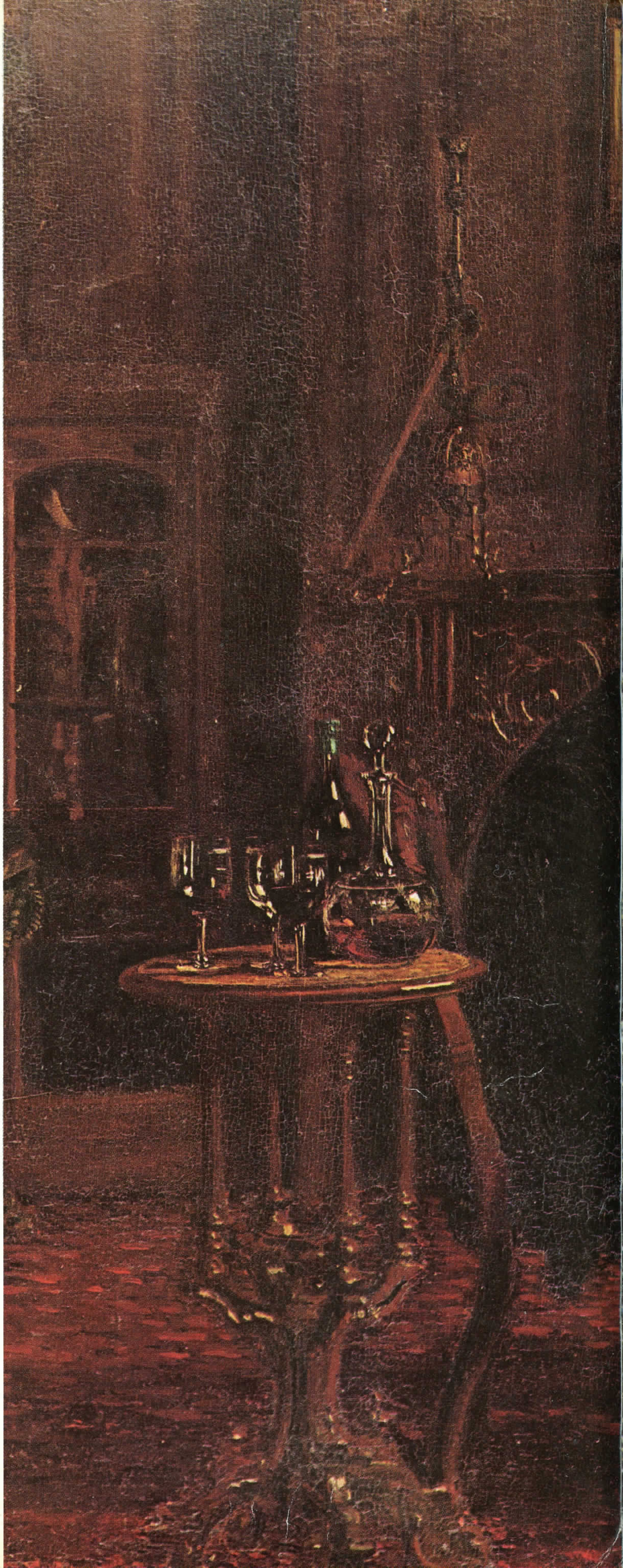

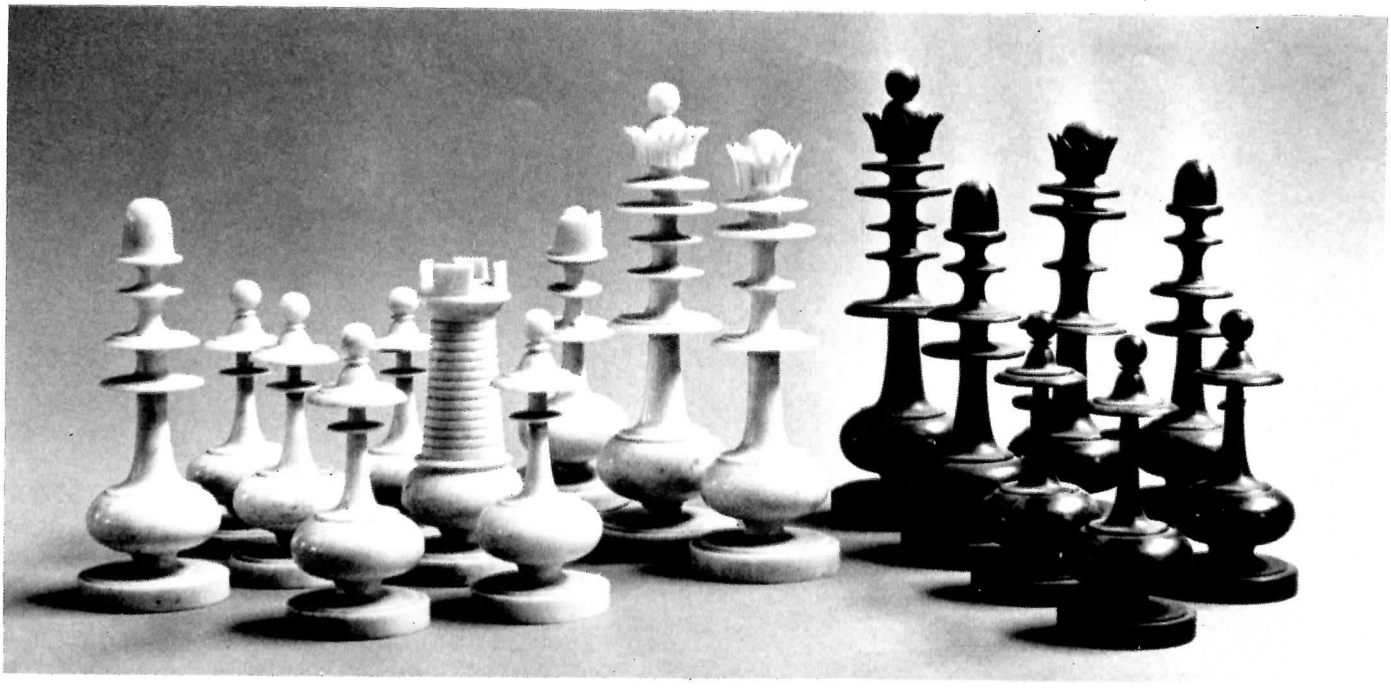

Na prethodnoj stranici, gore: Bavarska garnitura od kruškova drveta oko 1840. ispred ukrašene talijanske šahovnice, oko 1790. Dolje: Francuska garnitura, kasno 18. st., od rezbarene slonovače i orahovine. Primjećujete da skakači nemaju konjske glave čime predskazuju apstraktnije oblike u budućnosti.

Tarrasch je naučio šah u dobi od petnaest godina, ali tek je kasnije došao do »zapanjujućeg otkrića« da su o ovoj očaravajućoj igri napisane i knjige. U berlinskim kavanama igrao je s majstorima, ali nije uspio u svom prvom turnirskom nastupu. Pripremao se dvije iduće godine i 1883. osvojio je titulu majstora te tako započeo natjecateljsku karijeru koja će trajati četrdeset pet godina.

Na vrhuncu karijere bio je u dobi između dvadeset sedme i trideset druge godine kad je za redom osvojio četiri prve nagrade. Ponovno je osvojio prvo mjesto na maratonskom turniru u Beču 1898, jednom od najdužih koji je ikad održan. Izgubio je svega tri od četrdeset partija. Ali u novom stoljeću njegovih je uspjeha bilo sve manje. U mečevima je sustavno slomio takve neo-romantičare kao što su Marshall i Mieses, ali je zato dvaput pokleknuo pred izvanrednom Laskerovom taktikom.

Tarraschevo najveće dostignuće bilo je da uzme Steinitzov sistematski, znanstveni pristup i da promijeni naglasak te da odstrani sve ekscentričnosti i učini poziciona načela pristupačna učenicima širom svijeta. Prividno je pokušao svesti šahovsku borbu na nizove ograničenih uputa kao što je ova: »Skakačima je loše mjesto na krilu.«

Tarrascheve ideje dovele su do nastanka dvaju fenomena na koja je on gledao kroz osjećaje koji su išli od nesklonosti do pogrde. Na jednoj je strani prijeratna generacija blijedih tehničara koji su, izbjegavajući borbu, doveli njegovu teoriju do jalove krajnosti, a na drugoj su strani poslijeratni hipermodernisti, ti ikonoborci koji su njegovu teoriju sasvim prezirali.

Tarrasch je usavršio Steinitza dajući prednost funkciji pred postavom i pokretljivosti figura pred statičkim osobinama pješačke pozicije. Stoga je spremno prihvatio izoliranog daminog pješaka u svojoj patentiranoj obrani u Daminom gambitu: 1. d4 d5 2. c4 e6 3. Sc3 c5 4. cd5 ed5. U svojoj glasovitoj posljednjoj knjizi *The Game of Chess,* izjavio je: »Budućnost će odlučiti tko je pogriješio u ocjeni ove obrane – ja ili šahovski svijet.« (Po svoj prilici, spor je izjednačen. Bio bi se razveselio da je vidio kako je njegovu obranu oživio Spaski u meču za naslov svjetskog prvaka 1969.)

Steinitzovo usvajanje zbijenih pozicija izazvalo je najveću reakciju kod Tarrascha. O Steinitzovoj obrani (3. . . . d3) u Španjolskom otvaranju, pisao je: »Sve linije igre koje vode zarobljavanju lovca načelno valja osuditi!«

Tarraschev naglasak na nadmoćnoj pokretljivosti povezan je s faktorom prostora. Prednost u prostoru dopušta stezanje pokretljivosti protivnikovih figura. (Za svoju je igru rekao da je »u stilu pata«.) S ovakvom prednošću, planovi za dobitak ubrzo se sami pokazuju. Nije imao velikog dara za kombinaciju. Ljepota koju netko nalazi u Tarraschevoj igri potječe iz besprijekorne tehničke izvedbe. Čini se kao da igra ona sâma.

Međusobno povezujući tri temeljna činioca snage, prostora i vremena, Tarrasch je izjednačio vrijednost pješaka s tri poteza u razvoju figura. Ali on je tom nabrajanju tempa pristupio mehanički, zanemarujući specifičnu situaciju na šahovnici. On se uvijek pozivao na *apriorne* teorije umjesto na empirijske podatke, uvijek je generalizirao umjesto da se usredotočio na individualne osobine pozicije.

Tarrasch je imao hrabrosti da načini dogmatsku procjenu poteza u otvaranju, prenaglo stvarajući zaključke koje će kasnije stručnjaci odbacivati. Ta je sudbina snašla i njegovu procjenu četvrtog poteza bijeloga, koji se još uvijek preporuča u Obrani dva skakača 1. e4 e5 2. Sf3 Sc6 3. Lc4 Sf6 4. Sg5 – »Tipičan primjer nevješta poteza.« Zašto je on tako mislio? Zato, jer taj potez krši pravilo: »Nikad ne pomiči dvaput istu figuru u otvaranju!« Ali iskustvo pokazuje da prijetnja nagoviještena ovim potezom crnome i te kako zadaje glavobolju. Tarraschevom načelu (»Zaostali pješak... općenito je isto tako dobar kao i izgubljeni.«) rugaju se danas mnogi poklonici Sicilijanske obrane.

Nakon prvog svjetskog rata javio se hipermoderni

EVANS
LOLLI
STAMMA

London 1888. godine. Zahvaljujući umjetničkoj slobodi, vidimo kako Salvio, Philidor, Stamma i Staunton promatraju s portreta Zukertorta i Steinitza (drugi red, četvrti i peti zdesna). Steinitzove moderne koncepcije nadmašile su Zukertorta koji, čini se, i dalje traži jednu dobru kombinaciju.

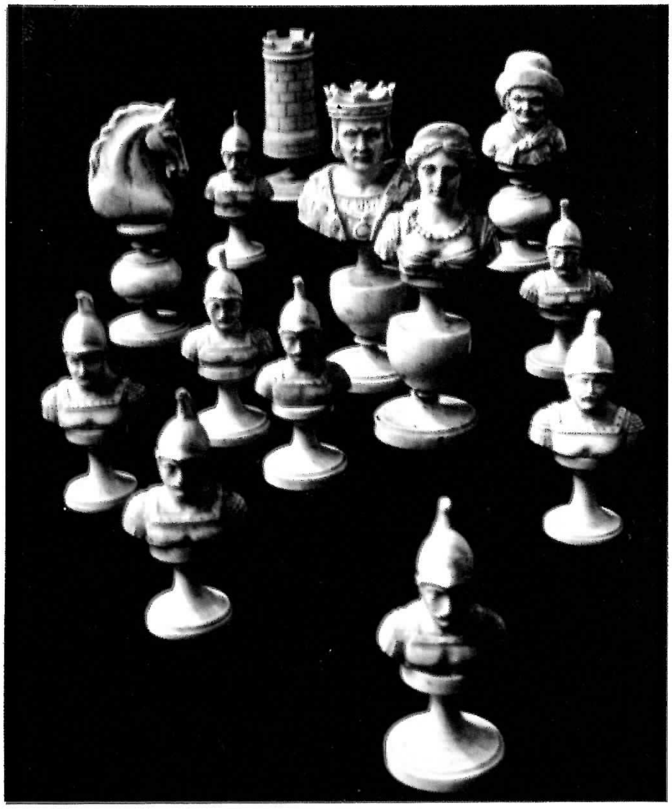

Na prethodnoj stranici, gore: Figure od slonovače, kraj 19. st., Nürnberg, izvedene na povijesnu temu. Dolje lijevo: Figure od slonovače i tvrdog drveta, početak 19. st. Dolje desno: Klasična francuska garnitura od slonovače i kosti, oko 1820.

pokret kao revolt protiv starih vrijednosti koje su branili Tarrasch i njegova škola. Strategiju hipermodernista, u kojoj se odriču središta u korist protivnikovih pješaka kako bi ih mogli napasti, Tarrasch je nazvao herezom. Istakao je da obje strane mogu prezreti rano zauzimanje središta i razviti sva četiri lovca na krilu. Ovakav tip igre nazvao je »grozotom prema svim istinskim ljubiteljima ove plemenite igre«. Danas to ne daje povoda nikakvoj grozoti.

Tarraschevi učenici bili su skloni vjerovanju da su svi šahovski problemi rješivi priklanjanjem njegovoj ortodoksiji. Ipak, šah je bogata igra – mnogo bogatija a da bi se mogla svesti na bilo koji niz jalovih maksima. Konkretna situacija na ploči stvara beskonačne izuzetke i imaginacija nadilazi ograničenosti takvih formula koje, doduše, mogu biti korisne kao smjernice u igri.

Nema nikakve sumnje da je Tarrasch bio veliki učitelj. Prije svoje smrti, 1934, naučio je više ljudi šahu nego bilo tko prije, ali samo *svoj* način igranja šaha. On je javno obznanio jednostranu znanost koja je ograničila umjetničku stranu šaha. On je i danas poučan ako mu se pristupi sa zdravom skepsom i spoznajom da je šah mnogo više od onoga što je on dopuštao. U šahu, praksa uvijek nadmašuje teoriju, a mat očekuje sve one koji nisu spremni prihvatiti inovacije.

Bijeli: TARRASCH – Crni: MARCO
Beč, 1898.
Ruska obrana

1.	e4	e5	4.	Sf3	S:e4
2.	Sf3	Sf6	5.	d4	Le7
3.	S:e5	d6	6.	Ld3	Sf6

Crni je mogao osvojiti više prostora pomoću ... d5. On prihvaća pritisnutog kraljevog lovca što je Tarrasch toliko prezirao.

7.	0–0	0–0?!	8.	h3!	

Tarrasch započinje svoju glasovitu strategiju stezanja, lišavajući damina lovca crnog polja g4, na koje je on imao doći u 7. potezu.

8.	...	Le6!?	13.	Sf3!	Dc8
9.	c4	c6	14.	Dc2	Tb8
10.	Sg5	Sa6	15.	f5	Ld7
11.	Sc3	Sc7	16.	Lf4	b5
12.	f4	h6	17.	b3	c5?!

Ponuda pješaka za više »slobode«, ali Tarrasch to ignorira i zauzima više terena. Idući potez crnoga ograničava njegovu protuigru.

18.	d5	b4?!	21.	h4!	Dd8
19.	Se2	a5	22.	Lg3	a4
20.	g4	Sh7	23.	Kh1	Ta8
			24.	Tae1	Se8?

Crne figure prividno nalaze najlošija polja, ali dobrih polja za njih više nema. Više nade leži u 24. ... Te8

25.	Sf4	Lf6

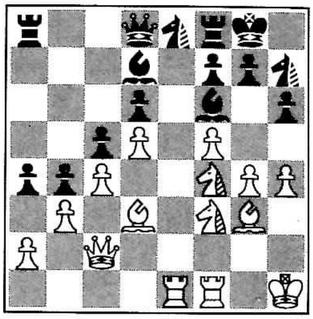

26.	Se6	...

Kombinacije su neizbježne u ovakvoj nadmoćnoj poziciji. Ako 26. ... fe6 27. fe6, tada nema odgovora na prijetnju 28. L:h7+.

26.	...	ab3	30.	hg5	S:g5
27.	ab3	Db6	31.	Dh2	Kg8
28.	S:f8	K:f8	32.	S:g5	L:g5
29.	g5!	hg5	33.	f6	g6
			34.	L:g6	crni predaje

Ako 34. ... S:f6, tada 35. T:f6 L:f6 36. Dh7+ nakon čega slijedi mat. Partija je primjer u malom kako se koristi prednost u prostoru.

7.

Šah ulazi u dvadeseto stoljeće

»Šah je borba.«

dr Emanuel Lasker

Dr Emanuel Lasker, matematičar, filozof, pisac i svjetski šahovski prvak dvadeset sedam godina, bio je u svemu najstaloženiji i najdžentlmenskiji velemajstor svih vremena. Njegovi rekordni uspjesi na turnirima u razdoblju od četrdeset godina nadmašuju uspjehe svakog drugog velikog igrača.

Godine 1924, tri godine pošto je izgubio naslov svjetskog prvaka u meču s Capablancom, pobijedio je na Međunarodnom šahovskom turniru u New Yorku ispred Capablanke i Aljehina. Jedanaest godina kasnije, u dobi od šezdeset godina, završio je s pola boda zaostatka iza Botvinika i Flohra u Moskvi, ali ispred Capablanke i cijelog niza jakih međunarodnih i sovjetskih majstora, odigravši devetnaest partija bez ijednog poraza. U povijesnoj studiji koju je sakupio Komitet za bodovanje Šahovske federacije SAD, Lasker je imao najbolji dvadeset petogodišnji prosjek od 2690 bodova, pet bodova više od Capablanke a trideset više od Aljehina. Međutim, ove brojke u toliko dugom razdoblju mogu zavarati. U petogodišnjem razdoblju, Lasker je bio izjednačen s Capablancom i Botvinikom prosječnom vrijednošću od 2720 bodova prema Aljehinovih 2680. I zato pripazite, prognozeri!

Statistika, naravno, nikad ne može reći cijelu priču. Ipak, ostaju nepobitne činjenice da su Laskerovi pothvati legendarni i da je njegovo mjesto u šahovskoj povijesti jedinstveno.

Lasker predstavlja čvrst most između Steinitza i modernog svijeta šaha. Tarrasch je možda najveći pedagog, ali Lasker je bio taj koji je svojim primjerom i igračkom praksom, te bezgraničnim veličanjem Steinitza, osigurao da će teorije ovog velikog novatora trajati i primiti priznanje koje zaslužuju.

Po svojoj naobrazbi Emanuel Lasker bio je matematičar. Njegov dobar prijatelj i prezimenjak Edward Lasker ističe da se Emanuel odrekao matematike u korist šaha jer su mu, kao Židovu, izgledi da postane profesorom na njemačkom sveučilištu bili praktički jednaki ništici. Kasnije, bježeći ispred nacističkog općeg pokolja i razaranja morao je ostaviti sav svoj imetak u Njemačkoj. Ni jedno ni drugo iskustvo nisu ga ogorčili. Sa smiješkom je objasnio Edwardu Laskeru da je postojao jedan drugi razlog zašto je ostavio matematiku: »Ako u matematici pronađem jedan nov pristup problemu, drugi matematičar može postaviti zahtjev da ima bolje i elegantnije rješenje. Ako u šahu netko tvrdi da je bolji od mene, ja ga mogu matirati.«

Laskerova koncepcija šaha i ono što ga je privlačilo šahu, bila je »borba«. Ali ne borba u grubom i brutalnom smislu, već borba intelekta i imaginacije, borba koja kombinira umjetnost sa znanstvenim načelima. S tom njegovom filozofijom borbe bilo je čvrsto povezano i njegovo vjerovanje da istina i pravda moraju pobijediti.

»Za šahovnicom«, pisao je, »laži i licemjerje ne žive dugo. Stvaralačka kombinacija razotkriva drskost laži; nemilosrdna činjenica koja dostiže vrhunac u matu, pobija licemjera.« Lasker nikad nije pokušavao varati u šahu. Ako je njegov protivnik postigao u završnici izjednačenu poziciju, bio je sasvim zadovoljan da prihvati remis. S druge pak strane, ako su i dalje postojale mogućnosti za kompliciranje pozicije, borba nije bila završena i konačna pravda još nije pobijedila.

I zato nije nikakvo čudo što je Laskerova popularnost bila istaknuta među šahistima, podjednako i među majstorima i među »pacerima«. Tarrasch, taj oštri kritičar, primijetio je: »Lasker može privremeno izgubiti partiju, ali nikad svoju glavu.« On je uravnotežena ličnost. Zanimao se za život oko sebe, za ljude, filozofiju, matematiku, isto kao i za šah. Njegova supruga i stariji brat su ga obožavali. U običnim, svakodnevnim razgovorima, Lasker je rijetko govorio o šahu. Postojalo je previše drugih stvari koje su privlačile njegovu pozornost. A što

Prethodne stranice: Švedska garnitura iz 20. st. načinjena od kugličnih ležajeva. Jedna je strana pozlaćena a druga posrebrena. Od vijaka i matica načinjene su i druge neobično privlačne garniture. Šah je uvijek i zrcalo doba.

se tiče njegovih pogleda na šah, pustio je da njegove partije i njegovi spisi govore u njegovo ime.

Osim svojih knjiga o šahu, Lasker je napisao tri knjige iz područja filozofije – *Struggle* (Borba), *Understanding of the World* (Shvaćanje svijeta) i *The Philosophy of the Unattainable* (Filozofija nedokučivog) – kao i knjige o »contract« bridžu i drugim igrama. Napisao je i knjigu o algebri koju su mnogi matematičari smatrali jednom od najboljih iz tog područja. Ravnoteža i dobro raspoloženje karakterizirali su njegove stavove, kao primjerice: »Taština ne bi nikad trebala tjerati igrača na borbu po cijenu gubitka zdravlja. Dovoljan je već i sâm poraz a kamoli još i plaćanje liječnikovih računa.«

Izvanšahovske aktivnosti dra Emanuela Laskera oslanjaju se na njegovu općenitu filozofiju koja, sa svoje strane, simbolizira njegov pristup šahu. I ovdje nastaje čudan paradoks. Općenito je priznato da Lasker, usprkos plodnom pisanju i bilješkama, nije stvorio novu strategiju u šahu, nov koncept što se tiče elemenata igre. U čemu je, onda, bio njegov doprinos?

Prije negoli na to odgovorimo, treba razjasniti neke od novinarskih »patki« koje su kružile oko ove legendarne osobe. Fischer ga je zaista jednom nazvao »kavanskim igračem« i ispustio njegovo ime s popisa desetorice najboljih igrača svih vremena. Čudno je, ali to izostavljanje možda ima veze s činjenicom da je Laskerov borbeni stil bio toliko sličan Fischerovom. Obojica dijele taj isti »ubilački instinkt«. Sličnosti se odbijaju. Ali objektivno gledano, mora se dodati da je Fischer kasnije priznao da je bio zbunjen zbog načina na koji se Lasker uspijevao izvlačiti iz stalno podređenih pozicija.

Laskerov stil zasnivao se na vlastitoj filozofiji borbe – borbe protiv čovjeka, individualnog protivnika s osobnim greškama i slabostima. Poznavajući, na primjer, sklonost Franka Marshalla za briljantne ideje i otvorene linije, Lasker bi namjerno igrao zgusnutu, dosadnu obranu i čekao da se prvak Sjedinjenih Država silom otvori pokušavajući slomiti takvu obranu. Ali kad je Marshall posumnjao u taj plan u idućoj partiji i kad se na nj pripremio, Lasker ga je namjerno tukao njegovim vlastitim oružjem nadmašivši ovog, svima opasnog majstora kombinacije, baš kombinacijama. Može li se u ovoj Laskerovoj taktici uočiti sličnost s taktikom Bobbyja Fischera?

Lasker je u svojoj ostavštini ostavio partije koje bi morao proučiti svaki ambiciozni šahist, ne zbog oštrih novih ideja u otvaranjima, već zbog praktičnih uputa u umjetnosti borbe izbliza. Uz vrlo male iznimke, prosječan igrač nije u stanju zapamtiti zapanjujući broj analiza otvaranja koje danas donose časopisi poput *Chess Informant* (Šahovski informator). Uz manjak ovakve vrste pamćenja, bilo bi korisnije shvatiti općenita načela koja stoje iza svakog otvaranja i – postane li tkogod žrtva nekakve sitne pogreške – shvatiti kako može spasiti poziciju u praktičnoj partiji za šahovnicom. Karakteristično je da su partije dra Laskera prikupljene u knjizi posvećenoj Međunarodnom šahovskom turniru 1924. u New Yorku obrasci neustrašivog, borbenog šaha.

Iste godine kad je osvojio turnir u New Yorku, Lasker je održao simultanku protiv pedesetak protivnika u starom Stuyvesant Chess Clubu u New Yorku. Prije pola stoljeća, jedan od autora ove knjige, imao je tu čast da bude jedini među protivnicima, ukoliko ga sjećanje ne vara, koji je imao mnogo sreće da pobijedi najvećeg od najvećih velemajstora. Došlo je do slijedeće konačnice:

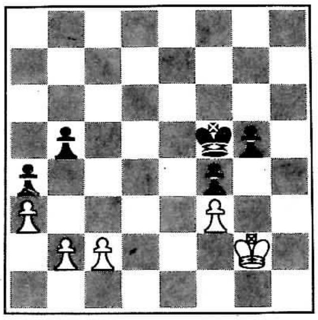

Može se vidjeti da su dva crna pješaka na daminu krilu suočena s trima bijelim pješacima. Jedini mogući

Izuzetan skup igrača na turniru u Petrogradu 1914. Prvi red slijeva: Blackburne (2), Emanuel Lasker (3), Tarrasch (4), Akiba Rubinstein (7), Capablanca (9). Drugi red slijeva: Marshall (2), Aljehin (3), Nimcovič (4). Marshall je poslao ovu fotografiju svojoj ženi. Na njoj je načrčkao da planira još nekoliko ekshibicionih mečeva i posjete Parizu i Berlinu.

način za bijeloga da nađe izlaz je potez b3, ali tada crni odgovara... b4! forsirajući pješaka u damu na a-liniji. Budući da je situacija takva, crni može dobiti uspješnom izmjenom pješaka na g-liniji za bijelog pješaka na f-liniji i tako prisiliti bijeloga kralja na lažnu pat situaciju čime bi prisilio bijele pješake na daminoj strani da izvrše samoubojstvo svojim napredovanjem, jer dopuštaju crnome da izvadi damu. Prva strategija bijeloga mora biti da spriječi izmjenu pješaka i zato imamo:

1. Kh3 Kf6! 2. Kh2! Ke6
3. Kg2 Ke5

I sada svrha ove triangulacije crnoga postaje jasna. Bijeloga muči dilema. Odigra li 4. Kh2, crni će odigrati... Kd4 i prodire preko e3. Ako bijeli odigra 4. Kf2, crni odgovara... Kf5 i forsira izmjenu pješaka na g4. I zato:

4. c3 ...

I tako prepušta svoj posljednji tempo koji mu je ostao. Potez 4. b4 dopušta smjesta ulazak crnoga kralja te je isto tako beznadan.

4. ... Kf5 6. fg4+ Kg5
5. Kh3 g4+ 7. bijeli predaje

Bijeli se mora lišiti pješaka na kraljevu krilu a time i partije.

Pošto je prošao napornu kušnju igrajući protiv pedeset protivnika, Laskeru bi se jamačno mogao oprostiti neznatni znak ljutnje jer mu je pokvaren savršen rekord.

Ali umjesto toga, nagnuo se preko stola, pomrsio kosu svoga trinaestogodišnjeg protivnika (i nepažnjom, to se mora dodati, dahnuo dim cigare u dječakovo lice) i rekao uz topao i ljubazan smiješak: »Zadovoljstvo je izgubiti ovakvu prekrasnu konačnicu. Čestitam, mladiću!«

Nije zato čudno da je trinaestogodišnjak dobio inspiraciju da cijeli život provede u Caïssinoj službi i da stekne životnu strast prema cigarama.

Laskerov trajan doprinos šahu bio je praktičan. Zbirka njegovih partija može poslužiti kao priručnik za praktičnog turnirskog igrača i pokazati mnoge načine kako se šahovske partije – preporučljive i nepreporučljive – mogu dobiti protiv različitih vrsta igrača. U tim je partijama Lasker utjelovio vlastitu filozofiju »borbe«. Za njega šah nije bio puki apstraktni kompendij otvorenih linija i knjiškog znanja. Šah je bio izravna borba između dva čovjeka. Ne samo igra, već stil i psihologija protivnika mora se procijeniti.

Kad se razmotri Laskerov čudesan rekord u turnirskim igrama i u mečevima, iznenađuje što nije bilo posvećeno više pažnje filozofiji koja je stajala iza njegova uspjeha. Umjesto toga, izgleda da se moderni igrači oslanjaju na zapamćivanje varijanata otvaranja i na apstraktna načela hipermodernističke teorije što često vodi u isti onaj dogmatizam protiv kojega su ta načela u početku bila protiv.

Jedan od najizrazitijih primjera Laskerove primijenjene psihologije dogodio se na turniru u Petrogradu 1914, protiv uobičajeno vrlo spokojnog Capablanke. Lasker se probio na vrh nakon lošeg početka zahvaljujući snažnom finišu. Igrajući po dvije partije s takvim divovima kao što su bili Capablanca, Aljehin, Tarrasch i Marshall, osvojio je 7 od mogućih 8 bodova – što bi se grubo moglo usporediti s Fischerovom pobjedom od 7,5 boda u 9 partija redom odigranih s velemajstorima u drugoj polovici Turnira Piatigorskog u Santa Moniki 1966.

Lasker je imao pola boda manje od Capablanke kad je igrao s njime ključnu partiju turnira. Da bi zadržao prvo mjesto, Capi je bio potreban remis. Šahovski svijet bio je u napetom iščekivanju. S kakvim će se novim smjelim planom pojaviti borbeni Lasker? Lasker je vodio bijele figure. Prema tome, mogao je birati otvaranje. Hoće li biti gambit ili, možda, neka zanimljiva, dosad neistražena varijanta nekog konzervativnijeg otvaranja.

Lasker je zbunio stručnjake a, u to nema sumnje, iznenadio i Capablanku izabravši varijantu izmjene Španjolskog otvaranja, koja je već bila potanko analizirana i, po mišljenju većine znalaca, vodi u remis. Što se to zbilo? Je li stari borac izgubio hrabrost i odlučio zadovoljiti se drugim mjestom? Oni koji su poznavali Laskera nasmijali bi se na tu pomisao.

Nedvojbeno, Capa je bio zbunjen. Koju li je pripremljenu varijantu smislio stari lisac? Ili, nije li ga možda pokušao uljuljati u lažan osjećaj sigurnosti? *En garde!*

Partija koja slijedi svojevrstan je spomenik, djelo trajne vrijednosti. Ovdje nema neke izuzetne briljantnosti, već samo tehnika kojoj je cilj da postupno stvara najminimalniju prednost i da je pretvori u cijeli bod. Čini se da je to bio jedini način da se pobijedi opasan protivnik kakav je bio Capablanca koji bi bio u stanju zgrabiti svaku moguću priliku da iznudi remis. Svi oni koji žele imati uspjeha u šahu treba da studiraju i prouče ovu prekrasnu partiju.

Bijeli: EMANUEL LASKER – Crni: CAPABLANCA
Petrograd, 1914.
Španjolska partija

1. e4	e5	3. Lb5	a6
2. Sf3	Sc6	4. L:c6!	...

To je varijanta izmjene koja vodi u remis. Usklićnik je stavljen samo zbog okolnosti koje su natjerale Laskera da povuče taj potez.

4. ...	dc6	6. D:d4!	
5. d4	ed4		

Što?! Dopušta izmjenu dama? Stari sigurno igra na remis.

I opet uskličnik iza posve normalnog poteza ali koji smo stavili zbog toga što je ovu partiju Lasker *morao* dobiti.

6. ...	D:d4	8. Sc3	Se7
7. S:d4	Ld6	9. 0–0!	...

Ovako započinje »psihološki« napad. Logičnije je razvijanje lovca i velika rokada, ali Lasker želi dati svome protivniku povod za razmišljanje. Što će Capa učiniti? Najbolje bi bilo da razvije daminog lovca i da načini veliku rokadu. Umjesto toga, on se boji pripremljenog niza poteza i oponaša Laskerov potez. Psiholoških 1:0 za starog generala.

9. ...	0–0	10. f4	Te8
		11. Sb3	f6?

Bolje je bilo 11. ... Le6.

12. f5! ...

Steže neprijateljske figure, ali ne ostavlja li, prema modernoj teoriji, zaostalog pješaka na e4? Kako Lasker pretvara ovaj minus u plus postat će vidljivo tek kasnije.

12. ...	b6	13. Lf4	Lb7
		14. L:d6	...

Opet prkosi teoriji. Udvojeni pješaci smatraju se u teoriji slabošću, a ipak Lasker ovdje namjerno dopušta crnome da tu slabost ispravi. Zašto? Zato što udvojene pješake ne može napasti; ali sada je Lasker od crnog pješaka na d6 učinio sebi metu. Zajedno s rupom crnoga na e6 polako se pomalja obrazac koji vodi u pobjedu.

14. ...	cd6	18. Tf2	b5
15. Sd4	Tad8	19. Tfd2	Tde7
16. Se6	Td7	20. b4	Kf7
17. Tad1	Sc8	21. a3	La8

Prednost bijeloga u prostoru jasna je. Ali kako on može prodrijeti? Capa je bio poznat po sastavljanju besprijekornih obrana. Lasker hladnokrvno jača svoju poziciju; njemu se ne žuri.

22. Kf2	Ta7	25. h4	ab4
23. g4	h6	26. ab4	Tae7
24. Td3	a5	27. Kf3	Tg8

28. Kf4 g6

Inače, g5 bilo bi prejako da bi se mogao pružiti otpor.

29. Tg3 g5+

30. Kf3 ...

Na potez 30. hg5 hg5+ 31. Kf3 Th8 crni dobiva stanovitu protuigru.

30. ... Sb6

31. hg5 ...

Ako bi 31. T:d6?, tada bi 31... Sc4, iza kojeg bi slijedilo ... Se5+ i crni bi imao dobru igru.

31. ...	hg5	33. Kg3	Ke8
32. Th3	Td7	34. Tdh1	Lb7

Ako 34. ... Sc4, tada 35. Th8 i bijeli osvaja crnog lovca.

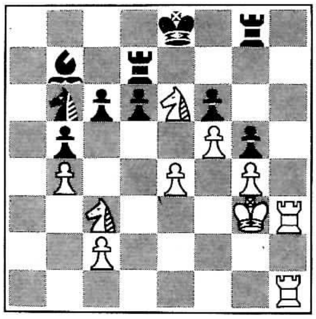

35. e5!! ...

Sada se bijeli napokon rješava zaostalog pješaka sa zapanjujućim efektom. Crni je prisiljen uzeti žrtvu. Bijeli je jednostavno očistio polje e4 za svog daminog skakača kojega ulazak u borbu ubrzo biva odlučujući.

35. ...	de5	36. Se4	Sd5
		37. S6c5	Lc8

Ako se pomakne top, tada 38. S:b7 T:b7 39. Sd6 i pada top na b7.

38. S:d7	L:d7	39. Th7	Tf8
		40. Tal	...
40. ...	Kd8	41. Ta8+	Lc8
		42. Sc5	crni predaje

Emanuel Lasker za stolom (lijevo) u susretu s H. N. Pillsburyjem pred dobroćudnim pogledom Steinitzova portreta na zidu. Pretrpjevši poraz od Laskera 1896, Pillsbury je čekao osam godina da ga iznenadi novim potezom u istom otvaranju. Njegova strpljivost i čuvanje tajne bile su nagrađene sjajnom pobjedom.

Crni ne može spriječiti šah skakačem na e6 ili b7 kojim bijeli dobija.

Neka oni, koji još uvijek gaje iluziju da je Laskerov izvanredan i rekordan broj uspjeha uglavnom stvar sreće ili posljedica »puhanja dima cigare u protivnikovo lice«, pomno prouče ovu partiju. Pobjednička koncepcija, od početka do svršetka, odaje da se radi o pravom geniju. Njezina originalnost ne odražava samo filozofiju šaha već i filozofiju života. Čovjek se koristi sredstvima koja mu stoje na raspolaganju; nema oskudnih sredstava, tvrdi Lasker i nudi izmjenu dama da bi to dokazao.

Sjećajući se kasnije ovog susreta, Lasker je opisao svoje dojmove o igranju pred ruskom publikom: »Gledaoci su pratili posljednje poteze bez daha. Da je pozicija crnoga bila izgubljena, bilo je jasno i najvećem početniku. I tada Capablanca ruši svoga kralja. Usred nekoliko stotina gledalaca zaorio se pljesak kakvog nisam čuo u cijelom svom životu kao šahist. Sličio je onom spontanom pljesku koji grmi u kazalištu, a kojega je osoba gotovo nesvjesna.«

Nikad nije ovacija bila toliko s pravom i zaslužena. Lasker je izbjegao fino pripremljene knjiške varijante i pobijedio svog opasnog protivnika u izravnoj borbi za šahovnicom. Upotrijebio je vlastitu psihologiju borbe da bi pokazao da postoje i drugi načini kako se može odrati mačka – ili jedan Capablanca.

* * *

Capablanca je bio svjetski prvak koji je klasično doba doveo do njezina vrhunca. On je modernizirao i pojednostavnio svu nagomilanu tehniku ali nije živio prema svojim proročkim riječima: »Klonimo se znanosti! Šah nikad ne može dostići svoju visinu idući tragom znanosti... Učinimo, stoga, nov napor i pomoću naše maštovitosti pretvorimo borbu tehnike u bitku ideja.«

José Raoul Capablanca y Graupera rođen je u Havani 1888. godine. Priča o njegovoj prvoj partiji gotovo da ulijeva isto toliko strahopoštovanja kao i priča o Mozartovoj prvoj simfoniji koju je skladao u dobi od četiri godine. Capablanca nije još navršio ni 5 godina kad je primijetio da je njegov otac u partiji nedopušteno povukao skakača s jednog bijelog na drugo bijelo polje. Otac ga je varao. Koje li drskosti od djeteta koje još nikad nije igralo partiju! José je odgovorio da ne samo što bi mogao igrati šah već i da bi mogao pobijediti tatu – što je na licu mjesta i učinio. (Priča je istinita, ali ipak, koliko je vješt odrastao šahist koji ne zna kako se povlači skakač?)

Pet je godina oprez roditelja držao dijete daleko od šahovskog kluba u Havani, koji je ugošćivao svjetske ličnosti. Ali, već nekoliko tjedana pošto se učlanio, malenog Joséa smatrali su prvorazrednim igračem. U dobi od dvanaest godina, odigrao je meč s Juanom Corzom, nacionalnim prvakom. Nakon početna dva poraza, mladić se sabrao i pobijedio rezultatom 7:5.

Poslali su ga u New York, na sveučilište Columbia. Mladi je Kubanac često svraćao u Manhattan Chess Club, dom najboljih sjevernoameričkih igrača ovoga stoljeća. Postizavao je vrlo dobre rezultate u klupskim partijama. Ali, šahovski je svijet očekivalo veliko iznenađenje kad je 1909. Capablanca igrao meč s Frankom Marshallom, prvakom Sjedinjenih Država i osvajačem važnih evropskih nagrada. Izgubivši svega jednu partiju, Capablanca je smlavio zapanjenog Marshalla rezultatom 15:8.

Na temelju ovog senzacionalnog rezultata, Capablanca je pozvan da sudjeluje na turniru u San Sebastianu, 1911. Turnir se smatrao najjačim skupom igrača koji se ikad okupio, a nedostajao je jedino svjetski prvak, Lasker. Kao ustupak Capablanki, organizatori su odustali od uvjeta za sudjelovanje prema kojima je bilo potrebno imati osvojena barem dva treća mjesta ili neko bolje na većim turnirima. Najglasnije je prigovorio Rus Ossip Bernstein. Ali on nije računao na španjolski ponos. Već u prvom krugu postao je žrtvom najbriljantnije partije koju će Capablanca ikad odigrati. Na kraju turnira ovaj novaj-

lija, izgubivši svega jednu od četrnaest partija, osvojio je prvu nagradu. Šahovski svijet dobio je novu superzvijezdu.

Capablankine pristaše pobijali su kritike da njihov ljubimac igra nezanimljive partije nabrajajući niz briljantnih nagrada koje je osvojio u toku svoje karijere. Treba istaći da nije volio rizike i da nikad nije činio rizične žrtve. Njegova briljantnost nije se očitovala u načinu kako nameće svoju volju za šahovnicom, već u pažljivo proračunatom kažnjavanju loše protivnikove igre.

Capablanca, koji je postao najglasovitiji Kubanac, uskoro je započeo diplomatsku karijeru u službi svoje zemlje. Njegova najviša rodoljubna zadaća bila je da pobjeđuje u šahovskim partijama.

Sve do završnice velikog turnira u Petrogradu 1914, Capablanca je čuvao čelni položaj. Ali u jednom od najistaknutijih povrataka na šahovsku pozornicu uopće, Lasker ga je porazio i za dlaku mu preoteo prvo mjesto (v. prethodnu partiju). Meč za svjetski naslov između njih dvojice nametao se sâm po sebi.

Lasker nije želio igrati zamoran meč s čovjekom kojega je nazvao »jedinim genijem« kojeg je ikad vidio i 1920. čak je pokušao prepustiti titulu. Ali rekordan iznos od dvadeset tisuća dolara koji je osigurala Kuba pokazao se neodoljivim. (Ovaj iznos nije nadmašen sve do 1972.) I 1921. Havana je upriličila susret između svoga nacionalnog heroja, dvadesettrogodišnjaka, i prvaka koji je nosio krunu rekordnih dvadeset sedam godina. Lasker je bio dvadeset godina stariji a igrao je u sredini na kakvu nije navikao.

Nakon četiri početna remisa, peta se partija razvila u zanimljivu borbu u kojoj je Capablanca imao inicijativu. U četrdeset petom potezu, upravo dok je Lasker imao remis gotovo u rukama, učinio je jednu od svojih rijetkih pogrešaka i izgubio figuru. Nakon toga uslijedila su daljnja četiri remisa a zatim je izazivač, izbjegavši sve zamke, dobio dvije partije za redom. U četrnaestoj partiji, prvak je podnio i svoj četvrti poraz bez ijedne pobjede. Premda je preostalo još deset partija, Lasker je bio dovoljno realan da vidi da bi svaki daljnji napor da slomi Capablankinu besprijekornu igru bio uzaludan. Zbog toga je predao meč i Capablanca je postao treći svjetski šahovski prvak. Nikad poznat po skromnosti, Capablanca je kasnije primijetio da se ni u jednom trenutku za vrijeme trajanja meča nije našao u podređenom položaju. (Ovu će tvrdnju argumentirano napasti Breyer u objavljenoj analizi.)

Za vrijeme njegove vladavine, šahovski je svijet osvajao čudan mit: mit o Capablanki kao nepobjedivom »šahovskom stroju«. On se temeljio na činjenicama da je u razdoblju od osam godina doživio svega jedan poraz (protiv Rétija 1921. u New Yorku). Kakav je čovjek bio Capablanca i zašto je on bio pogodna osoba da se o njemu rasprede mit.

Capa je bio svestran i šarmantan čovjek, bonvivan koji je volio biti okružen ženama. Od svih šahovskih prvaka, bio je najravnodušniji prema šahu i ulagao najmanje napora u igru, a vjerojatno najdarovitiji šahist uopće. Bio je čak i među šahovskim superzvijezdama i njihovom krugu obožavatelja egoist. Bio je ohol prema ostalim igračima i rijetko bi se udostojao da poslije partije objasni slijed svojih ideja.

Capablankin stav prema šahu bio je paradoksalan. Od svog najranijeg djetinjstva igrao je partije koje su mu praktički bile poput materinskog jezika. Bio je profesionalac koji je išao na probitačne turneje, pisao popularne knjige *(My Chess Career* /Moja šahovska karijera/, *Chess Fundamentals* /Osnove šaha/, *A Primer of Chess* /Šahovska početnica/), igrao je na turnirima i uspeo se na svjetsko prijestolje. Međutim, on nikad nije studirao šah, nije se trudio da nauči knjiška otvaranja, a jedva da je ikada činio analize. Usprkos svim tim nastupima, Capablanca zapravo nije mnogo mario za šah!

Kasnije u njegovoj karijeri, igra mu postaje više tehnička i sklona remisima. Izrazio je misao da će usavr-

Na suprotnoj stranici: Capablanca protiv oca. S četiri i pol godine, 1892 (gore) i s dvadeset jednom godinom, 1909 (dolje). Capa sad sjedi u očevom stolcu, ali šahovska garnitura i stol isti su. Capa se upravo vratio iz Sjedinjenih Država ovjenčan slavom pošto je smlavio Marshalla, prvaka Sjedinjenih Država rezultatom 15:8.

šavanjem modernoga znanja uskoro biti nemoguće dobiti partiju protiv majstora. Šah će uskoro snaći »smrt zvana remis«! Čak je predlagao da se zamijene položaji lovca i skakača čime bi se igri ubrizgala nova životna injekcija.

U retrospektivi, lako je uvidjeti besmislenost ove zamisli koju će vitalne nove škole mišljenja brzo odbaciti. Ova Capablankina očajnička zamisao morala je biti opravdanje za njegov vlastiti nedostatak. Shvatio je šah bolje od ma kog drugog, ali manjkalo mu je strasti za igru i Caïssi nije dao sve od sebe. Njegova je igra razmjerno rano dostigla najvišu stvaralačku razinu i postala je rutinska. Njegov raniji navod pokazuje da je on pravilno dijagnosticirao problem. Ali, nikad nije prikupio energiju da pronađe lijek.

New York je u dvadesetim godinama bio poprište dvaju velikih turnira. Godine 1924. Capablanca je završio na drugom mjestu iza Laskera, ali je 1927. deklasirao sve pobijedivši s 2,5 boda prednosti ispred Aljehina. U ovoj nadmoćnoj pobjedi leže uzroci Capablankina pada. To je bilo sve što mu je trebalo da potvrdi svoj osjećaj svemoći prije napornog meča s Aljehinom potkraj te godine.

Taj meč za naslov opisan je potanko kasnije. Ali Capablankina ličnost i njegova genijalnost mogu se vidjeti u jednoj malo poznatoj anegdoti. Jedna je partija bila prekinuta u povoljnijoj situaciji za izazivača koji je imao četiri pješaka za skakača. Aljehin je cijelu noć analizirao partiju sa svojim sekundantom, dok je Capablanca otišao u kabaret u društvu jedne žene vrativši se u sitne sate. Capa se probudio poslijepodne, sat prije predviđenog nastavka partije, i posavjetovao se sa svojim sekundantima o poziciji. Oni rekoše: »Izgleda loše. Ova četiri pješaka su opasna.« Capa je odgovorio: »Zaista? Očekujem remis. Sve ću ih pojesti!« Pošto mu je uključen sat, dobio je sučevo dopuštenje da analizira poziciju u drugoj sobi. Vratio se otprilike nakon jednog sata i remizirao.

Ali, prekasno je bilo da se meč spasi. Na kraju je Capina spokojnost podlegla Aljehinovoj strasnoj želji. Do kraja života Capablanka, koji je u partijama s Aljehinom bio u neznatnom plusu, nikad više nije dobio priliku za revanš. Detronizirani Capablanca nastavio je sakupljati visoke nagrade, kao što je bila prva nagrada u Moskvi 1936. Ali, teško je podnosio frustraciju da je njemu, koji je rođen da uživa u laskanju milijuna, osporeno pravo na revanš. Njegov odnos prema Aljehinu, bivšem prijatelju, izrodio se u javnu svađu. Privrženik šaha pridružio se čas jednom, čas drugom taboru, ovisno o ukusu stila, etničkom šovinizmu ili ovisno o tome koji se od ove dvojice divova-suparnika udostojao reći koju ljubaznu riječ.

U zrelim je godinama Capablanca imao teškoća s cirkulacijom krvi. Sudbonosna kljenut srca spopala ga je 1942. u Manhattan Chess Clubu. I tako je svega godinu dana nakon odlaska svoga starog suparnika Laskera i on otišao u redove mitskih junaka. Ali, klasično doba, kojeg je on bio najveći predstavnik, završilo je mnogo prije.

Capablanca je stupio na scenu dok je cvala klasična škola koja je odabirala poteze na temelju općih načela ne tražeći posvemašnje uočavanje potreba i mogućnosti pozicije. Iz njegovih su prstiju instinktivno tekli pravilni potezi; u svakoj poziciji uočavao je precizno koji bi potez najbolje pojačavao njegove izglede. Kod njega nisu bile u pitanju složene pobjedničke sheme kao kod Aljehina. On je usavršio tehniku progresivnog poboljšanja svoje pozicije koja je neminovno vodila do povoljnog rezultata.

Izbjegavao je dogmu. Nije razvio nikakav sustav, nije utemeljio nikakvu školu, nijedno otvaranje nije nazvano njegovim imenom. On je radije uzeo klasičnu pozicionu igru i modernizirao ju je u uzor ekonomičnosti, jednostavnosti i logike.

Capablanca je iznio jedan indikativan komentar svojih partija sa svojeg međunarodnog debija. Igrajući protiv Janowskog u jednom je trenutku uvidio da je potez koji će najbolje odgovarati budućim potrebama pozicije g3, iza kojega slijedi fjanketo njegovog kraljevog lovca. Ali, budući da je već odigrao e3 i da tako odmah može

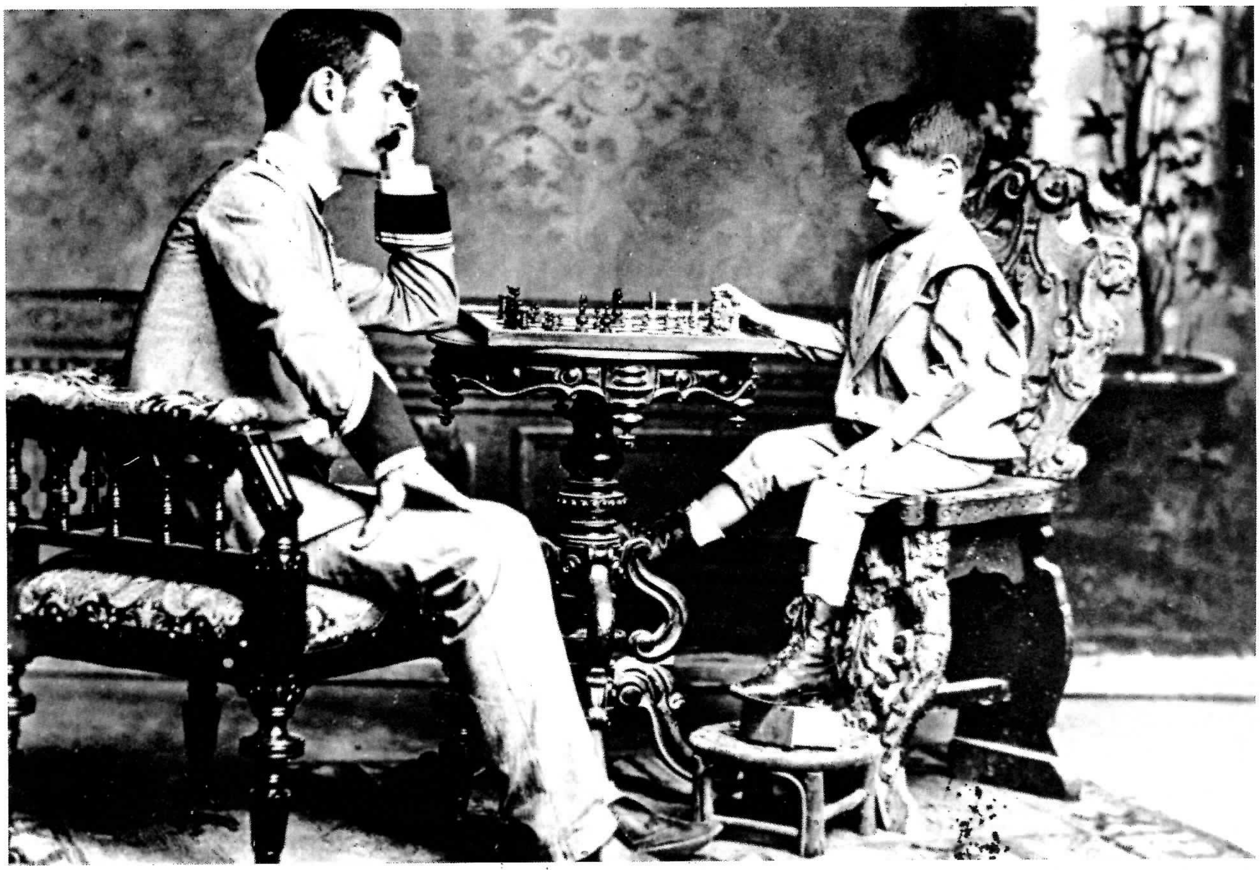

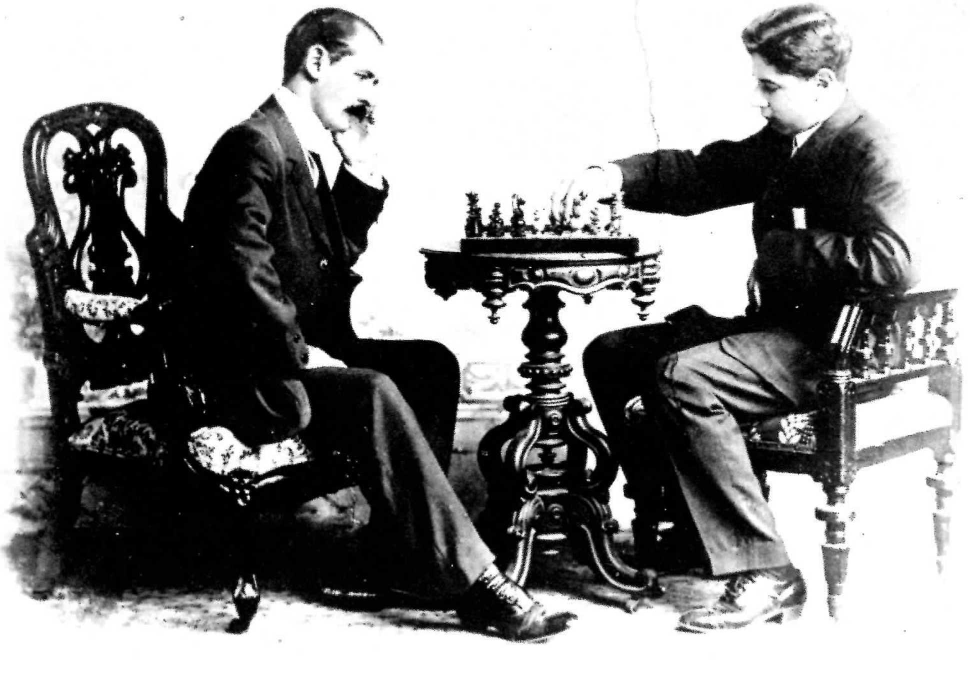

Capablanca
Marzo 8/914

Gore: Capa 1914. godine. Lasker ga je u Petrogradu pretekao za dlaku, ali već je bio istaknuta superzvijezda pobjedom na turniru u San Sebastianu 1911. Dolje: Jedna od mnogih simultanki koje je održao.

razviti lovca bez povlačenja novog pješaka, on je to i učinio plašeći se da će ga dogmatičari, s Tarraschem na čelu, kuditi zbog gubljenja tempa. Oni su još iz doba Morphyja bili opsjednuti apstraktnim načelom, dok je on, koji nikad nije proučavao šahovske knjige, intuitivno znao najbolje poteze.

Capablanca nikad nije vršio izmjenu figura; čekao je da protivnik načini pogrešku. Nije pokušavao podvaljivati protivniku ili ga uništiti, već je uvijek do rješenja išao ekonomično, bez izgubljenog pokreta. Teško onome tko bi načinio i najmanju slabost u svojoj poziciji! Capablanca bi ga okružio i često bi svojom savršenom tehnikom igranja konačnice izborio cijeli bod.

Njegove partije nemaju premca po jednostavnosti, smirenoj i koordinirajućoj akciji harmoničnih snaga. Proniknuo je u taktičke složenosti, ali one su potisnute na bilješke. Jednom su ga neke njegove kolege upitali zašto nije odigrao briljantnu kombinaciju u pet poteza koja se činila odlučujućom. Mirno je odgovorio da je vidio tu mogućnost, ali da je tri poteza kasnije protivnik mogao žrtvovati damu s pomalo nejasnim ishodom. Umjesto toga, odabrao je najjednostavniji put dobitku.

Capablankine su partije neophodan dio obrazovanja svakog iole ozbiljnijeg proučavatelja. Njegov je utjecaj od golema značenja za Fischera (koji je možda živ odgovor na pitanje kako je Capa mogao igrati da je imao Aljehinovu strast prema šahu). Tko god proučava suvremenu šahovsku teoriju, a zanemaruje Capablanku, isti je kao i onaj student glazbe koji svira Šostakoviča a zanemaruje Mozarta. Jer, bez priznavanja klasicizma u njegovom najvišem izražaju, ne može se pravilno ovladati onim što je nastupilo kasnije. A Capablanca je šahovski Mozart.

Bijeli: NIMCOVIČ – Crni: CAPABLANCA
New York, 1927.
Caro-Kann obrana

1.	e4	c6	2.	d4	d5
			3.	e5!?	...

Dopušta crnome da lako razvije damina lovca. Do kraja partije, bijeli ima samo jednu ideju – f5. Ali Capablanca to sprečava i razvija damino krilo.

3.	...	Lf5	9.	0-0	Se7
4.	Ld3	L:d3	10.	Sa4	Dc6
5.	D:d3	e6	11.	S:c5	D:c5
6.	Sc3	Db6	12.	Le3	Dc7
7.	Sge2	c5	13.	f4	Sf5
8.	dc5	L:c5	14.	c3!?	...

Bijeli srlja u pasivnost. Aktivnije je bilo 14. Tac1 Sc6 15. c4.

14.	...	Sc6	15.	Tad1	g6
			16.	g4?	...

Ova malena pogreška upravo je ono što treba Capablanki. Bolje je bilo 16. Lf2 h5, ali tada je crni skakač isto toliko dobar koliko i okružen bijeli lovac.

16.	...	S:e3	17.	D:e3	h5!
			18.	g5	

Praktički, lišava se izgleda da povuče f5 i ostvari protuigru. Ali, ako 18. h3 hg4 19. hg4, crni kontrolira h-liniju.

18.	...	0-0	21.	a3	Tc7
19.	Sd4	Db6	22.	Td3	Sa5
20.	Tf2	Tfc8	23.	Te2!	...

U nadi da će prodrijeti s 24. f5 ef5 25. e6, ali Capa je oprezan.

23.	...	Te8!	24.	Kg2	Sc6
			25.	Ted2	...

Ne 25. S:c6 D:c6 26. D:a7?? b6 27. Da6 Ta8 i osvaja damu.

25.	...	Tec8	28.	Dh3	Kg7
26.	Te2	Se7	29.	Tf2	a5
27.	Teda	Tc4	30.	Te2	Sf5!
			31.	Sf5+	

Inače bi crni napredovao zauzimanjem polja d4. Ali sada Capablanca osvaja polje e4 i počinje »opkoljavanje«. Crni pješak na kraljevu krilu imun je zbog Th8-h5.

Na suprotnoj stranici: Iz albuma Franka Marshalla: Razglednica iz Nizozemske, 1906 (gore); fotografija snimljena na brodu koju je poslao svojoj dragoj Carrie, 1910; smišlja jednu od svojih glasovitih sjajnih kombinacija; fotografija iz Marshall Chess Divana, Atlantic City, 1917 (dolje).

31.	...	gf5	37.	cd4	Dc4
32.	Df3	Kg6	38.	Kg2	b5
33.	Ted2	Te4!	39.	Kgl	b4
34.	Td4	Tc4	40.	ab4	ab4
35.	Df2	Db3	41.	Kg2	Dcl [redacted]
36.	Kg3	Tc:d4	42.	Kg3	...

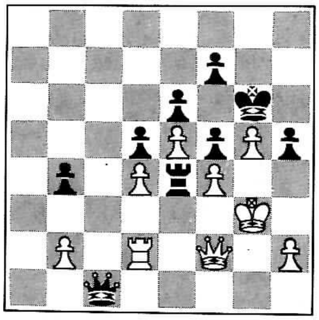

42.	...	Dhl	44.	Tf3	Tdl
43.	Td3	Tel	45.	b3	...

Isto tako gubi i potez 45. Tb3 De4. 46. T:b4 Td3+ 47. Kh4 Tf3. Iznudnica se približava bijelome.

45.	...	Tcl	46.	...	Tfl
46.	Te3	...	47.	Kh4	Tg4 mat.
Ili 46.	h3	Tgl+	47.	bijeli predaje	?

Jer ako 47. Dg2 Tgl ili 47. De2 Dgl+ 48. Kh3 Tf2 i dobija. Primjer vrijedan priznanja kako valja iskoristiti slabosti.

* * *

Teško da se može objasniti kada i gdje može iznenada niknuti veliki talent. Prije stotinu godina, maleni američki gradić Sommerville u državi Massachusetts, postao je rodni grad jednog igrača svjetske klase.

Mogli bi pomisliti da u Sommervilleu šah nije predstavljao veliku privlačnost jer je Harry Nelson Pillsbury (1872–1906) naučio ovu igru u razmjerno kasnoj dobi od šesnaest godina. Dvije godine kasnije, odigrao je tri partije sa Steinitzom koji je bio u posjetu Bostonu. Mladić koji je dobio pješaka »fore« i pravo na prvi potez, pobijedio je u dvije partije. U njegovoj i te kako prekratkoj karijeri imao je pozitivnu bilancu na dvanaestak turnirskih partija s bivšim prvakom svijeta.

Pillsbury je ovladao Steinitzovim pozicionim načelima, ali stil mu je bio sasvim drugačiji. Bio je dubok strateg koji je postupno jačao svoje napade sve dok nije sazreo trenutak za snažan prodor.

Prije prvog Pillsburyjevog međunarodnog nastupa u Hastingsu 1895, njegovi su rezultati bili skromni. Četiri favorita na tom velikom turniru bili su Lasker, Steinitz, Čigorin i Tarrasch. Mladog Amerikanca nisu čak smatrali ni favoritom iz prikrajka. Izgubio je prvu partiju protiv Čigorina. Zatim se susreo s Tarraschem odigravši svoj patentirani napadački sistem u Daminu gambitu:

Ld3, Se5 i f4 s ciljem matiranja. Tarrasch se dobro branio i dobio je dva opasna slobodnjaka na daminom krilu.

Ali Pillsburyjev napad na kralja kojega je vrhunac uslijedio nakon pedeset poteza, odnio je pobjedu. Réti je usporedio ovu partiju s melodramom u američkom filmu.

Pillsbury je nastavio pobjedama i pobijedio na turniru u Hastingsu. Bila je to senzacija. Kao i Morphy prije, a Capablanca poslije njega, došljak iz Amerike zapanjio je šahovski svijet u svom prvom nadmetanju s najboljim Evropljanima.

U mnogobrojnim susretima s desetoricom najjačih igrača svoga vremena, Pillsbury je imao negativnu bilancu jedino sa svojim zemljakom Marshallom. Borio se s takvim divovima kao što su bili Lasker, Tarrasch i Čigorin s kojima je imao izjednačenu bilancu, a nagomilao je mnogo pluseva s vrlo čvrstim borcem kao što je bio Schlechter. Pobjedama u dva meča protiv Jacksona Showaltera 1897. i 1898, pridružio se nizu prvaka Sjedinjenih Država. Šteta što nikad nije upriličen meč za titulu svjetskog prvaka!

Pillsbury nije nikad više bio u stanju da ponovi svoj veličanstveni pothvat iz Hastingsa, ali uvijek bi završio među prvom četvoricom sve do posljednjeg turnira 1904.

Dear Friend!
How do you do?

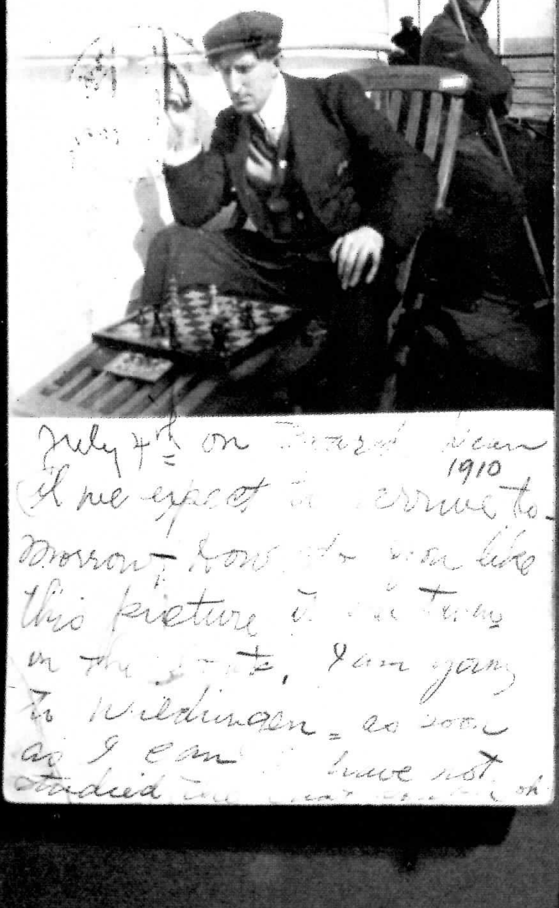
July 4th on board
1910
we expect to arrive to-
morrow. How do you like
this picture
I am going
as soon
as I can
have not
studied

Marshall's Chess & Checker Divan
Million Dollars Pier
Atlantic City, N.J.

u Cambridge Springsu u Engleskoj, kad je podijelio osmo mjesto. Još uvijek, premda »veteran« s trideset jednom godinom, bio je u stanju da odigra jednu od najboljih partija protiv Laskera s pripremljenom varijantom u njegovu omiljenu Daminu gambitu koju je čuvao osam godina! Njegova posljednja ozbiljna partija odigrana je u klupskom meču 1905. protiv Hermanna Helmsa koji je zahvaljujući svojoj neumornoj novinarskoj djelatnosti priskrbio sebi ime »doajen američkog šaha«.

Kao igrač naslijepo, Pillsbury je postavio svjetski rekord igrajući 1902. u Moskvi simultanku protiv dvadeset dvojice igrača. Omiljeni štos bio mu je da odigra nekoliko partija šaha i dame naslijepo za koje je vrijeme igrao partiju vista.

Zaista, njegov je um bio neobičan. Štampa je jednodušna u stavu da je takvim brojnim igrama naslijepo došlo do fatalne živčane napetosti. Ali točan uzrok prijevremene tragične smrti velikog Amerikanca u dobi od trideset tri godine, nijedan pisac onog stidljivog doba nije se usudio napisati. Radilo se o općoj parezi. Pillsbury je obnovio tragičnu tradiciju u američkom šahu kojemu će trebati mnogo godina da to promijeni.

Godine 1972, na stogodišnjicu Pillsburyjeva rođenja, pojavio se niz komemorativnih članaka u šahovskoj periodici u Sovjetskom Savezu. Američki ljubitelji šaha, u euforiji zbog krunidbe njihovog prvog svjetskog prvaka (Fischera, nakon pobjede nad Spaskim u Reykjaviku, op. prev.), zaboravili su poslati molbu američkoj pošti da izda marku s Pillsburyjevim likom. U zemlji u kojoj je njezin utemeljivač Benjamin Franklin prvi pisao o šahu, ova zamisao više se ne čini neobičnom. Pogledajmo jednu od Pillsburyjevih besmrtnih partija:

Na prethodnoj stranici: »Portugalska« garnitura od crvene i bijele slonovače načinjena u Macau u 19. stoljeću. Kineske zanatlije proizvodili su garniture ovakvoga tipa za britansko tržište i otuda sličnost s britanskim garniturama iako ove imaju više ukrasa.

Bijeli: PILLSBURY – Crni: EMANUEL LASKER
Nürnberg, 1896.
Francuska obrana

1. e4	e6	5. f4	c5
2. d4	d5	6. dc5	Sc6
3. Sc3	Sf6	7. a3	S:c5?!
4. e5	Sfd7	8. b4	Sd7

Lasker je kasnije naveo 8. . . . d4 9. Sce2 d3 10. Sg3 Dd4 ali 11. c3! osvaja pješaka. Pillsbury sada započinje blokirati igru crnoga.

9. Ld3	a5!?	12. Le3	Sbd7
10. b5	Scb8	13. 0-0	g6
11. Sf3	Sc5	14. Se2	Le7?!

Bolje je 14. . . . Lg7, čime se uspješno brani od forsiranja bijeloga s f5.

15. Del!	Sb6	17. Df2	Sba4?!
16. Sfd4	Ld7	18. Tabl	h5?!

Sprečava g4. Lasker pogrešno polaže vjeru u čvrsti obrambeni pješački lanac.

19. b6 . . .

Bijeli i dalje steže obruč. Ako bi 19. . . . S:b6, tada 20. S:e6 Pillsbury žrtvuje dva pješaka i nesmiljeno napreduje da razbije poziciju protivnika.

19. . . .	S:d3	20. cd3	L:a3
		21. f5!	. . .

Pillsburyjeva glavna tema je – *prodor.*

21. . . .	gf5	22. Sf4	h4

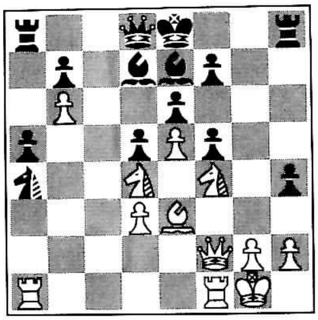

23. Tal	Le7	24. T:a4!!	

Ključ za duboko proračunati rasplet. Bijeli žrtvuje topa.

24. . . .	L:a4	25. Sd:e6	fe6
		26. S:e6	Ld7

Crni će ovdje dulje izdržati ako odmah dâ damu. Dubina Pillsburyjeve kombinacije vidi se u 26. . . . Dc8 27. D:f5 Dc6 28. Lg5! D:b6+ 29. d4 Db4 30. Df7+ Kd7 31. L:e7 D:e7 32. Sc5+ Kd8 33. S:b7+ Kd7 34. e6+ i osvaja damu.

27. S:d8

I bijeli je dobio pomoću svoje materijalne prednosti nakon dvadeset tri poteza. Veličanstven prikaz Pillsburyjevog napadačkog dara.

* * *

Jedan od najneprirodnijih aspekata šaha koji ima malo veze s pravom borbom jest remis. Igrač u igri ne traži uvijek najbolji potez ili najbolji plan. Zašto? Zato jer su u biti moguća dva programa, dvije logične pretpostavke koje istodobno prolaze mozgom: igrati na pobjedu ili igrati na remis. (S pravom pretpostavljamo da nitko svjesno ne igra na gubitak).

Ima nekih ishlapljelih profesionalaca koji sasvim ignoriraju prvu pretpostavku. Kad njihov protivnik predloži remis, oni ne mogu reći ne. Rukuju se, a zatim odlaze na plažu da se sunčaju. U skupinu ovih miroljubivih bio je uključen nitko drugi do svjetski prvak Petrosjan.

Istina je da igranje na pobjedu često ima za prirodnu posljedicu i rizik od gubitka. A neki se igrači toliko boje poraza ili su bez »ubilačkog instinkta« da u većini njihovih partija uopće nema sukoba. Začas podijele bod, a zatim odlaze u stražnju prostoriju gdje igraju brzopotezni šah; tu prestiž i novac nisu stavljeni na kocku. Njihova nakana nije da dokažu svoju nadmoć nad protivnicima već da opovrgnu svoju podređenost.

Prototip današnjih majstora remisa bio je bečka

Marshall (lijevo) igra protiv Davida Janowskog u ranim dvadesetim godinama. Pokraj Marshalla sjedi novinar Hermann Helms, tadašnji doajen američkog šaha. Pokraj Janowskog je H. M. Phillips, bivši predsjednik Manhattan Chess Cluba.

zvijezda Karl Schlechter (1874–1918). S pravom mu je prišivena titula »kralj remisa«. On je ovladao Steinitzovim načelima, ali je predaleko otišao s »izjednačenom pozicijom«. U meču protiv Marca 1893, postigao je sumnjiv rekord: deset remisa iz deset partija. U deset mečeva s vrhunskim igračima onoga vremena, uspio je remizirati osam. Ta njegova tendencija dostigla je apsurdnu krajnost u Badenu 1914, kada je remizirao četrnaest od osamnaest partija – i to na turniru koji se ograničio na gambitna otvaranja.

U meču protiv svjetskog prvaka Laskera 1910, Schlechter je dostigao razinu tragičnog anti-junaka. Nakon četiri remisa, prvak je stekao prednost u petoj partiji ali ju je na kraju ipak izgubio zbog jedne, za njega ne baš karakteristične, pogreške. Uslijedila su četiri remisa da bi zatim sjeli da odigraju posljednju, desetu partiju. Lasker je već prije bio postavio uvjet da izazivač mora imati prednost od dva boda ukoliko mu želi preoteti krunu. I zato, umjesto da usmjeri igru u uobičajeni miroljubivi tok, Schlechter se hotimice, i to prvi put, upustio u borbu s najvećim svjetskim taktičarom i to u napetu i složenu borbu po cijeloj ploči. U 39-om potezu Schlechter je odbio remis vječnim šahom. Na kraju je Lasker, hodač preko ponora, uspio pobijediti. Tako je izjednačio rezultat i spasio naslov.

Zbog ovog hira sudbine, Schlechterovo ime jedva da izaziva i tračak priznanja među današnjim mlađim igračima. Ali, umješnost poprima mnoge oblike i bilo bi dobro za njih da zagledaju u njegove klasične partije. Prema Rétijevom rapsodijskom opisu: »...čovjek izgubi sebe u Schlechterovim partijama u kojima se odražava, jedno uz drugo s beskrajnošću i jednostavnošću prirode, lepršavost bečke umjetnosti i glazbe«.

U ratnoj oskudici, ovaj blagi šahovski umjetnik nije bio dovoljno agresivan ni da se bori za kruh nasušni. U dobi od četrdeset četiri godine umro je od gladi u svom stanu u Budimpešti, dva dana nakon Božića 1918.

Akiba Rubinstein, rođen 1882, bio je strateg savr-

»Partija šaha«, ulje na platnu Johna Singera Sargenta. Umjetnik kao da je shvatio Dickensovu idilu da »ljubav koju u sebi nosi partija šaha može matirati svakog čovjeka i riješiti problem života«.

šene tehnike i zakoniti nasljednik za osvajanje naslova svjetskog prvaka prije prvog svjetskog rata.

Šah ga nije baš lako zaokupio, ali pošto ga je opčinio, postao je fanatičan privrženik. Karakteristična epizoda iz doba kad je Rubinstein studirao talmud u Lođu, u Poljskoj, označuje njegov prvi dodir sa šahom. Često je posjećivao kavanu u kojoj se igrao šah i gdje je bio jedan od najzanesenijih ali i najslabijih igrača. Jednog dana više se nije pojavljivao. Vrativši se nakon nekoliko tjedana, smjesta je izazvao prvaka grada Salwea. Rubinstein je pobijedio i tako je niknuo novi šahovski majstor.

Rubinstein je profinio Steinitzovu znanost i pretvorio je u osobnu religiju. Uvijek je slijedio svoja šahovska uvjerenja vjerujući da tako mora uspjeti. Bio je šahist koji se intelektualno rvao sa spornim problemima za šahovnicom. A na kraju, kad je muka postala prevelika, bio je uništen.

Rubinstein je postigao svjetski rekord svih vremena u uzastopnom osvajanju prvih nagrada: pet u 1912. godini. Po tome je bio logičan izazivač svjetskog prvaka Laskera, kojega je pobijedio i tako podijelio prvo mjesto na jakom turniru u Petrogradu 1909. Ali u to vrijeme, prije no što je postojala FIDE, Rubinstein nije bio osoba koja bi mogla organizirati meč za titulu i šahovski je svijet tako bio lišen ove žestoke borbe.

Poslije rata njegovi su se uspjesi prorijedili a zatim ga je Capablanca bacio u sjenu. Rubinstein je proživljavao teška vremena; a bio je i žrtvom sadističke podvale, kako ju je nazvao bivši svjetski rekorder u igri naslijepo, George Koltanowski. Rubinsteinov maleni posao propao je za vrijeme rata te su ga tražili vjerovnici. U to vrijeme, on je vodio na jednom turniru kad su jedne noći Aljehin i njegov stalni pratilac Bogoljubov udarali po vratima njegove sobe izdavajući se za dostavljače sudskog naloga. Idućeg je dana uplašeni Rubinstein napustio grad.

Rubinstein je mnogo pridonio šahovskoj teoriji. Postoje važne Rubinsteinove varijante u četiri različita otvaranja: u Igri četiri skakača (4. . . . Sd4), u Daminu gambitu (6. f3), u Nimcovičevoj indijki (4. e3) i u Francuskom otvaranju (3. ed5). Pokazao je optimalan smještaj figura u zatvorenim pozicijama tako da pojača njihov efekt kad se igra otvori. A njegova vještina u konačnicama, naročito topovskim, legendarna je. Njegove najbolje partije nose biljeg najvećeg stratega – prividno veličanstven plan od početka do svršetka. Ali svojim udubljivanjem u strateške planove, počinio je neobično velik broj taktičkih previda.

Rubinsteina su kudili zbog toga što je uvijek otvarao s 1. d4. Jednom je sjeo za ploču i dotakao daminog pješaka, kad je ustanovio da ga je neki šaljivčina pribio za ploču. Kasnije je patio od bolesnih ideja da mu protivnici šalju muhe da bi ga dekoncentrirali i postao je ksenofob. Njegova je šahovska karijera neslavno završila kad je zauvijek nestao sa šahovske pozornice početkom tridesetih godina.

Tri desetljeća kasnije, 1961, Rubinsteinova osmrtnica došla je kao čudan podsjetnik slavnog doba. A moglo je s punim pravom na njoj biti napisano: »Akiba Rubinstein, šahovski umjetnik. Najjači igrač koji nije postao svjetski prvak. Za sobom ostavlja šahovski svijet koji mu je zauvijek ostao dužan.«

Bijeli: RUBINSTEIN – Crni: LASKER
Petrograd, 1909.
Damin gambit

1. d4	d5	3. c4	e6
2. Sf3	Sf6	4. Sc3	Le7
		5. Lg5	c5?!

Protiv Rubinsteinovog omiljenog Daminog gambita, Lasker dopušta izoliranog daminog pješaka kojega će uskoro žrtvovati u zamjenu za prividno opasan napad.

6. cd5	ed5	8. Lb5	cd4?!
7. e3	Sc6	9. S:d4	Ld7
		10. L:f6	. . .

Gradska knjižnica

Rubinstein prihvaća žrtvu uzdajući se u svoje uvjerenje da će s pješakom više pobijediti. Uskoro će se suočiti s prijetnjom na g2.

10. ...	L:f6	12. ed4	Dg5
11. S:d5	L:d4	13. L:c6	L:c6
	[redacted]	14. Se3	0-0-0?!

Dobra alternativa bila je 14. ... L:g2 15. Tgl Da5+ ali bijeli zadržava inicijativu u konačnici nakon 16. Dd2.

15. 0-0	The8	16. Tcl!	T:e3
		17. T:c6+	bc6

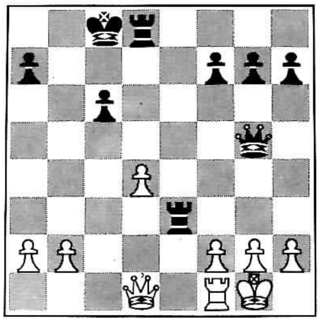

18. Dcl ...

Réti je ovaj potez nazvao »čudom« koje spasava istinskog vjernika. Top je fiksiran i Rubinstein zadržava pješaka više.

18. ...	T:d4	20. D:c6+	Kd8
19. fe3	Td7	21. Tf4	f5

Ne ide 21. ... Tdl+ 22. Kf2 Td2+ 23. Kel D:g2? 24. Td4+ T:d4 25. D:g2 i bijeli pobjeđuje.

22. Dc5 De7

Ne ide 22. ... Tdl+? 23. Kf2 Td2+ 24. Kel D:g2 25. Da5+ i 26. D:d2. Ali sada imamo topovsku konačnicu u kojoj bijeli ima i pješaka više; idealan primjer Rubinsteinove glasovite tehnike.

23. D:e7+	K:e7	28. Ta6	Kf8
24. T:f5	Tdl+	29. e4	Tc7
25. Kf2	Td2+	30. h4	Kf7
26. Kf3	T:b2	31. g4	Kf8
27. Ta5	Tb7	32. Kf4	Ke7
		33. h5	h6

Rupa na g6 bit će odlučujuća, ali i na 33. ... Kf7 34. Kf5 Ke7 35. g5 Kf7 36. e5 Ke7 37. g6 h6 38. Te6+ Kd7 39. Tf6!! i pobjeđuje.

34. Kf5	Kf7	37. Ta6	Kf7
35. e5	Tb7	38. Td6	Kf8
36. Td6	Ke7	39. Tc6	Kf7
		40. a3!!	crni predaje

Iznudnica! Kraj je mogao biti 40. ... Kf8 41. Kg6 Tb3 42. Tc8+ i bijeli dobiva dva vezana slobodnjaka na kraljevu krilu. Dolično pobijanje petog poteza crnoga u kome su Rubinstein i pravda trijumfirali.

* * *

Frank J. Marshall (1877–1944), premda je gotovo trideset godina nosio titulu prvaka Sjedinjenih Država (1906–1936), prvi bi vam rekao da to nije njegovo najveće dostignuće. Srdačan i popularan čovjek, izgledom glumac Shakespeareovih komada, pušio je jake cigare i nije bilo dana, a da nije odigrao partiju šaha. Marshall je bio ponosniji zbog svoje pirotehničke briljantnosti za šahovskom pločom nego zbog bilo koje titule, nagrade ili puke novčane naknade. Bez obzira je li se radilo o meču za naslov svjetskog prvaka (kao što je bio njegov poraz 1907. protiv Emanuela Laskera) ili o improviziranoj partiji s nekim »pacerom«, Marshallov glavni cilj nije ležao toliko u tome da pobijedi, koliko da stvori prekrasne kombinacije. On je bio, u najistinitijem smislu te riječi, pravi zaljubljenik šaha.

U tom smislu bio je nepopravljivi romantičar, ostatak iz doba Anderssena i Morphyja. Štoviše, kombinacije u kojima je najviše uživao nisu nastale kao rezultat čvrsto odigranih partija koje su vodile do pravedne nagrade, već onih partija u kojima je imao lošiju poziciju te bi pomoću kakvog spektakularnog poteza ili žrtve »prešvindlao« protivnika koji je stajao pred prividno sigurnom pobjedom. Jedan od autora ove knjige imao je to zadovoljstvo

da bude osoba koju je Marshall »prešvindlao«. Taj »Marshallov švindl« toliko se često pojavljivao da je postao neizostavni dio šahovskog rječnika.

Međutim, to nikako ne umanjuje njegov izvanredan rekord i ozbiljan doprinos šahu. Osim što je bio prvak Sjedinjenih Država toliki broj godina, postigao je mnogo značajnih turnirskih uspjeha: Cambridge Springs 1904. (ispred Emanuela Laskera i Schlechtera), Scheveningen 1905, Nürnberg 1906. i Düsseldorf 1908. Na jakom turniru u New Yorku 1924. završio je na četvrtom mjestu iza Emanuela Laskera, Capablanke i Aljehina, ali ispred takvih velikana kao što su bili Réti, Maroczy, Bogoljubov i Tartakower.

Marshall je unio mnoge blistave novine u otvaranja; osobito je poznat Marshallov napad u Španjolki 1. e4 e5 2. Sf3 Sc6 3. Lb5 a6 4. La4 Sf6 5. 0-0 Le7 6. Te1 a5 7. Lb3 0-0 8. c3 d5!? Ova žrtva pješaka, toliko karakteristična za Marshalla, vodi u živu napadačku igru u kojoj je crni napadač, dok je bijeli prisiljen na obranu. Što se tiče njezine razboritosti, porota još uvijek vijeća, ali ova varijanta uživa široku popularnost u turnirskim igrama. Spaski ju je odigrao protiv Fischera u Kupu Piatigorskog 1966.

Marshall je pokušao s još jednom žrtvom u drugačijoj varijanti Španjolke protiv Emanuela Laskera na turniru 1924. Marshall je igrao crnim figurama a partija je tekla ovako: 1. e4 e5 2. Sf3 Sc6 3. Lb5 a6 4. L:c6 dc6 5. d4 Lg4 6. de5 D:d1+ 7. K:d1 0-0-0 8. Ke1 Lc5 9. h3 Lh5 10. Lf4 f5!! Aljehin je smatrao da ovaj odličan potez vodi u nastavak koji crnome mnogo obećava.

Marshall je bio neumoran šahovski poslenik. Osnovao je glasoviti Marshall Chess Club u New Yorku i pridonio uspjesima SAD na Olimpijadama tridesetih godina. Nikad nije bio toliko zauzet, a da ne bi poučavao mlađe igrače poput onih koji su često održavali međuškolske mečeve u njegovom klubu. Njegova je analiza bila stalan izvor radosti i začudnosti za mlade početnike koji nisu mogli ni zamisliti da su takvi potezi mogući za šahovskom pločom. Kad se radilo o kombinatornoj igri, Marshall nije imao premca.

Frank je volio ugodan život; kad je bio u prilici malko bi i popio, a povremeno i previše. Ali njegova učtivost, dosjetljivost i društvenost nikad ga nisu napuštali. Zajedno sa svojom ljupkom ženom Carrie, učinio je od Marshallovog šahovskog kluba utočište kojemu po toplini i gostoljubivosti nije bilo ravna. Mnogim je šahistima taj klub bio dom izvan doma, a vjerojatno i nešto više od toga. Sada, kad ni Carrie Marshall više nema među živima, čovjek se može samo s nostalgijom prisjetiti dana kad su oni bili kralj i kraljica u svom malenom svijetu na West Tenth Streetu.

Ovdje je jedna briljantna Marshallova partija, s jednim od njegovih najčuvenijih poteza uopće, protiv Levitskog 1912. u Breslauu (današnjem Wroclawu, op. prev.).

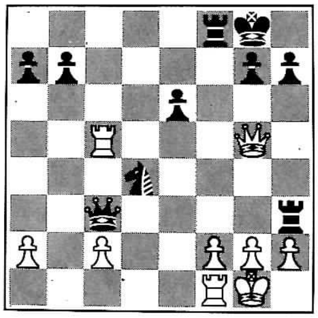

Crni (Marshall) je na potezu.

1. . . . Dg3!!!

U ralje smrti! Crna kraljica može se uzeti na tri načina. I zato:

2. Bijeli predaje

Bez obzira na koji način bijeli uzme ponuđenu damu, odmah gubi poslije . . . Se2+, a ako je ne uzme, matiran je. Prema pričanju, gledaoci su se toliko oduševili Marshallovim veličanstvenim potezom da su šahovnicu zasuli kišom zlatnika!

8.

Hipermoderna revolucija

»Nakon prvog poteza e4, igra bijeloga u smrtnim je mukama.« – Gyula Breyer

Hipermoderna revolucija bio je šahovski pokret, usporedan s poslijeratnim previranjima u drugim umjetnostima, koji je nastojao srušiti načela klasične škole. Poput svojih saveznika u modernoj umjetnosti koji su uveli novine od kubizma do nadrealizma, hipermodernisti, daleko od toga da budu nepromišljeni ikonoborci, bili su u stanju stvoriti nova djela trajne vrijednosti.

Tradicionalna klasična umjetnost naglašavala je formu i strukturu i potvrdila je ispravnost postojećeg poretka. Romantizam je dopustio pristup osjećajima ali se napajao iluzijom, poput Don Quijotea, koji je neurednoj ženi pridavao crte ljepotice. Na isti su način šahisti pokušali u dosadnim, prozaičnim pozicijama upaliti iskru prekrasne kombinacije.

U šahu je kronološki poredak romantizma i klasicizma obrnut jer je to nesputano traženje ljepote bilo poticaj koji je nastao prije tehničkog razumijevanja kako da se izgradi čvrsta pozicija. Hipermodernisti nisu prihvaćali ono što je dano, ali nisu ni bježali, poput romantičara, od grube stvarnosti. Umjesto toga, osmjelili su se promatrati šahovsku borbu na nov način.

S ovom izazivačkom izjavom na početku poglavlja, mladi je Gyula Breyer anticipirao kazalište apsurda. Dvojbeno je da li je on u to vjerovao, isto kao što je dvojbeno je li američki majstor Weaver Adams uistinu vjerovao u svoju kasniju simetričnu tvrdnju da nakon e4 »bijeli forsirano dobija«. Ali Breyer, pravi predstavnik hipermodernista, kanio je šokirati šahovski svijet koji je počinjao stvarati svetinju od dogmi klasične škole i pretvarati ih u vječne istine. I s vremenom su manje ekstremne ideje ovih radikala trajno prihvaćene jer su se dokazale u teškim kušnjama prakse.

Bit hipermodernizma leži u nepovjerenju prema svim klasičnim dogmama i u revolucionarnom pristupu središtu. Važnost središta lako se provjerava postavljanjem skakača najprije u središte, a zatim u kut šahovnice. Može se izračunati odgovarajući broj mogućih poteza: osam prema dva.

Klasicisti su preporučivali da bijeli povuče središnjeg pješaka u prvom potezu na što bi crni odgovorio na isti način. Time crni održava simetriju i »ravnotežu pozicije«. Ispravnom igrom on će kasnije neutralizirati učinak prvog poteza bijeloga i izjednačiti igru.

Hipermodernisti su osporavali ove ideje. Izbjegavali su simetriju i pošli svojim putom. Na d4 odgovorili su sa . . . Sf6 i tako prekinuli s prividno beskonačnim nizovima Damina gambita što je urodilo jednom novom obitelji obrana – »Indijkama«. Nazvane su po pioniru iz XIX stoljeća Bonnerjeeu of Calcutta. U tim obranama, crni se uzdržava od ranog poteza d5, a umjesto njega upotrebljava svoje figure da bi spriječio cilj bijeloga: zauzimanje polja e4. Dugotrajna popularnost Indijki kojih je glavni izumitelj bio Nimcovič, svjedoči o njihovoj razboritosti.

Rétijevo otvaranje, danas standardno, još više odudara od tradicije. S bijelim figurama, on se uzdržao od micanja središnjeg pješaka da bi razvio oba lovca na krilu i tako otvoreno izazvao crnoga da postavi jako pješačko središte koje je on uzeo za cilj svoga napada.

Aljehin, premda je odbacivao etiketu hipermodernizma, bio je još provokativniji svojom obranom, 1. e4 Sf6!? Bijeli je pozvan da postavi prividno opasno pješačko središte s 2. e5 Sd5 3. c4 Sb6 4. d4 d6 5. f4. Klasična je teorija smatrala nastalu poziciju vrlo povoljnom za bijeloga. Ali hipermodernisti su smatrali pješačko središte kućom od karata, zrelom za protunapad. Završna riječ o ovom prijepornom pitanju tek će se čuti. Fischer je upotrijebio Aljehinovu obranu kao tajno oružje u meču sa Spaskim 1972. godine.

Tako su hipermodernisti stvorili posve nove obrise pozicije. Međutim, oni nipošto nisu zanijekali važnost središta. Oni su samo izložili posve nov pristup borbi za

Prethodne stranice: »Šahovnica«, Juana Grisa, ulje na drvu, 1917. Premda je Gris Španjolac, veći je dio života proveo slikajući u Parizu gdje je bio pod utjecajem Picassoa i Braquea.

središte koja se sastojala u kontroli figurama a ne zauzećem pješaka.

Svim uopćavanjima klasične škole, koja su oni nazvali aproksimacijama u najboljem slučaju, hipermodernisti su pronašli izuzetke. Tako su, poput starog Čigorina, reafirmirali individualnost svake pozicije, a šahovnicu su pretvorili u slikarsko platno na koje valja slikati njihove vrlo originalne koncepcije. I zato su nazvani neoromantičarima. Ali, Réti je istakao da su njihove »kombinacije« bile pozicione, a ne taktičke.

Učinak hipermodernizma bio je u velikom ulijevanju svježih ideja u igru za koju je Capablanca mislio da se približava svome kraju zbog usavršavanja tehnike. »Ne smrt od remisa!«, izjavljivali su šahovskom svijetu. Novi »kontinenti« misli čekali su da budu istraženi. Time su obnovili stvaralačko uzbuđenje u borbi šahovskih ideja.

Hipermoderniste je tako nazvao Savielly Tartakower (1887–1954), Rus školovan u Beču, poljsko-francuski velemajstor, pisac, pjesnik, strastan kockar i duhovit čovjek. Njegova knjiga *The Hypermodern Chess Game* pojavila se početkom dvadesetih godina. Tartakowerov stil igre nije bio baš tipičan za tu školu. On je jednostavno volio originalne poteze svake vrste. Jednom je, nakon posjeta zoološkom vrtu u New Yorku uveo jedno novo otvaranje u turnirske partije: 1. b4. Nazvao ga je Orangutan! (Kao i kod mnogih drugih poteza u otvaranju, suvremena sovjetska terminologija tvrdi da je taj potez ruskog šahovskog popularizatora, Sokolskog.)

Postao je čuven po svojim duhovitim »tartakowerizmima«, primjerice: »Bolje je žrtvovati protivnikovu figuru.« Pošto je napisao velik broj knjiga i osvojio obilje nagrada na mnogim turnirima diljem svijeta, Tartakower se priključio francuskom pokretu otpora za vrijeme drugog svjetskog rata pod imenom »poručnik Cartier«.

Njegova dijalektička sposobnost mišljenja izražena je u njegovu opisu prijatelja Rétija, kojega je pobijedio u ništa manje nego tri meča: »Réti studira matematiku iako nije dosadan matematičar; predstavlja Beč iako nije Bečanin; rođen je u Mađarskoj iako ne zna mađarski; govori neobično brzo samo da bi djelovao što zrelije i odlučnije; štoviše, postat će najbolji šahist, međutim neće postati šahovski prvak svijeta.«

Tragično rano-preminuli Breyer, Mađar rođen 1894, bio je jedan od najzanimljivijih ljudi u povijesti šaha. Tijekom svoje karijere izvršio je duboka istraživanja postojeće teorije, a zatim je u svojim partijama radikalno odstupio od ustaljenih normi. Tartakower je imao na umu Breyera kad je opisao »stanje otcjepljenja« među hipermodernistima: »... planovi koji još nikad nisu bili razotkriveni pred nama: zamisli koje su igri dale nezdrav biljeg; potezi koji su se rugali svakom naporu da se dođe do slobodnijeg razvoja figura ... pogubno i beskonačno nagomilavanje latentne energije ... Ne izgraditi poziciju, već je spriječiti, geslo je koje su najavili. Idoli stare škole bili su razbijeni.«

Breyer je držao svoje figure iza zatvorenih linija, izbjegavao je rane sukobe snaga koji bi vodili do pojednostavljenja i kovao je složene planove za kasniji napad. Time je nagovijestio kasniji trend dinamizma koji će otkriti skrivenu moć zatvorenih pozicija.

U mnogim časopisima koje je danas gotovo nemoguće pronaći, Breyer je objelodanjivao pravo obilje originalnih analiza koje su prkosile klasičnim načelima. Njemu nijedna ideja nije bila tabu i zato je bio u stanju da čini pionirska otkrića. Obrana nazvana njegovim imenom pokazuje tipičan hipermodernistički prezir prema povlačenju središnjeg pješaka: 1. e4 Sc6!? 2. Sc3 Sf6!? On je također izumio važan potez kod Španjolke, 9. ... Sc8 i vrlo neortodoksan potez u Kraljevu gambitu: 3. Df3!?

Breyer je pokazivao izvanredne mentalne sposobnosti. Godine 1921. postavio je svjetski rekord u igranju simultanki naslijepo; odigrao je dvadeset pet partija i izborio 18,5 bodova. Također je tiskao jedinstvene neredovite novine nazvane *Sport for the Mind* (Sport za um), zbirku teških zagonetki, uključujući tu i šahovske probleme. U jednom od njih prikazana je »luda« pozicija u

kojoj je svaka figura na objema stranama bila *en prise* (ponuđena za uzimanje, op. prev.). Rješenje je ležalo u zapanjujućem dokazu da u posljednjih pedeset poteza nijedan pješak nije bio povučen niti osvojen – prema tome po šahovskim pravilima radi se o remisu. O Breyerovoj tragičnoj smrti u dobi od dvadeset sedam godina, 1921, Réti je rekao: »Okrutna smrt prerano je otrgla iz naših redova novog Steinitza.«

Međutim, najvažnije osobe hipermodernizma bili su Aron Nimcovič i Richard Réti. Dok je Nimcovič bio strategijski novator i praktičar dotle je Réti bio teoretičar i filozof.

Nimcovič je rođen 1886. u latvijskom glavnom gradu Rigi, gradu s jakom šahovskom tradicijom. On je jedini među šahovskim velikanima kojega je otac bio izvanredan igrač i on je naučio povlačiti poteze u dobi od osam godina. Nakon što je igrao s majstorima u Rigi, Aron je otišao na studij u Njemačku gdje su počeci njegove igračke karijere bili skromni. Ali, mladi je Nimcovič već postavljao teorijske temelje za osnivanje revolucionarnoga tabora šahovske misli.

Odbacivši Tarrascheve dogme, zamislio je radikalnu ideju središta. Odlučio je da je pogrešno čvrsto inzistiranje na zadržavanju pješaka na jednom od središnjih polja. Rukavica je bačena u nizu članaka u *Wiener Schachzeitungu* (Bečke šahovske novine), 1913, izravno prkoseći Tarraschevom konceptu »prepuštanja središta« i ističući da »prepuštanje« pješaka često znači dobitak u aktivnosti figura. Na pitanje je li Tarrascheva knjiga *Die Moderne Schachpartie* (Suvremena šahovska partija) izrazila zaista suvremeno shvaćanje ove igre, Nimcovič je smjelo odgovorio: »Nije!« Kasnije je izjavio: »Ja sam izgovorio naglas poziv na pobunu!«

To je kao da se nepoznat svećenik usudi ispraviti Papu. Na Tarraschev komentar da su Nimcovičevi »ružni« potezi manje oprostivi od grube pogreške, Nimcovič je odgovorio: »Ljepota šahovskog poteza nije u njegovom izgledu već u misli koja stoji iza njega.« Šahovski se svijet rugao agresivnosti pridošlice, ali godinu dana kasnije podijelio je prvo mjesto s Aljehinom na Sveruskom prvenstvu.

Živci su ga često izdavali u kritičnim borbama za prvo mjesto. U odlučujućoj partiji posljednjeg kola s Rubinsteinom u San Sebastianu 1912, svaki je igrač bio toliko živčan da je Nimcovič previdio mat u dva poteza. U Petrogradu 1914. Nimcovič je doživio gorko razočaranje kad nije uspio u posljednjem dijelu turnira.

Poslije prvog svjetskog rata emigrirao je u Dansku. Nekoliko je godina izbivao sa svjetske pozornice što je bilo od velike koristi za šah u Skandinaviji. Vratio se i nastupio u Karlovim Varyma 1923, ali je podijelio tek šesto mjesto. A zatim je u Marianskim Laznima, 1925, podijelio prvo mjesto s Rubinsteinom. Prvi je put šahovski svijet priznao da se neobični teoretičar, koji je uveo toliko čudnovatih novina, nalazi u prvim redovima svjetskih igrača.

Ali, Nimcovič je ostavio najdublji trag u šahovskom svijetu sredinom dvadesetih godina pojavljivanjem najprije njegova traktata *The Blockade* (Blokada) a zatim jednom od najvažnijih šahovskih knjiga uopće, *My System* (Moj sistem). Ovdje je svakog igrača mogao zaokupiti totalitarni, najoriginalniji sistem šahovske strategije. Knjiga je smjesta naišla na golemu popularnost koja je ostala i do danas. Kasnije se pojavila i knjiga *The Praxis of My System* (Moj sistem u praksi) s više njegovih neuobičajeno originalnih partija koje su ilustrirale njegovu teoriju.

Nimcovičev rekord nakon rata vrlo je impresivan. Na dvadeset osam turnira, osvojio je ili podijelio prvo mjesto trinaest puta. Njegov je najveći uspjeh u Karlovim Varyma 1929. gdje je zauzeo prvo mjesto ispred dvadeset jednog igrača uključujući i Capablancu, i to uz samo jedan poraz. Nakon toga je izjavio da šahovski svijet mora organizirati meč između svjetskog prvaka i pobjednika turnira. Međutim, postojali su stanoviti uvjeti – primjerice svota od 10 000 $ za nagradni fond – koji nisu

Aron Nimcovič (lijevo) i Richard Réti utemeljili su hipermodernu pobunu protiv tradicionalnog klasicizma. Na Tarraschevu optužbu da su potezi ružni, Nimcović je odgovorio: »Ljepota šahovskog poteza nije u njegovu izgledu već u misli koja stoji iza njega.«

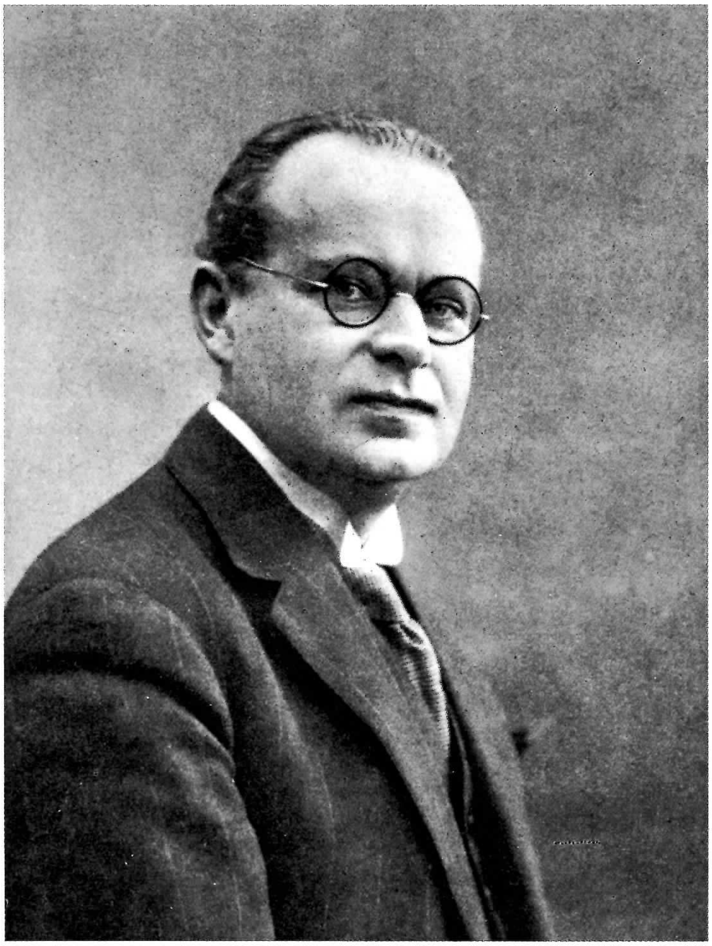

mogli biti ispunjeni. Meč između Nimcovića u vrhunskoj formi i Aljehina bio bi zaista prava šahovska svečanost i poslastica.

Kakav je to bio čovjek koji je revolucionirao šahovsku igru vraćajući u život, poslužimo se Reinfeldovim riječima, »mnogo od šarma i radosti bitke«? Vrlo osjetljiv čovjek, ali takav koji se nije bojao izazvati šahovski establishment i navući na sebe njegovu porugu. Prema Edwardu Laskeru, Nimcović je imao »bizarne osobine« i odbijao je ljude svojim »abnormalno živčanim ponašanjem«. Koristio se sarkazmom, ali nije pokazivao pakost prema osobama. Jednom je, poslušavši liječnikov savjet da radi jednostavne vježbe, dubio na glavi za vrijeme partije.

Prije početka partije s Jugoslavenom Vidmarom, okorjelim pušačem cigara, Nimcović je dobio od suca jamstvo da njegov protivnik neće pušiti. Ali u toku partije, Vidmar je stavio cigaru na stol. Uzrujani Nimcović požurio je k sucu koji mu je odgovorio da Vidmar ne puši. »Da«, odgovori Nimcović, »ali on prijeti da će zapušiti.« Očigledno je na nj utjecala stara šahovska uzrečica: »Prijetnja je jača od njezina ostvarenja.«

Nimcović se morao sâm boriti protiv Tarrascha i njegovih učenika da bi opravdao svoje radikalne ideje. U

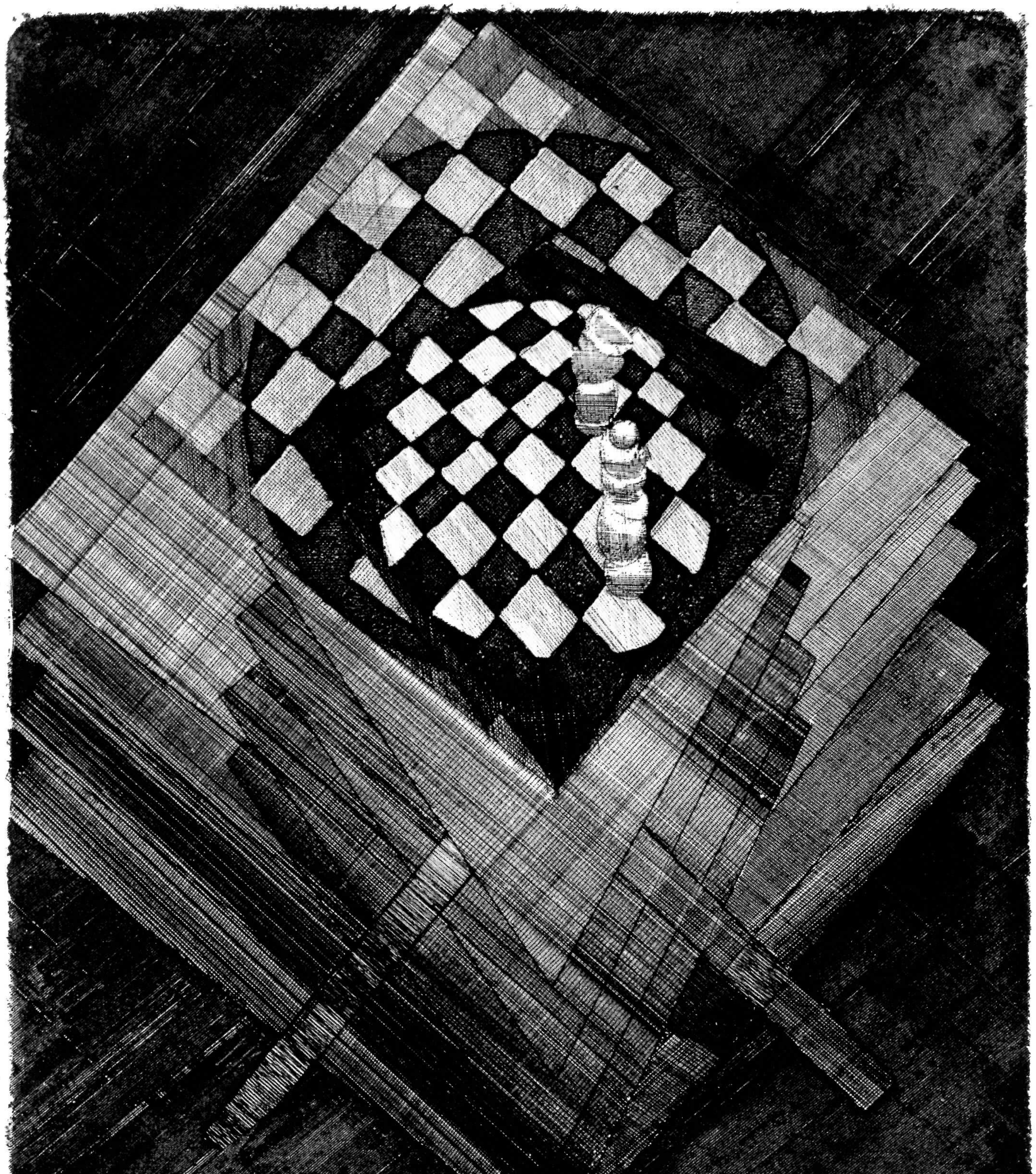

Na prethodnoj stranici: Bakrorez Jacquesa Villona, Table d'Échecs *(»Šahovnica«). Na kvadratu što predstavlja šahovnicu postavljena je zaokružena distorzija kao iz sna a figure dodiruju četiri polja. Ispod, koso položeni kvadrati postavljeni su poput slojeva svijesti.*

ovoj borbi nije čak imao ni pomoć ostalih hipermodernista s kojima se nije družio. Oni nisu htjeli postaviti novu ortodoksiju umjesto stare koju su rušili. U Liègeu 1930, Nimcovič je čestitao poljskom majstoru Przepiorki na odličnoj partiji. Iznenađeni Przepiorka upitao je zašto Nimcovič nije s njim razgovarao nekoliko godina. »Ah, to!«, odgovori Nimcovič. »Mislio sam da ste pristalica Tarrascheve škole.«

Nakon pobjede nad Tarraschem u San Sebastianu 1912, koja je bila odlična ilustracija njegova načela pješačkog lanca, Nimcovič je primijetio: »Vjerojatno i nije teško manevrirati ako iza vas stoji potpun sistem na kojeg se možete osloniti.« Zapravo, sistem je uzdignut na razinu religije. Ali što ako je vjernik također i osnivač prave religije zbog koje je proganjan i slavan? On se tada može okrenuti mesijanstvu.

I zbog toga, nijednog psihologa neće iznenaditi da je Nimcovič kasnije u životu mislio da ga ljudi žele otrovati. U Kissingenu je bio opsjednut idejom da će Aljehin doći da ga ubije. Međutim, da je svjetski prvak i sudjelovao na tom turniru, Nimcovič bi nedvojbeno bio više u stanju da se s njim uhvati ukoštac za šahovnicom nego u svojoj fantaziji.

Nimcovič je umro u Kopenhagenu 1935, u dobi od četrdeset i osam godina kao usamljen i nesretan čovjek. Nije bio shvatio u kolikoj je mjeri šahovski svijet već tada prihvatio i usvojio njegova otkrića. Nije bio svjestan da će njegove jedinstvene ideje prihvatiti stotine tisuća stranih ljubitelja i poklonika šaha. Nije mogao znati da će ga mnogo godina kasnije američki prvak Robert Byrne nazvati »možda najsjajnijim teoretičarom i učiteljem u povijesti šaha«.

Pregledom ozbiljnih partija koje se danas igraju diljem svijeta, lako se može vidjeti trajna integracija Nimcovičevih invencija u otvaranju i njegovih općenitih strateških zamisli. Da ništa drugo nije učinio osim što je izumio obranu Nimcovičevu indijku (1. d4 Sf6 2. c4 e6 3. Sc3 Lb4!), zaslužio bi da ga se uvrsti među najvažnije ljude koji su pridonijeli razvoju šahovske teorije. Primjećujete kako efektno skakač poništava prijetnju bijeloga da zauzme središte s e4. Ova elastična i protuudarna, ali i sigurna obrana, još uvijek živi krepkim životom pola stoljeća nakon što je uvedena.

U Nimcovičevim partijama često je nakon izmjene lovca za skakača slijedilo obavezno udvajanje bijelih pješaka. Iz partije u partiju on je od ovih statičkih i teško branjenih udvojenih pješaka postavio maksimu: »Najprije spriječi, zatim blokiraj i napokon uništavaj!« Da je bijeli u trećem potezu odigrao Sf3, Nimcovič bi odgovorio 3. . . . b6, Damina indijka. Fjanketirani lovac na b7 kontrolira polje e4 i sprečava napredovanje bijeloga u središte.

Uskoro su i klasicisti, umorni od 1. . . . d5, prihvaćali Indijke. Ostale Indijke došle su kasnije: 3. Sf3 Lb4+, (Bogoljubovljeva indijka), 2. . . . g6 (čvrsta Kraljeva indijka) i 2. . . . g6, 3. Sc3 d5 (dinamična obrana nazvana po Ernstu Grünfeldu iz Beča).

Nimcovičevo ime se isto tako pripisuje obrani 1. e4 Sc6!? i potezima 1. Sf3 d5 2. b3 jedno od prvih »obrnutih« otvaranja. U njima bijeli igra standardnu obranu i ima nadzor nad potezima. Ako crni suviše agresivno odgovori, bit će kažnjen.

Nimcovič je također pridonio i drugim otvaranjima. Volio je potez 3. e5 u Francuskoj obrani i oko njega izgradio teoriju o pješačkom lancu. Ovdje je njegova glavna maksima bila: »Napadni pješačke lance u njihovom temelju.« Spremno se odricao odmaklih pješaka ako su njihova polja bila dostupna figurama.

Prva partija koja je pokazala ovu novu filozofiju središta bila je ona između Nimcoviča i Salwea u Karlovim Varyma 1911. Započela je: 1. e4 e6 2. d4 d5 3. e5 c5! (napada pješački lanac u njegovu temelju), 4. c3 Sc6 5. Sf3 Db6! 6. Ld3!? Ld7?! (ispravno je 6. . . . cd4), 7. dc5! (Radikalno! Bijeli dobrovoljno »prepušta« središte) L:c5 8. 0-0 f6!? (napada prethodnicu lanca), 9. b4! (skolastička shvaćanja zabranila bi ovaj potez, jer ostavlja

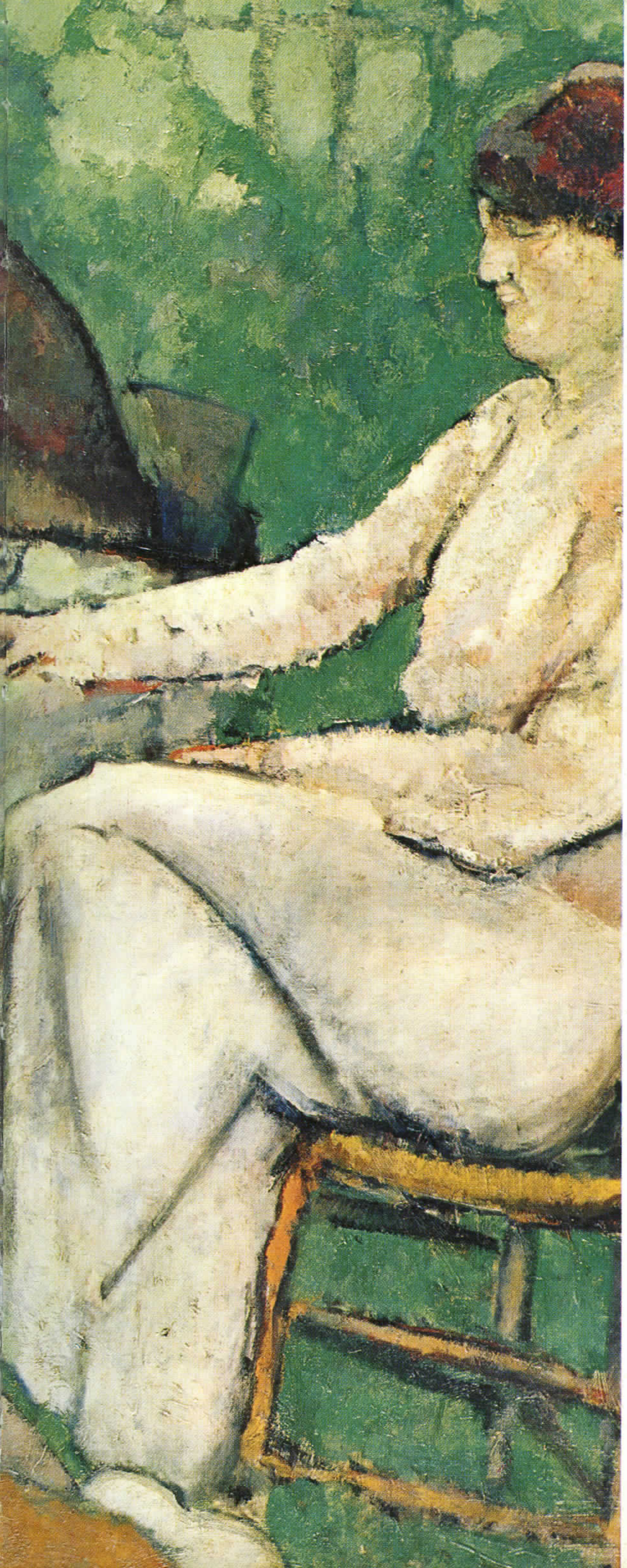

»Šahisti« Marcela Duchampa, ulje na platnu, 1910. Ova ugodna naturalistička slika daleko je od »Akt koji silazi stubama«, slike nastale tri godine kasnije. Njegov je nadrealizam mogao poteći iz hipermodernističkih šahovskih ideja.

pješaka na c-liniji u zaleđu) Le7 10. Lf4 fe5 11. S:e5 S:e5 12. L:e5

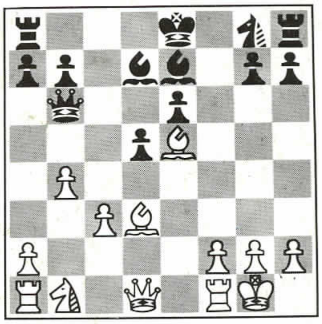

Crni je uspio uništiti pješake, ali je ustanovio da ih zamjenjuju čak dominantnije figure. Blokada potencijalno slabog, zaostalog kraljevog pješaka u punom je jeku, a ključno polje, d4 privlači bijelog skakača. Nimcovič je objasnio: »Brojanjem glava pješaka u središtu, ništa, ama baš ništa, se ne dobiva.«

U knjizi *My System,* Nimcovič odaje poštovanje Steinitzu, a zatim komentira: »Tarrasch je preuzeo Steinitzove ideje i poslužio ih razvodnjene prema ukusu publike.« Odbacujući Tarraschevu formalističku koncepciju središta, on izlaže razrađen detaljan sistem igre koji ima za cilj da obuhvati sve aspekte partije. On tvrdi da je to prvi traktat koji nadilazi teoriju otvaranja i prvi koji »svodi zbrku proizvoljnih ideja u definitivan broj međuzavisnih načela.« *My System* zaista je remek-djelo od trajnog značenja premda nije u cijelosti originalno kao što to autor tvrdi. Danas se čini da je jednostrano u isticanju važnosti i da je suviše sistematizirano. Tko se može sjetiti »pet posebnih slučajeva« sedmoga reda? Dovoljno je vidjeti svaki dan da je top na sedmom redu jak. Ali *My System* zaista sadrži izvanredno originalne zamisli. Jedna je »jaka zaštita« strateški važnih točaka. Nimcovič to naziva *leitmotivom* pravilne strategije. Ovdje vidimo jednu figuru iza druge tako postavljenu da obje štite jednu točku koja jedva da je napadnuta. Ideja je dio

Max Ernst za šahovskom garniturom koju je oblikovao za važnu šahovsku izložbu u New Yorku 1944. Dadaističke i nadrealističke zamisli bile su tada na dnevnom redu. Yves Tanguy napravio je čudesnu garnituru od držala za metlu! Ali Ernstove figure bile su vrhunac umjetnosti. Duchamp je prikazan s tom garniturom na 19. stranici.

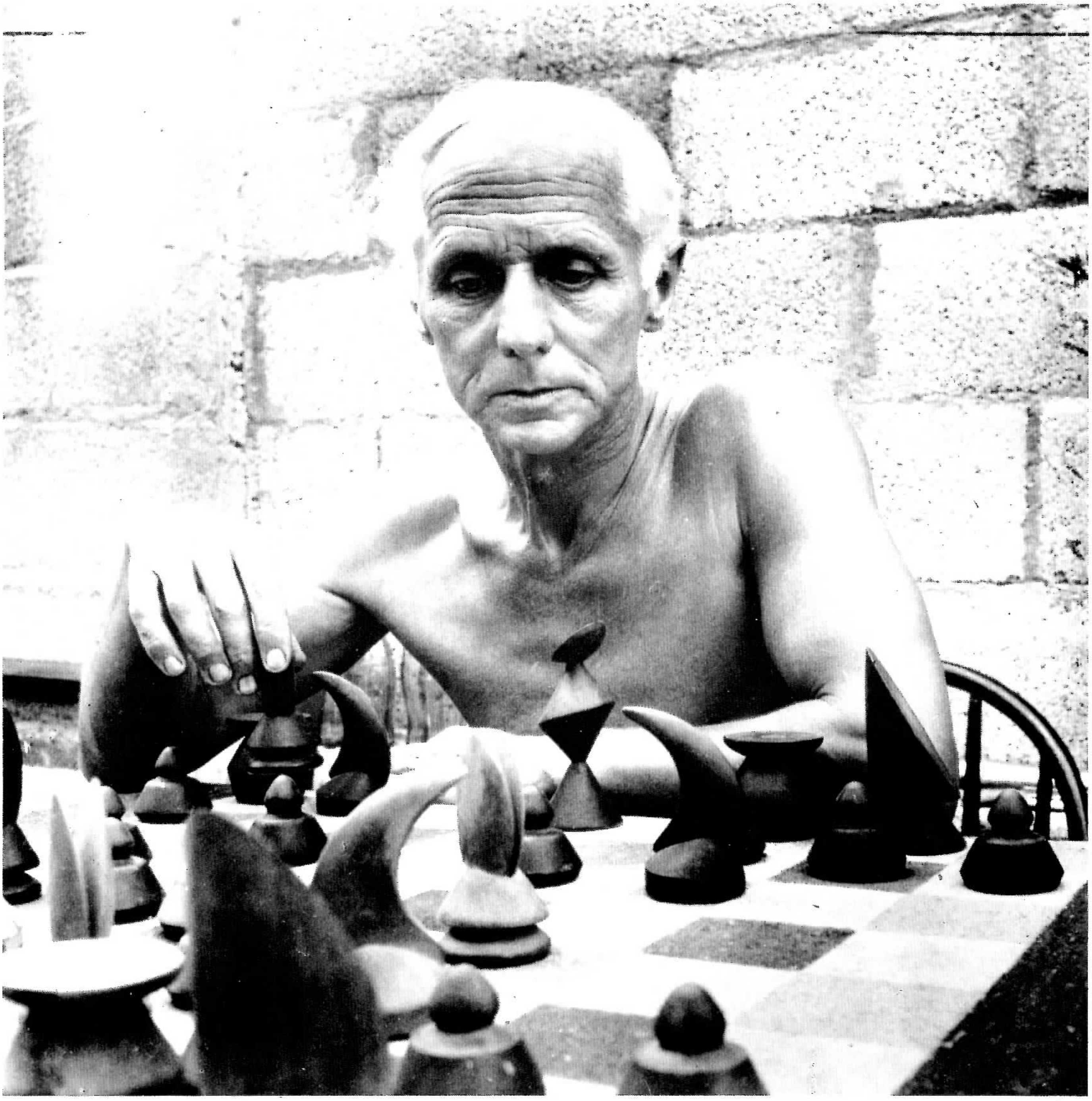

»profilakse« (kao što je »blokada«) protiv kasnije aktivnosti protivnikovih snaga. »Preventivna« igra Petrosjana pokazuje snažan Nimcovičev utjecaj.

Još jedno zaštitno sredstvo je »tajanstven« potez topom. Top se stavlja na mjesto koje baš nije aktivno, ali »odvraća protivnika da se upušta u slobodnije akcije.« Zbog različitih pokušaja da se ograniči protivnikova aktivnost, Nimcovičevi su se protivnici kadšto našli pred pravom iznudnicom. Nimcovič je također ukazao na snagu »uporišta« – istaknutog položaja skakača na otvorenoj liniji.

Ali Nimcovičev traktat nije previše ozbiljan. Na zabavan način on često personificira šahovske figure. Postoji »želja za širenjem« u slobodnog pješaka: »Slobodnjak je kriminalac koga valja držati onkraj brave ili pod ključem. Blage mjere, kao na primjer policijski nadzor, nisu dovoljne.« Pješak sa svojim »konzervativnim duhom i stabilnošću«, figura je koja »radi za najnižu plaću«. Opet: »Majstor top pojavljuje se u uredu, pokloni se šefu i kimne svojim kolegama službenicima.« Čini se da nije samo volio šah već i šahovske figure. Nije bilo lako pronaći ljubav iznad šaha.

Ako je Steinitz bio šahovski Newton, Nimcovič je bio šahovski Einstein. Revolucionirao je tehniku igre ostavivši neizbrisiv trag u šahovskoj budućnosti. Usamljenog pionira koji je proživio toliko nevolja tijekom svojih otkrića, šahisti će uvijek proučavati.

Bijeli: JOHNER – Crni: NIMCOVIČ
Dresden, 1926. godine
Nimcovičeva indijka

1. d4	Sf6	5. Ld3	c5
2. c4	e6	6. Sf3	Sc6
3. Sc3	Lb4	7. 0-0	L:c3
4. e3	0-0	8. bc3	. . .

Ovdje imamo čuvene statične i slabe udvojene pješake. Bijeli bi trebalo da cilja što prije na e4, ali umjesto toga on ostavlja skakača po strani i dopušta crnome da stvori klin u središtu koji će ga sputavati.

8. . . .	d6	10. Sb3?!	e5
9. Sd2	b6	11. f4?	e4
		12. Le2	Dd7!

Jedan od Nimcovičevih »ružnih« poteza, zaštita protiv glavne nade bijeloga za aktivnost, f5. Dama se prebacuje na kraljevo krilo gdje će se akcija odigravati s vrlo originalnim manevrom.

13. h3	Se7	15. Ld2	Df5
14. De1	h5!	16. Kh2	Dh7!
		17. a4	Sf5

Bijeli je posve blokiran i već se susreo s prijetnjom 18. . . . Sg4+ 19. hg4 (?) hg4+ 20. Kg1 g3 i mat.

18. g3 a5

Sprečava posljednju nadu bijeloga, a5. Isti je potez povukao Fischer protiv Spaskog 1972. u petoj partiji meča.

19. Tg1	Sh6	22. d5	Kh8!
20. Lf1	Ld7	23. Sd2	Tg8!
21. Lc1	Tac8	24. Lg2	g5!

Početak kraja. Očajne i nemoćne bijele figure mogu jedino čekati sudbinu.

25. Sf1	Tg7	29. ef4	Lc8!
26. Ta2	Sf5	30. Db3	La6
27. Lh1	Tcg8	31. Te2	Sh4
28. Dd1	gf4	32. Te3	. . .

Nimcovič je isplanirao ovaj zgodan finiš: 32. Sd2 Lc8 (izmjenjivanje strategije protiv različitih slabosti), 33. S:e4 Df5 34. Sf2 D:h3+ 35. S:h3 Sg4 mat.

32. . . .	Lc8	33. Dc2	. . .

Na suprotnoj stranici: Šahovska garnitura od akrilne smole Richarda Filipowskog iz 1943. Funkcionalni oblici ucrtani su na vrhu i pokazuju smjerove kretanja figura. Možete primijetiti kralja koji se može kretati u osam smjerova i kockaste topove. Najupadljiviji je iskrivljen oblik skakača prilagođen materijalu. Trijumf ekscentričnosti.

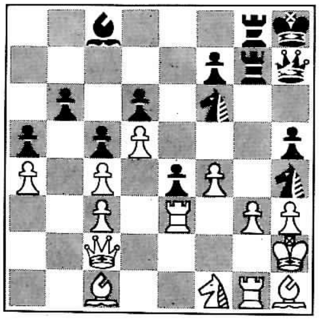

33. ... L:h3!
34. L:e4 ...

Ili, 34. K:h3 Df5+ 35. Kh2 Sg4+ 36. Kh3 Sf2+ 37. Kh2 Dh3 mat. Bijeli stoji pred porazom i sada gubi materijal ili dobiva mat.

34. ...	Lf5	38. Kg1	Dh3
35. L:f5	S:f5	39. Se3	Sh4
36. Te2	h4	40. Kf1	Te8
37. Tgg2	hg3+	41. Bijeli predaje	

Izvanredan primjer Nimcovičeva sistema.

* * *

Ima ljudi koji tako osvoje i izraze duh svoga doba da postanu sinonimi za cijelo to razdoblje. Taj je čovjek dvadesetih godina ovoga stoljeća u šahu bio Richard Réti, najistaknutiji teoretičar hipermodernizma. »Zlatno pravilo je«, izjavio je, »da nema zlatnog pravila«.

Rođen je u srednjoj Evropi u gradu Pecinok 1889; još za studija u Beču izabrao je šah za svoj životni poziv jer mu je najbolje polazio za rukom.

U Beču je susreo Tartakowera i druge mlade majstore nezadovoljne dosadnom, remizerskom tehnikom tadašnjeg vremena; oni su eksperimentirali originalnim strateškim idejama koje su kasnije postale suštinom hipermodernizma.

Na predratnim turnirima, Rétijevi rezultati bili su dobri ali ne i izuzetni. A zatim je nastupio prvi »odlučni trenutak«. Godine 1914. zajedno s Capablancom igrao je u konzultacijskoj partiji u Bečkom šahovskom klubu. U kasnijem otvaranju postigli su poziciju u kojoj se nametnuo jedan očigledan razvojni potez koji bi Morphy odabrao »bez razmišljanja«. Ipak, Capa je inzistirao na drugom potezu koji je bio dio njegova strateškog plana. Réti je napisao: »... tom je partijom započela revolucija u mom uvjerenju u pogledu staroga načela prema kojemu u otvaranju svaki potez treba da razvije drugu figuru.« Taj mladić, koji je počeo sumnjati u to načelo, kasnije će napustiti sve predrasude i suočit će se sa šahovskom borbom naoružan samo vlastitim, originalnim idejama.

Poslije rata, Réti postiže najbolje rezultate u karijeri osvajajući nekoliko prvih mjesta. Njegova najimpresivnija pobjeda bila je u Göteborgu, 1920, kad je završio turnir ispred Rubinsteina, Bogoljubova i drugih zvijezda.

U pogledu strategije, bio je u prijelaznom razdoblju. Tek 1923. predstavio je otvaranje koje nosi njegovo ime. Uobičajeni prvi potezi jesu: 1. Sf3 d5 2. c4, ali moguće su različite promjene. Novo otvaranje donijelo je Rétiju mnogo uspjeha kad su se protivnici, slijedeći klasične ideje, požurili da zauzmu središte da bi tada utvrdili da su njihovi planovi podriveni zbog fjanketiranih lovaca bijeloga. Na taj je način postigao senzacionalnu pobjedu u New Yorku protiv »nepobjedivog« Capablanke 1924. A protiv Emanuela Laskera stvorio je manevar Da1 – Dh1 (!). Konačni primjer napada središta iz udaljenosti.

Rétijeva knjiga *Modern Ideas in Chess* (Moderne ideje u šahu) objelodanjena 1922, odmah je svrstana u klasiku. Štoviše, njegova kasnija knjiga *Masters of the Chessboard* (Majstori šahovske ploče) sjajno je djelo analize postignuća velikih igrača.

Réti je postavio svjetski rekord u igranju naslijepo, odigravši na simultanci dvadeset devet partija. Bio je također poznat po svojim elegantnim problemima konačnica. Britanac Harry Golombek ispričao je zanimljivu priču o jednom takvom problemu. Za vrijeme nekog turnira, Rétiju je iznenada pao na pamet jedan takav problem. Ne povukavši svoj potez, koji je bio očigledan, skočio je sa stolca i zgrabio za ovratnik svoga prijatelja da

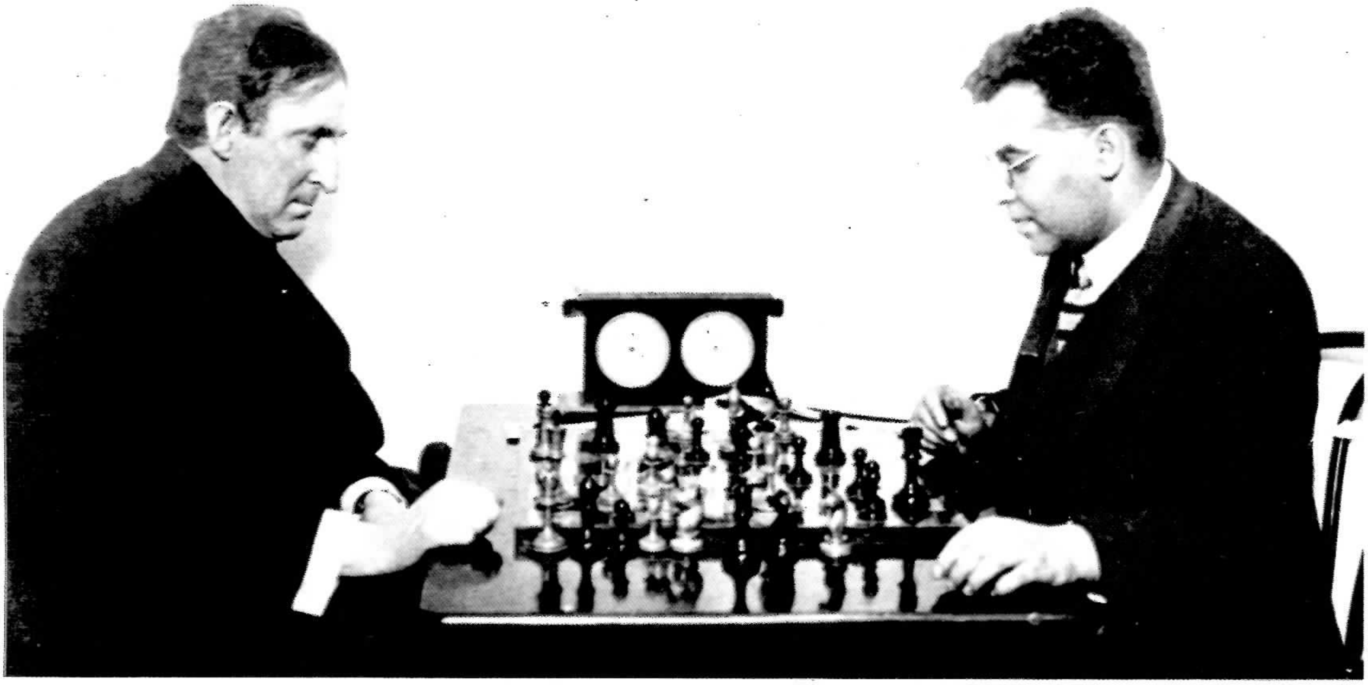

bi mu pokazao svoju zamisao na džepnom šahu. Prijatelj je zahtijevao da najprije završi partiju u kojoj je bolje stajao. Réti se pomalo nezadovoljno vratio stolu, povukao nekoliko brzih poteza i propustio priliku da pobijedi. Odmah poslije svršetka partije, otišao je u hotel i cijelu je noć proveo radeći na tom problemu. Umoran, izgubio je slijedeću partiju a time i priliku da osvoji prvu nagradu. I tako je njegova pustolovina u carstvo šahovske poezije išla na štetu njegovom kruhu nasušnom. Ovdje je Rétijev problem koji prikazuje ljepotu i ekonomičnost sredstava:

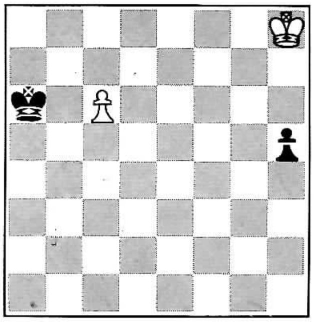

Čini se da je bijeli kralj predaleko da spriječi protivničkog pješaka da izvadi damu ili da pomogne vlastitu pješaku. Evo rješenja: 1. Kg7 h4 2. Kf6 (prijeti da se približi bijelom pješaku i da tako osigura da i on izvadi kraljicu), Kb6, 3. Ke5 (prijeti da uhvati crnog pješaka) h3 4. Kd6 h2 5. c7 i oba pješaka vade damu. Crnog pješaka poput kometa usporava gravitacijsko privlačenje udaljenog tijela.

Réti je imao zavidnu pozitivnu bilancu 1924. u New Yorku među svjetskom elitom, ali nikad više nije jurišao na visoko mjesto u natjecateljskom šahu. Bio je previše zaokupljen razvijanjem i objašnjavanjem svojih novih ideja. Umro je u Pragu 1929, u dobi od četrdeset godina. Još jedan nepošten udarac svijetu šaha.

Ali kao teoretičar, zauvijek će biti najistaknutiji. Najdivnija knjiga koja je ikad napisana o šahu začeta je iz srdžbe prema pretenzijama stanovita pisca Gutmayera, kojega je broj šahovskih knjiga daleko premašio stupanj njegova shvaćanja šaha. Čini se da je on bio oličenje »folirantskog« popularizatora. Réti je upotrijebio neuobičajeni sarkazam rekavši da će Gutmayer »možda za pedeset godina biti toliko napredan da će shvatiti Steinitza, a da je dotad postigao barem toliko u djelomičnom razumijevanju Morphyja.«

Kao da je Rétija nešto tjeralo da uništi toga čovjeka nizom polemičkih članaka koji su kasnije ublaženi i iskorišćeni kao temelj za jedinstvenu knjigu *Modern Ideas in Chess* (Moderne ideje u šahu). To je u isti mah i otkriće o evoluciji šahovskih ideja i studija o velikim ličnostima

Zanimljiva konfrontacija između romantičnog i hvalisavog Marshalla (lijevo) i hladnog hipermodernista Richarda Rétija. Iako je Marshall bio bolji taktičar, Rétijeve su ideje prevladale. Bočni sistemi za koje se zauzimao Réti, danas su osnov turnirske igre.

vrijednih štovanja te proglas hipermodernističkog pokreta i potvrda šaha kao umjetnosti što ga uvrštava u kontekst cjelokupnog ljudskog napora. Završne riječi su: »Jer, u šahovskoj ideji i u razvitku šahovskog uma imamo predodžbu intelektualne borbe čovječanstva.«

Glavna je teza duboko humanistička: pionirska djela modernoga šaha, poput moderne umjetnosti, koja se više ne ravna po izvanjskoj prirodi (»naturalizam Steinitzove škole«), istakla su kao vrhovne ideje o individualnom šahovskom umjetniku. »Barem je za čovječanstvo ljudski mozak najvažniji od svih stvari čime ga je priroda obdarila.«

Pišući o hipermodernističkom stilu, objašnjava da šahovska pravila, premda su korisna, nikad nisu općenito primjenljiva: »Cilj moderne škole nije da svaku poziciju tretira prema jednom općenitom zakonu, već prema načelu sadržanom u samoj poziciji... treba pronaći izvor najvećih pogrešaka u onim potezima koji su povučeni samo prema pravilu a nisu utemeljeni prema individualnom planu ili zamisli igrača.«

Dok se Emanuel Lasker koristio šahom kao pokusnim poljem za svoje filozofske ideje, Réti se analizama šahovskih partija vinuo na razinu filozofa. Istaknuo je sličnost između Capablankine igre i djela moderne tehnologije. Pokazao je da je šah poprimio dimenzije iznad puke igre: »...on, koji je osjetio, primjerice, osjećaj privrženosti koji prožima Rubinsteinove partije, zna da mi tamo nalazimo novu umjetnost koja se sve više širi.«

Bijeli: RÉTI – Crni: BOGOLJUBOV
New York, 1924. g.
Rétijevo otvaranje

1. Sf3	d5	5. b3	0-0
2. c4	e6	6. 0-0	Te8?!
3. g3	Sf6	7. Lb2	Sbd7
4. Lg2	Ld6!?	8. d4	...

Budući da crni nije učvrstio pješačko središte, to sad čini bijeli. Obično se ovdje igra d3.

8. ...	c6	9. Sbd2	Se4?!

Inače će bijeli igrati Dc2 i e4. Ali izmjene koje slijede povoljnije su za bijeloga.

10. S:e4	de4	12. f3!	ef3
11. Se5	f5	13. L:f3!	Dc7?

Ostavlja bijelo središte pokretljivo. Bolje bi bilo 13. ... S:e5, 14. de5 Lc5+, ali crni ostaje zbijen.

14. S:d7	L:d7	15. e4!	...

Zakašnjela premoć bijeloga u središtu dokazuje cijelu Rétijevu strategiju. Prema jednoj hipermodernističkoj paroli, e4 je jači u 15. potezu nego u prvom.

15. ...	e5	17. Dc2	ed4
16. c5	Lf8	18. ef5	Tad8

Ili drugačije 18. ... Te5, 19. L:d4 T:f5 20. Le4! i pješačko središte zamijenjeno je nadmoćnijim figurama.

19. Lh5! Te5		20. L:d4	T:f5

Ako 20. ... Td5 tada 21. Dc4 Kh8 22. f6 i pobjeđuje. Bogoljubov se oslanja na kombinaciju da zadrži jednak materijal, ali Réti je vidio dalje.

21. T:f5	L:f5	22. D:f5	T:d4
		23. Tf1!	Td8

Inače 23. ... De7 24. Lf7+ Kh8 25. Ld5! Df6 26. Dc8 i pobjeđuje.

24. Lf7+	Kh8

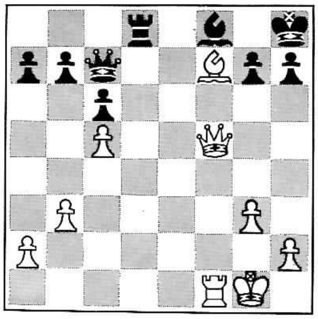

25. Le8! Crni predaje.

Ako 25. ... T:e8 26. D:f8+ i matira; ako 25. ... Le7 26. Df8+ i matira. Ideja ometanja u konačnom Rétijevom potezu podsjeća na prekrasnu temu za šahovski problem.

9.

МАТЧ
НА ПЕРВЕНСТВО
МИРА
ПО ШАХМАТАМ
ЧЕРНЫЕ
БРОНШТЕЙН
32
БОТВИННИК

Doba dinamizma

»Šah nije samo znanje i logika.« A. A. Aljehin

Aljehin je bio najstvaralačkija osobnost u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. On je sumirao sav šahovski razvitak do njegova vremena i uveo novi mnogotraženi element – dinamizam. Njegova strasna privrženost šahu, njegovo majstorstvo u svakoj fazi partije i uzvišeni pothvati njegove stvaralačke imaginacije bili su bez premca.

Aleksandar Aleksandrovič Aljehin rođen je 1892. u uglednoj moskovskoj obitelji. Zanimljivo je da je on jedan od rijetkih šahovskih superzvijezda kojega je majka naučila šah. Aljehin je odrastao za vrijeme Čigorinove šahovske renesanse u Rusiji, igrao je naslijepo i dopisni šah, a u dobi od 16 godina bio je već majstor.

Prema Rétiju, Aljehinova intenzivna i prenapeta energija učinila je da mu je bilo dosta statičke klasične tehnike. Umjesto toga, razvio je vrlo originalnu sposobnost za kombinacije. Čak i u jednostavnim pozicijama vodio je računa o analiziranju prividno bezopasnih nizova poteza s iznenađujućim rezultatima. Kasnije je priznao »opasnu zabludu ... da je mogao uvijek, ili gotovo uvijek, kad je bio u lošem položaju, smisliti nekakvu kombinaciju kojom se izvlačio iz teškoća.«

Ali kombinatorna genijalnost nije još dovoljna da se postane svjetski prvak. Aljehinovi rezultati kao omladinca na turnirima u Njemačkoj i Švedskoj bili su prosječni. Réti je nazvao prekretnicom Aljehinov susret s Capablancom koji je posjetio Rusiju 1913–1914: »Aljehin je naučio Capablankinu novu tehniku, živu dinamiku koja je odgovarala Aljehinovoj naravi i dodala metodičku osnovu njegovoj originalnosti.« Godine 1914. mladi je majstor zapanjio stručnjake podijelivši prvo mjesto s Nimcovičem na Sveruskom prvenstvu. Na petrogradskom turniru koji je okupio zvijezde, bio je na vrlo zavidnom trećem mjestu iza Laskera i Capablanke.

Aljehinova lutanja započela su od oktobarske revolucije. Prema priči, koja se još uvijek priča u Rusiji, dvojica agenta Čeke došli su uhapsiti Aljehina u jednoj odeskoj kavani. On je zatražio da mu dopuste da završi partiju. Tajni agenti strpljivo su promatrali partiju dok nije završena. (Takvo što moguće je samo u Rusiji.) Prema kazivanju jednog sovjetskog velemajstora, Aljehinov je život spašen zahvaljujući intervenciji Trockoga. Vječiti oportunist, Aljehin je radio za sovjetsku vladu da bi je zatim, prema jednom kazivanju, iznevjerio dok je bio na zadatku u Njemačkoj.

Nakon toga, postao je francuskim građaninom; na Sorbonni je diplomirao pravo, ali se nikad nije bavio odvjetničkom praksom. Ženio se nekoliko puta i to ženama mnogo starijim od sebe. (Jednu od njih su argentinski šahovski navijači nazvali »Philidorovom udovicom«.) Aljehinovo ponašanje prema publici često je bilo tako osorno da se graničilo s grubošću. Tridesetih godina njegovi ispadi pijanstva izazivali su česte skandale. Za vrijeme drugog svjetskog rata živio je i igrao na teritoriju pod njemačkom okupacijom, te je, barem prema jednom dokazanom slučaju, bio njemački kolaboracionist. Teško je moguće zamisliti nevjerojatnijeg sovjetskog heroja, ali ipak Aljehinova dinamična igra bila je inspiracija za ranu sovjetsku školu. Objašnjenje koje je prevladalo pošto ga je SSSR prihvatio, bilo je da je Aljehin bio istinski šahovski genij i Rus.

U dvadesetim godinama, tom desetljeću punom inovacija, Aljehin je odbacio ono što je smatrao ekscentričnostima hipermodernista, ali je uvijek pazio na individualnost svake pozicije. Réti ga je smatrao izvršiocem »novih ideja«, osobom koja je napustila klasično traganje za »najboljim potezom« u svakoj poziciji i umjesto toga tražila »najdublji i najdalekosežniji plan.«

Capablanca, novi svjetski prvak, s lakoćom je skinuo s prijestolja Laskera 1921. Na turnirima koji su uslijedili nakon toga, rijetko je gubio partije. Godine 1927. prihvatio je Aljehinov izazov i meč za titulu svjetskog prvaka upriličen je u Buenos Airesu sredinom rujna. Pobjednik je trebao postati onaj igrač koji izbori šest

Prethodne stranice: Mihail Botvinik (lijevo) zadržao je naslov svjetskog prvaka protiv jakog izazivača Davida Bronštejna na pozornici Koncertne dvorane Čajkovskoga u Moskvi 1951. Ispod: Aleksandar Aljehin, najveći stvaralački genij prve polovice XX stoljeća, ne baš simpatičan kao osoba.

pobjeda. Budući da su mnoge partije protekle u čvrstoj borbi i igrane s nevjerojatnom točnošću završile remisom, meč je prerastao u maraton od deset tjedana i trideset četiri partije što je bio najduži meč za titulu prvaka svijeta u povijesti šaha.

Odluka nije ovisila samo o relativnim nadarenostima za šah. Aljehin je došao na meč potpuno pripremljen i izuzetno odlučan. Capa je bio pretjerano samouvjeren. Predugo je gajio mit o svojoj nepobjedivosti. Blazirani pristup Kubanca prema igri, za koju je smatrao da mu ne predstavlja više nikakvu tajnu, bio je u oštrom kontrastu s Aljehinovim pristupom koji je svoju dušu predao šahu. Aljehin je jednom, pošto je izgubio partiju, prikladno izrazio svoj *credo* izjavom: »Šah će uvijek biti gospodar svih nas.«

Šahovski je svijet bio iznenađen jer je očekivao oštru borbu između taktičara i stratega. Aljehin je prikazao univerzalnost svoga talenta susrevši se s Capablancom na njegovu tehničkom tlu. Partije su pokazivale zadivljujuću jednakost. Oba su igrača opetovano prihvaćali ortodoksnu obranu u Daminu gambitu pokazujući da crni, ukoliko se pravilno brani petnaest, dvadeset ili trideset poteza, može doći do jednake igre. (Tek je u kasnijoj fazi meča Capablanca došao na novu ideju za bijeloga: varijantu s izmjenama.)

Aljehin je dobio prvu partiju, ali prvak je preuzeo vodstvo dobivši treću i sedmu partiju. U jednoj od svojih izuzetno kvalitetnih knjiga o šahovskim komentarima, Aljehin je jedanaestu partiju nazvao »odlučujućim trenutkom meča«. Inicijativa je prelazila od jednoga do drugoga u vremenskoj oskudici, »jedna prava komedija pogrešaka«, da bi izazivač pobijedio i tako izjednačio rezultat. Aljehin je preuzeo vodstvo u dvanaestoj partiji i nakon osam uzastopnih remisa, uspio ga je povećati u dvadeset prvoj partiji. Capablankin nonšalantni pristup šahu osvetio mu se. Stručnjaci su bili zbunjeni. Konačan udarac došao je tek u trideset četvrtoj partiji. Maraton je završio. Rezultatom od 6 pobjeda, 3 poraza uz 25 remisa, Aljehin je postao četvrtim prvakom svijeta u šahu.

Aljehinova je vladavina bila slavna. Na turnirima – njegove izvanredne igre ostaju kao trajna uspomena – postizavao je izvanredne rezultate. Na jakom turniru u San Remu 1930. i na Bledu 1931. postigao je nenadmašenu razliku od 3,5 odnosno 5,5 boda ispred drugoplasiranog. Njegova životna turnirska bilanca nema granica. Na osamdeset i osam turnira osvojio je prvo mjesto šezdeset i tri puta (uključujući i dvanaest podijeljenih prvih mjesta), a osvojio ili podijelio drugo mjesto jedanaest puta. U Chicagu 1932. odigrao je simultanku naslijepo protiv trideset dvojice igrača oborivši vlastiti svjetski rekord rezultatom od 19 pobjeda, 4 poraza uz 9 remisa.

Ipak je uza sve to, otprilike jedno desetljeće izbjegavao uzvratni dvoboj s Capablancom, jedinim protivnikom koji je predstavljao najveću prijetnju njegovom naslovu. Uvijek je pronalazio isprike. Kad je Kubanac smogao novčana sredstva za nagradni fond u visini od 10 000 $, Aljehin je spomenuo nestabilnost dolara tražeći protuvrijednost u zlatu. Čak je pokušavao spriječiti da Capablanca sudjeluje na turnirima gdje je on nastupao te nije igrao s njim sve do 1936. kada je na turniru u Nottinghamu Capa podijelio prvo mjesto dok je Aljehin neslavno prošao. Njihov međusobni susret završio je Capablankinom pobjedom.

Jedan incident koji se zbio na poljskoj granici 1935. baca zanimljivo svjetlo na Aljehinovo shvaćanje života. Bez isprava, obavijestio je policajca: »Ja sam Aljehin, svjetski šahovski prvak. Ovo je moja mačka. Zove se Šah. Ja ne trebam putnicu.«

Te je godine šahovski svijet bio zaprepašćen kad je Aljehin izgubio titulu u meču s dr Maxom Euweom, koji usprkos svojem talentu, nije bio šahist Aljehinove klase. Prvakova igra u obrani bila je nekako čudno neujednačena. Njegovo vodstvo od 3 boda nakon devet partija istopilo se do četrnaeste partije; nakon daljnjih obrata, meč se završio tijesnom pobjedom Euwea od 9:8, uz 13 remisa. Ovaj se neuspjeh pripisivao Aljehinovoj slabosti prema alkoholu, ali dr Euwe nas je uvjeravao u razgovoru da je taj činilac preuveličan.

Iduće je godine u Nottinghamu završio na šestom mjestu, što mu je nakon dvadeset četiri godine bio najslabiji rezultat. Ali u uzvratnom meču s Euweom 1937. potvrdila se još jednom Aljehinova čvrsta volja. Iako je Nizozemac vodio nakon pet partija, Aljehin je dobio tri partije za redom i preuzeo meč u svoje ruke konačnim rezultatom od 10 pobjeda, 4 poraza uz 11 remisa.

Godine 1941. Aljehinovo se ime dovelo u vezu s najčudnijim esejima napisanim u šahovskoj povijesti. Oni su izišli u njemačkim novinama u okupiranoj Francuskoj i Nizozemskoj. S tipičnim nacističkim ukusom, oni su napali materijalističko »defenzivno mišljenje« istaknutih židovskih šahista. (Iznimke među židovskim igračima opisani su kao oštroumni, ofenzivni igrači motivirani pohlepom za novcem.) Aljehin je očigledno znao mnogo više o šahu da bi vjerovao u takve besmislice. Pretpostavljamo da je ove izjave učinio prepotentnim da bi pokazao šahovskom bratstvu da ti članci nisu bili ozbiljni. Jedan primjer: opis Steinitza kao pukog i »vještog taktičara« koji se trudio da prikaže sebe kao dubokog stratega.

Nakon poraza nacista, Aljehin je demantirao da je napisao te članke nažvavši ih »hrpom grozota«. Izvlačio se na prisilu te spominjao strah za sigurnost svoje žene i svoju očajničku potrebu za novcem. Svaku daljnju debatu o tome je li on pisao te članke valja ostaviti na miru. Nakon Aljehinove smrti, jedan britanski izdavač pronašao je u njegovoj ostavštini kopije rukopisa ovih članaka za koje je dokazano da su pisani Aljehinovom rukom. Jedan šahovski veteran, koji ga je dobro poznavao, rekao nam je: »Aljehinov motiv bio je posve jednostavan – nije imao morala. On bi za novac učinio sve.«

Poslije rata, prosvjedi su prisilili organizatore londonskog turnira da mu ne upute pozivnicu. Amerikanac Reuben Fine zahtijevao je da međunarodna šahovska organizacija FIDE liši Aljehina svjetskog naslova.

A zatim je došao izazov sovjetskog prvaka Botvinika kojeg je novčano potpomogao Moskovski šahovski klub. Aljehin, koji se oporavljao od srčanog udara, prihvatio je izazov. Britanska šahovska federacija složila se da upriliči meč. Ali, sudbina je odlučila da do meča ne dođe. 24. ožujka 1946. Aleksandar Aljehin pronađen je mrtav u svojoj sobi u lisabonskom hotelu. Imao je pedeset tri godine, a u rukama je držao šahovsku garnituru.

Aljehin je ostavio bogato nasljeđe. Njegove prodorne i neumorne analize stvorile su mnogo inovacija u otvaranjima. Uveo je tipično hipermodernističku obranu (1. e4 Sf6) koja nosi njegovo ime. Također mu se odaje priznanje za Aljehinov-Chatardov napad protiv Francuske obrane i za Kečkemet varijantu Španjolke.

Ali mnogo važnije od specifičnih poteza bio je Aljehinov posvemašnji pristup fazi otvaranja koji je prije njega ovisio o memoriranju i koji je bio smatran uvodom u pravu akciju. Aljehin je sada dokazao da je to forum za dinamično i agresivno planiranje. Valja uočiti njegovo vođenje bijelim figurama u slijedećem otvaranju protiv velikog klasičara Rubinsteina u Den Haagu 1921. godine.

1. d4 d5 2. Sf3 e6
3. c4 a6

Prema Janowskom sumnjiv potez koji poziva bijeloga da osvoji prostor na daminu krilu.

4. c5! Sc6

Prijeti oslobađanjem . . . e5. U ovoj ranoj fazi suprotne ideje već su u akciji.

5. Lf4 Sge7 6. Sc3 Sg6
7. Le3! . . .

Protiv načela! Bijeli blokira kraljeva pješaka koji sa svoje strane blokira kraljeva lovca. Zašto? Da spriječi namjeru crnoga . . . e5 i . . . d4.

7. . . . b6 8. cb6 cb6
9. h4! . . .

Aljehin napada na drugom krilu da dovede u nezgodan položaj skakača.

9. . . . Ld6?

Bolje je 9. . . . h5 10. Sg5.

10. h5 Sge7 12. Lg5 0-0
11. h6! g6 13. Lf6 . . .

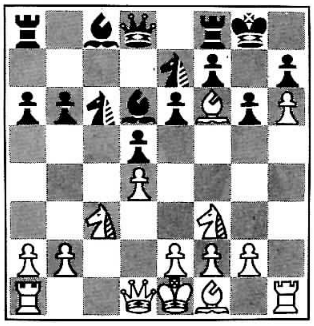

Ovom vrlo neobičnom igrom, Aljehin je već postigao praktički dobijenu poziciju. Crni je vezanih ruku, a kraljevo krilo puno je rupa.

Aljehin je bio savršen, kompletan talent. Njegovo odlično shvaćanje strategije omogućilo mu je da izgradi pozicije zrele za kombinaciju. Spielmann, neoromantički bečki majstor kombinacijske igre, jednom je primijetio da je i on mogao pronaći Aljehinove briljantne poteze, ali nije znao kako da dođe u poziciju koja bi mu to omogućila.

Aljehin je upio sve klasične i hipermodernističke ideje i unio je jedan vitalan i nov dinamički pristup u šahovsku borbu. To je trebalo postati novom strujom šahovske misli. Za sve igrače, od amatera do velemajstora, njegove partije ostaju neprestani izvor estetskog uživanja, trajan model kreativnog poticaja u šahu. On je bio najpotpuniji šahovski umjetnik u povijesti ove igre.

Bijeli: RÉTI – Crni: ALJEHIN
Baden-Baden, 1925. g.
Kraljev fjanketo

1. g3 e5 2. Sf3 . . .

Psihologija! Umjesto da odigra vlastito otvaranje, Réti igra obrnutu Aljehinovu obranu. Uspijeva potkopati pješačko središte i razvija trajnu inicijativu na daminu krilu.

2. . . .	e4	10. cd5	Sb4
3. Sd4	d5	11. Dc4	Sb:d5
4. d3	ed3	12. S2b3	c6
5. D:d3	Sf6	13. 0-0	Te8
6. Lg2	Lb4+	14. Tfd1	Lg4
7. Ld2	L:d2+	15. Td2	Dc8
8. S:d2	0-0	16. Sc5	Lh3!
9. c4!	Sc6	17. Lf3	. . .

Aljehin je predvidio 17. L:h3? D:h3, 18. S:b7? Sg4, 19. Sf3 Se3!, 20. fe3 S:e3, 21. D:f7+! Kh8!, 22. Sh4 Tf8 i pomakne li bijeli damu, matiran je na f1.

17. ...	Lg4	21. b4	a6
18. Lg2	Lh3	22. Tc1	h4
19. Lf3	Lg4	23. a4	hg3
20. Lh1!	h5!	24. hg3	Dc7
		25. b5?!	...

Réti pretjeruje svojim izbjegavanjem povlačenja središnjih pješaka. Siguran i dobar bio je potez 25. e4.

25. ... ab5 26. ab5

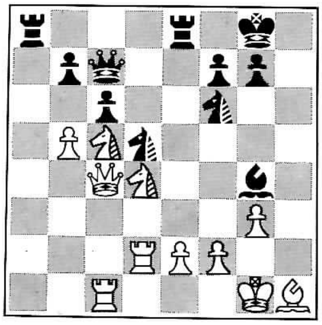

26. ... Te3!!

Tipično Aljehinovo forsiranje igre! Topa se ne može uzeti zbog ... D:g3+ iza kojega slijedi ... S:e3 i mat. Bijeli sada zanemaruje svoju posljednju priliku za izjednačenjem pomoću 27. Lf3.

27. Sf3?	cb5	28. D:b5	Sc3
		29. D:b7	...

Na 29. Dc4, Ta4! 30. Db3, S:e2+ i dama je izgubljena.

29. ...	D:b7	30. S:b7	S:e2+
		31. Kh2	Se4!

»Pobjednički potez!« – Aljehin. Top na e3 još je uvijek imun i slijedi praktički forsiranih dvanaest poteza.

32. Tc4!	S:f2 -	37. T:e2	Sg4+
33. Lg2	Le6	38. Kh3	Se3+
34. Tcc2	Sg4+	39. Kh2	S:c2
35. Kh3	Se5+	40. L:f3	Sd4!
36. Kh2	T:f3!	41. Bijeli predaje	

Bijeli ima samo pješaka manje, ali uskoro mu pada figura nakon 41. Tf2 S:f3+, 42. T:f3 Ld5. Réti je pisao o Aljehinu tri godine prije toga: »Uglavnom posljednji potez protivniku oduzima dah.« Jedna od najljepših partija koja je ikad odigrana!

* * *

Glavni teorijski zadatak tridesetih godina sjajno je izložio Amerikanac Reuben Fine: sintetizirati klasične i hipermodernističke ideje u čvrst i moderan sistem igre.

New York je u to vrijeme bio škola oštre izravne šahovske borbe koja je stvorila novu generaciju američkih igrača – Isaaca Kashdana, Samuela Reshevskog, I. A. Horowitza, (oca *Chess Reviewa* (Šahovskog pregleda) i Reubena Finea – koji će zajedno osvojiti ništa manje nego četiri titule olimpijskih prvaka. Sa svojim glasovitim Marshall i Manhattan Chess Clubom, New York je i dalje bio glavnim izvorom vrhunskih američkih zvijezda, poput Larryja Evansa, Arthura Bisguiera, Roberta Byrnea, njegova brata Donalda Byrnea, Williama Lombardyja i Bobbyja Fischera.

Kashdan, rođen 1905, bio je najjači američki igrač početkom tridesetih godina a ciljao je čak i na viša priznanja. Ali, nije uspio namaknuti potrebnih 5 000 $ nagradnog fonda, nerealno visokog za te dane depresije, kojim bi mogao izazvati američkog prvaka Franka Marshalla. Kasnije se pokorio ekonomskim činjenicama i prekinuo profesionalnu šahovsku aktivnost.

Fine, rođen 1914, osvojio je evropske krugove 1935. i ubrzo je počeo osvajati prva mjesta. Bio je vrlo pragmatičan, igrao je pozicijski, ali oštro. Vinuo se u visinu 1938. kad je podijelio prvo mjesto na AVRO turniru u Nizozemskoj koji je okupio osmoricu najboljih svjetskih igrača. Začudo, Fine nikad nije bio prvak SAD. Objasnio je to da je u susretima sa svojim prvim suparnikom Reshevskym zbog »ambivalencije« činio pogreške.

Zanimao se za probleme psihe i umjesto da nastavi riskantnu karijeru u šahu, Fine je postao psihoanalitičarom. Njegova monografija *The Psychology of the Chess Player* (Psihologija šahista) označava ultrafreudovsku in-

Vera Menchik, prva dama šaha, u susretu s Capablankom, ljubimcem ženâ. Menchikova je bila prva žena šahovski majstor i prva svjetska šahovska prvakinja. Njezine žrtve upisane su u »Menchikov klub«. U ovom susretu kavalirština nije prevladala.

terpretaciju šaha. Njegove druge uspješne knjige o svim aspektima šaha istakle su ga kao glavnog teoretičara. Ali s gledišta američkog ljubitelja šaha, moglo bi se tugovati što je zbog »profesionalnih razloga« odustao da se natječe za naslov svjetskog prvaka 1948.

Reshevsky, rođen 1911, bio je šestogodišnje čudo od djeteta kad ga je pozvao njemački guverner okupirane Poljske da s njim odigra partiju šaha. Tek kad je pobijedio svog moćnog protivnika, sićušni Sammy prekinuo je tišinu. Izjavio je na jidišu: »Vi se igrate rata. Ja igram šah!«

Sammy je bio jedan od istinskih dječačkih šahovskih genija. U dobi od devet godina emigrirao je u SAD gdje mu je bilo suđeno da šest puta bude prvak. Vodili su ga na beskrajne turneje. Amerikanci su bili fascinirani tim dječakom koji je mogao pobijediti tridesetoricu odraslih šahista u nekoliko sati.

Ovo iskorišćivanje dječjeg talenta radi profita imalo je negativan utjecaj na njegovo kasnije oduševljenje za šah. U kasnijim godinama Reshevsky se isticao među sebi ravnim igračima svjetske klase po svojoj nesklonosti da proučava partiju. Za šahovnicom je potrošio previše vremena da pronađe najbolji potez u otvaranju, što su njegovi protivnici pamtili. To je rezultiralo time da je u kritičnoj fazi partije Reshevsky imao premalo vremena za razmišljanje i morao je igrati brzopotezno, oslanjajući se na svoju taktičku genijalnost i na nepokolebljivi borbeni duh. Sovjetski tisak zvao ga je »spretni sretnik«. Ali u biti, Reshevsky je dubok strateg zatvorenih pozicija.

Reshevsky je dugo bio nepobjediv u mečevima.

Botvinik ukrašen pobjedničkim lovorovim vijencem 1961. pošto je vratio naslov pobjedom nad Taljem. »Gospodin Sovjetski Šah« metodičan je znanstvenik ali i velik borac. On je bio šesti prvak svijeta u šahu držeći naslov, uz dva prekida, od 1948. do 1963.

Nakon dviju pobjeda nad Argentincem Najdorfom, zahtijevao je meč za naslov prvaka Zapada. A tada, 1957, bio je osupnut izgubivši svoj primat u susretu s četrnaestogodišnjim Bobbyjem Fischerom. U njihovu meču, 1961, rezultat je bio neodlučan nakon jedanaeste partije kad je meč prekinut zbog spora oko satnice.

Povučena je usporedba između povijesti židovskog naroda i šahovskih partija Reshevskog. Dok su možda polovica od najvećih šahista u proteklih stotinu godina bili Židovi, Reshevsky je jedini natjecatelj kojega su partije bile posebno raspoređene da se izbjegne kolizija sa sabatom. Preživjevši punih pet desetljeća šahovske borbe, Reshevsky možda još i nadmaši dugotrajne karijere obojice Laskera.

* * *

Nizozemac koji je srušio Aljehina u meču 1935. praktički je institucija. Max Euwe, rođen 1901, ostvario je svoj put u šahovsku besmrtnost na nenametljiv način. Kao omladinac, njegova je vještina bila tako skromna da je igrao protiv čuda od djeteta Reshevskog na jednoj od njegovih simultanki. Ali u dobi od dvadeset godina postigao je neriješen rezultat u meču s velemajstorom Maroczyjem.

Euwe, profesor i doktor matematike, imao je tek dobre turnirske rezultate. Prema kazivanju jednog stručnjaka, njegovi glavni uspjesi prije no što je postao svjetskim prvakom bili su tijesni porazi u mečevima protiv Aljehina, Bogoljubova i Capablanke. On je bio marljiv radnik koji je nastojao oblikovati šah znanjem i metodom. Popisivao je otvaranja i oslanjao se na temeljitu pripremu. Kad se susreo s Aljehinom, bio je spreman iskoristiti priliku koju mu je pružio nesiguran svjetski prvak. Pošto je 1937. izgubio naslov, pala je i njegova igra. Njegovi najbolji rezultati bili su neriješen rezultat u meču s Keresom 1940. i osvajanje drugog mjesta u Groningenu 1946.

Ali Euweovo zanimanje za šah nije popustilo. Napisao je na desetke teorijskih radova, a osnovao je i školu nizozemskih analitičara koji su izdavali periodični časopis *Chess Archives* (Šahovski arhiv). U svojoj lucidnoj knjizi *The Development of Chess Style* (Razvitak šahovskog stila) koja ocrtava evoluciju šahovske misli, vraća svoj dug Steinitzu. Dok Euweovim partijama nedostaje jasnoća velikih klasičara, on je odigrao mnogo zanimljivih partija punih taktičkih briljantnosti. Ali baš ovdje, bez potpune pripreme, bio je sklon da zaluta. U svom osmom desetljeću života energičan Euwe postao je predsjednikom FIDE i objavio namjeru da posjeti svih sedamdesetak zemalja članica kako bi unaprijedio šah. Našavši se u središtu oluje meča Fischer-Spaski, nostalgično je čeznuo za onim jednostavnijim danima kad je savladao velikog Aljehina i postao nacionalni junak Nizozemske.

* * *

Prva žena u modernim vremenima koja je postala šahovskim majstorom bila je Vera Menchik, prva žena svjetski prvak. Rođena je u češko-engleskoj obitelji 1906. u Moskvi; u dobi od devet godina otac ju je naučio igrati šah. Godine 1921. obitelj se preselila u Englesku gdje je zapravo Vera ozbiljno počela svoju karijeru. U Hastingsu je pohađala predavanja šahovskog veterana, mađarskog velemajstora Geze Maroczyja. Kad je odrasla, njezin hladan pozicioni stil bio je sličan njegovu. U vrijeme kad se počela natjecati protiv muškaraca, šahovski svijet sastavljen isključivo od muškaraca bio je prisiljen priznati fenomen bez presedana: evo jednog ženskog majstora koji obećava! Kad je odrasla, činila je sve što su činili i muškarci profesionalci: igrala je na mnogim turnirima, išla na turneje i objavljivala članke o teoriji otvaranja.

Menchikova je odigrala mnogo partija s najistaknutijim šahistima svoga vremena. Iako je porazila mnoge majstore, njezin rezultat protiv velemajstora nije bio tako dobar. Ipak, uz dva značajna izuzetka. Reshevsky je s

poodmaklim pješakom, prekoračio vremensku granicu u njihovom meču 1935. u Yarmouthu. Nekoliko godina kasnije prisjećao se čudnog osjećaja koji ga je obuzeo nakon poraza protiv jedne žene. A svjetski prvak Euwe, koga je ona pobijedila rezultatom 2,5:1,5 rekao nam je: »Nisam očekivao da ona toliko vidi.«

Godine 1927. FIDE je organizirala u Londonu prvo svjetsko prvenstvo za šahistkinje. Od dvanaest žena iz sedam zemalja, pobjednica je postala Vera Menchik koja je tada imala dvadeset jednu godinu. S lakoćom je zadržala titulu na šest kasnijih turnira skupivši osamdeset bodova iz osamdeset i tri partije. Na jednom od turnira nastupila je i njezina mlađa sestra Olga koja je završila na četvrtom mjestu. Nije bilo remisa »po sestrinskoj liniji«. Vera je pobijedila.

Vera Menchik poginula je za vrijeme bombardiranja Londona 1944. Ona je postavila povijesni primjer i nagovijestila nove mogućnosti za žene. Nakon uvođenja Olimpijade za šahistkinje 1957, sovjetske šahistkinje svake dvije godine nose kući Kup Vere Menchik.

* * *

Vrhunac nacionalnog prvenstva prouzročuje veliku začepljenost prometa jer se tisuće navijača okupljaju oko goleme demonstracijske ploče.

Pobjednik jednog međunarodnog turnira šalje šefu države brzojav pun rodoljubnog zanosa.

Poraz u šahovskom meču smatra se udarcem cijeloj naciji.

Poznati inozemni majstor igra simultanku protiv omladinaca, a rezultat je negativan za majstora.

Umjesto da vam kažu »halo«, ljudi koji podižu telefonsku slušalicu u jednim velikim novinama odgovaraju vam rezultatom šahovskog meča koji se upravo završio na drugom kontinentu.

Postoji samo jedna zemlja na svijetu gdje se sve ovo može dogoditi: Sovjetski Savez.

Šah je, naravno, uhvatio korijena i u staroj Rusiji kamo je dospio u devetom stoljeću iz Perzije. Zajedno s crkvenim vlastima, car Ivan Grozni nastojao je u XVI stoljeću izopćiti ovu »đavolsku« igru, ali nije obratio pažnju na vlastito izopćenje. Kasnije je Petar Veliki poticao »novi šah«. Veliki pjesnik XIX stoljeća Puškin pisao je: »Šah je neophodan svakoj sređenoj obitelji.«

U proteklom stoljeću ruski teoretičari latili su se ozbiljna posla. Aleksandar Petrov (1794–1867) izumio je oštru obranu koja nosi ime Ruska obrana 1. e4 e5, 2. Sf3 Sf6. Napisao je komentar o Phillidoru u kojem se suprotstavio velikom Francuzu da prvi potez daje bijelome prednost koja vodi u pobjedu. Uza svu zaostalost ove goleme seljačke zemlje, najveća popularizacija šaha u povijesti isčekivala je preobrazbu društvenog sistema nakon 1917. Možda je značajno da je osnivač sovjetske države, V. I. Lenjin, nekoć bio strastan igrač za dugog progonstva dok je pripremao socijalističku revoluciju. Njegov drug iz davnih dana, Valentinov, pisao je da ga je »igra toliko obuzela da je o njoj buncao u snu.«

Velika sovjetska enciklopedija pogađa bit kad definira šah kao »umjetnost koja se javlja u obliku igre«. Na šah se gledalo kao na igru koja izgrađuje karakter i kao sredstvo za podizanje kulturne i političke razine masa jer ih poučava predviđanju, strpljivosti, oprezu, ustrajnosti itd.

Na čelu s boljševikom i šahovskim majstorom A. F. Iljinom-Ženevskim, Treći šahovski kongres svih sindikata iz 1924. prihvatio je sudbonosni slogan: »Šah radnicima!« Samo dvanaest godina kasnije, sindikalno prvenstvo privuklo je više od 700.000 sudionika. A pola stoljeća kasnije, možemo se uvjeriti koliko je ta direktiva uspješno provedena sposobnošću gotovo svakog moskovskog taksista da razgovara o ovoj kraljevskoj igri. Bez obzira na motive državnih organa svi ljubitelji šaha duguju veliko poštovanje prema pokretu koji je uspio registrirati više od tri milijuna igrača, a od šaha načinio vodeću igru u SSSR-u.

U svim klubovima za pionire, sovjetski dječaci i

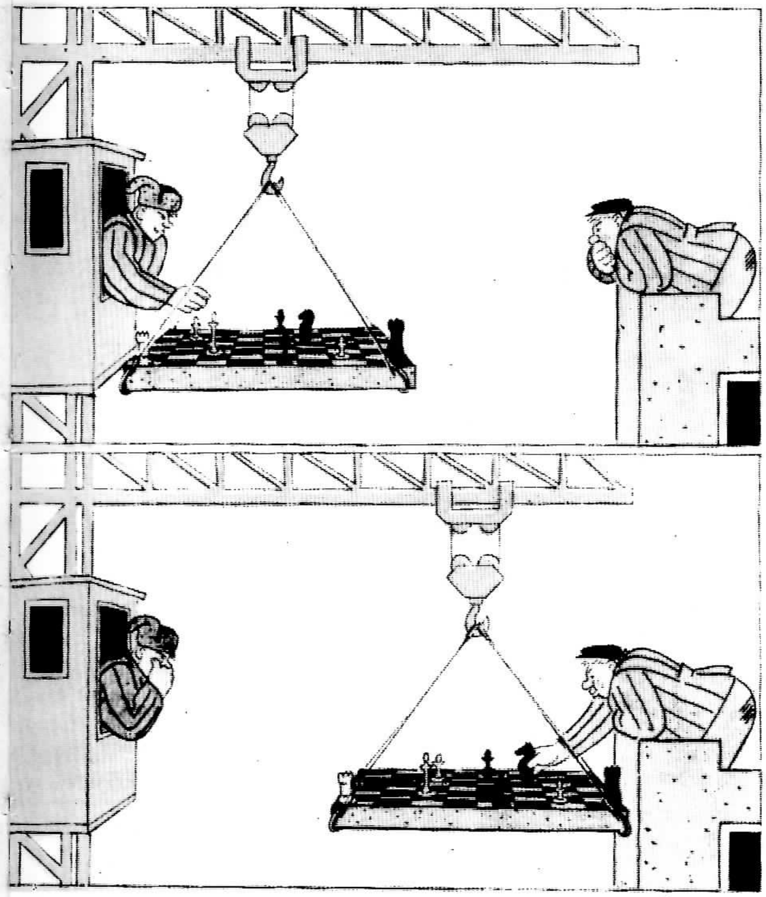

Karikatura iz sovjetskog humorističkog časopisa Krokodil *s naslovom »Brzopotezni turnir«. Strast prema igri podsjeća na Pudovkinovu filmsku komediju* Šahovska groznica *koja prikazuje Moskovljane koje je spopala masovna šahovska manija za vrijeme održavanja međunarodnog turnira 1925. U filmu se pojavljuje i Capa.*

djevojčice uče svoje prve poteze i napreduju u taktici i strategiji pod budnim okom trenera koji pažljivo gleda ne bi li otkrio nekoga koga je sudbina odredila da se vine u zvijezde. O takvima se dalje brinu majstori. Štoviše, u mnogim gradovima postoje posebne šahovske škole za omladinu. Uz kolektivan duh, razvija se talent za ekipne mečeve sa susjednim gradom ili republikom te za kvalifikacije za sovjetsko prvenstvo i za nastupe na međunarodnoj sceni.

U tridesetim godinama sovjetski su majstori već polagali temelj za svoju poslijeratnu dominaciju. Jesu li ili nisu bili izravno inspirirani Aljehinovim partijama, vrlo su marljivo analizirali otvaranja zbog mogućnosti oštrog napada. Njihove partije otkrivaju agresivan duh koji je daleko od remizerskih tendencija nekih evropskih igrača. Oni su igrali dinamičan šah, slobodan od doktrina.

Godine 1945. upriličen je šahovski meč putem radija sa SAD koje su prije rata okupile najjaču šahovsku momčad. Rezultat: 15,5:4,5 za SSSR! Šahovski je svijet bio zapanjen otkrićem da se njegova prijestolnica neprimjetno preselila u Moskvu.

Botvinik, svjetski prvak neprekidno od 1948. do 1963, znanstvenik je koji je vodio i predstavljao sovjetsku školu.

Rođen 1911, Mihail Mojsjejevič Botvinik odrastao je u Lenjingradu koji je pružao velike mogućnosti mladom šahistu. U dobi od četrnaest godina pobijedio je Capablancu na simultanci a s dvadeset godina već je bio sovjetski prvak.

Kao elektrotehnički inženjer koji je i nagrađivan za svoj znanstveni rad, Botvinik je prihvatio strog i logičan pristup šahu. Do u tančine je analizirao otvaranja tražeći šanse za dinamiku. Primjerice, Panov-Botvinikov napad protiv Caro-Kann obrane (1. e4 c6 2. d4 d5 3. ed5 cd5 4. c4. Također je branio Winawerovu varijantu Francuske obrane (3. ... Lb4) i »Kameni zid« u Holandskoj obrani, gdje crni postavlja pješake na f5, e6, d5 i c6.

Botvinik je tehničar koji drži šah umjetničkom stranom svoje ličnosti. U osnovi, njegova igra pokazuje sklonost prema Steinitz-Tarraschevom sistematizirajućem pristupu. On brani Čigorinovo načelo konkretne analize svake pozicije, ali romantična sklonost ovog potonjeg tuđa mu je. Još se nije čulo za Botvinikovu spekulativnu žrtvu.

Dobra Botvinikova partija slijedi »veliki plan« – pozicionu strategiju koja se odlučno provađa od početka do kraja. On može kazniti protivnika snažnim napadom u središnjici, ali je isto tako sposoban iskoristiti i minimalnu prednost svojom dotjeranom tehnikom konačnice. On je perfekcionist. Izjavio je da mu je glavni nedostatak »slabost kombinacijske vizije.« Ali u svojim najboljim danima mogao je »vidjeti« daleko kao i svatko drugi. Oduvijek je zamišljao i želio da bude u stanju dokučiti svaku taktičku mogućnost u svakoj poziciji – ukratko, da bude nepobjediv.

Salo Flohr, rođen 1908, bio je vodeći novi kandidat za svjetsku krunu početkom tridesetih godina. Klasicist,

Gore: Max Euwe sa ženom u Moskvi 1948 (lijevo); Reshevsky sa sovjetskim vodičem (desno). Sredina: Sir Arthur Bliss, kompozitor baleta Šah-mat, povlači potez za Smislova, Hastings 1962 (lijevo); Paul Keres sa ženom (desno) Dolje: Štejn, kao crni, igra protiv Bronštejna (lijevo); Viktor Korčnoj (desno).

po stilu vrlo sličan Capablanki. Bio je heroj Čehoslovačke gdje se moglo kupiti Flohrov ovratnik, Flohrova kolonjska voda i Flohrove cigarete. Dojmila ga se službena i javna podrška šahu u SSSR-u te je kasnije postao sovjetskim državljaninom.

Za svoj meč s Flohrom 1933, Botvinik se pripremao na način koji će postati uobičajenom, sovjetskom metodom: fizički trening, brižljivo proučavanje više od stotinu protivnikovih partija i pripremanje otvaranja.

Meč je privukao golemo zanimanje. Botvinikova pobjeda u devetoj partiji popraćena je petnaestominutnim ovacijama prekidanim usklicima »Botvinik!« i »Flohr!« Sovjetska publika i rukovodstvo bili su obradovani kad je Botvinik izravnao rezultat u ovom meču od dvanaest partija.

Izabran za kulturnog predstavnika svoje zemlje za takmičenje u Nottinghamu 1936. g., Botvinik je sa Capablancom podijelio prvo mjesto. U vrijeme kad su čak i šahovski pisci smatrali potrebnim da se poklone Partiji i njezinom vođi, Botvinik je otišao toliko daleko u povodu svog velikog inozemnog uspjeha da je u brzojavu »voljenom učitelju i vođi« Staljinu napisao: »Inspiriran Vašim velikim geslom – stigni i nadmaši – sretan sam što sam uspio to i ostvariti pa makar i u malenom sektoru u kojem mi je naša zemlja pružila povjerenje da se borim.«

U to je vrijeme *Pravda* izjavila da »SSSR postaje klasičnom zemljom šaha.« Postavljena je ideološka osnova za poslijeratnu proklamaciju »Sovjetske šahovske škole«. Pod tim imenom tiskani su jedan Botvinikov pamflet i knjiga Kotova i Judoviča koji su, između ostaloga, rehabilitirali Aljehina. Botvinik je 1944. godine napisao: »Postoji li Sovjetska škola šaha? Mislim da postoji... karakteristična osobina njezina stila jest borbenost.« Kotov i Judovič priznaju da se među sovjetskim šahistima može naići na raznolikost stilova, ali oni se pozivaju na zajednički nazivnik: njihova sličnost sa »sovjetskim čovjekom socijalističke ere, s vatrenim rodoljubom i neumornim tragaocem za bolje... te s borbom protiv skolastičkih koncepcija igre.« Međutim, valja odati poštovanje samoj prirodi šaha u kojoj vrhovni sudac vrijednosti nije nikakva ideologija već samo mat.

Godine 1948. ispražnjeno šahovsko prijestolje, koje je nekoć bilo isključivo vlasništvo prvaka, prešlo je pod nadzor FIDE koja je okupila najjače igrače svijeta na turniru za naslov. Bili su tu Euwe, Reshevsky, Rusi Botvinik i Vasilij Smislov te Estonac Paul Keres.

Keres, rođen 1916, načinio je pravu senzaciju preko noći na varšavskoj Olimpijadi 1935. svojim smjelim žrtvama. Podijelivši prvo mjesto na jakom AVRO turniru 1938. dugo je bio smatran logičnim kandidatom za svjetsku krunu. Poslije rata triput je bio prvak Sovjetskog Saveza. U mečevima kandidata završio je ništa manje nego četiri puta na drugom mjestu, ali uvijek mu je izmicala toliko željena prilika da izazove svjetskog prvaka. Specijalizirajući se u otvorenim igrama, svojim autoritativnim radovima pridonio je teoriji otvaranja. Premda je jednom izjavio: »Što postajem stariji, to više cijenim pješake«, on i dalje oduševljava publiku svojom izravnom ofenzivnom igrom. (U međuvremenu, Keres je umro, op. prev.)

Svjetsko prvenstvo u obliku turnira s petoricom igrača održano je u Den Haagu i Moskvi. Kao što se i očekivalo, uvjerljivo je pobijedio Botvinik s 14 od 20 mogućih bodova. Smislov je bio drugi s 11, Keres i Reshevsky podijelili su treće mjesto s 10, dok je Euwe ostao na začelju s katastrofalnih 4 boda. I tako je započela vladavina koja će, uz dva prekida, potrajati petnaest godina. S njom je započelo i razdoblje sovjetske dominacije u šahu.

Rekord zaista pokazuje očiglednu dominaciju sovjetskog šaha: držanje naslova svjetskog prvaka sve do 1972 (i s Karpovom od 1975. godine), za koje je vrijeme SSSR imao trideset trojicu od šezdeset devetorice svjetskih velemajstora a od kojih je većina ulazila među prvih trideset; pobjede na svim šahovskim Olimpijadama na

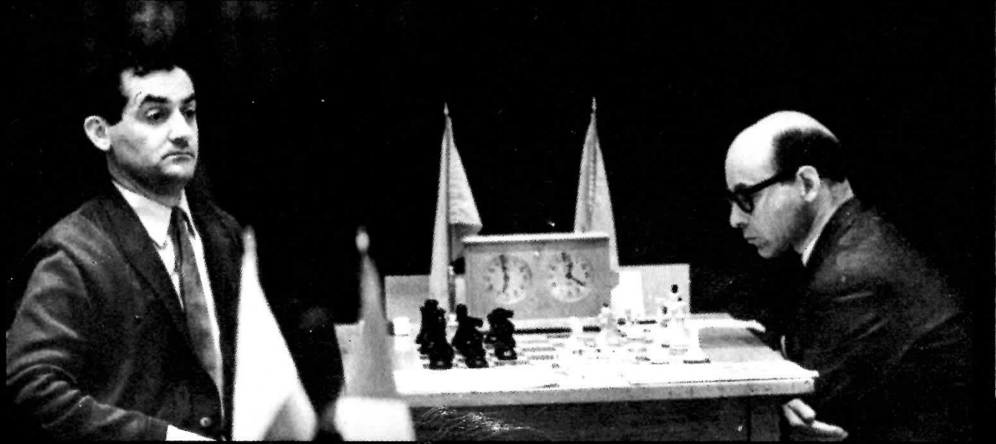
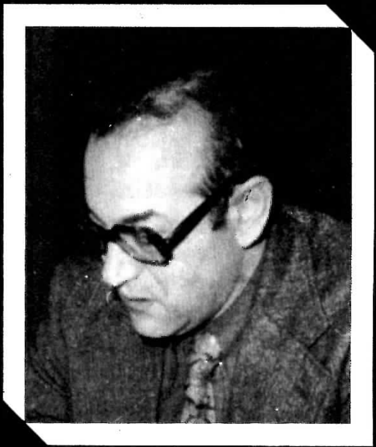

kojima je sudjelovala momčad SSSR-a; i monopol na svim ženskim prvenstvima svijeta.

Godine 1951. Botvinik se morao suočiti sa svojim prvim izazivačem, još jednim predstavnikom sovjetske škole, briljantnim novim talentom, Davidom Jonovičem Bronštejnom. Rođen 1924, Bronštejn je zasjao na sovjetskom prvenstvu 1945. Zbunio je teoretičare uspješnom primjenom osporavanog ostatka iz romantičnog doba, Kraljevim gambitom. U meču između Praga i Moskve iste godine, njegove dinamične partije Kraljeve indijke bile su međaši u šahovskoj teoriji.

Bronštejn je jednom izjavio: »Šah je imaginacija.« Za svoje karijere ostao je vjeran kreativnoj tradiciji, nikad ne prestajući otkrivati nove eksperimentalne putove. On je prva velika zvijezda koja igra šah prvenstveno za vlastito zadovoljstvo i za zadovoljstvo navijača, a uvijek je pun originalnih ideja da unese više zanimanja u sport. Manje je vodio brigu o pobjedi, a više o opravdavanju šaha kao stvaralačke umjetnosti.

Stoga je meč Botvinik-Bronštejn bio u temelju, sukob dviju oprečnih šahovskih filozofija. Razvio se u zamršenu i fascinantnu borbu. Kao psihološko sredstvo, Bronštejn je prihvatio Botvinikovu omiljenu Nizozemsku obranu. Najprije je jedan a zatim drugi igrač bio u tijesnom vodstvu. Koristeći se svojom nadmoćnom tehnikom u konačnicama, Botvinik je dobio dvadeset treću partiju i time izjednačio rezultat da bi zatim remizirao dvije slijedeće partije čime je, prema pravilima, sačuvao naslov.

Mnogo godina kasnije Bronštejn je izjavio da njegov cilj u meču nije bio da pobijedi po svaku cijenu već da pokaže da Botvinikova znanstvena metoda nije jedini način igranja šaha. On kaže da mu razočarani poklonici romantičarske tradicije još uvijek prilaze u restaurantima i pitaju »Zašto ste izgubili dvadeset treću partiju?«

Drugu borbu na vrhu vodila je pedesetih godina nova sovjetska zvijezda. Vasilij Smislov, rođen 1921, imao je izuzetno uravnotežen pristup šahu. Nenametljivo i bez pompe polako je prokrčio svoj put do vrha u jakoj sovjetskoj sredini. U dobi od devetnaest godina bio je treći na sovjetskom prvenstvu; već je tada pokazao zrelo shvaćanje pozicione igre. S dvadeset osam godina podijelio je titulu prvaka SSSR-a s Bronštejnom. Njegov »zaštitni znak« nisu bile sjajne igre već čvrste strateške ideje i dobra tehnika u konačnicama. Njegova varijanta Grünfeldove obrane predstavljala je velik napredak.

Na Turniru kandidata u Zürichu 1953. sovjetski igrači premašili su brojem ostale sudionike među kojima su uz Euwea i Reshevskog bili Najdorf, oduševljeni romantičar iz Argentine, i sigurni Gligorić. Odličnom pozicionom i defenzivnom igrom, Smislov je postigao uvjerljivu pobjedu postavši tako službenim izazivačem Botvinika.

I tako je započeo prvi od tri meča ovih dvaju stratega. Za razliku od Botvinika, koji je nastojao nametnuti svoju volju u šahovsku borbu, elastični Smislov zadovoljio se ispitivanjem Caïssinih tajni pa ma gdje one vodile. Njihove partije pružaju primjer teške borbe i dinamičnog šaha. U susretu 1954. Botvinik je naglo ugrabio vodstvo od tri boda koje se činilo presudnim. Ali, Smislov je uzvratio protuudarom da bi izjednačio konačan rezultat na 7 pobjeda uz 10 remisa. Botvinik je opet jedva zadržao krunu.

Nakon još jedne izvanredne pobjede na Turniru kandidata u Amsterdamu 1956, Smislov se bolje pripremio za meč 1957. Učinio je manje grešaka i skinuo Botvinika s prijestolja rezultatom 6:3 uz 13 remisa. I tako je Vasilij Smislov postao sedmim svjetskim šahovskim prvakom.

Godinu dana kasnije Botvinik je iskoristio svoje pravo na revanš. S četrdeset i sedam godina, teoretski na zalazu svoje šahovske snage, »željezni logičar« pripremao se za revanš s istom onom upornošću koja mu je donijela Orden časti za njegova impresivna dostignuća kao inženjera.

Tako su se po četvrti put za redom susrela dva

Moskovljanina u meču za naslov svjetskog prvaka. Na početku, Botvinik je iznenadio Smislova tajnim oružjem koje nikad dotad nije upotrijebio – Caro-Kann obranu. Prije no što se Smislov i mogao snaći, ispustio je tri boda u tri partije. Razlika je bila nedostižna i Botvinik je vratio svjetski naslov konačnim rezultatom od 7:5 uz 11 remisa.

Taj je uspjeh potvrdio Botvinikovo izuzetno mjesto u sovjetskom šahovskom životu. Ponovio ga je 1961. kad je vratio naslov koji je godinu dana ranije izgubio u meču s mladim Mihailom Taljem. Botvinikova dominacija napokon se primakla kraju 1963. nakon njegova poraza s Petrosjanom za kojega je rekao da »kompjutorski programirano igra točan, defenzivan šah«. Na žalost, FIDE je ukinula pravo na revanš.

Susrevši se sa svim svjetskim prvacima osim sa Steinitzom, Botvinik je 1970. izjavio da se povlači iz šaha. Ali, ostavio je snažan pečat na cijelo razdoblje i potpuno je zaslužio ime »Gospodin Sovjetski Šah«.

Bijeli: BOTVINIK – Crni: CAPABLANCA
AVRO turnir, 1938.
Nimcovičeva indijka

1. d4	Sf6	5. a3	L:c3+
2. c4	e6	6. bc3	c5
3. Sc3	Lb4	7. cd5	ed5
4. e3	d5	8. Ld3	0-0
		9. Se2	b6

Bijeli planira da se proširi s f3 i e4, dok crni nastoji iskoristiti slabosti na daminu krilu.

10. 0-0	La6	12. Lb2!?	Dd7!
11. L:a6	S:a6	13. a4	Tfe8?!

Dobro je 13. ... cd4 14. cd4 Tfc8. Ali umjesto toga, Capa na vrijeme sprečava e4 i planira osvojiti a-pješaka dugim manevrom skakača.

14. Dd3	c4?!	15. Dc2	Sb8
		16. Tae1!	...

Klasicist ne bi lako ostavio svog a-pješaka na cjedilu. Botvinik odlučuje da ga žrtvuje zbog izgleda na dinamiku na drugom krilu. Pravilna odluka.

16. ...	Sc6	21. Df2	g6
17. Sg3	Sa5	22. f4	f5
18. f3	Sb3	23. ef6	S:f6
19. e4	D:a4	24. f5	T:e1
20. e5	Sd7	25. T:e1	Te8
		26. Te6!	T:e6

Crni je brzo izgubio nakon 29. ... Kf7, 30. T:f6+! K:f6, 31. fg6+ K:g6, 32. Df5+ itd.

27. fe6	Kg7	28. Df4!	De8
		29. De5	De7

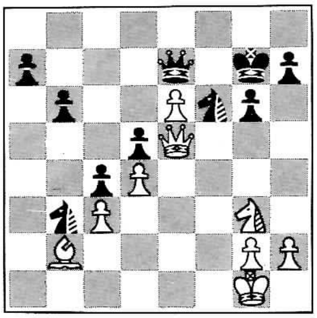

30. La3!! ...

Početak kombinacije od dvanaest poteza! Crni mora uzeti lovca, jer ako 30. ... De8, tada 31. Dc7+ Kg8, 32. Le7 Sg4, 33. Dd7 i bijeli dobiva.

30. ...	D:a3	31. Sh5+	gh5

Ili, 31. ... Kh6, 32. S:f6 Dc1+, 33. Kf2 Dd2+, 34. Kg3 D:c3, 35. Kh4 D:d4+, 36. Sg4+ i bijeli dobiva.

32. Dg5+	Kf8	36. Kg3	Dd3+
33. D:f6+	Kg8	37. Kh4	De4+
34. e7!	Dc1+	38. K:h5	De2+
35. Kf2	Dc2+	39. Kh4	De4+
		40. g4	...

Ne valja 40. Kg3?? h5 i remis!

40. ...	De1+	41. Kh5	Crni predaje.

Botvinik je predvidio da u 30. potezu slijedi mat. On ju je nazvao »partijom moga života«. Budući da ona predstavlja prevladavanje klasičnih koncepcija novim dinamičnim idejama, ovu partiju nazivamo »dinamički evergreen«.

10.

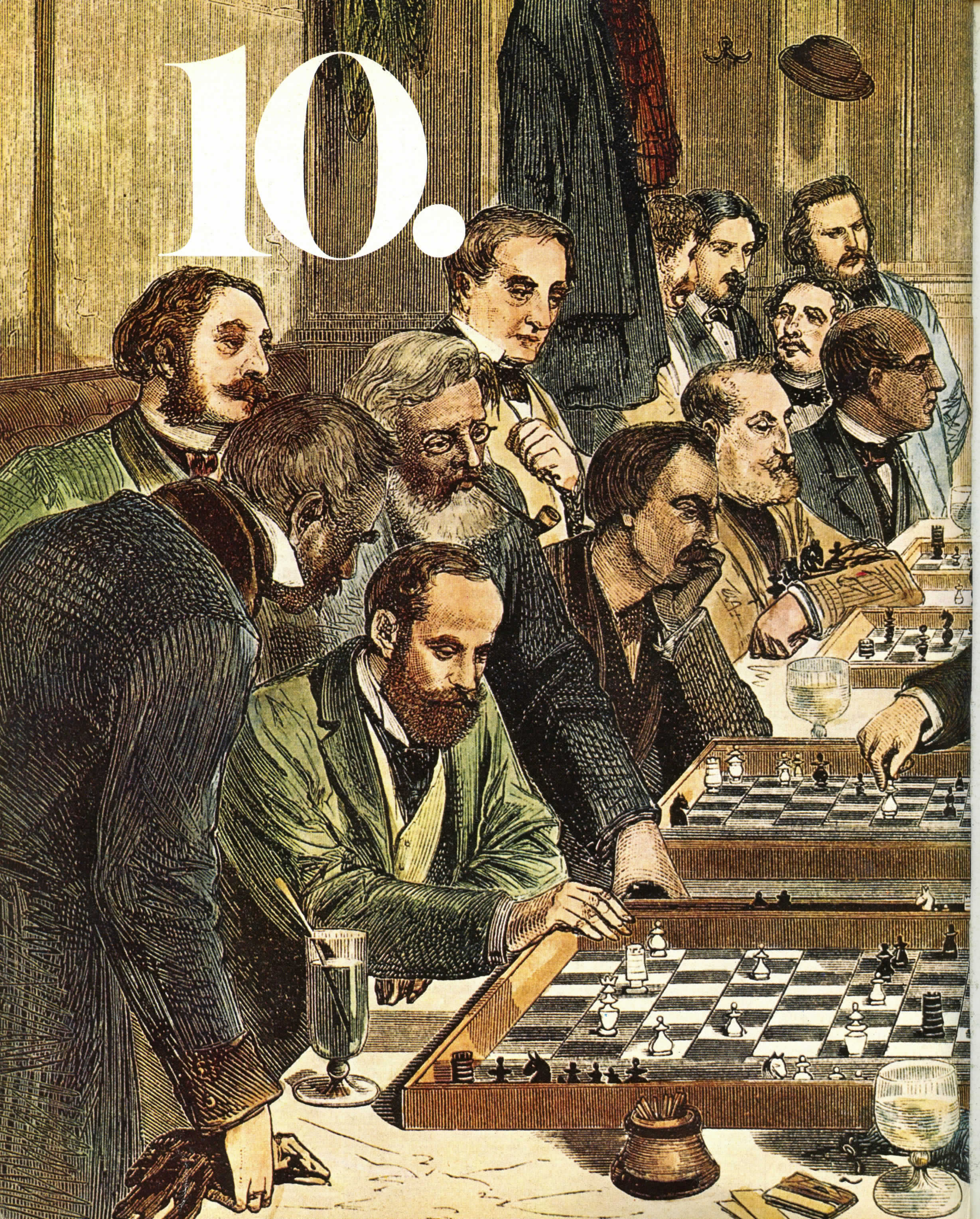

Sjećanja kavanskog igrača

»Ti rokiraj na svoj način, a ja ću na svoj...«
George Treysman

U šahu izraz »kavana« označava generički pojam s mnogo značenja. Kao opis mjesta za igranje on ne uključuje samo kavane koje su isto toliko popularne među šahistima koliko i među ljubiteljima kave, već i klupe u parku, stolove na javnim kupalištima, prostorije za rekreaciju koje dotira gradska uprava, šahovska središta radnje gdje se može igrati šah i gdje igrači plaćaju najamninu po satu, kartaške salone gdje se igra i šah, manje šahovske klubove a čak i velike i istaknutije klubove u onim trenucima kad se za vrijeme održavanja velikih turnira igrači povlače u sporedne prostorije gdje igraju za novac ili brzopotezni šah.

Nazivajući sâme igrače »kavanskim« obično se time misli na one prepredene igrače koji su izvrsni psiholozi i koji su općenito, ali ne i uvijek, za nijansu ispod majstorskog ranga i koji traže brzu pobjedu; jer, njima je vrijeme novac kad daju »fore« dovoljno glupim ili bogatim »pacerima« koji se usuđuju igrati za okladu. Fischer je jednom prezirno nazvao Emanuela Laskera kavanskim igračem jer ga je razljutila Laskerova sklonost da upada u najgore pozicije iz kojih se onda izvlačio. Ali kasnije je Bobby izmijenio svoje mišljenje.

Napokon, termin »kavanski« obično se odnosi na igrača koji više cijeni kombinacije, često i nerazumne, od čvrstih pozicijskih razmišljanja. Taljeva je igra, jednom prilikom, opisana »kavanskom«, ali Taljeve su ideje tako briljantno maštovite da u tom slučaju ta riječ dobiva suznačenje divljenja.

Iskustva majstora koji je sudjelovao na jednom važnom turniru (vidi 12. poglavlje) imaju »kavanski« pandan u sjećanjima koautora (N. L.) kao igrača u najkavanskijoj od svih kavanskih atmosfera, u Stuyvesant Chess Clubu u New Yorku.

Nikad nije postojalo, niti će ikada postojati slično mjesto poput Stuyvesant Chess Cluba. To je bio svijet za sebe, napučen čudnim ljudima koji bi radije igrali šah nego bilo što drugo i to, kao što su i radili, od ranog jutra pa do zatvaranja koje je obično bilo između 3 i 4 sata ujutro. Jesu li ti ljudi imali svoje domove? Neki od njih očigledno jesu, jer bi spremno pokazali fotografije žene i djece, čime bi možda umirili svoju savjest. Debeljuškasti i ležerni vlasnik Jacob Bernstein, poznatiji pod imenom Yonkel, dopuštao je nekima od njih da prespavaju na stolovima u zatvorenom lokalu.

Stuyvesant Chess Club koji se smjestio u nižem predjelu East Sidea u New Yorku, 14. ulica, zapadno od Druge avenije, bio je zapravo prednji dio kockarnice. Sastojao se od velike galerije u starinskoj zgradi s ciglenim pročeljem, u visini polukata, s mnogim šahovskim stolovima na početku, te kartaškim stolovima u dubini prostorije. Iza njih nalazila se kuhinja u kojoj je bilo svega, od kave i svakovrsnog peciva do kompletnog ručka. Budući da šahisti nisu plaćali za igranje, a ni članarinu nisu plaćali, očekivalo se da će biti stalne mušterije restauranta; to su neki od njih i činili kad su imali novaca. Međutim, većina se zadovoljavala šalicom kave koju su nerijetko zaboravljali platiti.

Dim je bio tako gust da ga se moglo nožem rezati. Gole žarulje u zelenom sjenilu oblika mandarinskog šešira visjele su iznad stolova oblikujući osvijetljene trokutove dima. Očekivalo bi se da najveća buka dolazi sa kartaških stolova, ali govoreći istinu, najveća buka dolazila je iz skupine šahista. Prostoriju su ispunjavali izrazi poput »pacer!«, »fušer!«, »budalo!«, »nebbish!« (jidiški izraz za šeprtlju, op. prev.), »schlemiel!« (budala na jidišu, op. prev.). Upotrebljavale su se i neke zaobilazne forme u ovoj baražnoj vatri uvredâ. Jedan bi igrač povukao potez, a drugi bi odmah dobacio: »Ti si idiot!« Namjernik koji bi sve to promatrao mogao bi biti zbunjen, ali značenje je bilo sasvim jasno. »Ako protivnik vuče ovaj potez«, razmišlja onaj drugi, »on sigurno misli da sam ja idiot.« I tako on eliminira frazu odgovarajući: »Ti si idiot!«

Prethodne stranice: Café de la Régence u Parizu, XIX st. Najglasovitije mjesto u povijesti kavanskog šaha.
Ispod: Charles Jaffe, nazvan »Krunskim šahovskim princem East Sidea« igra protiv autora Lessinga (s više kose nego danas), oko 1931.

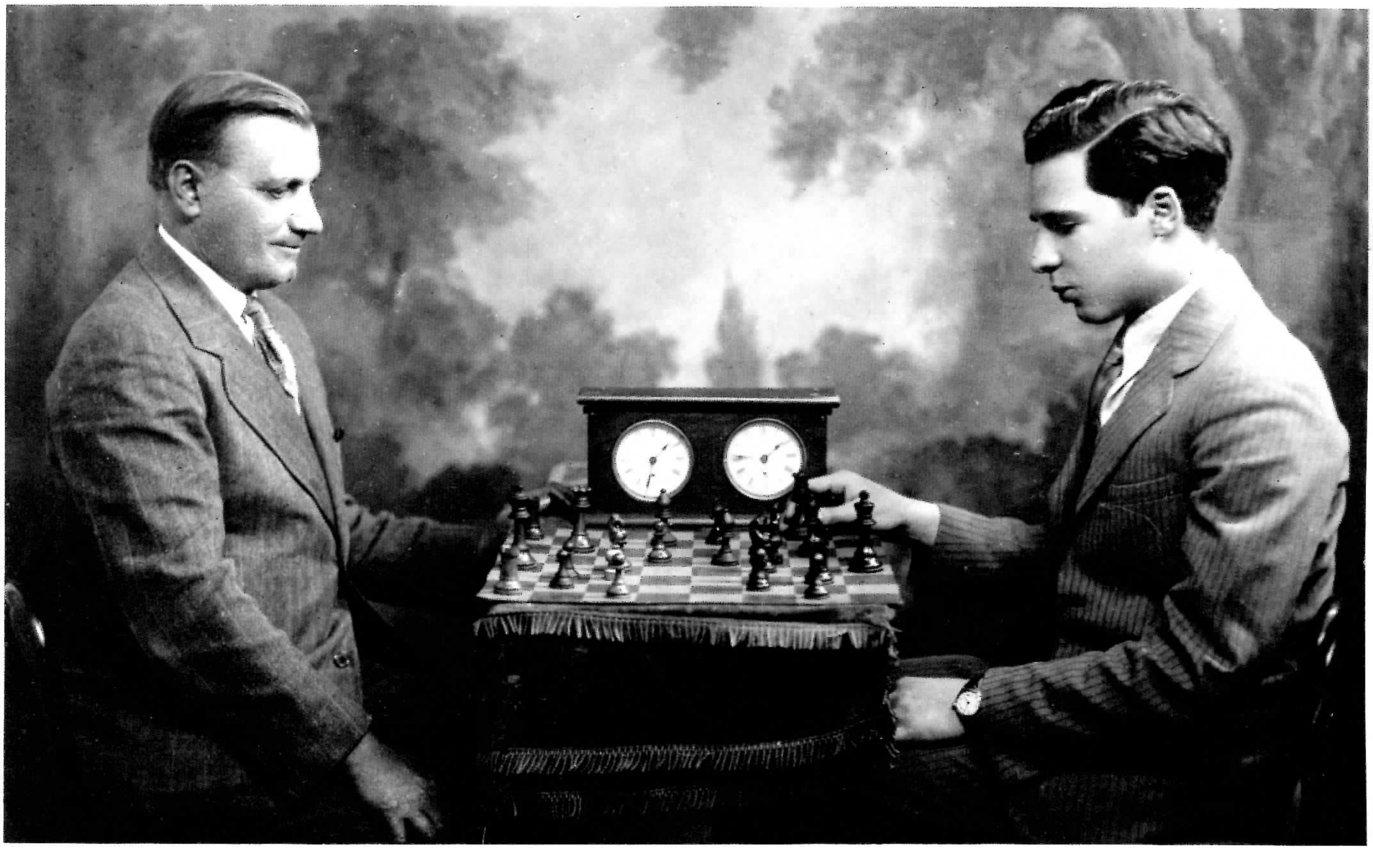

Ne bi se smjelo tvrditi da je kulturna razina bila niska. U stvari, bilo je tu ljudi koji su prilično elokventno mogli voditi razgovore o književnosti, glazbi i umjetnosti a povremeno bi dolazili u posjet umjetnici, glazbenici i slični ljudi iz otmjenih četvrti. Ostaje veliko pitanje: od čega su živjeli posjetioci Stuyvesant Chess Cluba? Matematički nevjerojatan odgovor bio bi: jedan od drugoga. Nijedna se partija nije igrala bez novčana uloga koji se kretao u rasponu od 10 centi pa do 1 dolara, a obično od 1–2 dolara. Naravno, društveni status igrača rastao je dolaskom lokalnih trgovaca i činovnika, koji su pridonosili općem fondu, ali osnovno pitanje ostaje tajnom. Jedna je stvar ipak sigurna – nitko se nije obogatio.

Mnogi su udomaćeni posjetioci dobivali pogodna imena, ali većina je odmah dobijala nadimke i to vrlo slikovite. Netko tko je slučajno nosio ime Krupp, poput obitelji proizvođača oružja, a imao je i veliki nos, dobijao je nadimak »Krupp s topom«. »Gradski faks«, nadimak mršavog i mrzovoljnog čovjeka niska rasta koji je zaradio neprestanim postavljanjem dosadnih pitanja kao primjerice: »I ti misliš da si pametan? Kako bi izgovorio riječ »avoirdupois?«

»Fahrfahlen«, bio je nadimak rumenog, postarijeg džentlmena koji je mrzio tu riječ. Ta njemačko-jidiška riječ značila je »sve je izgubljeno«, a u drugom značenju »palo« ili »propalo«. Igrao je jedne noći protiv nekog

gnjavatora koji se zvao Miller i taj ga je silio da se preda govoreći mu: »Vi ste u izgubljenoj poziciji. *Fahrfahlen!*«

»Da više niste izgovorili tu riječ!«, povikao je džentlmen.

Gnjavatorovo lice zasjalo je od veselja. »Mislite li da ne bih trebao reći *'Fahrfahlen',* Fahrfahlenu?«

Kad god bi ponovio ovu riječ, džentlmen bi cvilio od jada. I tako je to ostalo. Idućih večeri sve je vrvjelo od usporedbi. »Fahrfahlenu! Fahrfahlen želi mahune i špagete! Fahrfahlen voli pačju trticu!« Jednom je stari džentlmen dolazio iz kuhinje i nosio na tanjuriću šalicu čaja, kadli uđe Miller i poviče: »Fahrfahlen!«

Džentlmenove ruke sunule su uvis, a čaj je šiknuo i ofurio stol ljutitih kartaša. Miller je, naravno, bio u ekstazi.

Dr Polako, umirovljeni zubar, zaradio je nadimak običajem da upozorava riječima: »Polako, polako...« kad god bi njegov protivnik povukao potez koji bi se pokazao da je forsiran. Dr Polako imao je čudnu fiksideju o »Kristovim ostacima« i često je govorio kako će financirati ekspediciju da ih vrati, što bi, na nekakav tajanstven način, donijelo slavu i imutak svim sudionicima. Njegovi vatreni govori ponekad su išli na živce slušaocima. »Hej, Polako!«, povikao bi šahist udaljen nekoliko stolova, »vjeruješ li ti u *zagrobni* život?«

»Da, i što s tim?«

»Daj onda već jednom *poslije toga* zaveži.« (Igra riječima; »hereafter« znači i »zagrobni život« i »poslije toga«, op. prev.)

A drugi bi se smijuckao od užitka: »Financirati ekspediciju! Taj čovjek ne bi dao ni pet para da kip slobode izvede 'špagu'!« Ali više o doktoru Polako kasnije.

Stuyvesant Chess Club imao je izvanredno velik broj jakih igrača koje bi često okupljao za međugradska natjecanja gdje bi pobjeđivali razvikane klubove Manhattan i Marshall. I sâm Jacob Bernstein bio je jak šahovski majstor i upravo zbog te njegove ljubavi prema šahu može se shvatiti njegova ljubaznost prema šahistima. Živio je na trećem katu u istoj zgradi, a oženio se debeljuškastom i ushićenom Irkinjom koja ga je, očigledno, obožavala. Gđa Bernstein imala je mnogo braće i rođaka u policiji te je petkom navečer bio i te kako izuzetan prizor kad bi ona pripremala omiljenu židovsku večeru za svog muža, a Yonkel bi se držao dostojanstveno pred publikom u policijskim uniformama koja ga je obožavala, a sve to iznad njegove ilegalne kockarske teritorije.

Yonkel je bio strpljiv i flegmatičan čovjek kakav je i trebao biti da presuđuje u neminovnim prepirkama među kartašima i šahistima. Jednom davno, još u vrijeme Wilsonove predsjedničke kampanje, podigao je ruku i postavio pitanje: »Gospodine Wilson, je li točno da će svaki čovjek dobiti posao ukoliko postanete predsjednik?«

Wilson je potvrdno odgovorio.

»Ali, gospodine Wilsone«, Yonkel je prosvjedovao, »ja ne želim raditi. Ja sam kockar.«

Charles Jaffe, nizak čovjek koji je izgledao poput Roma i kojega je pjesnik Alfred Kreymborg nazvao »Šahovskim prestolonasljednikom East Sidea«, najčešće je primao u Stuyvesantu. Do ove titule došao je zahvaljujući svojim vjernim »podanicima«. Često bi davao veliku »foru« slabijim igračima te bi izvodio sjajne kombinacije za vrijeme igre. Jaffe je bio poznat i po svojoj neimaštini što bi navodilo kakvog šaljivca da primijeti: »Charlie Jaffe? Znao sam ga dok je bio siromah.« Međutim, jedva je namakao novac za brzojav Aljehinu koji je tada igrao meč za naslov svjetskog prvaka s Capablancom u Buenos Airesu. Brzojav je sadržavao analizu varijante Damina gambita s novim, Jaffeovim potezom, za koji se smatra da ga je Aljehin usvojio.

O Aljehinu, kao osobi, nije napisano mnogo lijepih riječi i ugodno je zabilježiti da je nakon povratka u New York uzvratio uslugu pristavši da odigra meč od dvije partije s Jaffeom bez novčane naknade u hotelu Astor. Naravno, meč nije ništa pokazao jer je Jaffe glatko izgubio, ali bio je to velikodušan Aljehinov gest.

Jaffe je bio igrač pun duha koji je za šahovnicom igrao uvijek smjelo. Njegov je stil bio nenadmašno »kavanski« koji je, izgubio ili pobijedio, bio pravi užitak za gledaoce. Pobijedio me u mnogim briljantnim partijama, a kadšto bih i ja uspijevao njega. To što imam zabilježenu jednu od tih improviziranih partija, koju sam slučajno i dobio, mogu zahvaliti prijatelju koji ju je zapisao, inače vrlo poznatom violinistu koji me od tog vremena volio promatrati kako igram sve do u sitne sate. Kritična pozicija navedena je ovdje jer je ona najbolji primjer »kavanskog« šaha.

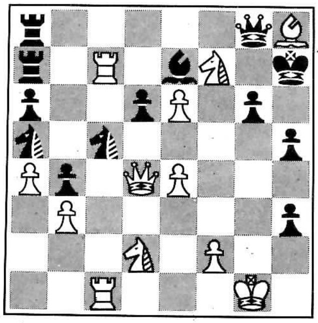

Jaffe, koji je igrao crnim figurama Španjolsku obranu, bio se branio ingeniozno protiv sve jačeg pritiska. I sada, nakon svog posljednjeg poteza 36. ... Sd7-c5, prijeti S:e6 te izmjenu topova. Čini se da je crni izvan opasnosti, ali:

37. T:e7	T:e7	38. T:c5!	dc5
		39. Sf3!!	...

To je svrha ovih dviju žrtava. Treća žrtva dame ne može se prihvatiti zbog mata 40. Sf3-g5. Bijeli sada dobija vrlo važan tempo. Ostali su potezi više-manje forsirani.

39. ...	T:f7	45. Db2	Tg8
40. Sg5+	Kh6	46. Ld4	De7
41. S:f7+	Kh7	47. Lf6	Dc5
42. D:c5	S:b3	48. Sg5+	Kh6
43. De3	Df8	49. Dd2	Df8
44. D:b3	Dc5	50. e5	Th8

George Treysman, kavanski igrač par excellence. *Iako je Treysman igrao isključivo za novac, zapanjio je šahovski svijet kad se pojavio iz relativne anonimnosti i podijelio treće mjesto s Reubenom Fineom na prvenstvu Sjedinjenih Država 1936.*

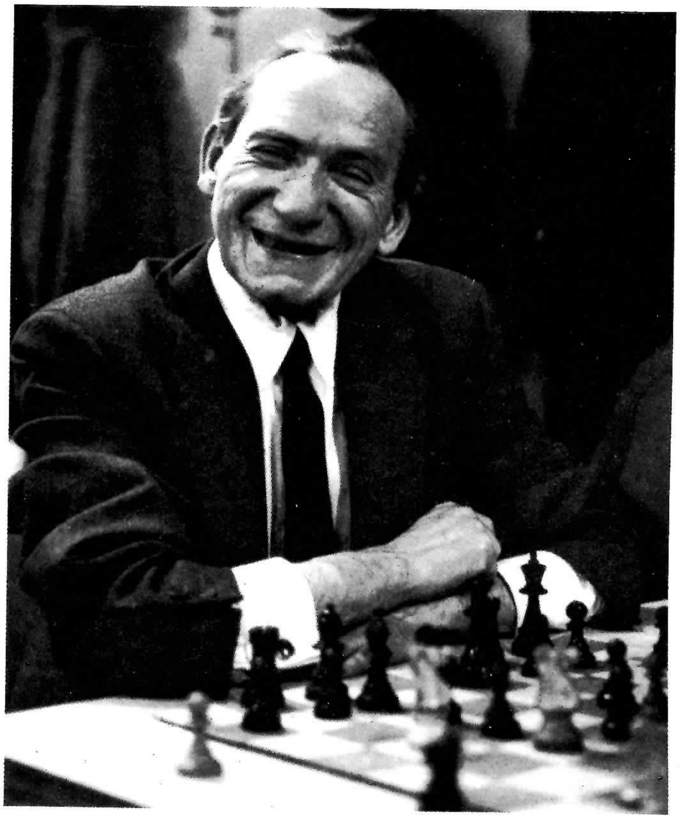

51. e7 Crni predaje

Bilo je već blizu tri sata ujutro kad je partija završena. Moj prijatelj violinist obećao mi je da će mi poslati kopiju formulara. »Zašto gubiš ovdje vrijeme?«, korio sam ga u šali. »Zašto ne ostaješ kod kuće i ne vježbaš?«

»Mogu vježbati kad god hoću«, odgovori, »ali gdje bih drugdje mogao vidjeti tako prekrasne šahovske partije?«

Jedan od najzanimljivijih članova starog Stuyvesant Cluba, i vjerojatno najjači samouki igrač kojeg sam ikad upoznao, bio je George Treysman. On nikad nije zavirio u šahovsku knjigu ili, pretpostavljam, u bilo kakvu drugu knjigu uopće. Ipak, posjedovao je visoku inteligenciju i sarkastičan i zajedljiv duh. Igrajući na svega jednom

Na suprotnoj stranici: Chess House, New York. Zamjećujete u prednjem planu igru backgammon – koja ovdje i pristaje, jer se igra iz koje se razvio šah igrala kockama a imala je svoje korijene u backgammonu, igri koju su drevni Perzijanci zvali nard. *Šah je otada mnogo napredovao.*

značajnijem natjecanju – prvom modernom prvenstvu Sjedinjenih Država 1936 – Treysman, praktički nepoznat, zapanjio je znalce vodeći veći dio turnira da bi na kraju podijelio treće mjesto s velemajstorom Reubenom Fineom.

Jaffe je bio preblag i suviše ležeran da iskoristi naivčine s kojima je igrao, ali Treysman je bio šahovski »maher« *par excellence,* koristeći se i psihologijom i uvredom te provocirajući svoje »žrtve« da igraju s njim čak i protiv vlastita uvjerenja. Bio sam vrlo mlad i neiskusan kad smo prvi put zaigrali, i dobrano me tukao. Kako se moja igra razvijala, navikao sam se na njegov stil; bio sam u stanju da ne uzmičem. I jednoga dana kad sam ga izazvao, Treysman koji je uvijek igrao za novac, reče mi: »Slušaj, mali, zašto da igramo jedan protiv drugoga? To ti je kao da se konji klade na konje.« Ponos je naglo bujao u meni. Osjećao sam kao da sam netom primio diplomu. Od tog trenutka postali smo čvrsti prijatelji.

George, kao i jedan drugi igrač čiji je nadimak bio »Caruso«, volio je pjevušiti dok bi igrao, pogotovu kad je pobjeda bila na vidiku. Omiljena mu je bila pjesma »Tko je udario Nelly iverkom u tibu?«, te pjesma s refrenom »Zovu me Shirley jer kosa mi je kovrčava.« Toliko je volio tu pjesmu da smo ga kasnije nazvali Shirley.

Budući da nisam poput njega toliko ovisio o šahu kao sredstvu za zarađivanje, često bih mu pribavljao mušteriju za igru. Kad bih spazio dobro odjevenu »žrtvu«, povikao bih: »Čuj, Shirley, evo jednoga!«

George bi pristupio vrlo ljubazno svojoj »mušteriji«: »Biste li zaigrali sa mnom jednu partiju šaha?«

To bi obično izazvalo oprezan odgovor. »Šah? Mislim da ne bih.«

»A možda pinochle? Ili clabriash?« (kartaške igre, op. prev.)

»Ne zanima me.«

»A casino ili domino? A možda biste igrali biljar? Tamo preko puta ima jedna dobra biljarnica.« Mušterija bi pokušala da se riješi Georgea, ali on je bio suviše uporan. »A ping-pong? ili 'tiddly winks'? (dječja igra koja se sastoji u ubacivanju loptice u šalicu, op. prev.) U kojoj ste igri najbolji? Igrat ću što god zaželite i još ću vam dati »fore«, eto što mislim o vama.«

A tad bi se čovjek već razljutio: »Dobro, igrat ću šah. Koliko ćete mi dati 'fore'?«

George bi se pretvarao da je duboko uvrijeđen: »'Fore'? Evo čovjeka u elegantnom engleskom dvorednom odijelu s našivenim džepovima i još traži 'fore'!«

»Rekli ste da ćete mi dati 'fore'.«

»Dobro! Oklada je oklada! Dajem vam pješaka i potez.«

Vjerovali ili ne, kako se »fora« i ulog povećavao u svakoj partiji, George je naposlјetku davao protivniku i damu. 'Riba' je čvrsto zagrizla.

Glasovita je priča u vezi s Treysmanom kad je dao damu 'fore' igraču koji je ipak bio nešto jači za taj golemi hendikep. Da bi izravnao razliku, Treysman je izmislio nov način rokiranja na kraljevoj strani. Umjesto da stavi topa na lovčevo polje f, odmah ga je povukao na kraljevo e-polje čime je dobio na jednom cijelom potezu. Napokon je »pacer« shvatio.

»Kako to«, upitao je, »kad ja rokiram, moj top dolazi na lovčevo polje, a kad vi rokirate, top dolazi na kraljevo polje?«

Treysman je tada izrekao svoju besmrtnu opasku.

»Slušaj me!«, rekao je razboritim glasom, »ti rokiraj na svoj način, a ja ću na svoj, može?«

»Može«, pristade »riba«.

Osim što je igrao na prvenstvu Sjedinjenih Država, George je, koliko znam, igrao samo na još jednom turniru i to na prvenstvu Stuyvesant Chess Cluba gdje sam imao tu sreću da osvojim prvo mjesto rezultatom 11,5:0,5. Moj jedini remis bio je u susretu s Georgeom u posljednjem kolu. George je osvojio drugo mjesto. Ali, objektivno govoreći, moram priznati da je Treysman igrao pod vrlo teškim okolnostima. Nedostajao mu je motiv trenutnog novčanog dobitka. Istini za volju, Yonkel Bernstein je

Na suprotnoj stranici: Olive Tree *(Maslina), još jedna kavana u New Yorku gdje se igra šah. Od pamtivijeka je atmosfera kavanskog šaha nepromijenjena, začinjena duhovitošću i povremenim uvredama, otvorenim kibiciranjem i – suprotno uobičajenom shvaćanju – bukom.*

velikodušno odriješio kesu za pobjednički nagradni fond, ali to je predstavljalo dugoročnu pogodbu bez ikakve praktične koristi čovjeku koji je te iste večeri morao sâm sebi platiti večeru. George Treysman imao je kao šahist samo jednu manu. Volio je da mu se plati nakon svake partije.

* * *

Bilo je to 1933. godine i još se uvijek sjećam uzbuđenja kad sam ušao u klub. »Ovdje je... Aljehin je ovdje!« I zaista, evo ga u Stuyvesant Chess Clubu, glavom i bradom, ali igrao je bridž, a ne šah. Aljehin je očigledno bio pijan, pušio je cigaretu za cigaretom, tresnuo bi kartama o stol i stalno bi prigovarao svome partneru. Napokon ga je optužio da je na strani njihovih protivnika, ljutito je bacio karte i ponosito krenuo prema dijelu prostorije gdje se igra šah. »Tko je ovdje najjači igrač? Dajem dobru 'foru'!«, izazivao je.

Nastupi grobna tišina. »Gradski faks« prišao mi je podrugljivo se smijući: »*Nu*, hvalisavče, kako to da si tako tih?«

Upitao sam: »Kakvu 'foru', g. Aljehine?«

Aljehin me oštroumno odmjeri. Po osmjesima i očekivanjima prisutnih, osjetio je da sam jak igrač. »Potez 'fore'?«, predloži mi.

Odmahnuo sam glavom: »Nije dovoljno.«

»Pješaka i potez.«

»Za koliko?«

»Koliko god želite.«

»Za deset dolara«, odgovorih.

Začu se žamor. Deset dolara u doba najveće depresije bilo je mnogo novca za šahiste. Odmah su dovukli jedan od šahovskih stolova nasred prostorije. Nova šahovnica od linoleuma pronađena je, a ljubazan Bernstein donio je sasvim novu šahovsku garnituru iz svog ormara. Garnitura, kao i sve ostale koje su tada bile u upotrebi, bila je originalna Stauntonova, načinjena od drva i vrlo lijepa.

Smjesta se nađosmo u obruču od deset redova promatrača. Oni u krajnjim redovima stajali su na stolicama da bolje vide. Čak su i kartaši napustili svoje stolove. Neki od njih nisu imali pojma kako se igra šah. Najviše začuđuje to, što je najednom postalo veoma tiho, vjerojatno prvi put u povijesti kluba.

Iako je dim kao i obično bio vrlo gust, oko Aljehina bio je još gušći. Stalno je otpuhivao dim i izgledao je vrlo živčan. Nasuprot njemu, ja sam bio pribran. Pješak i potez 'fore' značilo je da sam imao bijele figure; Aljehin je uklonio svoga f-pješaka. Odigrao sam e4, uobičajen potez kad se radi o takvoj 'fori'. To je značilo da crni nije mogao odigrati e5 kao odgovor niti c5 iz Sicilijanke. U oba slučaja potezom 2. Dh5+ dobio bih barem još jednog pješaka. Na moje veliko iznenađenje, Aljehin je odigrao d5! Gledano iz današnje perspektive, moj najbolji odgovor bio bi 2. ed5, ali ja sam spazio brzu priliku da osvojim još jednog pješaka. Da budem iskren, bio sam previše samouvjeren! (Samouvjeren protiv svjetskog prvaka? Pa, bio sam mlad. Ali tokom igre brzo sam sazrijevao.) I zato, odigrao sam: 2. Dh5+ g6, 3. D:d5 D:d5!

I sada Aljehin, bez dva pješaka, zapravo mijenja dame! Tko bi očekivao nešto više? Partija se nastavila: 4. ed5 Sf6. Nakon ovog običnog i očekivanog poteza, prvi sam put osjetio trnce. Vidio sam da neću moći zadržati pješaka prirodnim potezom 5. Sc3. Crni je mogao dovesti svoga daminog skakača na b6, izvršiti veliku rokadu i vratiti pješaka boljim razvojem. Gdje li je ta inicijativa koju je trebalo da dobijem pješakom i potezom 'fore'? Kao kompenzaciju za ovaj nedostatak, odlučio sam po svaku cijenu zadržati pješaka. I zato:

5. c4 c6!

Aljehina uopće nije bilo briga za pješaka. Poput Morphyja, želio je jedino brz razvoj.

6. dc6 S:c6 7. Sf3 e5
8. d3 ...

Morao sam spriječiti 8. ... e4.

8. ... Lf5!

Što da učinim? 9. Sh4 Sd4 10. S:f5 gf5 11. Kd1 0-0-0 dopušta crnome opasan napad. Više nisam bio toliko samouvjeren. Sada je Aljehin izgledao pribran, a ja živčan. Izgledalo je kao da moj zaostali pješak na d3 mora pasti. Ja bih i dalje imao pješaka prednosti, ali Aljehin bi imao nadmoćniju poziciju, možda čak dovoljnu da vrati pješaka. A tada, u izjednačenoj igri ... tko zna?

Da je Aljehin danas živ, jamačno bi se prisjetio točnog redoslijeda idućih poteza kao što se sjećao i mnogih svojih nevažnih partija. Da budem iskren, ne mogu se sjetiti – osim općeg dojma da je sve ispalo točno onako kako sam i slutio. Damin je pješak zaista pao a Aljehin je stalno vršio pritisak sve dok nisam bio i te kako zadovoljan da se odreknem svog pješaka više u zamjenu za mogućnost da iznudim cijeli niz izmjena. S reduciranim materijalom, partija je bila čisti remis što je i Aljehin priznao nakon nekoliko neuspješnih manevara.

Aljehin više nije bio pijan. Izgledao je sada manje razdražljiv, brzo je postavio crne figure osim f-pješaka i spremio se za drugu partiju. U tom trenutku učinio sam svoj najmudriji potez te večeri.

»Encore une partie?«, predložio je. (»Još jednu partiju?«, op. prev.)

»Merci, non«, ljubazno sam odbio. (»Ne, hvala«, op. prev.)

* * *

Igrao poštenim ili nepoštenim sredstvima, kavanski igrač ima samo jedan cilj – pobijediti. U Stuyvesant Clubu toleriralo se svako sredstvo. Jedino se na nasilje nije gledalo kroz prste.

Jednom u žučnom sporu oko oklade, jedan je šahist potegao pištolj na svog protivnika. Zavlada zaprepašćujuća tišina. Privučen naglom tišinom, Bernstein se brzo probio do poprišta spora. Bacio je pogled pun prijekora i prezira na potencijalnog ubojicu. S pravom smo očekivali da će se prekršitelj srušiti od udara munje. Dok je Yonkel otvarao usta da progovori, očekivali smo tutanj groma. »Feh!«, rekao je tiho, »to nije lijepo«. I čovjek vrati pištolj u džep.

Ima jedna obična priča o starcu koji je svojom bradom zaklonio topa u kutu šahovnice. U povoljnom trenutku, iznenadio je protivnika podigavši bradu i maknuo svoga zaklonjenog topa koji je trebao da uzme figuru. Priča je mogla biti sasvim istinita. Međutim, ova tehnika nije od koristi onima koji ne posjeduju potreban dlakavi rekvizit.

Postupak koji se mnogo više odobravao jest ovaj: dok povlačite jednu figuru laktom dotaknete topa tako da se on pomakne malko izvan polja. Drugi je potez sasvim dovoljan da ga posve pomaknete s polja. Vaš protivnik to ili previđa ili primijetivši to, nada se da ste to previdjeli te da ne obraćate pažnju na topa. U kritičnom trenutku, kad top može ući u igru razornom snagom, izigravate čuđenje i kažete: »Gdje mi je top? Ovdje je bio!« Vaš je protivnik, naravno, bespomoćan i ne može to zanijekati. A vi mu glatko skinete damu.

Sudjelujući na Otvorenom nacionalnom prvenstvu u Las Vegasu prije nekoliko godina, imao sam priliku da iskušam jedan kavanski trik. Igranje *blackjacka* (vrsta kartaške igre, op. prev.) do 4 sata ujutro nije zgodno kad ste na turniru i kad partije počinju u 9 sati ujutro, pa čak ako igrate i protiv slabijeg igrača. Moj je protivnik imao bijele figure i partija je tekla ovako: 1. e4 e5 2. Sf3 Sc6 3. Lc4. Spremao sam se odgovoriti s 3. . . . Lc5, kad me obuze nevjerojatna slutnja (što je kasnije moj protivnik i potvrdio) da je namjeravao igrati Evansov gambit. Partija bi se tada nastavila: 3. . . . Lc5 4. b4 L:b4 5. c3 La5 6. d4. Što se mene tiče, sve u redu. Dobro sam poznavao poteze i ova žrtva pješaka obično je dovodila do povoljnije igre za crnoga.

Jedina je nevolja bila u povlačenju trećeg poteza; umjesto da lovca zaustavim na polju c5, odmah sam ga stavio na krajnje moguće polje, b4. Bila je to gruba greška. Bijeli sad ima sve prednosti poteza c3 a da ništa ne mora žrtvovati.

Iako sam odmah uvidio svoju pogrešku, držao sam se hladnokrvno, čak sam se malko i nasmiješio. Moj protivnik, očekujući nekakvu duboku zamku, razmišljao je punih petnaest minuta. I tada, baš kad se spremao povući pravi potez, upitah ga ležerno kao da me iznenadilo njegovo odugovlačenje: »U čemu je stvar? Zar još nikad niste vidjeli Kravetzovu obranu?« Ruka mu je ostala visjeti u zraku. Moja ga je opaska stajala još daljnjih petnaest minuta dragocjenog vremena za razmišljanje. Bilo bi mi drago kad bih mogao izjaviti da je izgubio partiju upravo zbog toga. Ali, iskrenost me sili da priznam da je moja pozicija bila suviše slaba i izgubio sam. Ali, vrijedilo je pokušati.

U većini slučajeva potezi su ono jedino što je važno. U kavanskom šahu važno je kako povlačite poteze. Cilj vam je uvijek da zbunite, zastrašite ili razbjesnite protivničku stranu. Nabrojat ću neke uobičajene tehnike za ambicioznog studenta.

»Čekić« – figuru podignete visoko u zrak i spustite je na polje golemom snagom. Izmišljen je da prestrašite protivnika.

»Malj« – upotrebljava se samo u apsolutno izgubljenoj poziciji. Figuru spustite na polje takvom snagom da se sve ostale figure razlete. Svi napori da rekonstruirate poziciju ne pomažu. Započinjete novu partiju.

»La Delicatesse« – najmoćniji odgovor na »Čekić«. Mali prst dignete u zrak, ali figuru ne podižete već je nježno gurate na drugo polje. Što »Čekić« žešće odgovara, to vi nježnije povlačite slijedeće poteze. Zajamčeno da će »Čekić« podivljati od bijesa.

»La Delicatessen« – dok ste naslonjeni nad pločom,

žvačete topli sendvič, preporuča se s pikantnom dimljenom plećkom. Zagušljivi će mirisi »progutati« protivnika.

»La Patisserie« – Donald Byrne je naročito voli. Zamijenite pikantnu dimljenu plećku kolačima.

»Rapira« – učinite pokret kao da bodete i *kroz* protivnikove figure nabodete figuru koju ste namjeravali zarobiti. Ostale figure koje srušite mogu se namjestiti u vašu korist.

»Jahač« – spustite figuru tako kao da je »zajahala« dva polja. U daljnjem razvoju partije, odaberite što vam više odgovara.

»Uvijač« – uvijte figuru čvrsto u polje. To odaje dojam velike znanstvene pouzdanosti. Smislov tako radi.

»Uzetost« – nemojte odmah staviti figuru na polje, već pustite da visi u zraku dok vam se ruka žestoko trese. Vaš će se protivnik sažaliti nad vama i predat će partiju.

»Finta« – izmišljeno za profesionalca da zadrži novu žrtvu na udici. Profesionalac glumi da će spustiti skakača na polje koje će omogućiti »paceru« da ga svojim topom matira. I tada, kao da u posljednjem trenutku mijenja odluku, povlači potez kojim veže kralja i skakača. »Žrtva« je uvjerena da je profesionalac dobio pukom slučajnošću; zatim jedva čeka da plati i započne novu partiju.

»Triler« – prethodi mu normalno pjevanje stanovito vrijeme. A tada, iznenada, kao da vam je sinula neobična kombinacija, podižete glas sve više u krešendo kojega jedino može prekinuti mat. »Triler se izgubio« – dok napeto gledate u šahovnicu, prestanite treperiti usred tona, kao da vam je sinula još veličanstvenija kombinacija od originalne inspiracije. Vašem će protivniku ova iznenadna tišina još više unijeti malodušnosti.

Ima još mnogo načina koje bismo mogli nabrojiti: »Čistač«, »Swinger«, »Puzanje«, »Ruka u zraku«, »Ploča za udaranje«, »Plivač«, »Grickalo«, »Miš«, »Zmija« itd., ali za početnika i ovo je dovoljno. Čovjek koji je vrlo uspješno provodio ove izume, a naročito »La Delicatesse«, bio je već prije spomenuti dr Polako. Njegov stalni protivnik bio je čovjek po nadimku »Mutik s brazgotinom«, odnosno »Čekić«. »Delicatesse« redovito pobjeđuje »Čekića« što je i njihov dvoboj potvrdio.

Mutik je bio mrzovoljan i apoplektičan čovjek, na žalost suviše prost da bismo ga ovdje citirali. Dr Polako ga je doslovce satjerao uza zid. Dok bi se partija sve više razvijala, Mutikov bi bijes rastao, njegov ožiljak na licu gorio bi do usijanja i ustaljena bujica psovki navirala bi iz njegovih usta. Ali, dr Polako bio je neosjetljiv na uvrede. Dok je Mutik lupao figurama sve jače po ploči, dr Polako bi podigao ruku poput lažnog alarma i upozoravao, »polako, polako...« A zatim bi povlačio svaki potez još nježnije od prethodnoga; mali bi mu prst visoko lebdio u zraku, a svaku bi figuru glatko stavio na mjesto poput pijanista koji nježno svira Chopinov nokturno.

Igrali su uvijek za pedeset centi i Mutik je uvijek imao pri ruci poveliku rezervu kovana novca od pola dolara, budući da je stalno gubio. Metoda isplate nikad se nije mijenjala. Mutik je izvadio pola dolara, pljunuo na nj i prezirno ga bacio na šahovnicu. Dr Polako ga je obzirno podigao palcem i kažiprstom, pažljivo obrisao prednjim dijelom prsluka i stavio ga u džep na prsluku. A zatim je mirno počeo postavljati svoje figure za iduću partiju. Mutik bi ga dugo promatrao, a zatim bi i on postavio figure. Ovaj se ritual ponavljao svaki put, iz dana u dan, po kiši ili suncu, i koliko se sjećam, barem deset godina.

A tada, jednog dana, našeg je dobrog doktora Polako snašla nesreća. Jedan kamion, očigledno, nije pripazio na njegovo upozorenje »polako, polako...« Doktorovom smrću, Mutikovo se cjelokupno ponašanje izmijenilo. I dalje je dolazio u klub, ali tiho bi sjeo za stol tik do onoga za kojim je prije igrao, rijetko bi progovorio i nikad ne bi podizao glas. Vrlo rijetko bi odigrao partiju, čak bi pokušao izgovoriti i pokoju uvredu, ali činio je to bez imalo duha. Naposljetku je potpuno prestao igrati da bi na kraju prestao i dolaziti u klub. Ubrzo nakon toga saznali smo da je i on preminuo. Neki su šaputali da je umro od žalosti.

11.

Prvaci šezdesetih godina

»Postoje dvije vrste žrtava – korektne i moje žrtve!« Mihail Talj

Za vrijeme kraćeg boravka na Baltičkom moru, za svoje vladavine kao svjetskog prvaka, Botviniku je prišao nizak mladić i smjelo ga izazvao na jednu partiju. Za desetak godina taj će dječak igrati s njim u meču za prvenstvo svijeta. Bio je to Mihail Talj.

Mihail Nehemovič Talj najbriljantniji je igrač našega vremena. On nije nikada žrtvovao dva topa i damu poput Anderssena, ali u vrijeme uznapredovale obrambene taktike, Taljeva spektakularna žrtvovanja skakača još su impresivnija. Njegova uzbudljiva igra elektrizira svaku pozornicu na kojoj nastupi.

Krhki mladić upadljivih crnih očiju rođen je u Latviji 1936. Naglo je izbio u sam vrh u dobi od dvadeset godina osvojivši prvenstvo Sovjetskog Saveza. Nova zvijezda imala je stil jedinstven za ovo, a i za bilo koje drugo, doba. Uvijek je napadao. Upustio bi se u najriskantnije komplicirane pozicije takvom ležernom veselošću te je izgledalo da je u stanju dovesti svaku poziciju u burne tokove unatoč volji i najiskusnijeg protivnika. Veselo žrtvujući pješake i figure vidio je mnogo dalje od drugih i pobjeđivao.

Taljeve žrtve ne bi podnijele nepristrani i objektivni test analize, ali ipak mogao je pobijediti i one najbolje. Ubrzo je postao poznat kao genij, čarobnjak, hipnotizer. Jedan velemajstor čak je nosio tamne naočale, da odvrati »zao pogled« kad je igrao s Taljem.

Talj je prkosio uređenom i metodičnom pristupu šahu od kojega su ostali živjeli. Njegovi korijeni sežu do Laskera koji je vrebao protivnikovu psihu, i do Aljehina koji je mogao iz mirne pozicije načiniti sjajna iznenađenja. Korektnost ili visoki rizik gubitka – sve to nije bilo važno Miši; njemu je stalo samo do uživanja u borbi.

Njegova tajna: jedinstven smisao za humor. Jedan sat proveden uz Mišu znači čuti šezdeset podrugljivih šala, igara riječima i dosjetaka. Natjeran da obuče kaput jer on kao šahist predstavlja svoju zemlju, Talj je odgovorio: »Da, poput kavijara«. Obaviješten o novoj vladinoj kampanji protiv alkoholizma, »Država protiv votke«, Talj kaže: »Igrat ću za votkinu momčad.« Kad su ga pitali ima li šesnaestogodišnji Bobby Fischer, jedan od osmorice kandidata za naslov svjetskog prvaka 1959, godine, ikakvu šansu, Talj je rekao: »Ima – za juniorskog prvaka.«

Pobjednik na tom Turniru kandidata bio je Talj te je 1960. igrao s Botvinikom za svjetsku krunu. Talj je prešao u vodstvo već nakon prve partije. Nakon četiri remisa, odabrao je šestu partiju da izvede jednu od svojih tipičnih, nepredviđenih žrtava poremetivši Botvinikovo metodično vladanje pozicijom. U labirintu komplikacija, najprije je jedan, a zatim drugi odigrao problematične nastavke. I tada se nametnuo jedini put koji je prvaku mogao osigurati čistu prednost. Na žalost, on je taj put promašio; Talj je nastavio, vratio figuru i pobijedio. Izgledalo je kao da se dvadeset trogodišnji Talj našalio s čovjekom kojeg su nazvali »G. Sovjetski Šah«. Napokon je rezultatom 6:2 uz 13 remisa Mihail Talj postao osmi, dotad najmlađi, šahovski prvak svijeta.

Za uzvratni meč 1961. godine Botvinik se dobro pripremio. Odlučio je dovesti Talja u zatvorene pozicije s ograničenom aktivnošću figura. Tu bi Taljeva razbuktala mašta bila zatvorena. I to je upalilo. Vidjevši da je zaostao na pola puta, Talj se okanio opreznosti i stavio je na kocku svoje pozicije uzaludnim pokušajima da stekne aktivnost. Na kraju meča, Botvinik je po drugi put vratio svjetsku krunu rezultatom od 10 pobjeda, 5 poraza i uz samo 6 remisa. Talj je izgubio svoju čaroliju.

Uskoro se u Taljevoj karijeri osjetio novi činilac: loše zdravlje. Njegove su partije postajale mirnije, a rezultati sve slabiji. Početkom sedamdesetih godina podvrgao se operaciji bubrega i kolo sreće okrenulo se prema gore. Prije Međuzonskog turnira u Lenjingradu 1973, bio je prvi na pet uzastopnih turnira odigravši

Prethodne stranice: Rana sovjetska garnitura – radnici protiv kapitalista. Uz radničkog kralja vidimo seljake-pješake sa srpom i damu sa snopom žita. Kapitalistički kralj ima lubanju umjesto glave a pješaci su u lancima. Ruski je car pao u revoluciji, ali šahovski kralj je preživio.

osamdeset i tri partije bez ijednog poraza. Svjetska je štampa vrvjela od predviđanja da će Talj ponovno ići na sam vrh. Sovjetski službeni krugovi, željni da ponovno osvoje svjetski naslov, napeto su iščekivali rezultat.

Međuzonski je turnir počeo šokom. Talj je izgubio od dvojice autsajdera! Čarobnjak koji je jednom oborio sve velikane kao od šale, priznao je: »Sve je to zbog mojih živaca.« A zatim je obolio od trovanja hranom i ubrzo je propala sva nada da će postati novim izazivačem. Ljudi su ipak previše tražili. Čarobnjak je, iznad svega, ipak samo čovjek.

Ali, vrlo važno: Miša se ubrzo opet šalio igrajući brze partije iz puke zabave. Besmrtni je Talj već dotad unio više veselja u svijet šaha od svih suhoparnih tehničara koji su ikad postojali.

Bijeli: TALJ – Crni: KELLER
Zürich 1959.
Odbijeni Damin gambit

1. Sf3	Sf6	4. d4	c6
2. c4	e6	5. Lg5	dc4
3. Sc3	d5	6. e4	b5
		7. a4!?	. . .

Obično se u ovom oštrom Botvinikovom rasporedu igra: 7. e5 h6 8. Lh4 g5 9. S:g5. Sada crni treba odigrati 7. . . . Lb4.

7. . . .	Db6?!	10. 0-0	Lb7
8. L:f6	gf6	11. d5!	cd5
9. Le2	a6	12. ed5	b4
		13. a5	Dc7

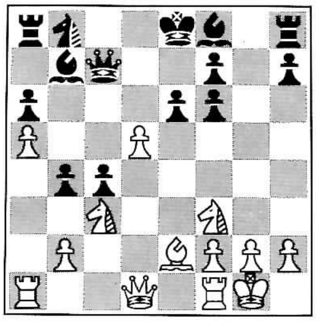

14. de6!!? . . .

Talj je u svom elementu! Nudi skakača, napada izloženog kralja i stvara nepredvidive komplikacije.

14. . . .	bc3	15. Sd4!	

Planira nešto poput 15. . . . cb2 16. Da4+ Sc6 17. ef7+ D:f7 18. S:c6! ba1D 19. T:a1 i »goli kralj ne može opstati«. – Clarke.

15. . . .	Tg8	17. g3	Ld5
16. Da4+	Kd8	18. Tfd1	Kc8
		19. bc3?	. . .

Čak i Talj može zalutati u svojim vlastitim labirintima – 19. De8+ Kb7, 20. bc3 vjerojatno dobija.

19. . . .	Lc5	20. e7!	Sc6?

Švicarski majstor oklijeva. Trebalo je odigrati 20. . . . L:e7 i crni se održava.

21. Lg4+	Kb7	22. Sb5?!	. . .

Nova žrtva skakača koja se teško može opravdati. Ali, 22. S:c6! dobiva, npr. 22. . . . D:c6 23. T:d5! D:d5 24. Lf3! D:f3 25. Dd7+ Kb8 26. Tb1+ i mat.

22. . . .	De5!	24. Tab1!	T:g4
23. Te1	Le4!?	25. T:e4!	D:e4

Ili 25. . . . T:e4 26. Sd4+ Sb4! 27. Dd7+ uz mogućnost vječnog šaha.

26. Sd6+	Kc7	27. S:e4	T:e4
		28. Dd1	Te5??

Tipična gruba greška u vremenskom škripcu i Taljeva »čarolija«. Bilo je vrijeme da se prekine začaran život pješaka. Nakon 28. . . . T:e7 crni bi imao i više nego dovoljnu kompenzaciju za damu. Ali sada dolazi posljednji i najubojitiji od Taljevih udaraca.

29. Tb7+!	K:b7	32. D:e8+	Kb7
30. Dd7+	Kb8	33. Dd7+	Kb8
31. e8D+	T:e8	34. D:c6	Crni predaje

* * *

Godine 1950. obnovljeno je prvenstvo svijeta za žene. Naslov je redovito odlazio u ruke sovjetskih pred-

Mladi Talj (lijevo) pobjeđuje Botvinika u prvoj partiji meča za naslov 1960. u Puškinovom kazalištu koje prima 1000 gledalaca. Harry Golombek u ulozi suca. Na suprotnoj stranici: Gomila ljudi promatra tok četvrte partije na demonstracijskoj ploči postavljenoj na ulici. Sjajni Talj sviđa se masi.

stavnica. Bile su to Ljudmila Rudenko koja je držala naslov do 1953, Jelizaveta Bikova (1953–1956. i 1958–1962) i Olga Rubcova (1956–1958). Sve su one rođene još prije oktobarske revolucije. Godine 1962. Bikova je izgubila meč za naslov rezultatom 9:2 od jedne nove igračice. I tu započinje jedna nova priča.

Zaslužni šahovski trener iz Gruzije, Karseladze, koji je imao oštro oko da uoči nadarene igrače, posjetio je 1953. jedan provincijski grad. Tamo je zapazio dvanaestogodišnju djevojčicu koja je mnogo obećavala. Njezino ime: Nona Gaprindašvili.

Karseladze je nagovorio njezine roditelje da je pošalju teti u Tbilisi, glavni grad Gruzije. Tamo bi Nona pohađala školu i trenirala šah u Palači pionira koje je najglasovitiji đak bio Tigran Petrosjan. Trener je imao dobar nos. U svojoj dvadeset i prvoj godini Nona je postala ženskim svjetskim prvakom. Američkoj javnosti Flohrov opis Noninа povratka kući zvući nevjerojatnim: »I mladi i stari, veliki i mali, okupiše se da je vide, da se s njom rukuju, da je zagrle i poljube. Svakog su je dana ugošćivali na banketima... Kamo god bi pošla, oko nje se okupljala svjetina... Kao da se Gagarin ponovno vratio.«

Ova rođena kći Gruzijaca, srdačnih i gostoljubivih ljudi ponosnih na svoju drevnu tradiciju, bila je bolja od svake šahistkinje iz Ruske Sovjetske Republike. Ona je, zapravo, bila najbolja na svijetu. Gruzija je preko noći

ТАЛЬ

Na suprotnoj stranici: Masovnost stvara sovjetske prvake. Šahovski klub Crvene armije u Moskvi (gore). Zadaci za dvanaestogodišnjake i trinaestogodišnjake u lenjingradskoj Palači pionira – prizor koji se ponavlja u cijelom Sovjetskom Savezu (dolje lijevo). Ruski mornari igraju šah na pokrovu brodskog grotla na moru (dolje desno).

dobila svoju nacionalnu junakinju i iznenada je svaka djevojčica u republici željela igrati šah. Ubrzo je jedna, a zatim i druga gruzijska djevojčica postala prvakinjom. U međuvremenu, Nona je zadržala naslov u trima mečevima protiv Moskovljanke Ale Kušnir. (Kad je Kušnirova dobila prvu partiju u jednom meču, Petrosjan je to nazvao »revolucijom u samoj palači kraljevstva amazonki«.) Dr Euwe svrstava Nonu uz bok Menchikovoj.

Nonin talent je raznovrstan. Njena sposobnost ogleda se u svakom aspektu partije što je uvidjela i nekolicina međunarodnih majstora (pa i velemajstora, op. pr.) Evo primjera njezine vještine i smjelosti u napadu.

Bijela: GAPRINDAŠVILI – Crna: RINDER
Engleska, 1967.
Sicilijanska obrana

1. e4	c5	3. Sc3	d6
2. Sf3	e6	4. g3	. . .

Zatvoreni sistem koji ovdje služi, nakon pasivnog razvoja crnoga, kao uvod u napad.

4. . . .	Sd7	7. d3	a6
5. Lg2	Sgf6	8. a4	Tb8
6. 0-0	Le7	9. Sd2	. . .

Priprema se pješačka bura. Crnoj je potrebna protuigra s . . . b5.

9. . . .	0-0	11. g4!	Lb7
10. f4	b6?!	12. g5	Se8
		13. Sf3	d5?

Pruža bijeloj motiv. Crna bi se trebala boriti za jačanje na kraljevu krilu s 13. . . . g6 i . . . Sg7.

14. ed5	ed5	17. Ld2	Sf8
15. Sh4	Sc7	18. Dh5	Lc8
16. Sf5	Te8	19. Sg3?!	. . .

Bijela je mogla steći odlične šanse žrtvom figure 19. S:g7! K:g7, 20. f5 iza kojeg bi uslijedilo g6.

19. . . .	Sfe6	21. Dh4	Sd4
20. Tae1	g6	22. Te5!	Sc6

Ako 22. . . . Le6, tada bijela žrtvom pješaka dolazi do izmjene koja mnogo obećava: 23. f5! gf5 24. S:f5! S:f5 25. T:f5. Ali sada Nona igra u briljantnom stilu.

23. T:d5!	S:d5	24. L:d5	Sb4?!

Bolje je 24. . . . Sd4 ali 25. L:f7+ K:f7, 26. D:h7+ Ke6, 27. f5+ gf5 trebalo bi i dalje da vodi u pobjedu unatoč žrtvovanom topu.

25. L:f7+	K:f7	26. D:h7+	Kf8

Ili 26. . . . Ke6, 27. f5+ i uz Lf4+ bijela lako dobija.

27. f5	Dd4+	29. S:f5	Lb7+
28. Kg2	gf5	30. Kg3	Crna predaje

Jer, mat je neizbježan.

Posjet Tbilisiju 1973. pokazao je da je ta zajednica posve okrenuta ženskom šahu. U gradu šahovskih amazonki, i najbolji muški igrači posvećuju manje vremena svojim karijerama no što treniraju nadobudne ženske talente. Jedan je od njih priznao rekavši o svojoj štićenici: »Cijelu sam noć proveo s njom analizirajući prekinutu partiju.« To se može dogoditi samo u SSSR-u.

* * *

Tigran Vartanovič Petrosjan, rođen 1929, nije prouzročio veliku senzaciju. On je igrao miran, rafiniran šah. U svom prvom nastupu na prvenstvu Sovjetskog Saveza u dobi od dvadeset godina svojim rezultatom nije obećavao uspjeh u svjetskim razmjerima: šesnaesto mjesto. Bilo mu je potrebno osam pokušaja da postane prvakom Sovjetskog Saveza.

Petrosjan jedva da je ikad napadao. Njegovu igru karakteriziraju brojni remisi. Pobjeda je, često nakon dugih konačnica, bilo manje. Svoje strateško majstorstvo mnogo je dugovao Capablanki i Nimcoviču. Njega je bilo vrlo teško pobijediti. Jaki su igrači pokušavali pobijediti, ali rijetko bi ga uspijevali natjerati u škripac. Uvijek bi izmicao za dlaku.

Nakon stanovita vremena, stručnjaci su počinjali primjećivati nešto jedinstveno u njegovoj nespektakularnoj igri. On je vodio svoju kampanju prema negativnom načelu – spriječiti svaku aktivnost protivnikovih figura. Nije se osvrtao na pritužbe svojih navijača te nije igrao toliko da pobijedi, koliko da izbjegne poraz.

Petrosjan naziva svoju jedinstvenu šahovsku filozofiju »sprečavanje«. Dok ona malo pruža onim navijačima koji zahtijevaju briljantnost, znalci su počeli cijeniti njegovu nevjerojatnu sposobnost da predvidi i spriječi svaku protivnikovu prijetnju. Kad bi mu to uspjelo, mogao je iskoristiti i najminimalniju slabost i pobijediti čak i nakon stotinu poteza.

Petrosjan je osvojio vrlo malo prvih mjesta prije Curacaoa 1962, gdje je zahvaljujući Keresovom kiksu u posljednjem trenutku, uspio prestići Keresa i Gellera za svega 1/2 boda i tako se našao u ulozi koju baš i nije želio – postao je izazivačem svjetskog prvaka Botvinika.

Poslije prve partije njihova meča 1963, Petrosjan je priznao da je igrao poput »malena djeteta« koji je drhtao pred »nacionalnom institucijom«. Peta je partija poprimila karakterističan tok: 1. c4 g6 2. d4 Sf6 3. Sc3 d5 4. Sf3 Lg7 5. e3 (umjeren potez protiv Grünfeldove obrane) 0-0, 6. Le2 dc4 7. L:c4 c5 8. d5 e6 9. de6 D:d1+ 10. K:d1 L:e6 11. L:e6 fe6.

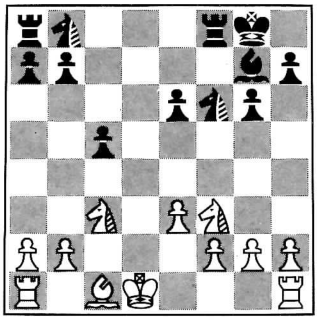

Minimalna prednost bijeloga sastoji se u jakoj točki na e4 za skakača ispred izoliranog crnog kraljevog pješaka. Petrosjan je predvidio upravo takvu poziciju prije partije rekavši svome sekundantu da će je dobiti. Pokazavši sjajnu tehniku, zaista ju je i dobio nakon još trideset i sedam poteza izjednačivši tako rezultat.

Frustriran ovakvom Petrosjanovom suptilnom preventivnom igrom, Botvinik je mogao dobiti samo još jednu partiju u cijelome meču. Umorio se u posljednjem dijelu i zaostao. I na kraju, rezultatom od 5 pobjeda, 2 poraza i uz 15 remisa, što je bio dotad najveći broj neodlučenih partija u mečevima za naslov prvaka svijeta, Petrosjan je postao devetim svjetskim šahovskim prvakom.

Vladajući duh šezdesetih godina postala je doktrina »sprečavanja«. Ali i to će proći.

* * *

Bent Larsen postao je stjegonoša kreativne tradicije u šahovskoj umjetnosti. Rođen u Danskoj 1935, odrastao je za Botvinikove vladavine znanstvene ere u kojoj su mladići u cijelome svijetu učili šahovsku tehniku iz brojnih svezaka nagomilana znanja. Za razliku od sovjetskih kandidata, Larsen je razvio svoj talent bez goleme mašinerije trenera, sekundanata i ekonomske sigurnosti i zauzeo je drugačiji pristup. On je neoromantičar koji je rekao: »Šah je prekrasna ljubavnica kojoj se stalno vraćamo bez obzira koliko nas puta odbije.«

Istinski zaljubljenik u Caïssu, odbija prihvatiti ograničenja. U svakoj partiji iskušava nove ideje te pristupa šahu kao svježem, kreativnom izazovu. Nije on samo umjetnik već i velik borac. On uvijek igra na pobjedu, prezire remis i imun je na muke poraza iz kojega izlazi oporavljen i oran za veće pobjede.

Larsen igra i ultra-hipermodernim idejama ali i otvaranjima koja su svoj procvat doživjela u doba romantizma. U njegovim igrama nalazimo zamršene strateške manevre a isto tako i sjajne napade sa žrtvama. On uživa u beskonačnoj raznolikosti Caïssine ljepote.

Ali po svom stilu igranja, Larsen više sliči hipermodernistima. Njegova su otvaranja zaista najoriginalnija nakon dvadesetih godina. Ne samo što je uskrsnuo Lovčevo otvaranje (1. e4 e5 2. Lc4) i Berdovo otvaranje (1.

Nona Gaprindašvili, prvakinja svijeta u šahu, na simultanci protiv dvadeset osmorice muškaraca u jednoj engleskoj atomskoj centrali 1965. Sovjetska junakinja iz Gruzije svakako bi odbila Fischerovog skakača »fore« što ga je davao svakoj šahistkinji.

f4), već je u ovo doba, kad teoretičari rade do kasno u noć na inovacijama, u 15. potezu uveo neobično popularnu novinu u prvom potezu: 1. b3. Prisjećajući nas da je Nimcovič živio u Danskoj, on se u šali poziva na »Dansku školu šaha«.

Njegovi rani rezultati bili su mješoviti, a njegove su partije tražili uglavnom znalci koji su cijenili originalne ideje. A godine 1964, na Međuzonskom turniru u Amsterdamu, podijelio je prvo mjesto s Taljem, Spaskim i Smislovom i pridružio se svjetskoj eliti. Nova je super-zvijezda zatim triput došla do polufinala Turnira kandidata gdje su realističniji suparnici osujetili njegova ambiciozna predviđanja.

Ipak, Larsen je jedan od nekolicine autentičnih junaka u šahovskoj povijesti. Ne samo njegove sjajne partije već i njegova inteligentna, poliglotska osobnost, priskrbili su mu mnoštvo sljedbenika u cijelom svijetu. A životna ambicija mnogih šahista mogla bi biti zadovoljena slijedećom partijom – ulaznicom za besmrtnost.

Bijeli: LARSEN – Crni: PETROSJAN
Kup Piatigorskog 1966.
Sicilijanska obrana

1.	e4	c5	5.	Le3	Lg7
2.	Sf3	Sc6	6.	c4	Sf6
3.	d4	cd4	7.	Sc3	Sg4
4.	S:d4	g6	8.	D:g4	S:d4
			9.	Dd1	Se6

Sve kao po knjizi. Maroczyjeva varijanta daje bijelome prednost.

10.	Dd2	d6	13.	Tad1	Lc6
11.	Le2	Ld7	14.	Sd5	Te8
12.	0-0	0-0	15.	f4	Sc7
			16.	f5	Sa6?!

Petrosjan igra preslobodno jer misli da Larsen više ne može forsirati e5. Bolje je bilo 16. . . . S:d5.

17.	Lg4!	Sc5!	18.	fg6	hg6
			19.	Df2	Tf8

Ispod: Bent Larsen ponovno je upalio romantičarsku vatru. Dolje: Polugajevski pobjeđuje na XXXVII prvenstvu Sovjetskog Saveza 1969. podijelivši prvo mjesto s Petrosjanom. Na suprotnoj stranici: Tigran Vartanovič Petrosjan okrunjen naslovom svjetskog prvaka u Moskvi 1963. Pobjednička pjesma Armenaca bila je neodoljiva.

Petrosjan, tek što je prvi put uspješno obranio naslov svjetskog prvaka, spreman je preoteti kontrolu u središtu. Ako 20. L:c5 dc5 21. Sf6+, crni dobiva odgovarajuću kompenzaciju za damu. Larsen pronalazi izvanredan način da zadrži aktivni napad žrtvujući pješaka.

20. e5!!	L:e5	22. T:d5	Se6
21. Dh4!	L:d5	23. Tf3!	Lf6
		24. Dh6	Lg7

Čini se da je napad otupio. Ali sada slijedi jedan od najljepših poteza u povijesti šaha.

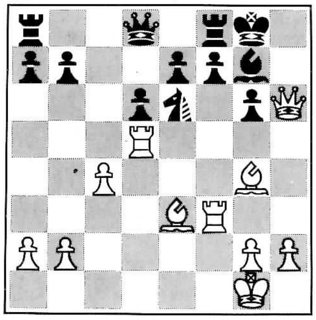

25. D:g6!! Sf4

Uzimanje dame odmah, ne mijenja ništa na stvari.

26. T:f4	fg6	27. Le6+	Tf7

Ili drugačije 27. . . . Kh7 28. Th4+ Lh6 29. L:h6 Tf5 30. T:f5 gf5 31. Lf7!! e5 32. Th3 Db6+ 33. Kh1 i mat slijedi na f8 – prekrasan niz poteza koji je Larsen predvidio u 25. potezu.

28. T:f7	Kh8	29. Tg5!	b5

Ili 29. . . . Le5 30. T:g6 Da5 31. Th6+ Kg8 32. T7f6+ Kg7 33. Tfg6+ Kf8, 34. Tg8 mat.

30. Tg3 Crni predaje.

Mat se može spriječiti jedino gubitkom dame. Nova »evergreen« partija koja je obišla svijet i iznova afirmirala ljepotu šahovske igre.

* * *

Od mnogih jakih igrača našega vremena koje je stvorila sovjetska šahovska škola, Boris Spaski, rođen

Вечера

Lijevo: Publika koja je ostala bez ulaznica ispred varijetea u Moskvi, poprišta meča za svjetski naslov 1969. Ispod: Bronštejn komentira meč Petrosjan – Spaski 1966. (Petrosjan je zadržao naslov). Dolje: Boris Spaski s medaljom svjetskog prvaka i lovorovim vijencem nakon pobjede 1969.

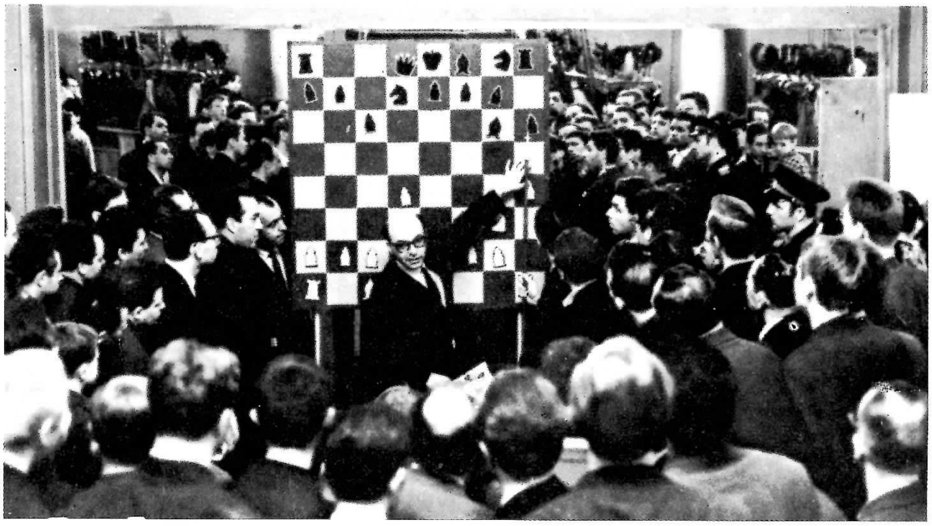

1937, najruskiji je od svih. Jer u njegovoj smjeloj, otvorenoj igri može se zamijetiti šahovski ekvivalent legendarno strasne ruske duše.

Školovan u lenjingradskom Domu pionira, Boris je izazvao senzaciju kad je kao šesnaestogodišnjak pobijedio Smislova u Bukureštu. Bila je to jedna otvorena igra tipična za klasični napadački stil, koja je bujala originalnim potezima što će postati njegovim obilježjem.

Bijeli: SPASKI – Crni: SMISLOV
Bukurešt 1953.
Nimcovičeva indijka

1. d4	Sf6	3. Sc3	Lb4
2. c4	e6	4. Lg5!?	. . .

Omiljeni potez Spaskoga.

4. . . .	h6	5. Lh4	c5
		6. d5	d6

Slabašan odgovor koji ne ugrožava prevagu bijeloga u središtu. U Talinu, dvadeset godina kasnije, Talj će odbiti Spaskoga žrtvom pješaka, 6. . . . b5!

7. e3	ed5	12. Lg3	Sh5
8. cd5	Sbd7	13. Ld3	S:g3
9. Lb5	0-0	14. S:g3	Se5
10. Sge2	Se5	15. Le2	L:c3
11. 0-0	Sg6	16. bc3	Dh4
		17. f4!	

Omladinac hrabro napada budućeg svjetskog prvaka.

17. . . . Sg4		18. L:g4	L:g4
		19. Da4!	. . .

Dovodi u težak položaj lovca prijetnjom f5 i zatim Tf4.

19. . . .	Lc8	22. Tf2	b5!?
20. e4	Dg4	23. e5	h4
21. Dc2	h5!?	24. Sf1	Lf5
		25. Dd2	de5?

Smislov igra isuviše samouvjereno i daje Spaskome jakog slobodnjaka. Bolje je bilo 25. . . . Tad8

26. fe5	Lg6	28. d6	Le4
27. Te1	h3	29. Se3	De6

Preporučeni potez 29. . . . Dg5 također bi bio pogrešan nakon 30. Sf5! D:d2 31. Se7+ Kh7 32. T:d2 L:g2 33. d7, kada je crni vezanih ruku.

30. Tf4 L:g2

Ako 30. . . . D:e5 tada 31. Sg4 Dd5 32. Sf6+ i dobiva. A ako 30. . . . f5, 31. T:e4! fe4, 32. Dd5 i slobodni pješak odlučuje.

31. Sf5	Tfe8	32. Te3!	Tad8

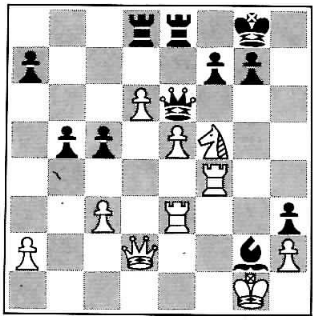

33. S:g7! T:d6

Ili 33. . . . K:g7 34. Tg3+ Kf8 35. T:f7+! i mat u dva poteza.

34. S:e6 Crni predaje.

Na vidiku je 34. . . . T:d2 35. Tg3+ Kh7 36. Th4 mat. Novi veliki talent je najavljen.

S devetnaest godina Boris se već kvalificirao za Turnir kandidata u Amsterdamu gdje je podijelio treće mjesto. Bio je »šahovski prestolonasljednik« i izgledalo je da ga čeka velika slava.

Spaski sliči plavokosom idolu nedjeljnih matineja, a šarmirao je mnoge žene-navijače. Ali, priča o njemu ne započinje u Hollywoodu nego u Rusiji. Našem je junaku pripisana melankolija Dostojevskog. U idućа dva kruga okusio je gorku frustraciju ne uspjevši se kvalificirati. Plakao je na ulici, pošto ga je Talj eliminirao sretnom pobjedom na XXV prvenstvu Sovjetskog Saveza.

Spaski, koji nije napisao nijednu knjigu, nazvao je sam sebe »lijenim«. Ipak, njegova borba za svjetsku

krunu koja se nastavila sredinom šezdesetih godina, mogla bi se nazvati jedino herkulskom. U toku pet godina nastupio je u ništa manje nego osam mečeva s najsnažnijim svjetskim igračima dobivši sedam od njih! Nitko u povijesti nije se ovom pothvatu ni izdaleka uspio približiti.

Uklonio je svoje zemljake Keresa, Gellera i Talja prije svog meča sa svjetskim prvakom Petrosjanom 1966. godine. Njegova strateška psihologija za taj susret bila je dovoljno ambiciozna. Suočen s najlukavijim obrambenim igračem svih vremena, Spaski je osjećao da bi otvoren napad bio suviše nezreo. I zato se, da bi pokazao svoju univerzalnost, upustio s Armencem u partije zatvorenog manevra. Nakon šest remisa, Petrosjan je izbacio jednu od svojih patentiranih preventivnih žrtava s izmjenom, smlavivši sve šanse izazivača i ostvarivši vrlo lijepu pobjedu. Spaski je kasnije uspio izjednačiti, ali ne i povesti. U snažnom finišu Petrosjan je zadržao krunu rezultatom od 4 pobjede, 3 poraza i uz rekordnih 17 remisa. Strategija Spaskog – »Tajna je šaha: morate poznavati pravila i morate znati kad ih valja prekršiti« – pokazala se pogrešnom.

Nadmoćna snaga Spaskoga u turnirskim partijama pokazala se kasnije te godine na 2. Kupu Piatigorskog u Santa Monici, Kalifornija. Uspio je odbiti snažan finiš Fischera i osvojiti prvu nagradu (rekordnih 5000 $) bez poraza, dok je Petrosjan završio u sredini ove jake skupine igrača. Uvijek ljubazan i dobro raspoložen, Spaski je ostavio odličan dojam na američke navijače koji su se okupili u još većem broju nego ikad prije.

U idućim mečevima Turnira kandidata 1968, Spaski je dokazao da je njegova veličanstvena napadačka igra bila samo u prekidu. Sjajnim kreativnim igrama porazio je Gellera, Larsena i Korčnoja u elegantnom stilu. I tako mu je 1969. godina donijela drugu priliku da protiv Petrosjana osvoji svjetski naslov. Zauzeo je nov pristup. Nije više pokušavao pobijediti »velikog defenzivca« u njegovoj igri. Spaski je napadao!

Spaski je izgubio prvu partiju zbog jedne greške u završnici, ali ga to nije pokolebalo. U četvrtoj partiji iznenadio je svojim tajnim oružjem, Tarraschevom obranom, koja se pokazala otpornom tokom cijeloga meča. Pristavši na izoliranog daminog pješaka u zamjenu za aktivniju igru figura, gomilao je pritisak sve dok nije slomio prvaka, te je tako izjednačio rezultat. Oštrim napadom u petoj partiji zadao je Petrosjanu drugi poraz za redom što je dotad bilo nečuveno. Najvažnija borba vodila se u devetnaestoj partiji. Spaski je ušao u igru s prednošću od 1 boda i pokazao se dorastao situaciji prekrasnim matnim napadom protiv Sicilijanske obrane pobijedivši nakon samo dvadeset i četiri poteza i time praktički riješivši meč. Konačnim rezultatom od 6 pobjeda, 4 poraza uz 13 remisa Boris Spaski postao je deseti prvak svijeta u šahu.

Početkom sedamdesetih godina, novi veliki talenti pokušali su osigurati svoje mjesto pod šahovskih suncem. Isticali su se Kanađanin Duncan Suttles, najoriginalniji strateg poslije Nimcoviča; temperamentni klasik Henrique Mecking, brazilski junak; izuzetno maštovit Jugoslaven Ljubomir Ljubojević; dinamičan Walter Shawn Browne, višestruki prvak Otvorenog prvenstva Sjedinjenih Država; i neobično hladnokrvan i siguran sovjetski mladić, Anatolij Karpov. Karpov, najjači igrač barem u cijeloj generaciji, proglašen je najvećom sovjetskom nadom. Ovi šahisti nestrpljivo čekaju svoju priliku da izmijene tok povijesti koji je zacrtao Bobby Fischer kad je izazvao čovjeka koji je porazio »velikog defenzivca«. (To se pokazalo nakon odlaska Fischera sa šahovske scene. Op. red.)

Spaski je u međuvremenu dokazao da »sprečavanje« ne može odoljeti napadu kreativnih ideja i time je osvjetlao trajno stvaralačko bogatstvo šaha. Uspjelo mu je to ostavši vjeran svojoj istinskoj prirodi šahovskog umjetnika. I tako je, uzevši na sebe i najherojskije napore koji su ikad stajali pred jednim kandidatom, Boris Spaski zakoračio na sudbonosan put koji je vodio na Island.

12.

האיגוד הישראלי לשחמט
ISRAEL CHESS FEDERATION
Tournament NATANYA '73
Round 8
Date 6-4-73
White A.F. SAIDY
Black Y. KRAIDMAN
WHITE
BLACK

Dnevnik šahovskog majstora

»Pogledajte me, ja se smijem, pravim dosjetke, a ipak noćas neću moći zaspati.«
Miguel Najdorf (poslije poraza)

San Remo, Bad Kissingen, Rogaška Slatina – koliko mnogo gradova diljem zemljopisne karte Evrope ostaju u dragom sjećanju zbog šahovskih turnira koje su priredili? Kad ugleda njihova imena, čovjek osjeća kako ga srce steže i kako se obnavljaju uspomene na junake koji su davno umrli i na partije koje su ušle u šahovsku kulturu.

Danas su to Zagreb, Malaga, Polanica Zdroj, ali motivi putujućih velemajstora nisu se mnogo promijenili od prvog međunarodnog turnira u Londonu 1851: prestiž, umjetnička kreacija, novčane nagrade. Njihove se partije pretiskuju i proučavaju diljem svijeta. Još je uvijek moguće odigrati besmrtnu partiju.

Suvremeni krug turnira ima u svom središtu Jugoslaviju a radijus se proteže od Kanarskih otoka do Baltičkog mora. Dnevnik koji slijedi pogled je iznutra na današnji natjecateljski šah, usredotočujući se na ideje i emocije skrivene od navijača koji promatraju spokojne profesionalce u akciji. Turnir: Netanya, Izrael, 1973. Godinu dana prije, jedan od autora (A. S.) donio je možda sudbonosnu odluku da se odrekne liječničke prakse i započne život šahovskog profesionalca.

* * *

Daleko od žestokih natjecanja na vikend-turnejama u Sjedinjenim Državama, gdje je potrebno dobiti gotovo svaku partiju da biste osvojili nagradu, naglo sam se osvijestio na elitnim turnirima. Otkrio sam da se i remisi računaju. Moje poznavanje najnovije teorije otvaranja bilo je nedostatno, a moja stara zla kob – šahovski sat – iznova me ranjavala. Ipak, igrao sam partije na visokoj razini – poput one u Talinu gdje sam Spaskoga držao sedam sati »na konopcima« prije no što je uspio remizirati. I zato sam primijenio »moć negativnog razmišljanja« i u Las Palmasu moj se rezultat poboljšao.

Sudjelovanjem na turniru u gradu Netanya u Izraelu svibnja 1973, imao sam dobru priliku da postignem svoj cilj: velemajstorsku normu. Tartakower je jednom, u vezi s brzim rastom znanja otvaranja koja zahtijevaju sate i sate priprema prije partija, izjavio: »Više se ne igra šah nego varijante.« Danas se naprosto više ne igra šah; igra se za norme. Meni je, budući da sam već imao naslov međunarodnog majstora, cilj bila norma za velemajstora (matematički izračunat rezultat na osnovi jačine protivnika).

Šah je od mene stvorio pravog internacionalca. Ova igra koja je zajednička kreacija ljudske obitelji, odvela me je na putovanja preko pet kontinenata i naučila me da je svaki šovinizam glup. Pošto sam na svjetskom šahovskom studentskom prvenstvu 1960. upoznao Lenjingrađane, ruski narod prestao mi je biti apstrakcija i nikad više ne bih mogao podnositi političare koji drsko vitlaju oružjem koje može uništiti svijet. Geslo FIDE glasi: *Gens una sumus* – »Jedan smo rod«. Svijet bi zaista bio bolji kad bi se svi ratovi odigrali na bojištu od 64 polja.

25. svibnja. Nakon najpodrobnijeg pretresa kojeg sam ikad doživio, letim iz Atene u Tel Aviv. Teškoća oko mog arapskog prezimena stalno zahtijeva da objašnjavam libanonsko podrijetlo mojih djedova. Namjeravao sam zamoliti da mi ne utisnu izraelsku vizu u moju američku putnicu, tako da bih kasnije mogao putovati arapskim zemljama. Ali kad sam ugledao vojnika u Imigracijskom uredu, zaboravio sam na to. Taj vojnik bila je žena gola trbuha, a zvala se Rachel.

Izraelska šahovska federacija pribavila je automobil da me prebaci u najbolji hotel primorskog turističkog središta Netanye. Na cesti prolazimo pokraj mnogih vojnika. U hotelu otkrivam imena svojih šahovskih protivnika i pozdravljam stare kolege.

26. svibnja. Dok se aklimatiziram, kujem strategiju za turnirske mečeve. Moj najglasovitiji protivnik bit će

Prethodne stranice: Osmo kolo turnira u Netanyi, Izrael. Lipanj 1973. Autor Saidy igra kao bijeli protiv Izraelca Yaira Kraidmana. Slaba igra u otvaranju crnoga dopustila je Saidyju da ojača pritisak i porazi najdarovitijeg izraelskog samoukog igrača.

Sammy Reshevsky, još uvijek čvrst, premda u šezdesetim godinama. Sjedinjene Države predstavlja i Lubomir Kavalek, bivši čehoslovački prvak, koga susrećem u živahnom razgovoru punom pjevne intonacije češkoga jezika, s Ludekom Pachmanom. Obojica su emigrirali nakon što su Sovjeti okupirali njihovu zemlju 1968, ali Pachman, koji je bio jedan od vođa pokreta za »socijalizam s ljudskim licem«, morao je naprije provesti nekoliko godina u zatvoru. Značajan šahovski teoretičar kojega se knjige sada ne mogu nabaviti u njegovoj domovini, prvi put nastupa na jednom velikom turniru nakon pet godina.

Dvojica ostalih velemajstora su Mato Damjanović iz Jugoslavije, strasni igrač remija i popularni Abe Yanofsky, državni službenik iz Winnipega u Kanadi. Od međunarodnih majstora, osim mene, bili su tu još i Stefano Tatai, Talijan rođen u Mađarskoj, Brazilac Helder Camara, nećak i prezimenjak glasovitoga radikalnog nadbiskupa, i trojica izraelskih veterana, Moshe Czerniak, Yosef Porath i Yair Kraidman.

Oni koji bi mogli iznenaditi, petorica izraelskih nacionalnih majstora: Malkiel Peretz, Shmuel Friedman, Zadok Domnitz, Avram Kaldor i Meir Romm. (Od svih svjetskih naroda, Židovi su iz stanovita razloga stvorili golem broj jakih igrača.) Znam da su izraelski sudionici, svi amateri osim Czerniaka, slabi u teoriji ali čvrsti borci. Kad ih satjerate u škripac, pripazite! To je lekcija koju ću opet morati naučiti.

Moram osvojiti 10,5 bodova od 15 da bih postigao velemajstorsku normu. Računam na nadmoćnije znanje koje će mi već u otvaranju dati prednost u većini partija. Ukoliko pobijedim većinu majstora a ne izgubim od velemajstora, uspjet ću.

27. svibnja. U prvom kolu sastajem se s Peretzom. Posljednji put 'poklonio' sam mu topa u najgroznijoj pogrešci svoje karijere. Na Balkanu bi ta partija mirisala na »kuhinju«. (Jednom su jedan Amerikanac i Jugoslaven bili rame uz rame na Kostićevom memorijalnom turniru. Kad je Amerikanac prosvjedovao da je njegov takmac za prvo mjesto lažirao partije, odgovorili su mu: »Tada je to prigodan memorijal. Starom Kostiću nikad nije bilo ispod časti kupnja ili prodaja partija!«)

U dvanaestom potezu moga Damina gambita, Peretz mi je vratio moju prijašnju »uslugu« izgubivši pješaka u dobro poznatoj Rubinsteinovoj zamci. Čini se da je ne pozna. (Čudno, ali i veliki Rubinstein nije samo jednom nego *dvaput* u nju pao.) S pješakom više, dalje je samo »stvar tehnike«. Moram samo izmijeniti figure i krenuti u konačnicu. Njegova jedina prilika je da se svim snagama baci na moga kralja. Moja je spokojnost uzdrmana kad sam iznenada uočio matne prijetnje. Da sve bude još i gore, u vremenskoj sam oskudici. Tek je 28 poteza a ostalo mi je još devet minuta od dva i po sata predviđenih za četrdeset poteza. Znam kako se igra na brzinu; odigrao sam bezbroj brzopoteznih partija po sistemu 10 sekundi za jedan potez a i »cuger«. Ali »cajtnot« u turnirskoj partiji mora dovesti do previda. I eto, u 33. potezu, previd. Izgubio sam prednost, ne baš tako malu. Sad je pravi trenutak da ponudim remis prije no što moj protivnik shvati da se tok borbe promijenio. On prihvaća. Osjećam se isto toliko jadno kao da sam izgubio. Jesam li ja igrač kojemu se daje pješak »fore«?

Za večerom netko me pita: »Je li istina da ste rođeni u Bejrutu?« Odgovaram: »Nije. Rođen sam u Los Angelesu.«

28. svibnja. Protivnik mi je veliki Reshevsky. On ima pozitivnu bilancu sa mnom, ali ja sam ga dvaput pobijedio, a jedna od tih partija možda je najbolja koju sam ikad odigrao. Još uvijek uzdrman zbog svog debakla u prvom kolu, odlučujem se za oprezno Englesko otvaranje, 1. c4. Odgovara kako se pristoji. (Prisjećam se našeg drugog susreta. Zgrabio je svog damina pješaka i gotovo ga bacio na d5). U osamnaestom potezu igra malenu kombinaciju koja vodi do pojednostavljenja i u jednaku konačnicu. U 26. potezu više nema ništa od igre. Remis.

29. svibnja. Treće kolo. Igram crnim figurama protiv Camare koji je predodređen da bude posljednji. Im-

proviziram u oštroj Grünfeldovoj obrani, a u 21. potezu on se upušta u neizvjesnu kombinaciju. Razmišljam četrdeset i pet minuta i uzvraćam protuudarom koji me dovodi u nešto povoljniju konačnicu. Zašto tako dugo? Beskonačno traženje savršenstva, želja da što dublje istražim poziciju. Ali to je ludost. Sada imam samo dvadeset minuta za osamnaest poteza. Ostaje mi svega nekoliko sekudi u 38. potezu kad uviđam da mi je jedina šansa da pobijedim uzimanje lovcem nezgodnog pješaka na topovoj liniji, à la Fischer. Intuicija, taj osjećaj koji dolazi od igranja i proučavanja tisuća majstorskih partija, kazuje mi da se mogu izvući iz zamke. Za razliku od Fischera u prvoj partiji meča sa Spaskim, ja sam u pravu. Ubrzo prekidam partiju u dobivenoj poziciji.

30. svibnja. Nastavljamo partiju ujutro. Vremenska granica sada iznosi 1 h za šesnaest poteza. Ostaje mi još jedna minuta, a ja moram donijeti odluku da li da uzmem i drugog pješaka što vodi u konačnicu kakvu nikad nisam vidio u knjizi. Uzmem li, može li on izvući remis? S prezirom to odbacujem i griješim. Blizu 72-og poteza, treći put u vremenskoj oskudici u ovoj partiji, posrćem u remis! Nakon sedam sati teškog napora, oplakujem svoju zlu kob. Ali sjećam se Aljehinove izreke da isprika zbog vremenske oskudice vrijedi koliko i kriminalčeva obrana da je u trenutku izvršenja djela bio pijan.

Poslije podne protiv Poratha: moram pobijediti! Pokušavam dvosjeklom varijantom protiv Nimcovičeve indijke koju sam proučio pošto me je Padevsky porazio u čuvenoj partiji 1959. Pravovremena žrtva s izmjenom otupljuje oštricu njegova protuudara i kad daje pješaka, prekidam u povoljnijoj konačnici.

31. svibnja. Porathov prvi potez ujutro pogrešan je što mi kazuje da nije imao volje da noću analizira poziciju. Guram pješaka na sedmi red i on predaje tik prije no što vadim damu. Napokon sam među pobjednicima.

U petom kolu protivnik mi je Yanofsky, prvi kanadski velemajstor koji je načinio senzacionalni debi s četrnaest godina, 1939. na Olimpijadi. On je jedan od najboljih amaterskih šahista koji tek povremeno igra na turnirima. I opet igram dinamičnu Grünfeldovu obranu, a on odgovara varijantom izmjena, toliko omiljenu Spaskome. U 14. potezu iznenađuje me potezom Da4 i to nakon dugog razmišljanja. Zna li partiju Gligorić–Portisch odigranu prije nekoliko mjeseci? Već u idućem potezu znam da je odgovor negativan, jer on nastavlja slabo i pruža mi inicijativu na zlatnome pladnju. Uskoro sam nagomilao dovoljno prednosti da bih obradovao i staroga Steinitza. U 27. potezu, u vremenskoj oskudici, Yanofsky čini grešku i gubi pješaka. Mijenjam dame i ulazim u dobivenu konačnicu. Malko oštrijom igrom, dobivam dva lovca za topa. Prekidamo, ali on bi se glatko mogao predati.

1. lipnja. Poslije samo jednog poteza, Yanofsky obara svoga kralja i tako postaje četrnaesti velemajstor kojega sam pobijedio u svojoj karijeri. (Ipak, mnogo više njih pobijedilo je mene.)

Nakon osam sjedanja za stol, iznenada cijenim vrijednost sabata. Petak je dan odmora i prilika da upoznam ljude. Među njima je mlada žena, Shula, koja je prijateljski naklonjena.

2. lipnja. Imam bijele figure protiv Romma, nepoznatog u međunarodnim krugovima, koji je dosad sakupio pet »krumpira«. (Kasnije će se na najljepši način oporaviti.) Nema načina da se za nj pripremim. Za druge protivnike provodi se duže vrijeme proučavajući njihove objelodanjene partije, pokušavaju se pronaći slaba mjesta i planira se otvaranje. Romm igra Benonijevu obranu na način koji se ne preporučuje, prepuštajući prostor i dva lovca. Ali ja igram isuviše mirno, poput Petrosjana, i do 33. poteza moja je prednost mikroskopski velika. Počinjem se brinuti. Moram dobiti ovu partiju. I tada on griješi. Isuviše smjelo napreduje skakačem na e4. Treba samo da ga izmijenim i tada će on imati izoliranog pješaka točno na sredini šahovnice, mastan i sasvim neobranjiv zalogaj. Predobro da bi bilo istinito. Iznova provjeravam svoju procjenu i tada se osjećam dobro. Jedva da je to

plemenit način da pobijedim, ali nije li već vrijeme da se i meni pruži prilika? Grabim plijen. Kuvertiram.

3. lipnja. Dva sata igranja ujutro dostatna su da zabilježim cijeli bod. To je treći za redom, i ovaj skromni mrvičak od pobjede daje mi rezultat 4,5–1,5, Moja akcija se odvija dobro.

Polazim prema bazenu. (Plivanje je moj jedini fizički »tonik« prije ili za vrijeme turnira. Za mene nije povlačenje u planine kao što to čini rumunjska nacionalna momčad, ili Botvinikova šetnja od točno dva sata. Fischer veliča tjelesno vježbanje, a Lasker se uopće ne kreće. Tko bi ga znao?!)

Bazen je dnevno sastajalište inozemnih igrača koji tu bockaju jedni druge, ogovaraju i raspravljaju o politici. Nailazim na Kavaleka, svoga popodnevnog protivnika.

»Luboše«, kažem mu, »poslije ručka imam važan sastanak s jednom mladom ženom... vrlo ljupka osoba...«

»I?«

»Pa, pitam se hoće li mi trebati mnogo energije za naš susret. Mislim, hoćeš li ići na nož?«

Na moje iznenađenje ozbiljno shvaća pitanje. Kavalek je vrhunski velemajstor, ima bijele figure i puca na prvu nagradu (1000 $ – organizatori još nisu dokučili Fischerovu ekonomiju). I ugled mu je na kocki, kao i dosadašnja bilanca: 2,5 od 3 boda protiv mene. Nikad nisam u karijeri unaprijed dogovorio remis. Triput sam odbio velemajstorima takve ponude. Kao što je Fischer istakao, takvi dogovori daju prednost igračima koji time dobivaju dan odmora, a u svakom slučaju to je protiv duha igre.

Kavalek odgovara: »Kad sam igrao u istočnoj Evropi, kadšto su na mene vršili pritisak uoči partija. Neki birokrati smatrali su nepatriotskim pobijediti zemljaka. Sad igram samo normalan šah.«

Pojavio sam se opušten nakon vrlo ugodne epizode. Možda i previše opušten. Otvara potezom na koji je najteže odgovoriti: 1. e4. Kako da odgovorim? Sa skromnim Caro-Kannom koji je izumljen da u najboljem slučaju dovede do remisa? Nagonski igram najoštriju, najpopularniju i najriskantniju obranu – Sicilijanku. Mogu izgubiti, ali ona mi daje isto tako priliku da pobijedim, a u tom slučaju bio bih na prvom mjestu i nadohvat velemajstorske norme.

U devetom potezu dolazimo u poznatu poziciju iz knjige Gligorića i Sokolova *Sicilijanska obrana,* koju uvijek nosim sa sobom na turnir. Godinama je ta knjiga, unatoč mojem oskudnom poznavanju hrvatskosrpskoga jezika, bila mojom biblijom. S mojim bilješkama na rubovima stranica, mogao bih napisati novo izdanje. Kakav je potez u knjizi? Mozak mi je potpuno prazan. Ne mogu se sjetiti. Zašto se nisam ozbiljnije pripremio za ovaj susret? Dajem pješaka, ali očekivana protuigra ne donosi mi materijal. Ako izmijenim dame u 20. potezu, moji izgledi u konačnici bit će vrlo loši. Iznenada, on duboko prodire u moju poziciju. Sablast nesreće lebdi u zraku i ja činim kobnu pogrešku. Elementarnom kombinacijom Kavalek osvaja topa. Za samo dvadeset i četiri poteza poražen sam – i to strašno. Zašto je Caïssa izabrala ovakav kritični trenutak da me podsjeti na moju sposobnost da igram poput »pacera«? Napuštam sobu potresen.

4. lipnja. Moj je protivnik, ili kako Rusi kažu, »partner«, Kraidman, možda najtalentiraniji izraelski igrač, ali poput drugih, slab u otvaranjima. U osmom potezu igra ono što kudi svaka knjiga o Kraljevoj indijki. Daje mi prednost dva lovca i poluotvorenu liniju što je uz moju prednost u prostoru zametak pobjede. Polako pojačavam pritisak dok se njegove figure bezuspješno praćakaju. On čak povlači skakača u kut. U 24. potezu moj kraljev lovac oživljava na dugoj dijagonali i on gubi najprije jednoga, a zatim i drugoga pješaka. U 37. potezu, suočen s gubitkom i trećeg pješaka, obara svoga kralja.

Moja životna snaga ponovno raste. Jedan mi kolega čestita na »prekrasnoj igri«. Ona je bila uzor kako se iskorištava pozicijska prednost. I Shula je promatrala.

5. lipnja. Opet sabat i meni je svakako potreban odmor. Shula me vodi kući na večeru s njezinim rodite-

Kavalek (desno) napada Saidyja na međunarodnom turniru u Las Palmasu 1973. Kanarski otoci postali su vrlo značajno novo šahovsko središte. Taj festival šaha završen je simultankom između 3000 školske djece i sudionika turnira. Kavalek je kasnije iste te godine podijelio prvo mjesto na prvenstvu Sjedinjenih Država.

ljima koji su došli iz Maroka. Gostoljubivost me podsjeća na moju baku.

6. lipnja. Imam crne figure protiv vrlo načitanog Tataia, vodećeg igrača Italije, koja ga je svojedobno prihvatila kao svoga. Zašto ta nacija s toliko bogatim kulturnim i šahovskim nasljeđem nije uspjela stvoriti velemajstora u naše vrijeme? (Op. red. Mariotti je u međuvremenu postao velemajstor). I opet igram Grünfeldovu obranu a on je toliko dobro pripremljen da mu treba svega jedna minuta za prvih četrnaest poteza! Da mu pokvarim zadovoljstvo, mijenjam način na koji sam igrao protiv Yanofskog i širim se na daminu krilu da uravnotežim njegovu nadmoć u središtu. Treba mi dugo vremena da izjednačim i do 30. poteza obojica imamo malo vremena. A tad Tatai pogrešno procjenjuje. Željan da se rehabilitira za prijašnje poraze, prepušta daminu liniju i stavlja sve na napad na kraljevo krilo. Tamo nemam velikih slabosti. Moja dama obrušava se s f8 na a3; on mora dati pješaka. Nekoliko njegovih prividnih napada na moga kralja bezopasni su. Prekidam partiju s jakim slobodnjakom na drugom krilu.

Sat kasnije zazvoni telefon. Javlja se Tatai.

»Halo? Saidy? Predajem.«

»Hvala vam što ste nas poštedili ranog ustajanja. Partija je bila oštra.«

Sada imam 6,5 bodova od 9, i to 5 iz posljednjih 6 partija. Dijelim drugo mjesto s Reshevskym, svega 1/2 boda iza Kavaleka. Za velemajstorsku normu trebam 4 od preostalih 6 bodova, a moji najjači protivnici već su iza mene. Jesam li na prekretnici svoje karijere?

7. lipnja. Moj protivnik Domnitz, koji izgleda kao Leonard Bernstein, igra međutim poput Leonida Štajna, moga prijatelja i trostrukog sovjetskog prvaka, virtuoza Kraljeve indijke. (Mjesec dana kasnije šahovski svijet trpi veliki udarac kada Štajn naprasno umire u Moskvi u trideset i osmoj godini života.) Treba li da igram krajnje zamršeni Saemischev napad koji traži dubokoumnost jednoga Botvinika? Igram i u 23. potezu žalim svoju odluku. Dajem pješaka nakon duga razmišljanja i nakon četiri poteza uviđam da protivnik može žrtvovati izmjenu s lijepim izgledima. Imam dobar rezultat koji moram sačuvati, a nedostaje mi Larsenov duh (optimizam u svako doba). Nudim remis. Baš kad on prihvaća, vrlo sam ljut jer saznajem da je planirao slabiji potez! Koje li štete! Vidio sam dublje nego protivnik, a za to nisam nagrađen. Za vrijeme ove partije, po treći put sam zatražio od suda da se publika umiri. Hoće li organizatori ikad naučiti? Zar ne znaju da mi je norma na kocki?

8. lipnja. Iz religioznih razloga jedanaesto kolo je prebačeno u nepovoljno vrijeme, u 10 h ujutro. Usprkos mojoj pisanoj molbi, obavijestili su me šahovski birokrati da se ne može učiniti nikakav izuzetak. Ipak, Reshevskom su se uvijek činili kojekakvi ustupci; Tatai, njegov protivnik, ne želi imati posla s tom čudnom satnicom, uvjeren da mu Reshevsky želi napakostiti. (Neki šahovski majstori više obožavaju Morpheusa nego Jahvu.)

Moj ljubazan protivnik, Czerniak, igrao je za momčad Palestine na Olimpijadi 1935. godine u svojoj rodnoj Poljskoj. To je debeljuškast stari borac s jakim »Sitzfleischom« koji je odigrao rekordno dugu partiju – u 191. potezu je remizirao, nakon dvadeset i četiri sata, s Pilnikom u Mar del Plati 1943. godine. Vodeći promicatelj šaha u Izraelu još je uvijek žilav premda ima šezdeset tri godine. Ali ja svakako očekujem da ga pobijedim kao što sam to već jednom i učinio. Štoviše, moram pobijediti!

Znajući da se već suočio sa Sicilijankom tisuću puta, odabirem moderniju obranu poznatu u Jugoslaviji kao Pirčevu obranu, u Sovjetskom Savezu kao Ufimcevu, a u zapadnoj Evropi kao Robatchevu obranu. U 11. potezu razmišljam pola sata i upadam u taktičke komplikacije radi strateških razloga – da uništim pješačko središte. Uskoro stojim pred dvjema mogućnostima i u svojoj jutarnjoj pospanosti odabirem pogrešnu! Ubrzo dolazi do konačnice u kojoj imam pješaka manje, teoretski stojim pred gubitkom. Ali, moram li još zamrsiti stvari gubitkom skakača u svojoj najgrubljoj grešci godine? Ispuštam dušu.

Katastrofalan neuspjeh! Svečano se obvezujem da nikad više neću pristati da započnem partiju ujutro. Želim li postići svoj cilj, moram osvojiti 3,5 boda iz posljednjih četiriju partija.

Za ručkom netko pita: »Je li istina da ste rođeni u Siriji?« Nisam raspoložen. Odgovaram. »Znam igrati Aleppov gambit – Damin gambit za vas. Jeste li znali da je algebarsku notaciju izumio Sirijac Phillip Stamma?« Moj sugovornik izlaže svoje rasne i vojničke teorije a da ga nitko ništa ne pita.

9. lipnja. Dvanaesto kolo. Igram Englesko otvaranje protiv Kaldora. U početnoj fazi pravi hipermoderni užitak. On postavlja pješačko središte, a ja ga razbijam s krila poput uboda bodežom. Ubrzo forsiram pobjedu izmjenom, ali zbog nekih slabosti oko moga kralja, moram se maksimalno napregnuti. Kod prekida znam da ću imati još mnogo posla.

10. lipnja. U 59. potezu pronalazim da oštrim guranjem pješaka forsiram izmjenu dama nakon čega imam lagan posao. Nakon sedamdeset i pet poteza i devet sati igre, Kaldor predaje. Kasnije kritizira moju sporu »tehniku«. Neki igrači imaju obratnu psihologiju i veličaju samo one koji gube.

Poslije izvrsna ručka, čini se da je puran njihovo omiljeno jelo, igram protiv Damjanovića. On otvara Larsenovim potezom 1. b3. Spremam se pobijediti i zato u 9. potezu donosim važnu odluku da poremetim ravnotežu partije. Time dobijam majoritet na daminu krilu u zam-

jenu za njegovu prijeteću središnju koncentraciju figura. To dovodi do vrlo zanimljive šahovske borbe, u kojoj konfliktni planovi obojice protivnika diktiraju dugi niz strateški i taktički forsiranih poteza. Bacio sam kocku, ali sad sam zanijet žarom borbe i ne znam tko će pobijediti. Štoviše, nije me ni briga. Igram za velik ulog. Igram borbeni šah onako kako bi se šah i trebao igrati. Neka pobijedi bolji!

Kriza nastupa u središtu gdje veće taktičke čarke skidaju većinu figura s ploče. Kad se dim razišao, vidim da sam u slabijoj konačnici, s dva topa i četiri pješaka protiv topa, lovca, skakača i tri pješaka. Upravo prije prekida, obojica griješimo; pošto mu ja dajem priliku da me brzo pobijedi, on to previđa. (Nakon mojih novih pritužbi zbog buke iz gledališta, pomoćni sudac mi kaže da sam se previše vrzmao oko Fischera.) Imam jednu prednost: ja ću proučavati poziciju dok će Mato, siguran sam, kartati.

11. lipnja. Odmah nakon nastavka moja se slutnja potvrđuje. Damjanović slabi svoju pješačku strukturu što dovodi do praktičke izjednačenosti. Otvara mi se put da slistim njegovog posljednjeg pješaka i da tako osiguram remis. Mršti se jer mu izmiče pobjeda. A tada dolazim na ludu zamisao. Njegov je kralj prikovan za posljednji red jednim od moja dva topa. Ukoliko bih prebacio drugog topa u njegovo zaleđe, možda bih ga mogao čak i matirati?

Iznenada bacam pogled na sat. Imam tek nekoliko sekundi za dva poteza! Podižem ruku. Ona lebdi koji trenutak u zraku – i povlačim kobni potez! U pretjeranom strahu od njegovog lovca i skakača, uzimam ih u zamjenu za topa i tada uviđam da sam u izgubljenoj konačnici. Pružam ruku. Na lošem njemačkom kažem: »Mogao sam lako remizirati.« On odgovara: »Znam. *Natürlich.*«

Moje nade su potonule. Zapravo, turnir je za mene završen. Dižem se polako, kao da sam poput maratonca na cilju izgubio svu energiju. Razmišljam o trinaestoj partiji Spaskoga protiv Fischera u kojoj se on toliko hrabro i dugo borio da bi na kraju grubo pogriješio. Ponekad sam igrao poput velemajstora, a ponekad poput, »pacera«. Nikad neću biti jedan Spaski. Ove godine neću postati velemajstor, ali jednoga dana imat ću drugu priliku. Hoće li mi voće ponovno visjeti nadohvat kao Tantalu?

Za ručkom viđam Luboša koji je spasio izgubljenu konačnicu protiv Camare. Budući da je Reshevski na čudan način previdio topa u igri sa Czerniakom, Kavalekovo vodstvo izgleda sigurno.

»Čini se da si uspješno završio, Luboše. Što se mene tiče, nikako nemam sreće. Nakon što sam upropastio jutarnju partiju, više me ništa ne zanima.«

»Zašto, Tony? Još uvijek imaš šansu za drugo mjesto.«

U četrnaestom kolu, u šestoj igri za redom bez dana odmora, u Maroczyjevoj varijanti potpuno sam nadigrao Friedmana, dvadeset jednogodišnjaka, najmlađeg sudionika turnira. (Kasnije sam mu savjetovao da nastupa na evropskim turnirima – što je teško bez međunarodnog naslova). U 19. potezu igram *petite combinaison* (malu kombinaciju, op. prev.) i osvajam pješaka. Imam zaštićenog slobodnjaka na šetom redu. Očigledno, lak dobitak. Bezbrižan sam i više me zanima večerašnji susret sa Shulom. Igram brzo u topovskoj završnici misleći da ću lako dobiti. I tada, u 38. potezu, činim grozan previd! Friedman uzima mog vrijednog pješaka u zamjenu za bezvrijednog, a moje lice postaje bezizražajno. Prekidamo i znam da može remizirati preciznom igrom.

Prekinuta je pozicija, pogotovo ako je loša, poput albatrosa koji vam »kljuca« i slobodno vrijeme i san. Međutim ovu partiju ne analiziram cijelu noć. Ljut sam na sebe i na sudbinu. Bude li se Caïssa i dalje ponašala kao prevrtljiva božica, ima i drugih, manje prevrtljivih žena, i to od krvi i mesa.

12. lipnja. Nastavljamo ujutro. To je moja osma prekinuta partija na turniru. Umoran sam i nemam volje gledati u šahovsku ploču. Ali kao profesionalac, pokušavam izvući pobjedu sve dok postoji bilo kakva prilika za

nju. Moj neiskusni protivnik ne griješi. U 79. potezu pružam mu ruku.

Dan je odmora; ali Reshevsky i Tatai igraju svoju odgođenu partiju. Dvojica okorjelih »cajtnotaša«, kojima ostaje oko petnaest poteza za dvije minute, gube nit povučenih poteza na formularu. Kada Tataiju pada zastavica na satu, Reshevsky traži svoje pravo. Na sreću za Talijana, rekonstrukcija pokazuje da je povučeno više od četrdeset poteza. A zatim povlači potez kojim iznuđuje remis, iako Sammy zuri u poziciju cijeli sat prije nego pristaje. Nakon ove neugodnosti, ne može se očekivati da će Tatai ići na sve ili ništa u posljednjem kolu i da će pobijediti Kavaleka samo da bi Reshevskom pružio priliku da podijeli prvo mjesto.

13. lipnja. Posljednje kolo. Nakon nekoliko minuta igranja, vidim kako se Kavalek i Tatai sporazumijevaju za remis čime je Lubošu zajamčeno prvo mjesto. Čudno, ali potezi su identični onima iz Tataijeve prijašnje partije s posljednje Olimpijade. Partija ne izgleda baš čista.

Reshevsky uviđa da je potonula i posljednja njegova nada za diobom prvoga mjesta. Bijesno nudi Friedmanu remis u 7. potezu, što je najkraća partija u njegovoj dugoj karijeri. Mladi Izraelac prihvaća iako nije svjestan stare uzrečice iz New Yorka: »Kad Reshevsky nudi remis, pogledaj slijedi li mu forsirani mat!«

U međuvremenu, igram Slavensku obranu protiv Pachmana, koji iskušava neobičan potez 4. Db3. Budući da se ne sjećam njegovih knjiga (Zatvorene igre) i dr. ne slijedim originalnu partiju Pytlakowki-Smislov iz Helsinkija 1952. Ako Pachman pobijedi, podijelit će sa Reshevskym drugo mjesto. Izjednačavam poziciju ranom izmjenom dama i u 20. potezu bod je podijeljen.

Turnir je završen. Konačno stanje vodećih: Kavalek 11–4, Reshevsky 10–5, Damjanović i Pachman, svaki 9,5–5,5 dijele treću i četvrtu nagradu, Kraidman i Saidy, svaki 9–6, dijele peto i šesto mjesto i Yanofsky 8–7.

14. lipnja. Završni banket i ceremonija podjela nagrada održava se u uobičajenoj prijateljskoj atmosferi. Ali tu je uvijek nazočan i melankolični osjećaj na kraju turnira kad se članovi velikog bratstva razilaze.

Ovog puta postoji i jedan drugi razlog za tugu. Uskoro ću se morati rastati od Shule koja mi je bila dobrohotna prijateljica i utješiteljica poslije neuspjelih partija. Čovjek je sretan kad sklopi prijateljstvo u bilo kojim okolnostima a još je više sretan za vrijeme šahovskog turnira. Ali dan odlaska primiče se i putujući šahovski majstori odlaze u neku drugu zemlju.

15. lipnja. Na aerodromu ljudi iz sigurnosti uočavaju moje prezime; zatim saznaju da sam nedavno boravio u Tunisu, glavnom šahovskom središtu afričkog kontinenta. Postavljaju mi ozbiljna pitanja. Kako sam došao u Izrael? Avionom, ali zametnuo sam kartu. Sigurno im izgledam poput sumnjiva lica. (Kad sam neko vrijeme pustio bradu, Pal Benko me je u časopisu *Chess Life* opisao da ličim na »bugarskog anarhista«.) Postajem živčan. Moj avion polijeće za pola sata. Mogu izgubiti dva dana ili još gore...

Kažem im: »Slušajte, objasnit ću vam. Imam mnogo izraelskih prijatelja koji mogu jamčiti za mene.«

»Koga?«

»Šahiste. Igrao sam s njima na velikom turniru.«

»Kako se zovu?«

»Czerniak, Domnitz, Friedman...«

»A što je s Kaganom?«

»Nije igrao. Priprema se za nastup u Brazilu idućeg mjeseca.«

Moj se sugovornik prvi put nasmijao. »U redu, g. Saidy. On mi je prijatelj. Baš mi je to spomenuo neki dan. Možete slobodno otići. Želim vam sretan put. *Shalom.*«

Gens una sumus. Šah mi je pružio velika zadovoljstva, zanimljive pustolovine i prijatelje u svakom kutku svijeta. A sada me je izvukao iz neprilike. Caïssa, zašto li sam ikad sumnjao u tebe?

Za manje od četiri mjeseca nakon toga, na Bliskom Istoku ponovno bukti rat.

13.

»Bobby«

»Želim samo igrati šah.« Robert J. Fischer

Telefon zvoni...

Četiri sata ujutro. Telefon je zazvonio u kući Larryja Evansa. Dan prije on je analizirao zajedno s Bobbyjem Fischerom jednu zagonetnu varijantu otvaranja. Zapanjeni se velemajstor probudio tražeći u mraku slušalicu.

»Halo?«

Na drugoj strani dječački, »brzometan« glas. Bez uvoda i bez spominjanja varijante.

»Pronašao sam pravi potez. To je...«

Nemalen broj prijatelja i šahovskih kolega Bobbyja Fischera i njihovih rođaka probudio je telefon u neuobičajenim satima. Bobbyju ne bi nikad palo na pamet da bi njegov telefonski poziv u 2 ili 3 sata ujutro mogao biti neugodan. Zapravo, on je taj koji liježe kasno i koji najoštroumnije razmišlja u sitnim satima. A noć je vrijeme za nesmetane analize. Neke poteze koji su Bobbyju pomogli da osvoji naslov svjetskog prvaka otkrio je dok je grad spavao.

Bobbyja ne mogu omesti društvene uglađenosti. On nema vremena za nepotrebne riječi ili poteze. Poput mnogih drugih genija, on je egocentričan. Njegovo snažno »ja«, ta dragocjena odlika, usmjerila je njegovu uzavrelu energiju i uzdiglo ga na vrhunac svjetskog šaha.

Godina 1972. Dan prije početka meča za svjetskog prvaka na Islandu. Ova otočka zemlja s dvije stotine tisuća »vikinga« zaljubljenih u šah, bila je u napetosti kao da se sprema erupcija jednog od njihovih brojnih vulkana. Jedan od dvojice glavnih aktera, Bobby Fischer, taj nepredvidivi Amerikanac, nije došao. A nitko nije znao hoće li se uopće i pojaviti.

Dok su njegovi suradnici pokušavali pregovarati o prihvatljivom sporazumu s Islanđanima, Bobby se nalazio kod obitelji jednog od autora knjige u njihovoj kući na Long Islandu. Tamo je tražio utočište pred agresivnom skupinom novinara i fotoreportera koji su prvi put u povijesti jednog šahista tretirali poput filmske super-zvijezde. Okolica kuće vrvjela je od nezvanih novinara. Jedan smjeli fotoreporter zauzeo je busiju u krošnji stabla nadajući se da će uspjeti snimiti svoju lovinu kroz gornje prozore.

Zazvoni telefon. Javi se jedan ženski glas: »Gospodin Henry Kissinger zove iz Bijele kuće. Želio bi govoriti s gospodinom Robertom Fischerom.«

Bobby pristupi telefonu. Razgovor između Fischera i Kissingera po svoj prilici nije snimljen i vjerojatno nikad neće biti objelodanjen. Nije nevjerojatno da je predsjednikov savjetnik, nepriznati majstor globalne šahovnice, tražio od Bobbyja da ode na meč u interesu prestiža Sjedinjenih Država i da ostvari američki protuudar sovjetskoj propagandi. Bobby je zaista otišao, ali ne zbog pritiska iz Washingtona. Iako je rodoljub, Bobby je i svoj čovjek. Presudni činilac bio je britanski financijer James Slater koji je udvostručio nagradni fond.

I tako povijest nije demantirana.

* * *

Više je riječi napisano o Fischeru nego o bilo kojem šahovskom prvaku, možda zbog toga jer je njega najteže shvatiti. Njegov suparnik Talj nazvao je neuglađenog mladića iz Brooklyna »najvećim genijem koji je sišao sa šahovskih nebesa.«

Godinama je sjenka tragedije lebdjela nad njegovom karijerom. Više su puta njegove kolege pisali o njegovoj budućnosti kao beznadnoj. Oni koji su vodili brigu o Bobbyju i o američkom šahu prošli su kroz razdoblje ushita i potištenosti, prividnih početaka, bolne nade i tjeskobnih očajanja. Ali 1972. na čudesan način, američki san postao je java.

Rođenog 9. ožujka 1943. u Chicagu, Fischera Roberta Jamesa odgojila je majka koja se rastala od njegova oca kojega Bobby nikad nije upoznao. U dobi od šest godina njegova starija sestra naučila ga je prvim šahov-

Prethodne stranice: Dan Bobbyja Fischera u New Yorku 1972. Sa gradskom zlatnom medaljom oko vrata i u pratnji gradonačelnika New Yorka Johna Lindsayja Bobby se rukuje s navijačima. Ovakvi svečani istupi vrlo su rijetki za Bobbyja.

skim potezima. Na sreću, Bobby je tada živio u Brooklynu u blizini najgušće koncentracije šahovskih talenata u ovoj hemisferi. Za nekoliko godina, klubovima je kružila vijest o dječaku koji igra poput majstora.

Godine 1956. Bobby je pozvan da sudjeluje na uglednom Rosenwaldovom turniru gdje je njegovih 4,5 boda predstavljalo vrlo dobar debi za trinaestogodišnjaka. Odigrao je jednu sjajnu partiju protiv Donalda Byrnea koja je obišla cijeli svijet, a šahovska je javnost saznala za dolazak nove zvijezde.

Bijeli: DONALD BYRNE – Crni: FISCHER
New York, 1956.
Grünfeldova obrana

1. Sf3	Sf6	5. Lf4	d5
2. c4	g6	6. Db3!?	dc4
3. Sc3	Lg7	7. D:c4	c6
4. d4	0-0	8. e4	Sbd7

Dječak pokazuje da shvaća ovaj hipermoderni sistem. Ako bi sada 9. e5 Sd5! 10. S:d5 cd5 11. D:d5? S:e5! crni je bolji.

9. Td1	Sb6	10. Dc5!?	Lg4
		11. Lg5?	...

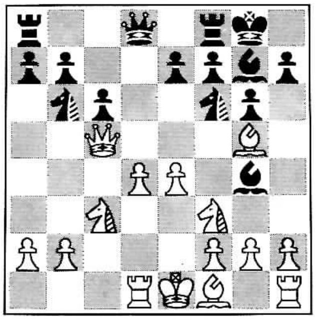

11. ... Sa4!!

Neustrašivi mladić! Bobbyjeva je zamisao 12. S:a4 S:e4, 13. Db4 S:g5, 14. S:g5 L:d1 15. K:d1 L:d4 kad bijeli ima nesigurna kralja i neznatan gubitak u materijalu. Ali Donald misli da može nadigrati Bobbyja.

12. Da3!?	S:c3	13. bc3	S:e4!
		14. L:e7	Db6!

Smjela izmjena sa žrtvom. Ako 15. L:f8 L:f8 16. Db3 S:c3! Crni stoji bolje, jer ako 17. D:c3? tada ... Lb4.

15. Lc4!? S:c3!!

Bobbyjeva treća kombinacija u pet poteza! Ako sada 16. D:c3 Tfe8 ili 16. L:f8 L:f8 17. D:c3? Lb4 i dobiva. Ali čini se da Byrneova iduća kombinacija osvaja materijal i Bobby zato mora predvidjeti svu razgranjenost idućih dvaju poteza.

16. Lc5 Tfe8+ 17. Kf1

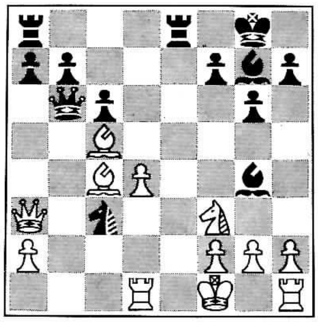

Sada, ako 17. ... Sb5, 18. L:f7+ Kh8, 19. Dd3 i dolazi do izmjene, ili ako 18. ... K:f7, 19. Db3+ Le6, 20. Sg5+ i smjesta dobiva.

Sve je učinjeno za potez koji će obići svijet.

17. ... Le6!!

Srž svega! Ako sada 18. D:c3 D:c5! ili 18. Ld3 Sb5 crni zadržava pješaka više i lako dobiva, dok 18. L:e6 vodi u »Philidorovu ostavštinu«:

18.... Db5+, 19. Kg1 Se2+, 20. Kf1 Sg3+, 21. Kg1 Df1+, 22. T:f8 Se2 mat! I zato Byrne prihvaća žrtvu dame dopuštajući mnogostruke otkrivene šahove.

18. L:b6	L:c4+	20. Kf1	S:d4+
19. Kg1	Se2+	21. Kg1	...

Ili drugačije 21. Td3 ab6, 22. Dc3 S:f3, 23. D:c4 Te1 mat.

21. ...	Se2+	23. Kg1	ab6
22. Kf1	Sc3+	24. Db4	Ta4!
		25. D:b6	S:d1

Ispod: Bobby s četrnaest godina kad je osvojio prvo mjesto na zatvorenom prvenstvu Sjedinjenih Država, prvo od osam puta. Na suprotnoj stranici: Bobby u Marshall Chess Clubu. Ovdje i u svom matičnom klubu, Manhattan Chess Clubu, brusio je svoj talent na brzopoteznim turnirima. Kasnije je zahtijevao da gledaoci budu na pristojnoj udaljenosti od njega.

I s nadmoćnijim materijalom za svoju damu, Fischer je lako dobio davši mat u 41. potezu. Kmoch je ovu partiju bombastično nazvao »partijom stoljeća.«

Fischerova karijera bila je jedan krešendo uspjeha. Sa četrnaest godina osvaja prvenstvo Sjedinjenih Država bez poraza, s bodom prednosti ispred Reshevskog koji će zauvijek ostati u sjeni. Tako je postao najmlađi igrač koji je osvojio jedan značajniji turnir. Igrao je izuzetno dobro. Opsežno je poznavao nekoliko otvaranja, vodio je izravne i žestoke borbe u središnjici sa sigurnim taktičkim shvaćanjem, a u konačnicama je prikazao pronicavost jednog veterana.

S petnaest se godina već kvalificirao za Međuzonski turnir za prvenstvo svijeta. U Portorožu je igrao staloženo uz dva bljeska protiv Gligorića i Larsena, podijelivši na kraju peto mjesto. Tako je postao najmlađi velemajstor uopće i kandidat za svjetskog prvaka.

U tim godinama ograničenih šahovskih budžeta, bilo je pitanje hoće li se moći namaći sredstva za Bobbyjevo putovanje u Jugoslaviju na taj turnir. Jedna zgoda koju je ispričao njegov biograf, Frank Brady, baca više svjetla na individualistički i nezavisni Fischerov karakter koji će postati čuven u cijelom svijetu. Jedan bogati njujorški industrijalac nazvao je Bobbyja i ponudio se da će financirati njegovo putovanje. Postojao je samo jedan uvjet: ukoliko Bobby pobijedi, da reklamira svoga dobročinitelja. Bobby je smjesta odbio rekavši: »Pobijedim li na turniru, onda ću to učiniti ja sam, svojim talentom.« Fischer bi to sve uradio sam.

Na turniru, na kojem je Talj osvojio prvo mjesto, Fischer je podijelio peto mjesto s tako iskusnim velemajstorom kao što je Gligorić. Na domaćoj pozornici nastavio je osvajati nacionalna prvenstva kad god bi se održavala.

Bobby je postao poznat kao nekonformist koji ima vlastite ideje o optimalnim uvjetima za igranje vrhunskog šaha. Do prve javne krize došlo je 1961. za vrijeme meča s Reshevskim. Kad su ga organizatori pokušali prisiliti da započne ujutro jednu od partija, nepokolebljivo je odbio i partiju je izgubio bez borbe. Meč koji je time izjednačen, prekinut je u oštroj prepirci i dospio je pred sud.

Godina 1962. bila je najvažnija za njegovu karijeru. Započela je pojavom štetnog i iskrivljenog intervjua u časopisu »Harper's« koji će za dulje vrijeme zatrovati Bobbyjev stav prema novinarima. Na Međuzonskom turniru u Stockholmu, pretekao je sve, pobijedivši s 2,5 boda ispred Gellera i Petrosjana. Ovaj je put s pravom očekivao da će pobijediti na turniru osmorice kandidata u Curacaou i postati s devetnaest godina izazivač svjetskog prvaka. Gligorićevo mišljenje bilo je realističnije: »Petorica sovjetskih velemajstora ne mogu biti slabiji od jednog Fischera.«

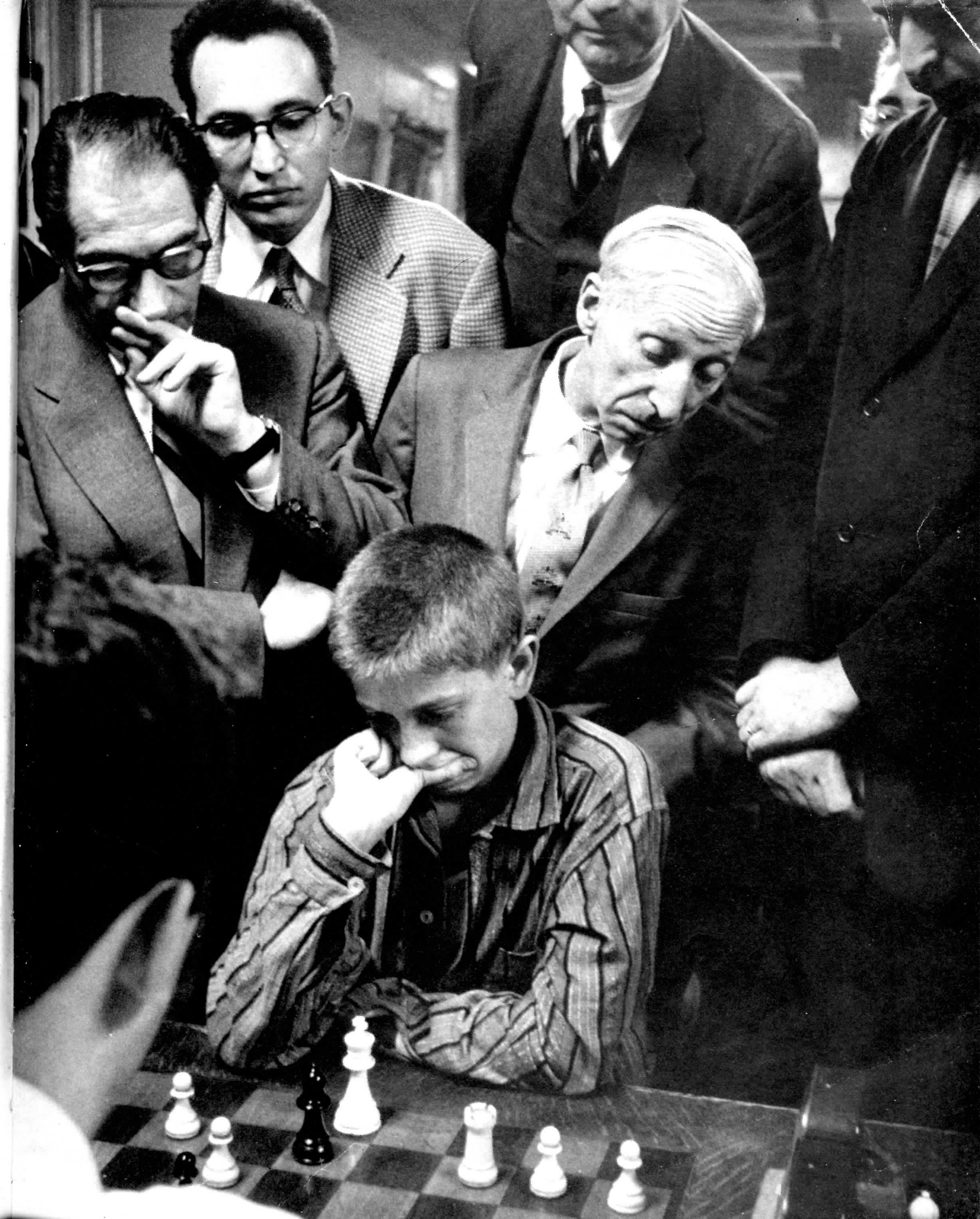

Velemajstor koji sazrijeva. Oko osamnaeste godine počeo je nositi besprijekorna odijela i kravate kao što je i dolikovalo uglednom šahistu. Kad je osvojio prvo mjesto na Međuzonskom turniru 1962, sovjetski predstavnik zadužen za izjave novinarima koji bi često preko volje hvalio sovjetske konkurente, izjavio je: »Fischer će postati svjetski prvak!«

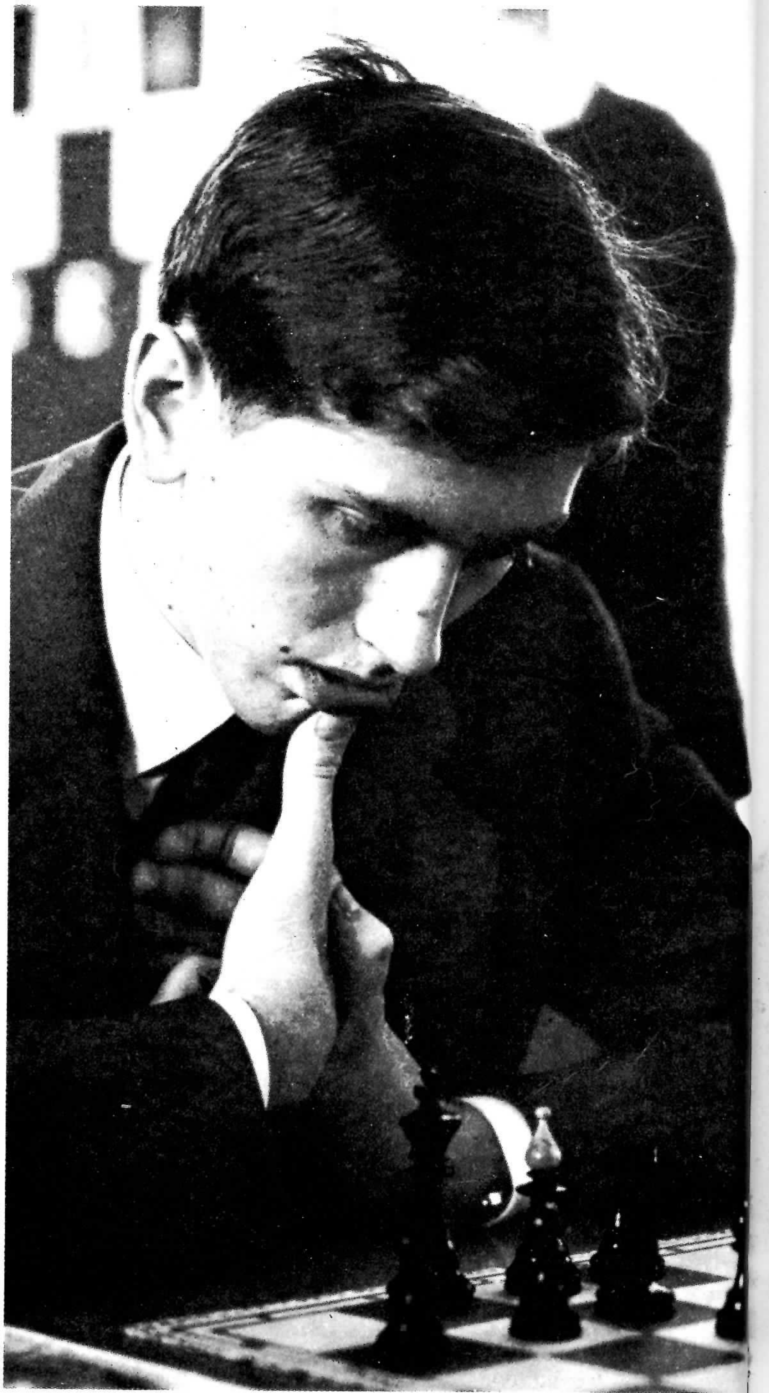

U tipičnom nizu igara na ovako velikom turniru na tropskom otoku, Bobby Fischer stalno je sudjelovao u napetim borbama, dok su sovjetski igrači pristajali na brze remise, koji štede energiju; zatim bi stajali u blizini i šaputali o Fischerovoj igri. Njegovi odmorni protivnici brzo bi se koristili njegovim greškama. Premda je dobio mnogo partija, nije mogao završiti bolje od četvrtog mjesta, s 3,5 boda iza pobjednika Petrosjana.

Pravda nije zadovoljena. Budući da nikad u sebi nije tražio uzroke neuspjeha, Fischer je bio uvjeren da je natjecanje namješteno. Kasnije je objelodanio svoju optužbu: »Ruska namještaljka u svjetskom šahu.« Izjavio je: »Imao sam najbolji rezultat od svakog onog koji nije varao.« Zakleo se da se nikad više neće natjecati za svjetski naslov ukoliko se sistem radikalno ne izmijeni. Kasniji napori da se upriliči meč s Botvinikom bili su uzaludni.

Snaga Fischerove osvete protiv Sovjeta ne smije se umanjivati. Ali 1973. poslao je brzojav u povodu prerane smrti sovjetskog kolege (objavljen u mjesečniku *Šahmaty* u SSSR): »Potresen sam zbog prerane smrti Leonida Štejna, izvanrednog međunarodnog majstora i dobrog prijatelja. Izražavam sućut obitelji i bratstvu šahista.«

Tako je počelo Fischerovo samoizgnanstvo. Nastavljao je pobjeđivati na nacionalnim prvenstvima svake godine postavivši rekord od osam uzastopno osvojenih prvih mjesta. Na turniru 1963–1964, njegova je nadmoć zbunila sve Amerikance. Nadigrao je teoretičara Larryja Evansa iznenadivši ga jednim romantičarskim ostatkom, Gambitom kraljeva lovca. Protiv Roberta Byrnea odigrao je jednu od svojih najvećih kombinacija, tako duboku da je komentator, ujedno i velemajstor, upravo prije Byrneove predaje prognozirao Fischerov poraz. A protiv Benköa, povukao je potez koji je nenadmašan po ljepoti i originalnosti.

Ako bijeli prijeti matom na h7 potezom 19. e5, tada je savršena obrana f5! Fischer je odigrao: 19. Tf6!! Ako crni uzme topa koji se našao na nezgodnom mjestu, tada 20.

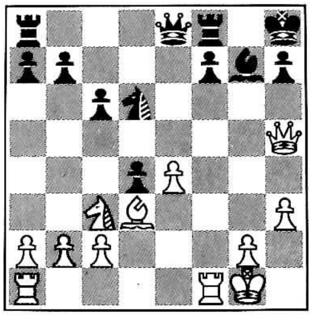

e5 forsira mat. Mađarsko-američki velemajstor suočen s izborom između mata i gubitka materijala, uskoro se morao predati.

Bobby je dobio prvih deset partija. Jedan od autora knjige bio mu je jedanaesti i posljednji protivnik. Igrao je odlučno na remis kako bi prekinuo ovaj Fischerov niz pobjeda. Partija je prekinuta u konačnici koja je nudila forsirani remis u nastavku. Nakon četrdeset i pet minuta razmišljanja, Saidy je, nemajući povjerenja u svoju analizu, kuvertirao pogrešan potez. Idućeg dana kada je ceduljica s potezom izvađena iz kuverte, Fischerovim je licem preletio osmijeh. Uspio je dobiti i jedanaestu partiju za redom što je rekord koji vjerojatno nikad neće biti oboren.

Fischera su pozvali na Međunarodni turnir u Havanu 1965, ali Ministarstvo vanjskih poslova SAD uskratilo mu je dozvolu za odlazak na Kubu. Bobby je odlučio da sudjeluje uz pomoć teleprintera iz New Yorka i usprkos hendikepa, jer je morao odigrati dvadeset i jednu partiju, a za svaku je izgubio osam i više sati, uspio je podijeliti drugo mjesto. Ali prije toga morao je izmijeniti oštre taktičke poteze kablogramom s Fidelom Castrom o svjetskoj situaciji na političkoj šahovnici. Iduće godine sreli su se na Olimpijadi u Havani gdje je vođa kubanske revolucije bio čest gledalac. Američka je momčad zauzela drugo mjesto, daleko iza 'zlatnih' sovjetskih šahista.

U prvoj polovici jakog turnira Kup Piatigorskog 1966, Fischer je bio u lošoj formi. Njegov položaj na začelju bio je alarmantan. Ali u drugoj polovici postigao je 7,5 bodova od 9 i završio na drugom mjestu. Bio je to najveći povratak u šahovskoj povijesti, ali ne i Bobbyjev posljednji.

Mali broj organizatora može izići u susret njegovim zahtjevima koji se protežu od novčanog fonda pa do fluorescentne rasvjete. Nastup na samo jednom turniru godišnje tužno je rasipanje talenta i lišavanje šahovskog svijeta bogatstva uzbudljivih partija. Izgledalo je da će doći do neopozivog raskida s FIDE (Međunarodnom šahovskom federacijom) iako je međunarodno tijelo pretvorilo turnire kandidata u niz mečeva kao svojevrsno osiguranje za nesovjetske sudionike.

Nakon petogodišnje stanke, Fischer je sudjelovao na Međuzonskom turniru 1967. godine u Sousseu u Tunisu. Neiskusni Tunižani nisu bili tehnički opremljeni da udovolje njegovim zahtjevima za bolju rasvjetu i promjenu rasporeda igara (njegova crkva zabranjuje subotom svaku radnu aktivnost). Bobby je izbio na prvo mjesto da bi zatim napustio turnir.

Godine 1970. Fischer se pojavio u Beogradu nakon više od godine i pol dana neigranja da bi nastupio u meču reprezentacije Sovjetskog Saveza protiv »Ostatka svijeta«. Susretljivo je pristao na Larsenov dostojanstven zahtjev da igra na prvoj ploči. Protiv izvanredno staloženog Petrosjana Bobby je postigao dvije pobjede uz dva remisa, dok je Larsen remizirao tri partije sa Spaskim, a jednu dobio protiv Štejna. Sovjetska je momčad tijesno pobijedila rezultatom 20,5–19,5, zahvaljujući nadmoći na nižim pločama. Fischerovo sudjelovanje uzbudilo je jugoslavenske navijače i izazvalo različita nagađanja da bi on jednoga dana ipak mogao pokušati osvojiti šahovski vrh.

Godinama su ga mnogi smatrali najboljim šahistom svijeta. Ali, ako ga je trebalo nagovoriti da ide dokraja u svom traženju svjetskog naslova, valjalo je izgladiti mnoge probleme izvan šahovske ploče. Zato je Ed Edmondson, iz Američke šahovske federacije, pristao da postane njegovim osobnim menedžerom od Međuzon-

U Buenos Airesu okupilo se više od 10000 gledalaca.
Desno: Meč između Sovjetskog Saveza i »Ostatka svijeta« u Beogradu 1970. Najdorf stoji iza Fischera koji igra protiv Petrosjana. Bobby je gotovo zaspao igrajući ovu partiju – jednu od svojih najboljih!
Dolje: Fischer razmišlja, Buenos Aires 1971.

skog turnira 1970. godine na Palma de Mallorci. Napokon je sve išlo glatko. S punim zamahom od samog početka, Fischer je pobijedio s prednošću od 3,5 boda. Prvi put nakon uvođenja mečeva kandidata na njegov poticaj, Bobby je u njima sudjelovao.

U američkim šahovskim krugovima porasle su nade. Početkom 1971. Fischer se susreo sa sovjetskim velemajstorom Markom Tajmanovim u Vancouveru i deklasirao ga u svega šest partija. Sovjetski komentatori bili su ošamućeni navodeći da je Tajmanov podlegao tajanstvenoj sili. Drugi su to nazvali »strahom pred Fischerom«. A zatim se u Denveru Fischer suočio s Larsenom. Njih su dvojica pomakli središte šahovske gravitacije izvan Moskve. Pošto je Bobby dobio zamršenu prvu partiju, čini se da je riječ »remis« nestala iz Larsenova rječnika. U sve većim očajničkim pokušajima da dobije partiju, Danac je doživljavao poraz za porazom. Meč je završio još jednom Fischerovom pobjedom od 6–0! *Sovjetski sport* je pisao: »Dogodilo se čudo!«

Napokon je »dječaka iz Brooklyna« dijelila samo jedna stepenica do meča za naslov svjetskog prvaka. U jesen 1971. oči šahovske javnosti bile su prikovane za Buenos Aires gdje se Bobby susreo s bivšim prvakom Petrosjanom u finalnom meču kandidata.

U prvoj partiji dobro »naoružani« Petrosjan, što je neuobičajeno za njega, iznenadio je jednom oštrom inovacijom u Sicilijanskoj obrani koja je Fischera stavila na teške muke. Ali kasnija greška stajala je Armenca partije,

Fischer protiv Petrosjana u finalnom meču kandidata u Buenos Airesu, 1971. Amblem argentinske šahovske federacije sadrži i geslo FIDE: Gens una sumus. *Tigran se kasnije žalio: »Kad Bobby kaže 'Popij kavu!', vi marate popiti kavu.« Ali nije mogao objasniti najteži poraz u karijeri.*

što je bila Fischerova dvadeseta pobjeda za redom u elitnom razredu. Bobby je zahtijevao da se druga partija igra prema satnici bez obzira na hunjavicu (on vjeruje da njegovi sovjetski protivnici uzimaju prekide zbog izmišljenih bolesti) i Petrosjan je lijepim napadom izravnao rezultat. U idućim trima partijama koje su završile remisom, Tigran je bio u prednosti.

U moskovskom Centralnom šahovskom klubu svi su lakše disali. Napokon je zaustavljen strašni Amerikanac. Ali u šestoj partiji, Petrosjan se opet vratio svojoj pasivnoj igri i Bobby je preuzeo inicijativu već u trećem potezu i to kao crni: 1. Sf3 c5 2. b3 d5 3. Lb2!? f6! Prenijevši prednost u konačnicu, Fischer je održavao položaj sve dok Petrosjanova nepreciznost nije dovela do pobjede i vodstva. Petrosjan je zatim pošao putem ostalih Fischerovih protivnika: poklekao je. Fischer je iduće tri partije dobio neočekivano lako. Rezultatom 6,5–2,5 i uz bučno oduševljenje mase Argentinaca, Bobby Fischer je pozdravljen kao službeni izazivač svjetskog prvaka.

* * *

Fischer uvijek igra na pobjedu. On oštro kritizira »velemajstorske remise«, u kojima se mirovni sporazum zaključuje s nekoliko nevezanih poteza, a njihove izvršioce naziva »kukavicama«. Prezirući tiho manevriranje, jednom je izrekao sažet komentar: »Igrači su se zaljubili u Botvinikovo-Barczovo-Benköovu dijetu.« On vidi u šahovskoj borbi cilj po sebi i on je slijedi i tako se približava svojem strogom mjerilu savršene igre.

Ljudi od Toronta do Moskve pitali su se kako se Fischer uspijeva održati u formi za vrijeme svojih dugačkih izostanka iz arene, kako ide u korak s novim razvojem teorije i kako može izdržati odvojenost od igre koju toliko voli. Činjenica je da šah nikad nije daleko od Bobbyjeve svijesti. Ako ga iznenadite recimo u restaurantu, moguće je da on nosi sa sobom najnoviju šahovsku periodiku. Rekao je da je njegova podsvijest uvijek obuzeta šahom: »Ideje mi nadolaze cijelo vrijeme.«

Jedan od autora (A. S.) vidio je nekoliko puta nevjerojatnu demonstraciju Fischerovih šahovskih moći. Pokazao je jednom zgodom Bobbyju partiju s prvenstva Sjedinjenih Država u kojoj je osjetio da je inovacija njegova protivnika problematična premda nije bio u stanju otkriti put dobitku kako za vrijeme igranja, tako ni u analizi nakon odigrane partije zajedno s protivnikom – velemajstorom. Poslije pet minuta, Bobbyjeva nemirna pozornost kao da je skrenula na nešto drugo i više uopće nije pogledao poziciju. Nekoliko dana kasnije Bobby je primijetio: »Aha, da ne zaboravim, vi ste previdjeli potez koji dobija – Dc3.« On ga je naprosto »izmislio«.

»Tajna« Fischerove igre leži u točnosti. Njegova je metoda u primjeni stalna pritiska sve dok protivnik ne popusti. Ljepota Fischerove igre ne izvire iz romantičarskoga nagona, već bi se prije moglo reći da je ona sporedan proizvod ostvarenja pobjedničkog cilja.

Njegov stil sliči jednoj strani njegove osobnosti – on je vrlo direktan, čak isuviše oštar. Iako su istančanost, potajne akcije i sposobnost za pasivnu obranu pomogli drugima da dobiju mnoge partije, one nisu značajne Fischerove odlike. Spaski ga je nazvao »iskrenim u šahu poput djeteta«.

Veliki je meč bio bajka o dva diva. Bio je to najbolji, ali i najgori od mečeva; bio je to san svih ljubitelja šaha, ali je ipak lebdio na granici more; bila je to svetkovina uzbudljivog šaha, a ipak su stručnjaci bili razočarani. Bio je to meč u kojem je igrač koji je otvarao kraljevim pješakom *par excellence* prelazio u Damin gambit i pobjeđivao. Bila je to povijesna nužda do koje zamalo da nije došlo. Meč je doveden u pitanje zbog materijalnog zahtjeva jednoga čovjeka, iako se u preliminarnom nacrtu u obliku jedne isprike odrekao ukupnog nagradnog fonda ponudivši da igra isključivo šahu za ljubav. Bio je to Fischer u svom elementu, pun paradoksa.

Bila je to revolucija u kojoj je sovjetski šahovski div morao ispustiti iz ruku toliko žuđenu Caïssinu krunu pred

GENS
MUS
FEDERACION ARGENTINA DE AJEDREZ
F.I.D.E
FISCHER
JUGADA
43

Fischer i Larsen ostvarili su svoje osobne trijumfe u susretu SSSR – »Ostatak svijeta«, iako su se Sovjeti izvukli. Ali stupovi sovjetskog šahovskog diva poljuljani su i otada Fischer i Larsen predstavljaju značajnu prijetnju Sovjetima koji drže naslov svjetskih prvaka.

drskim autsajderom koji je narušio utvrđeni poredak. A u revolucijama režimi propadaju, vrijednosti se preobražavaju, mladi čine nasilne stvari, a stari i te kako teško pokušavaju postići pomirenje.

Ovih nekoliko riječi služe da opišu povijesni meč između Bobbyja Fischera i Borisa Spaskog, koji se održao ljeti 1972. godine na Islandu. On je naznačio radikalan pomak ne samo moći nego i stava zapadne javnosti prema kraljevskoj igri. Šahovski svijet više nikad neće ostati isti.

Osnovno pitanje o ovom meču bilo je, hoće li Fischer uopće zaigrati. U svijetu koji je nagrađivao boksače milijunima za samo jednu borbu a istodobno dopuštao da mnogi šahovski prvaci gladuju, Fischer je sada zahtijevao nagradu koja odgovara ugledu šaha. Odlučio je zaigrati nakon intervencije – deus ex machina – britanskog pokrovitelja Jamesa Slatera, koji je u posljednjem trenutku udvostručio nagradni fond na zapanjujućih 250 000 $, više od dvanaest puta od dotad najvišeg fonda.

Nakon oštrih rasprava i Fischerove skrušene isprike zbog »neuljudnog ponašanja«, meč je započeo s devet dana zakašnjenja, 11. srpnja 1972. U prvoj partiji Bobby je počinio gotovo početnički previd i izgubio. A zatim je, razljućen zbog nazočnosti televizijskih kamera, odbio igrati drugu partiju i bio je kontumaciran. Kad mu prigovor nije uvažen, rezervirao je mjesto u avionu za New York.

U šahovskim klubovima New Yorka zavladala je golema potištenost. Njihovi članovi kao i milijuni šahovskih početnika, promatrali su ponovljeni televizijski snimak komentara svake partije Shelbyja Lymana. Brzojavi podrške počeli su navirati u Fischerov štab na Islandu. Spaski je kasnije izjavio, da je u tom trenutku imao pravo vratiti se u Moskvu, a neki tamošnji krugovi to su i željeli. Ali ovaj izvanredni sovjetski sportaš nije želio takvu jalovu pobjedu – koja bi vjerojatno značila kraj Fischerove karijere.

U Los Angelesu zazvonio je telefon. Bobbyjev prijatelj dignuo je slušalicu. Poziv s Islanda.

»Stvari ovdje strašno izgledaju. Bobby će napustiti meč.«

»Zar ne mogu odvjetnici uspostaviti kakav kompromis?«

»Ne vidimo kako bi mogli. Odluku komiteta može ukinuti jedino kongres FIDE, a za to je prekasno.«

»Kako to Bobby prima?«

»Vidio sam ga sinoć. Loše je izgledao. To bi mogao biti kraj Bobbyja Fischera. Nikad više neće igrati. Bit će uništen.«

»O tome ne brini previše. On još uvijek zna da je najbolji. Ali život mu neće biti lak. Koje li tragedije?!«

»Imaš li kakvu ideju?«

»Kaži Bobbyju da svi mi želimo da nastavi meč. Cijela je zemlja iza njega. Ovo mu je posljednja prilika. Svi mi znamo da može pobijediti. Reci mu da to učini zbog svih dječaka koji tek počinju igrati šah.«

Spas je nađen u kompromisu; treća će se partija igrati u posebnoj prostoriji. Čak i tada početak partije pokvario je jedan spor. Ali sve je riješeno i Bobby je pristao da odigra partiju, započevši vrlo oštrom modernom Benonijevom obranom. U 11. potezu iznenadio je Spaskog pomaknuvši skakača na rub dopustivši udvojene pješake na topovoj liniji kao da ih je zarobio lovac. Potez je bio protiv svih načela – Čigorinov duh se nasmijao. Spaski se zamislio više od pola sata prije nego je uzeo skakača, ali nije našao najbolji nastavak i zapao je u potpunu pasivnost. Prije prekida, prvak je izgubio vrlo važnog pješaka.

Igrač će se obično tada povući na odmor dok će njegov sekundant gotovo cijelu noć istraživati sve zamršenosti prekinute pozicije. A tada, idućeg dana, sekundant pokazuje rezultate svoje analize igrač ih provjerava i odmoran dolazi na nastavak. U Reykjaviku to je bio zadatak velemajstora Lombardyja. Fischer je povremeno primao savjete i od velemajstora Kavaleka. Tu je praksu odobravala u velikoj mjeri tradicija, ako već nije zakon. Ali Fischer, koji nikad nikome nije vjerovao, ostajao bi još dugo nakon ponoćnog sunca i proučavao za sebe svaku mogućnost u prekinutoj poziciji. Pouzdavao se u fizički trening prije i za vrijeme meča (zahtijevao je ekskluzivnu upotrebu hotelskog bazena noću) što mu je omogućilo da igra oštro usprkos nedovoljnoj ispavanosti.

Kao i obično, Fischer je stigao nekoliko minuta poslije početka nastavka treće partije, ali Spaski je već bio otišao. Sudac Schmid je objasnio da je prvak, čim je vidio kuvertirani Bobbyjev potez, predao partiju. Prvi put u životu Fischer je pobijedio Spaskoga. Napustio je arenu osjećajući da se teško breme olakšalo. U međuvremenu, svjetska šahovska javnost odahnula je i opet je očekivala veličanstvenu borbu.

Ali mnogostruke smetnje porazno su utjecale na psihu Spaskoga. U 4. partiji prokockao je dobru poziciju i remizirao, a u 5. partiji, u neprijatnoj situaciji, počinio je jednu od najgrubljih grešaka u karijeri nakon koje je odmah izgubio. Rezultat je tako izjednačen, a u idućoj je partiji Fischer slomio prvakov moral prikazavši najefektniji umjetnički domet u cijelome meču.

Bijeli: FISCHER – Crni: SPASKI
6. partija
Meč za svjetskog prvaka 1972.
Damin gambit

1. c4 (!) . . .

Iznenađenje! Fischer je ovaj potez odigrao dotad samo dvaput.

1. . . .	e6	4. Sc3	Le7
2. Sf3	d5	5. Lg5	0-0
3. d4	Sf6	6. e3	h6
		7. Lh4	b6

Tartakowerova obrana, vrlo omiljena Spaskome.

8. cd5	Sd5	11. Tc1	Le6
9. L:e7	D:e7	12. Da4	c5
10. S:d5	ed5	13. Da3	Tc8
		14. Lb5	. . .

Fischer još nikad prije nije igrao Damin gambit, ali ovaj

Reykjavik, 1972. Plakat o ovom dugo-očekivanom meču; Na suprotnoj stranici: Fischer dolazi na prvu partiju. Dolje: Početna partija u punom zamahu. Ljutnje, sporovi i ultimatumi unijeli su živost u meč ali to je dovelo između ostaloga, i do toga da nije snimljeno mnogo fotografija.

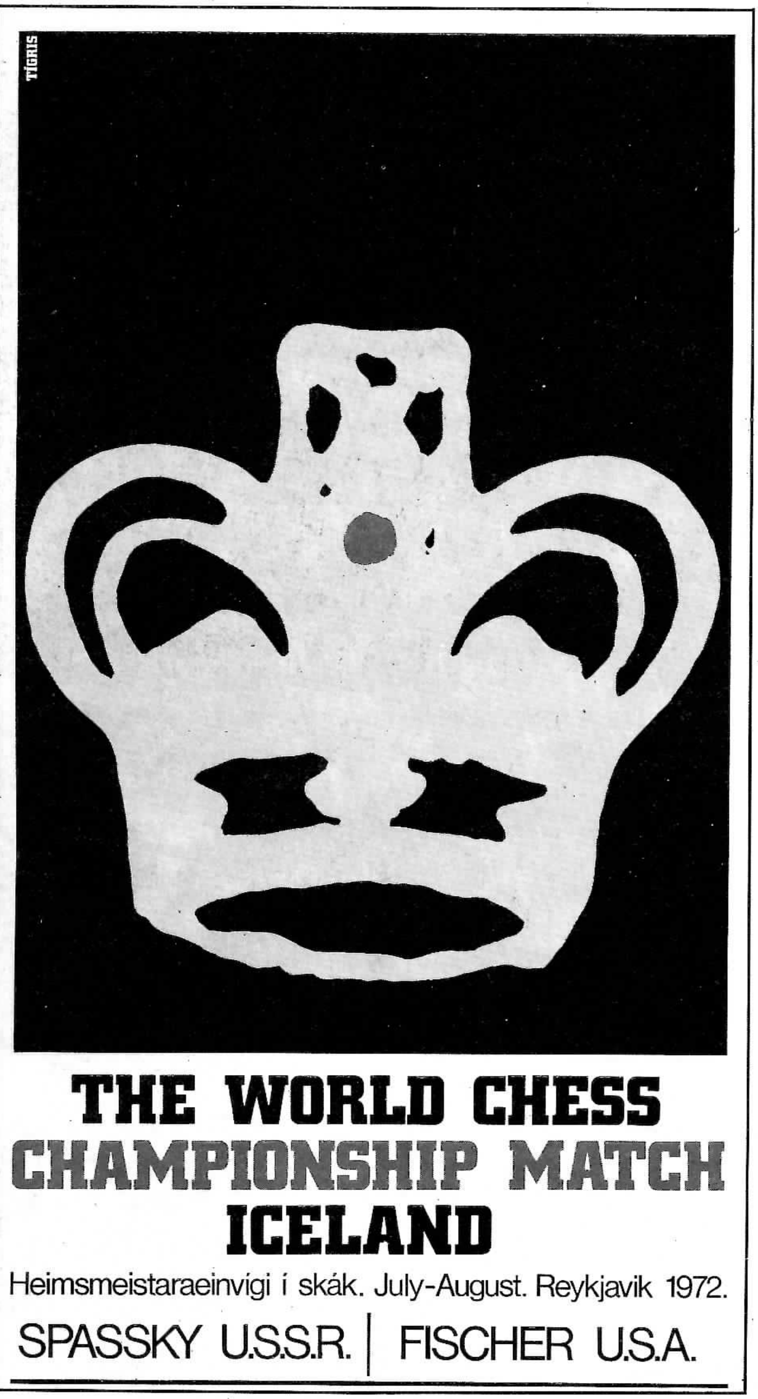

je potez znao od sovjetskoga velemajstora Furmana.

14. ... a6
15. dc5 bc5
16. 0-0 Ta7?!

Radije nego da razdvoji topove, mogućnost 16. ... Da7 pogodnija je da zaštiti »viseće pješake« u središtu.

17. Le2 Sd7!?

Dopušta bijelome slijedeći potez. Ali, 17. ... c4 pristaje na slabiju završnicu.

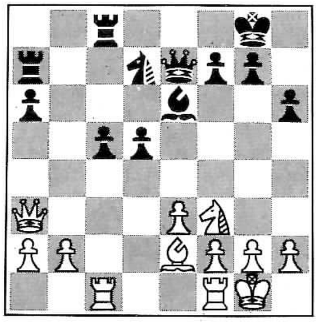

18. Sd4! Df8?!

Manje je zlo 18. ... Sf6, 19. Sb3 c4. Sada Fischer dobija lovca za skakača i dalje tuče pješaka u središtu.

19. S:e6 fe6
20. e4! d4?

Predaje jako polje lovcu. Više protuigre leži u 20. ... c4.

21. f4 De7
22. e5! ...

Prije nego se Spaski može konsolidirati s ... e5, Fischer ga polako steže.

22. ... Tb8
23. Lc4 Kh8
24. Dh3 Sf8
25. b3 a5
26. f5 ...

Otvorena f-linija sada postaje odlučujućom. Početak kraja.

26. ... ef5
27. T:f5 Sh7
28. Tcf1 ...

Ne 28. Tf7? Sg5.

28. ... Dd8
29. Dg3 Te7

Sad je red na Fischeru da primi lovorov vijenac. Dr Max Euwe, predsjednik FIDE i sâm svjetski prvak od 1935. do 1937, predaje Bobbyju medalju prvaka. Budući da je Euwe igrao sa svim svjetskim prvacima osim sa Steinitzom, ova fotografija simbolizira sve susrete na vrhu dvadesetog stoljeća.

30. h4 . . .

I dalje sputava skakača. Idući potez samo prividno dopušta . . . Sf6, ali tada bi T:f6 bilo kobno.

30. . . .	T8b7	32. De5	De8
31. e6	Tbc7	33. a4	. . .

Potez koji ništa ne znači pokazujući kako Spaski bespomoćno tapka u mjestu.

33. . . .	Dd8	35. Tf2-f3	Dd8
34. Tf1-f2	De8	36. Ld3	De8
		37. De4!	. . .

Prijeti 38. Tf8+ S:f8, 39. T:f8+ D:f8, 40. Dh7 mat.

37. . . . Sf6

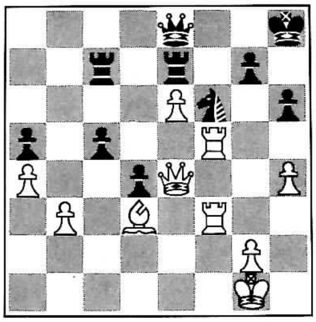

38. T:f6!	gf6	39. T:f6	Kg8
		40. Lc4	. . .

Izloženosti crnoga kralja nema lijeka. Bijeli sada prijeti 41. Tf7.

40. . . .	Kh8	41. Df4	Crni predaje

Bijeli dobija kako mu se prohtije, primjerice, 41. . . . Kg8 42. D:h6 Th7, 43. Tf8+ D:f8 44. e7+ Tf7, 45. ef8T mat.

Čak je i Fischer bio dirnut kad se Spaski, kao veliki sportaš, pridružio pljesku za ovu elegantnu jednostavnost kao u Capablankinoj partiji.

U cijeloj 10. partiji, forma Spaskoga nije se mogla prepoznati. Fischer je naglo poveo s 6,5–3,5. Izgledalo je da je prvak potučen, ali navijači koji su računali na povratak onog starog Spaskog neće biti u potpunosti razočarani. U 11. partiji Fischer je uzeo čuvenog »otrovanog« pješaka u Sicilijanskoj obrani kao što je i mnogo puta prije nekažnjeno činio. Ovaj se put zaista pokazao punim otrova i tek što je prijeđena faza otvaranja, Fischer je morao izgubiti damu i partiju. Partija je pokazala prije svega da šah ima tu moć da ponizi čak i najvećeg šahista. Izazivačeva prednost sad je smanjena na 2 boda.

Ako je treća partija vratila Fischera ovom meču, tada je 13. partija, najzanimljivija od svih, izbacila Spaskoga iz meča. Spaski, koji je opet bio iznenađen, ovaj puta Aljehinovom obranom, izgubio je rano pješaka ali je stvorio opasne šanse na kraljevu krilu ali je u vremenskoj oskudici loše igrao. (Fischer koji začuđujuće brzo uočava situaciju na ploči, gotovo nijednom nije došao u vremensku oskudicu.) Prilikom prekida, izgledalo je da izazivač ima dobijenu konačnicu, ali u nastavku prvak je pronalazio savršenu obranu protiv najvještijih prijetnji. I upravo uoči treće vremenske kontrole u devetom satu partije, Spaski je pogriješio i ispustio remis iz ruku. Nakon ovakvog dugotrajnog napora, bio je to najgorči poraz.

Fischer je još jednom uživao u vodstvu od 3 boda razlike. U idućih sedam partija, izazivač koji je bio poznat po igri na život i smrt, te mečevima bez izgubljenih partija (6:0), napredovao je po inerciji iz remisa u remis približavajući se svome cilju. U 14. partiji, Fischer je opet zaplovio za njega neuobičajenim vodama Damina gambita izgubivši pješaka. Ali šest poteza kasnije i Spaski je pogriješio nakon čega je od nezadovoljstva okrenuo lice prema zidu.

I tada je sovjetska delegacija iznijela na vidjelo najčudniju tvrdnju: da Amerikanci vjerojatno utječu na ponašanje svjetskog prvaka nekim »kemijskim česticama ili elektronskim sredstvima«. Jedini dokaz nađen nakon ozbiljne znanstvene pretrage, uključujući i rastavljanje stolice Spaskoga, bile su dvije uginule muhe u svjetiljci. Boris je još prije izjavio da Bobby pati od »manije proganjanja«. Novinari su bili složni u tome da je ta epizoda bila najbolje komično olakšanje nakon priče iz

Spaski na simultanci u Chess Cityju, New York, početkom 1974. Svaki od četrdeset jednog sudionika platio je 25 $ za tu privilegiju da igra protiv bivšeg svjetskog prvaka. Jedan šestogodišnjak je izjavio: »On je vrlo simpatičan čovjek.« I zaista jest. Do ovog susreta ne bi došlo bez promjena koje su Fischer i Spaski unijeli u šah.

Moskve u prvom tjednu meča da će Fischeru pomagati kompjutor iz New Yorka.

U 21. partiji Fischer je odigrao prvi put Paulsenovu varijantu Sicilijanke i u 7. potezu odigrao jednu novost. Radilo se o jednostavnoj ideji utemeljenoj na klasičnom načelu zauzimanja središta pješacima, ali nitko na nju prije nije došao. Spaski, kojega je nada napustila već davno prije, pogrešno je igrao u konačnici. Nakon dugog noćnog razmišljanja nad prekinutom partijom, otkrio je da je kuvertirao slab potez i odlučio predati partiju.

Prvoga rujna 1972. Bobby Fischer je saznao preko telefona da je rezultatom od 7 pobjeda, 3 poraza (od toga jedan bez borbe) i uz 11 remisa, postao jedanaestim prvakom svijeta u šahu. Ova je vijest samo službeno potvrdila ono što je Bobby naslućivao još kao dječak u Brooklynu prije mnogo godina. Bez toga se za Bobbyjev svijet, u kojem je šahovska umjetnost zauzimala najviše mjesto, ne bi moglo reći da je uređen.

Boris Spaski izjavio je novinarima: »Fischer je pravi umjetnik ali vrlo rijedak čovjek u današnjici. Fischer mi je drag i mislim da ga shvaćam.« Bilo je to velikodušno priznanje jednog velikog umjetnika odato drugom velikom umjetniku. I tako je završilo deset tjedana koji su potresli šahovski svijet.

Ako je bilo mnogo pisano o Fischeru prije ove njegove velike pobjede, sada su tek otvorena vrata pravoj bujici novinskih priča i članaka u časopisima i knjigama. Fischer je zauzeo prve stranice vodećih časopisa u Americi i inozemstvu. Radio i televizija emitiraju emisije o njegovim uspjesima. U mnogim programima »Kralj« se udostojao da osobno dođe i na opće čuđenje ponašao se dobro.

Usprkos Fischerovom golemom uspjehu, nisu svi komentari bili povoljni. Nigdje Fischera nisu pogrešno razumjeli kao u njegovoj domovini. Kao što je njegova sestra Joan jednom primijetila: »Bobby je dječak kojemu je potrebna dodatna doza razumijevanja.«

Najuobičajenija optužba bila je da je Fischer pohlepan, da je plaćenik kojega više zanima svemoćni dolar nego širenje zanimanja za šah. Valjalo bi objasniti da Fischer nije postavljao zahtjeve samo za sebe već i za Spaskoga. Ali, u širem smislu, ti zahtjevi nisu bili ni za njega, a ni za Spaskoga, već za šah u cjelini!

Fischer je i te kako dobro shvatio psihologiju američke javnosti. Znao je da je novac u američkom društvu simbol čovjekova uspjeha. Doduše, Fischerovi motivi bili su sebični, ali ne onakvi kao što većina ljudi misli. Želio je da se poštuje igra u kojoj se isticao; isto je tako želio da i njega više poštuju i priznaju. On je odbio bezbroj vrlo povoljnih komercijalnih ponuda.

Slijedeća najčešća optužba uperena protiv Fischera bila je da su njegovi izljevi ljutnje dio psihološkog rata protiv njegovih protivnika, a naročito protiv Spaskoga. Ali ne zavaravajmo se, prijatelji! Fischeru to jednostavno ne treba.

Svakako bi Spaski trebalo da bude osoba najpozvanija da to zna. Upućujemo čitaoca na izjavu Spaskoga koju je dao nakon meča. To javno priznanje ne potječe od čovjeka koji osjeća da je bio izvrgnut nepoštenoj ili podloj taktici. Istina je u tome da Spaski voli i poštuje Fischera, i obrnuto.

Ako je Fischer prividno dizao nepotrebnu buku oko uvjeta za igranje, protiv buke u dvorani, filmskih kamera, opreme itd., to je samo zbog toga jer on osjeća da poštivanje šahovske igre nameće kao imperativ optimalne uvjete. Slučajni gledalac ne može imati predodžbu o intenzivnom razmišljanju svakog natjecatelja u važnom šahovskom meču. U toj raspaljenoj borbi voljâ, uz sve ostale jednake uvjete, dovoljna je i najmanja sitnica koja odvlači pažnju igrača i predaje pobjedu u ruke protivnika.

I opet se mora istaknuti da Fischerovi zahtjevi nisu bili jednostrani. Oni su bili kako u njegovu, tako i u korist njegova protivnika, i u korist šaha uopće.

I još jedna opaska. Kad se osobu opisuje kao

skromnu, prečesto se s tugom zaključuje da ona ima mnogo razloga da bude skromna. Takav se kompleks ne odnosi na Fischera. Kako može netko, tko pretpostavlja da zna sve o Fischerovom karakteru, vjerovati da bi se on zadovoljio pobjedom nad svojim protivnikom na drugačiji način od svoje nadmoćnije igračke sposobnosti? Fischer igra protiv šahovnice, a ne protiv čovjeka. Kao što je i sâm rekao: »Ne vjerujem u psihologiju. Ja vjerujem u dobre poteze.«

U meču sa Spaskim, Fischer se u nekoliko slučajeva okanio svog redovitog početnog poteza e4 i od uobičajene Sicilijanke kao crni; a igrao bi čak i takvo nepredvidivo otvaranje kao što je Aljehinova obrana. I opet je podignut glas da se radi o »psihološkom ratu« – iako se ovaj put to moglo dopustiti. Psihologija, naš zajednički temelj! Fischer je znao da se Spaski mnogo angažirao u iscrpnim pripremama da se suoči s njegovim uobičajenim otvaranjima i zato se jednostavno prebacio na ona za koja je pretpostavljao da ih Spaski nije proučavao. To nije psihologija već najobičnije zdravo rasuđivanje.

Treću bi se optužbu moglo široko okarakterizirati kao »Fischer – čudovište«. Opisan je, isuviše bukvalno, kao div-ljudožder za šahovnicom. Istaknuti kritičar *New York Timesa* Harold Schonberg optužio ga je za »psihičko ubojstvo«. Implikacija je i bezrazložna i varava.

Suočimo se s činjenicom da je šah, poput svih natjecateljskih sportova, odušak za agresivnost. Da budemo iskreni, željno očekujemo dan kad će sportaši odbaciti ono lažno-skromno »imali smo više sreće« u korist onoga »pobijedili smo, jer smo bolja momčad«.

Četvrtu se optužbu formulira u obliku pitanja: zašto Bobby ne bi bio dobar? Cijeli je život proveo samo uz šah. Odgovor: tisuće i tisuće šahista učinili su to isto samo što su malo pokazali te nerijetko i prekidali. Šah je jedina igra koja vas sasvim zaokuplja. Nema tog proučavanja koje može nadomjestiti prvakovu nadarenost. Na drugoj strani, mnogi talenti i u šahu i u drugim oblastima, uvenuli su zbog nedostatka marljivosti. Moramo biti zahvalni Bobbyjevoj monomaniji. Stvorila je od njega svjetskog prvaka, a šahistima diljem svijeta ostavila obilje prekrasnih partija i stvaralačkih inovacija.

Peta optužba: Fischer je neodgojen. Točno, ali promotrimo nekoliko slučajeva:

1. *Zakašnjava na važne partije.*
   Pa što? Fischerov je sat uključen.
2. *Antisocijalan je i voli samoću.*
   Takav je bio i Thoreau. Ne dirajte ga pa neće ni on vas.
3. *Bijesno i izazovno zuri u gledaoce.*
   Prestanite jesti kokice! Osim toga, možete izbjeći njegov bijesan pogled proučavajući njegove najnovije poteze na demonstracijskoj ploči.
4. *Mnoge njegove pritužbe nemaju osnove.*
   A mnoge imaju. Jeste li ikad pokušavali igrati šah a da filmska kamera prati svaki vaš potez, izvan šahovnice i za njom?
5. *Mrzovoljan je i nesusretljiv.*
   Isto ga tako znaju i kao vedrog i susretljivog. Primjerice, njegova vedrina poslije meča s Larsenom na turniru »Rapid Transit« kolovoza 1971.
6. *Odbojan je, manjka mu siguran nastup i prisebnost.*
   Jeste li ga vidjeli u televizijskim nastupima s Dickom Cavettom, Bobom Hopeom i Dinah Shore? Baš je bio sladak.
7. *Kao javna ličnost, trebao bi davati više intervjua.*
   Jednom se opekao i to teško. Veliki šahist ne ponavlja istu grešku.
8. *Ohol je i nepristupačan.*
   Zatražite autogram od njega pa ćete vidjeti kamo će vas to dovesti. (I zaista, Bobby je iznenadio sve došavši na posljednje kolo američkog otvorenog prvenstva u Santa Monicu 1972. gdje je darežljivo dijelio autograme.)
9. *Ima loše mišljenje o ženama.*
   Samo kao šahistkinjama. Pričekajte kad sretne pravu!

*Kandidati za osvajanje Fischerova naslova 1974.
(u smjeru kazaljki sata slijeva): Lajos Portisch iz Mađarske;
aspirant Robert Byrne, bivši prvak
Sjedinjenih Država; Anatolij Karpov (desno) s Tukmakovom;
Walter Shawn Browne iz Sjedinjenih Država;
i Henrique Mecking, brazilski junak.*

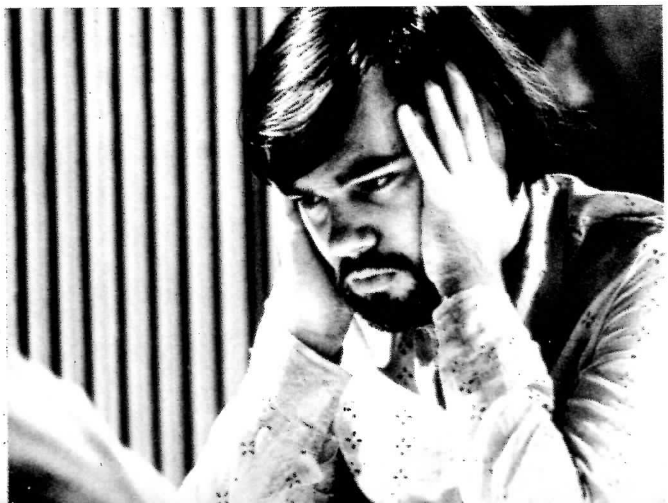

10. *On je egomanijakalan; bijesan je kad ne može ostvariti što zamisli; posvetio se isključivo jednoj stvari po cijenu svih ostalih; misli da bi mu se cijeli svijet morao ponizno klanjati; sumnja u svakoga, a svoju genijalnost navodi kao ispriku za sve.*
Govorite li vi to o Beethovenu? Ne budite preoštri, on je mrtav. Uostalom, jedina stvar po kojoj ga se svijet danas sjeća njegova je glazba.

Jedino po čemu Fischer želi da ga se svijet sjeća jest šah. On je to i zaslužio. Zajedljivo je i sitničavo pokušavati ga prosuđivati običnim mjerilima. Više se ne mogu primijeniti.

Kad se kao dječak hvalio da će jednoga dana postati svjetski prvak, dojam je bio da je nezahvalan i drzak. Ima jedna riječ u jidišu koja to najbolje opisuje – *chutzpa* (drskost, op. prev.). To je stvorilo jednu predrasudu protiv Fischera koja je tijekom godinâ preuveličana. To se breme sada mora skinuti – jednom zauvijek. Fischer je bio u pravu. Dokazao je da je točan prorok.

U tom davnom spornom intervjuu, Fischera su upitali misli li on da je veći od Capablanke, Steinitza i Morphyja. Njegov odgovor, toliko puta citiran, glasio je: »Ne bih htio da to ode u tisak jer zvuči tako sebično. Ali da odgovorim na pitanje, mislim da jesam.« Izostavi taj ispričavajući ton, Bobby! Ti si svoje pokazao.

Fischerov nevjerojatan Elov »rejting« od 2780 bodova označava ga kao najjačeg šahista u povijesti. Oni koji bi osporili nepobitnost ovog statističkog mjerenja neka to i dokažu.

Fischer je onaj rijedak primjer suvremena čovjeka koji je uvijek bio vjeran svojim načelima. Osiguravši praktički prvo mjesto na Međuzonskom turniru u Sousseu 1967, Bobby je zaprijetio da će napustiti turnir ukoliko se ne uzmu u obzir odgovarajući uvjeti u vezi sa satnicom igranja partija a koji su u skladu s njegovim religioznim potrebama. Turnirski komitet nije pristao. Bobby je napustio turnir iako je to značilo privremeno odustajanje od njegovog sna da stekne priliku da igra za svjetski naslov.

Kad je 1961. igrao u meču protiv Sammyja Reshevskog u Los Angelesu, pokroviteljica, gospođa Piatigorsky, supruga glasovitog čelista, pokušala je pomaknuti satnicu dvanaestog kola ranije, kako bi mogla otići na koncert svoga muža i Jaše Heifetza te večeri. Bobby je to gnjevno odbio i izgubio meč bez borbe. »Zar da ustanem rano ujutro zato što ona želi slušati nekakvog guslača?« Prema Bobbyjevom mišljenju, šah nije druga violina ni za koga, čak ni za Heifetza.

Upotrebljavajući čudno zapletenu logiku, neki od tih istih klevetnika koji kore Bobbyja zbog tužakanja kad već ima veliku prednost, optuživali su ga i da mu loši uvjeti za igranje služe kao izlika za njegove, ne baš česte, poraze. To naprosto nije točno. Bobby je postavljao zahtjeve i optužbe u različitim prilikama, ali rijetko je pronalazio izlike za određene poraze. Godine 1966. na turniru Kup Piatigorsky, Fischer je postigao svega 3,5 boda iz devet kola što je predstavljalo prvu polovicu turnira. Ni slovce nekakve plačne izlike ili prosvjeda nije prešlo njegovim usnama. Kao što je Bobby jednom izjavio: »Ja igram pošteno i igram na pobjedu. Kad izgubim, uzimam svoj lijek.«

A kako li samo uzme taj lijek kad i te kako brzo ozdravi! U posljednjih devet kola zabilježio je veličanstvenih 6 pobjeda uz 3 remisa zauzevši drugo mjesto, tek pola boda iza Spaskoga. Odlika pravoga šampiona je njegova sposobnost da se vrati na pozornicu kao što je to Fischer još jednom pokazao u velikom meču.

Vladavina Bobbyja Fischera izazvala je šahovsku eksploziju koja je odjeknula u cijelom svijetu. Nikad još šah nije postigao tako veliko zanimanje i popularnost. Članstvo u Američkoj šahovskoj federaciji više se nego udvostručilo. Nadošla je prava poplava članaka u časopisima i novinama, šahovskih knjiga i potrepština – elegantnih šahovskih garnitura, džepnih garnitura, varijanata partija, predmeta za sakupljanje, opreme za dopisni šah, značaka, amblema, suvenira i trofeja.

Da ironija bude veća, oni koji su najoštrije kudili

Bobbyja, zarađivali su sada kao nikad prije na svojim šahovskim knjigama i člancima. Neutaživa je bila žeđ javnosti za šahovskom literaturom. Izdavane su nove knjige a stare su ponovno tiskane. Tržište džepnih knjiga o šahu uživalo je prosperitet kakav nikad prije nije doživjelo, ali ovaj put po višim cijenama.

Turniri su se sve više održavali. Mnogi vikend turniri postali su otvoreni svima, dok su drugi bili upriličeni za elitnije šahiste. U mnogim slučajevima, nagradni se fond izuzetno povećao, često i više nego dvaput. U šahu nema čistog amaterizma. Povremeno se na manjim turnirima dijele knjige ili nagrađuje pretplatama za časopise, ali u više od devedeset posto slučajeva uz trofej uvijek ide i nagrada u gotovini.

Roditelji potiču djecu da uče šah, i to ne kao hobi već kao punovažno i vrijedno zvanje. Velik broj mladih talenata otkriven je i oni nastavljaju svoj razvoj. Jednoga će dana, možda, ovaj fenomen stvoriti nove natjecatelje koji će izazvati Bobbyja ili njegove eventualne nasljednike.

Svi oni koji su angažirani u šahu – šahisti, pisci, publicisti, proizvođači opreme – osjetili su nov prosperitet. Drugi milenij još nije završen, ali postoje znaci nade da će budući šahovski velikani biti pošteđeni financijskih briga koje su mučile Steinitza, Laskera, Aljehina i tolike druge.

Jedan čovjek, i samo jedan čovjek, odgovoran je za ovaj nevjerojatan uspon, čovjek kojega različito opisuju kao mrzovoljnog, egomanijakalnog, neotesanog i paranoidnog. Čovjek s jednom manijom, šahom, na štetu sveg ostalog. Čovjek koji postavlja nerazumne i nečuvene zahtjeve – on je zapravo zahtijevao da mu plate, i to dobro, za ono u čemu najviše uživa! Tko je ikada čuo za takvu drskost?!

Je li itko imao takvu smjelost i moć da se cjenka? Tko je ikad prije postavljao takve zahtjeve? Šah je mogao biti izvučen iz zapećka mnogo ranije. Bez obzira gdje se nalazio, svaki istinski zaljubljenik šaha mora osjećati zahvalnost prema Bobbyju Fischeru.

Nikad vredniji aspirant nije ukrasio šahovsko prijestolje. Želimo mu aktivnu i plodnu vladavinu!

Neka nam dugo živi šampion!

Doba novog šampiona

Završavajući ovu knjigu riječima: »Neka nam dugo živi šampion«, autori su imali na umu ne samo život u doslovnom smislu već dugu i uspješnu obranu naslova svjetskog prvaka. Međutim, na vrhuncu svoje slave, Robert Fischer napušta šahovsku arenu i bez borbe prepušta krunu sovjetskom velemajstoru Anatoliju Karpovu. Kako i zašto je nastao tako neočekivan kraj jedne od najuspješnijih karijera u povijesti šaha?

Fischer je nakon osvajanja titule odbijao mnogobrojne pozive na turnire (na kojima su nagradni fond i honorari bili vrlo visoki), te je na taj način demantirao samoga sebe tvrdeći prije toga da će biti vrlo aktivan. Što se vrijeme za obranu naslova prvaka više približavalo, vijesti iz Fischerova tabora bile su sve čudnije. Konačno, svjetski prvak je izašao s novim prijedlogom pravilnika za dvoboj s izazivačem. Najprije je zahtijevao da se meč igra na broj pobjeda, što je naišlo na pozitivan odjek u šahovskim krugovima. Zatim je Fischer zahtijevao da se dvoboj igra na deset pobjeda s time da njemu ostaje naslov prvaka ukoliko rezultat bude 9:9. Kada se dobro prouči ovaj zahtjev, vidi se da izazivač mora pobijediti prvaka s najmanje 10:8 želi li postati prvakom. Za ta dva boda »fore«, što ih je tražio Fischer, nije dobio podršku ni u Svjetskoj šahovskoj federaciji, a ni u šahovskoj javnosti koja ga je inače slavila.

Kongres FIDE u Nici 1974. godine glatko je odbio njegov zahtjev i tada je mnogima bilo jasno da on, koji u međuvremenu nije odigrao ni jednu partiju, neće braniti naslov.

Zanimljivo je da šahovski stručnjaci nisu učinili gotovo ništa kako bi se našao neki kompromis. Prijedlog autora ovoga teksta, koji je uručio jugoslavenskoj delegaciji, bio je slijedeći: izazivač bi kod vodstva 9:8 mogao i remisima doći do naslova prvaka. Naime, u trenutku kad izazivač osvoji devet bodova počeo bi se igrati dodatni meč od četiri ili šest partija. Ako bi te partije završile remisima, izazivač bi postao prvakom, a ako bi Fischer izravnao na 9:9, njemu bi pripao naslov.

Za svega deset minuta kongres FIDE je odbio Fischerov zahtjev bez prave želje da nađe neko kompromisno rješenje. Naš međunarodni majstor, Rudolf Marić, nakon ovog glasanja je izjavio: »Organizacija (FIDE) koja za deset minuta dozvoli da izgubi ovakvog prvaka, nije niti zaslužila da ga ima.«

Tako je velika zvijezda pala i nestala sa šahovskih pozornica diljem svijeta.

No, došla je nova! Bio je to Anatolije Karpov. Sjajnim je igrama došao do naslova prvaka, a mnogobrojnim pobjedama na turnirima stalno je dokazivao svoju vrijednost. No, Karpov je primio naslov prvaka bez velike radosti. Osjećao je sjenu prethodnog prvaka koji je bez borbe izgubio naslov. Zbog toga je nastojao da odigra s Fischerom tzv. »meč stoljeća«, no svi pokušaji da nađu zajedničko rješenje nisu uspjeli. Ostala je samo želja.

U finalu dvoboja za izazivača svjetskog prvaka 1973. godine, našli su se Karpov i Korčnoj. Opet je borba za naslov postala »lokalna« stvar Sovjetskog Saveza. Karpov je svladao Korčnoja i tako postao izazivačem Fischera. Sve što se događalo poslije toga već je opisano. Karpov je postao novim prvakom svijeta bez borbe. Korčnoj je nakon ovog poraza načinio jedan neočekivan potez: emigrirao je iz Sovjetskog Saveza i otišao u svijet »biznisa« gdje mu je budućnost bila neizvjesna. U ponovnom takmičenju za izazivača svjetskog prvaka, Korčnoj je prošao pobjedonosni put igrajući protiv sovjetskih igrača, dojučerašnjih svojih kolega iz reprezentacije. U četvrtfinalu je pobijedio Petrosjana sa 6,5:5,5, u polufinalu Polugajevskog sa 8,5:4,5. Finale je odigrano u Beogradu gdje je Korčnoj pobijedio Borisa Spaskog sa 10,5:7,5. Time je šahovski svijet dobio svog novog (anti) heroja.

Beogradski meč je pokazao da je Korčnoj u izvrsnoj formi. Teoretski je bio sjajno pripremljen, a sportskim životom i vježbama stekao je izvrsnu fizičku spremu.

Atmosfera prije određivanja mjesta odigravanja meča za svjetskog prvaka 1978. bila je slična onoj iz Reykjavika. Akteri ovog finala napravili su potez koji je

Ispod: Karpov i Korčnoj prihvatili su ponudu iz dalekog Baguija premda su drugi gradovi, osobito evropski, nudili veći nagradni fond. Prije samog meča suparnici su bili miroljubivi i blagonakloni.

iznenadio svijet. Iako formalno pod lošijim uvjetima – nagradni fond u Baguiju je bio stotinjak tisuća dolara manji nego u Evropi – oni su ipak otišli daleko od »domovine« šaha. No, kakve su se »igre« tu »igrale«, koliko su organizatori »ilegalno« povećali fond, nikad neće biti poznato.

Početkom ovog, kako je rekao američki velemajstor Robert Byrne, »dvoboja s najmanje fer pleja u povijesti šaha«, počeo je velikim sporom. Korčnoj je želio igrati pod zastavom Švicarske, što mu nije bilo dopušteno. Ipak, sovjetska strana je učinila veliki ustupak pristajući na čudnovato rješenje: dvoboj je odigran bez zastava.

U prvoj partiji Korčnoj je vodio bijele figure, ali je već poslije 18 poteza sklopljeno primirje. Uslijedila je serija od još šest remisa i tako su poslije dvotjedne borbe bili na početku. Zanimljivost ovoga meča bila je i u tome što je po prvi put nakon drugog svjetskog rata igran na broj pobjeda (šest), a ne kao ranije u 24 partije. Kakva je bila kvaliteta prvih sedam partija? Mnogo se griješilo tako da je ravnoteža bila nekoliko puta narušena, te su obojica (osobito Korčnoj) mogli dobiti po dvije partije.

Osma partija je donijela promjene. Prvak svijeta je efektno kaznio nesolidnu igru izazivača i pobijedio. Bila je to Otvorena varijanta Španjolke, otvaranje koje je bilo glavno teoretsko oružje Korčnoja. On je odigrao nekoliko loših poteza u manje poznatom nastavku a Karpov je to rutinirano iskoristio.

U 11. partiji slijedi najlošija igra prvaka svijeta. Možda je to njegova najlošija igra u čitavoj njegovoj šahovskoj karijeri. No, ukupan dojam nakon jedanaest partija bio je negativan. Kvaliteta igre bila je ispod razine koju su očekivali ljubitelji šaha i stručnjaci. Šahovski je svijet žalio za Fischerom i njegovom sjajnom igrom u Reykjaviku.

U nastavku meča uslijedilo je nešto što nitko nije očekivao. Korčnoj gubi tri partije i prvak vodi sa 4:1. U tom trenutku mnogi su već držali da je meč gotov jer su prvaku bile potrebne svega dvije pobjede, a izazivaču pet! Gubeći ove partije, Korčnoj se, kao u Beogradu u dvoboju sa Spaskim, počeo »zabavljati« nešahovskim problemima – ponajviše prisustvom (para) psihologa Vladimira Zuhara. Naime, Zuhar je sjedio u prvim redovima i netremice promatrao Korčnoja. Ovome je to, dakako, smetalo te je zahtijevao da ga udalje. Korčnoj je tvrdio da ga Zuhar telepatski ometa i hipnotizira. U periodu Korčnojevih incidenata, Karpov je mogao brzo dovršiti ovaj meč. Imao je prednost u mnogim partijama, a posebice u 21. partiji u kojoj je imao forsirani dobitak.

U tim trenucima mnogi su smatrali da je igranje na određeni broj pobjeda dobro rješenje za Fischera ali ne i za »obične smrtnike« koji ne mogu dobiti potpuno dobivene partije.

I tako, umjesto da dotuče grogiranog protivnika, Karpov u nastavku tako griješi da ga se nije moglo prepoznati. Napeta i burna atmosfera kao da je više pogodovala izazivaču koji se našao na dnu provalije i koji više nije imao što izgubiti. Caïssa je okrenula leđa prvaku i prešla na stranu izazivača. Korčnoj vrši jedan od najvećih preokreta u povijesti susreta za svjetskog prvaka. U finišu dobija tri partije i izjednačuje na 5:5. Suparnici su bili opet na »početku«, ali sada je sve ovisilo o jednoj jedinoj partiji, jednom pogrešnom ili pak jednom novom briljantnom potezu. Svi su držali da je prednost na strani Korčnoja koji je imao inicijativu i uzdrmao prvaka. Premda se mogućnost da titula ovisi o jednoj partiji već ranije razmatrala, ipak se u povijesti šaha nije dogodilo da jedna partija dobije ovakvu cijenu i da o njoj ovisi titula prvaka. Osim toga, riječ je i o visokim nagradama. U propozicijama je stajalo da se nagrade isplaćuju u švicarskim francima. Kako je za vrijeme ovog maratonskog dvoboja došlo do devalvacije dolara, nagradni se fond povećao sa 550 tisuća dolara na više od 700 tisuća dolara. Jedna pobjeda i toliki novac!

Stručnjaci su se opet prevarili: umjesto žestoke borbe i serije remisa, meč je završen već u 32. partiji. Bila je to najslabija Korčnojeva igra u ovom dvoboju, a jedna od najslabijih u njegovoj karijeri. Ova partija, zbog slabe kvalitete, ne zaslužuje komentar, ali s obzirom da je toliko »skupa« prikazujemo njezin tok.

32. partija dvoboja
Bijeli: KARPOV – Crni: KORČNOJ
Pirčeva obrana

1. e4 d6 2. d4 Sf6 3. Sc3 g6 4. Sf3 Lg7 5. Le2 0-0 6. 0-0 c5 7. d5 Sa6 8. Lf4 Sc7 9. a4 b6 10. Te1 Lb7 11. Lc4 Sh5 12. Lg5 Sf6 13. Dd3 a6 14. Tad1 Tb8 15. h3 Sd7 16. De3

Lijevo: Previd odlučujućeg poteza često dovodi do gubitka partije. Karpov spokojno promatra protivnika nakon njegova previda. Ispod. Veliki mečevi i turniri izískuju snažnu fizičku kondiciju. U Baguiju je Karpov »održavao« snagu igrajući tenis.

La8 17. Lh6 b5 18. L:g7 K:g7 19. Lf1 Sf6 20. ab5 ab5 21. Se2 Lb7 22. Sg3 Ta8 23. c3 Ta4 24. Ld3 Da8 25. e5 de5 26. D:e5 S:d5 27. L:b5 Ta7 28. Sh4 Lc8 29. Le2 Le6 30. c4 Sb4 31. D:c5 Db8 32. Lf1 Tc8 33. Dg5 Kh8 34. Td2 Sc6 35. Dh6 Tg8 36. Sf3 Df8 37. De3 Kg7 38. Sg5 Ld7 39. b4 Da8 40. b5 Sa5 41. b6

Korčnoj je kuvertirao 41. ... Tb7 i jasno – predao partiju!

Nakon poraza, Korčnoj je uložio žalbu jer je ponovo u prvim redovima sjedio Vladimir Zuhar premda je to bilo »zabranjeno«. Kongres FIDE je žalbu odbio. Time je stavljena točka na ovaj meč koji je inače bio pun netrpeljivosti, prigovora, zahtjeva i optužbi. S tim razmiricama je ipak prvi započeo Korčnoj, na što mu je FIDE kasnije podijelila »žuti karton«.

Ono što su stručnjaci držali za Fischera kada je postao prvakom, to sada drže za Karpova. Smatraju da Karpov u ovom trenutku nema dostojnog protivnika. U 28. godini života, on se nalazi pred »najboljim« šahovskim godinama, u punoj je snazi i kondiciji. Mnogi pak drže da Karpov nema onu igru i snagu koju bi trebalo da ima najbolji šahist svijeta. Tako, međutim, misle oni koji su površno proučavali njegove partije i njegova rješenja. Neka to ilustrira ovaj primjer.

»Ovaj Karpov nije osobito snažan igrač. Ima mnogo sreće pa su mu rezultati tako dobri«, komentirao je međunarodni majstor Minić Karpovljeve uspjehe poslije povratka s međunarodnog turnira u Lenjingradu. No, godinu dana kasnije, Minić se prihvatio zadatka da načini izbor pedesetak Karpovljevih partija. Nakon proučavanja njegovih partija bio je ozaren spoznajom: »Karpov igra tako sjajno i tako duboko da ga se jedva može shvatiti!«

Pored šampionskih kvaliteta, korektnog odnosa, Karpov ima zdravi odnos prema golemim masama ljubitelja šaha – možda uz Talja najbolji odnos od svih prvaka svijeta. On u potpunosti ispunjava svoj dug i tako doprinosi da se lakše i bezbolnije pomirimo s činjenicom da je Fischerov šahovski genije nestao s pozornice ove drevne igre. Karpov prihvaća mnoge pozive na turnire, igra u vrhunskoj formi bez oscilacija i postiže pobjede osvajajući prva mjesta. Osim toga, pored toga što je prvak svijeta, Karpov je od tada pobijedio gotovo na svim najpoznatijim svjetskim turnirima.

Mario Bertok

Dosadašnji mečevi za naslov prvaka svijeta

SAD 1886	Steinitz – Zukertort	12,5:7,5 (10 – 5, 5 remisa)
Havana 1889	Steinitz – Čigorin	10,5:6,5 (10 – 6, 1 remis)
New York 1890/91	Steinitz – Gunsberg	10,5:8,5 (6 – 4, 1 remis)
Havana 1892	Steinitz – Čigorin	12,5:10,5 (10 – 8, 5 remisa)
SAD 1894	Steinitz – Lasker	7:12 (5 – 10, 5 remisa)
Moskva 1897	Lasker – Steinitz	12,5:4,5 (10 – 2, 5 remisa)
SAD 1907	Lasker – Marshall	11,5:3,5 (8 – 0, 7 remisa)
Düsseldorf– –Monaco 1908	Lasker – Tarrasch	10,5:5,5 (8 – 3, 5 remisa)
Pariz 1909	Lasker – Janowski	8:2 (7 – 1, 2 remisa)
Beč–Berlin1910	Lasker – Schlechter	5:5 (1 – 1, 8 remisa)
Berlin 1910	Lasker – Janowski	9,5:1,5 (8 – 0, 3 remisa)
Havana 1921	Lasker – Capablanca	5:9 (0 – 4, 10 remisa)
Buenos-Aires 1927	Capablanca – Aljehin	15,5:18,5 (3 – 6, 25 remisa)
Nizozemska–Njemačka 1929	Aljehin – Bogoljubov	15,5:9,5 (11 – 5, 9 remisa)
Njemačka 1934	Aljehin – Bogoljubov	15,5:10,5 (8 – 3, 15 remisa)
Nizozemska 1935	Aljehin – Euwe	14,5:15,5 (8 – 9, 13 remisa)
Nizozemska1937	Euwe – Aljehin	9,5:15,5 (4 – 10, 11 remisa)
Den Haag–Moskva 1948	Botvinik Peterokružni turnir kandidata 1. Botvinik 14, 2. Smislov 11, 3–4. Keres i Reshevski 10, 5, 5. Euwe 4 boda.	
Moskva 1951	Botvinik – Bronštejn	12:12 (5 – 5, 14 remisa)
Moskva 1954	Botvinik – Smislov	12:12 (7 – 7, 10 remisa)
Moskva 1957	Botvinik – Smislov	9,5:12,5 (3 – 6, 13 remisa)
Moskva 1958	Smislov – Botvinik	10,5:12,5 (5 – 7, 11 remisa)
Moskva 1960	Botvinik – Talj	8,5:12,5 (2 – 6, 13 remisa)
Moskva 1961	Talj – Botvinik	8:13 (5 – 10, 6 remisa)
Moskva 1963	Botvinik – Petrosjan	9,5:12,5 (2 – 5, 15 remisa)
Moskva 1966	Petrosjan – Spaski	12,5:11,5 (4 – 3, 17 remisa)
Moskva 1969	Petrosjan – Spaski	10,5:12,5 (4 – 6, 13 remisa)
Rejkjavik 1972	Spaski – Fischer	8,5:12,5 (3 – 7, 11 remisa)
1975	Fischer – Karpov	Karpov bez borbe
Baguio 1978	Karpov – Korčnoj	16,5:15,5 (6 – 5, 21 remis)

Dosadašnje prvakinje svijeta

London	1927 Vera Menchik
Hamburg	1930 Vera Menchik
Prag	1931 Vera Menchik
Folkestone	1933 Vera Menchik
Rotterdam	1934 Vera Menchik
Varšava	1935 Vera Menchik
Semmering	1937 Vera Menchik
Stockholm	1937 Vera Menchik
Buenos Aires	1939 Vera Menchik
Moskva	1949 Ljudmila Rudenko
Lenjingrad	1953 Elizabeta Bikova
Moskva	1956 Olga Rubcova
Moskva	1958 Elizabeta Bikova
Moskva	1959/60 Elizabeta Bikova
Moskva	1962 Nona Gaprindašvili
Riga	1965 Nona Gaprindašvili
Tbilisi/ Moskva	1969 Nona Gaprindašvili
Riga	1972 Nona Gaprindašvili
Moskva	1975 Nona Gaprindašvili
Picunda	1978 Maja Čiburdanidze

Kazalo

Adams, Weaver, 156
Adventure of Chess, (Lasker) 64
al-Adli, 55
Albinov protugambit, 25
Al Ma-Mun (sedmi Abasidijev kalif) 19
Aljehin, Aleksandar 22, 132, 135, 140, 152, 172–76, 182
Aljehinova obrambena strategija, 156
Aljehin i Euwe, 179
Aljehin, ilustracije *134, 172*
Aljehin i Jaffe, 190–91
Aljehinova obrana, 174
Aljehin – Réti (1925), 175–76
Aljehin u Stuyvesant Chess Clubu (1933) 194–95
Aljehinov-Chatardov napad, 174
Američki šahovski kongres (1857), *108*
Analyse de Jeu des Echecs (Philidor), 77–79
Anderssen, Adolf 86, 96–101, *104,* 113
Anderssen – Dufresne (1852) 101
Anderssen – Kieseritzsky (1851) 101
ar-Razi 55
Asirski motiv, šahovske garniture *34*
as-Suli 55
Aštapadi 43
Automati, *16,* 37

Backgammon, 40, 43
Benkö, Pal 223, 230
Benonijeva obrana 218
Berdovo otvaranje, 206–208
Bernstein, Jacob 188, 190, 195–96
Bernstein, Ossip 138
Besmrtna partija (1851), 100–101
Bikova, Elizabeta 202
Bilek 24
Bisguier, Arthur 176
Blackburne, J. H. 24, 113
Blackburne, J. H. (fotografija) *134,* (crtež) *117*
Bliss, sir Arthur *183*
Blokada (Nimcovič), 158
Bogoljubov, Efim 152, 166
Bogoljubovljeva indijka, 161
Bogoljubov – Réti (1929) 169
Boi, Paolo 72
Bonham, R. W. 22
Botvinik, Mihail 37, 132, 174, 181–85
Botvinik – Capablanca (1938) 185
Botvinik (fotografije) *171, 178, 202*
Botvinik, meč s Bronštejnom 184
Botvinik, meč sa Smislovom 184–85
Botvinik i Talj, 200
Brady, Frank 228
Breyer, Gyula 156, 157–58
Bronštejn, David I. *171,* 182–84, *211*
Browne, Walter Shawn 213, *245*
Brzopotezni šah, *10,* 31–34
Buchecha, 63
Buckle, sir Henry Thomas 17, 92
Byrne, Donald 176
Byrne – Fischer (1956) 227–28
Byrne, Robert 161, 176, 230, *245*

Café de la Régence, 76, 92–95
Cage, John *21*
Caïssa, 61
Calabrese (Gioacchino Greco), 73
Camara, Helder 217–18
Capablanca, José Raoul 13, 68–69, 132, 138–44, 166, 172
Capablanca – Aljehin 172–73
Capablanca – Botvinik (1938) 185
Capablanca, ilustracije *134, 141, 142, 177*
Capablanca – Lasker (1927) 143–44
Caro-Kann obrana, 184
Ceron, Alfonso 72
Cessolis, Jacobus de *62,* 69
Chess and Checkers Club, 29
Chess City (New York), *26*
Chess House (New York), *193*
Chessplayer's Chronicle, 88
Chessplayer's Companion (Staunton) 88
Chessplayer's Handbook (Staunton) 88
Columbo, Christopher 64
Corzo, Juan 138
Creifelds, Richard 107
Cremona, Girolamo de *66, 67*
Cruikshank George 77
»Cuger«, 31–34
Czerniak, Moshe 217, 221

Čaturanga, 43, 45–48
Čigorin, M. I, 113, 117–22, 144
Čigorin, ilustracije *93, 115, 117*
Čigorin, protiv Teichmanna (1904) 121–22

Dama, 80
Dama, evolucija moći 63–67
Damin gambit, 144, 146, 156, 173
Damin gambit, Čigorinova obrana 121
Damin gambit, (Fischer-Spaski) 237–41
Damin gambit, Rubinsteinova varijanta 152
Damina indijka, 161
Damjanović Mato, 217, 221–22, 223
Del Pulgar, Hernando 64
Deschapelles, Alexandre 81
Developments of Chess Style (Euwe) 179
Dickens, Charles 17–19
Dinamizam, 157, 172
Disciplina Clericalis 60
Domnitz, Zadok 217, 221
Dopisni šah, 24–31
Duchamp, Marcel 17, *19,* 158
Duchamp, Marcel »Portret šahista« *18*
Duchamp, Marcel »Šahisti«, *163*
Dufresne – Anderssen (1852) 101
Dva lovca, 112

Eakins, Thomas *122*
Edmondson, Ed 231
Egipatski motiv na šahovskoj garnituri, *34*
Englesko otvaranje, 86
En passant, pravilo 61
Ernst, Max *19, 158*
Euwe, Max 13, 174, 179, 180, 182
Euwe, Max ilustracije *183, 241*
Evans Larry, 176, 226, 230
Evansov gambit, 100, 120
Evergreen partija (1852) 100–101
Evolucija pješaka, 67, 68
Evropski razvoj šaha, 60–73
Ferdinand (španjolski kralj) 64
Filipowski, Richard *166*
Fine, Reuben 77, 174, 176–77, 192
Fischer, Bobby 13, 176, 226–47
Fischer – Byrne, (1956), 227–28
Fischer, Bobby ilustracije *226, 228, 230, 232, 234, 236, 241*
Fischer i Lasker, 133
Fischer, meč sa Spaskim (1972) 226–47
Fischer i Reshevsky, 179
Flohr, Salo 132, 181–82, 202
Formulacija šahovskih pravila, 68, 73
Franklin, Benjamin 13, *15,* 40–41
Fridrik Wilhelm (Veliki) 19
Friedman, Shmuel 217, 222
Francuske figure, *34*
Francuska obrana 121, 174

Gaprindašvili, Nona 202–204, *207*
Gaprindašvili – Rinder (1967), 204
Geler, Efim 206, 213
Glazba i šah, 13, 17, *24*
Glazba i Philidor, 76
Gligorić, Svetozar 184, 219, 228
Golombek, Harry 166, *202*
Graham, F. Lanier 88–89
Greco, Gioacchino (Calabrese) 73
Grecov protugambit, 73
Grgur XI (papa) 60
Gris, Juan 157
Grünfeld, Ernst 161
Grünfeldova obrana, 184, 218
Gutmayer, 168

Hafler, David *32,* 78
Halberstadt, Vitaly 17
Harbeson, John F. *36*
Harrwitz, David 104
Harun al-Rašid (peti Abasidov kalif), 12, 53
Helms, Hermann 146, *149*
Hipermodernisti, 121, 125, 129, 156–69
Hipermodernisti, Nimcovič 158–66
Hipermodernisti, Réti 166–69
Horowitz, I. A. 176
Huon of Bordeaux, 45
Hypermodern Chess Game (Tartakower), 157

Igra četiri skakača, 152
»Igra šaha« (Bonilly), *90*
Igranje naslijepo, 19–22, 97, 100, 104
Igranje naslijepo, Philidor, 77
Igranje naslijepo, Pillsbury 146
Igranje naslijepo, Réti 166
Iljin – Ženevsky, A. F. 180
Indija, šahovski razvoj 40, 43–48
Indijka, 156, 161
International Chess Magazine, 113
Isabela (španjolska kraljica) 64
Izjednačenost pozicije, 112
Izolirani pješak, 112

Jaffe, Charles *189,* 190–91, 192
Jako pješačko središte, 112
Janowsky, David 140–43, *148*
Johner – Nimcovič (1926) 165–66
Jones, Ernest 41, 106
Judovič, Mihail 182

Karl XII (švedski kralj) 19
Kaldor, Avram 217, 221
Karnamak, 48
Karpov, Anatolij 213, 244
Kashdan, Isaac 176
Kavalek, Lubomir 217, 219, *220,* 223
Kavanski šah, 73, 188
Keller – Talj (1959) 201
Kempelen, barun von 17, 37
Keres, Paul, 25, 179, *183,* 206
Kieseritzky, 86
Kieseritzky – Anderssen, (1851) 101
Kineska šahovska garnitura, *119*
Knjiga šaha, (al-Adli), 55
Kocke i rani šah, 41, 43–45
Koltanowski, George 22, 152
Kombinacije, 96, 100–101, 112
Kombinacije, i Marshall 153–54
Kompjutori i šah, 37
Korčnoj, Viktor *183,* 213, *244*
Kotov, Aleksandar 182
Kraidman, Yair 217, 219, 223
Kramer, George *31*
Kralj, 80, 103
Kraljev gambit, 82, 120, 158, 184
Kraljeva indijka 121, 161, 184
»Kraljev skok«, 67–68
Kronika Ferdinanda i Izabele (del Pulgar), 64
Kušnir, Ala 204

LaBourdonnais, Louis de 81–83, *88*
LaBourdonnais – McDonnell (1834), 83
Lane, H. W. 22
Larsen, Bent 206–208, *208,* 213, *236*
Larsen i Fischer, 231, 232
Larsen i Petrosjan (1966) 208
Lasker, Edward 64, 132
Lasker, Emanuel 106, 125, 132–38, 139; 140, 143, 166
Lasker i Capablanca (1914), 135–38
Lasker, Emanuel ilustracije, *134, 137*
Lasker i Marshall, 154
Lasker – Pillsbury (1896), 147
Lasker–Rubinstein, (1909), 152–53
Lasker i Schlechter, 149
Lasker i Steinitz, 112–13, 114
Lenjin, V. I. 180
Leonardo Giovanni, 72, 73
Lessing, Norman 188, *189*
Levitsky, 154
Levy, David 37
Liddell, Donald M. 43
Lincoln, Abraham 13–17
Lombardy, William *12,* 176
Lopez, Ruy 67, 72, 113, 154, 157, 174
Loš položaj lovca, 112
Lovci, *103*
Lovci, razvitak moći 61, 64–68
Lovčevo otvaranje, 206
Lowenthal, J. J. *95,* 102, 103–104
Loyd, Sam 33–34
Lyman, Shelby *31,* 236

Ljubojević, Ljubomir 213

Mackenzie, A. F. 22
Malezel, Johann 37
Majoritet na daminu krilu, 112
Majstori 13
Manhattan Chess Club, 28, 176
Manual of Chess (Lasker) 112
Marco, Georg 149
Marco – Tarrasch (1898), 129
Maroczy, Geza 179
Maroczyjeva obrana 222
Marshall, Carrie 154
Marshall, Frank 17, 135, 138, 140, 144, 153–54, 176
Marshall, Frank ilustracije *134, 145, 148, 168*
Marshall Chess Club, (New York) 154, 176
Masters of the Chess Board (Réti), 166
Matera, Sal *31*
Matematika i šah, 13
Matematika i Lasker, 132–33
Matulović, 24
Maurian, Charles Amédée 105
McDonnell, Aleksandar 81–83
McDonnell – LaBourdonnais (1834) 83
Mecking, Henrique 213, *245*
Medici, Catherine de 64
Meduis, Edmar 26
Meissonier, Jean Louis Ernest *77*
Menchik, Olga 180
Menchik, Vera *177,* 179–180
Middleton, Thomas 12
Mieses, Jacques 22
Modern Chess Instructor (Steinitz) 113
Moderne ideje u šahu (Réti) 166, 168–69
Moderne Schachpartie (Tarrasch) 158
Moderna šahovska stvaranja, 78–79
Moj sistem u praksi, (Nimcovič) 158
Mongredien, Augustus 99
Morphy, Paul 13, 85, 101–109
Morphy i Anderssen, 95–101
Morphy i igranje naslijepo, 22
Morphy, ilustracije *95, 97, 100, 108*
Morphy i šahovska garnitura, *99*
Morphy – Paulsen (1857) 109
Murray, H. J. R. 48, 61
My Chess Career (Capablanca) 139
My System (Nimcovič) 158, 163–65

Najdorf, Miguel 22, 77, 179, 184, 234
Napoleon 82
Nimcovič, Aron 158–66, 172
Nimcovič – Capablanca (1927) 143–44
Nimcovič, ilustracije *134, 165*
Nimcovičeva indijka, 156, 161
Nimcovičeva indijska obrana 161
Nimcovičeva indijka, otvaranje 152
Nimcovič – Johner (1926) 165–66
Nimcovič, meč protiv Salwea 161–63
Nizozemska obrana, 184

Obrana dva skakača, 125
Omar (drugi kalif) 53
Osnove šaha (Capablanca) 139

Pachman, Ludek 217, 223
Parsloe's (London) 77
»Partija šaha« (Cruikshank) *77*
Partija šaha (Tarrasch) 125
Pat, 125
Paulsen, Louis 95, *100,* 103, 108
Paulsen – Morphy (1857) 109
Peretz, Malkiel 217
Perzija, šahovski razvoj 40, 48–55
Petrosjan, Tigran Vartanovič 27, 147, 165, 185, 204–206
Petrosjan i Fischer, 231, 232
Petrosjan, ilustracije *208, 211, 232, 234*
Petrosjan – Larsen, (1966) 208
Petrosjan, meč sa Spaskim 213
Petrov, Aleksandar 180
Philidor, François André 13, 76–81
Philidor, igranje naslijepo 19
Philidor, ilustracije *78, 79, 88*
Philidor, pješačka postava 79, 95
Phillips, H. M. 149
Pillsbury, Harry Nelson *137,* 144–47
Pillsbury – Lasker (1896) 147
Pješaci 78
Pješački lanac, 161
Plemenita partija šaha (Stamma) 76
Podrijetlo i evolucija šaha, 40–55
Podrijetlo i evolucija šaha u Evropi, 60–73
Pomar, Artur 13
Porath, Yosef 217, 218
Portisch, Lajos *245*
»Portret šahista« (Duchamp) *18,* 19
Prijelazna prednost, 112

»Problem Paula Morphyja« (Jones) 106
»Profilaksa« 165
Psihologija šahista (Fine) 176–77

Razvitak i podrijetlo šaha u Evropi, 60–73
Razvoj i podrijetlo šaha, 40–55
Razvoj otvaranja, 95–96
Reider, dr Norman 106
Remis 147
Repetición de Amores e Arte de Axedres (Lucena) 67
Reshevsky, Samuel 13, 176, 177–79, *183,* 184, 217, 223
Réti, Richard 117, 139, 144, 166–69
Réti i Aljehin 172
Réti – Aljehin (1925) 175–76
Réti – Bogoljubov (1924) 169
Réti, ilustracije *165, 168*
Réti, otvaranje 156, 166
Réti, o Schlechteru 149
Réti i Tartakower, 157
Rindar – Gaprindašvili (1967) 204
Robatscheva obrana, 221
Rokada 67–69
Romm, Meir 217, 218
Rosenthal, M. *17, 93*
Rousseau, Eugene 101
Rubcova, Olga 202
Rubinstein, Akiba *134,* 152–53, 158, 166
Rubinstein, meč s Aljehinom 175
Rubinstein – Lasker (1909) 152–53
Rubinsteinova zamka 217
Rudenko, Ljudmila 201–202
Runyon, Damon 57

Saidy, Anthony *12, 220*
Saidy, Anthony – sudjelovanje na turniru u Netanyi 1973, 216–23
Saint, Amant 85, *88*
Salvio, Allesandro *61,* 72
Sandrin, Albert 22
Sargent, John Singer *151*
Sassa 40
Sämischev napad 221
Schlechter, Karl 144, 149–52
Schonberg, Harold 244
Showalter, Jackson 144
Sicilijanka 125, 219
Simultanke, 22–24
Simultanke, ilustr. *26*
Skakač, 68
Slaba polja, 112
Slater, James 236
Slijepi šahisti, 22
»Slobodna rokada«, 68
»Slobodnjak«, 165
Smislov, Vasilij 182, 184
Smislov, meč s Botvinikom 184–85
Smislov, protiv Spaskog (1953) 212
Sokolov, 219
Sovjetska šahovska garnitura, 200
Spaski, Boris 154, 208–13, 231
Spaski, ilustracije *211, 238, 241, 242, 244*
Spaski, meč s Fischerom (1972) 234–47
Spaski, protiv Smislova (1953) 212
Spielmann, Rudolf 175
Sport za um, 158
»Sprečavanje«, 206
Stahlberg, Gideon 24
Stamma, Phillip 76
Staunton, Howard 83–89, 99
Staunton, ilustracije *84, 85, 88*
Staunton i Morphy 103, 105
Staunton, šahovska garnitura *86, 87, 89*
Steinitz, Wilhelm 95–96, 112–17, 144, 163, 241
Steinitz, ilustracije *104, 110, 115, 126, 137*
Steinitz, modernizacija šaha 117–20
Steinitz, protiv Zukertorta (1886) 114–17
Steinitzov gambit, 113
Steinitz i strategija pješaka, 112
Studija konačnica, 34–37, 55
Stuyvesant Chess Club (New York), 188–97
Suttles, Duncan 213

Šah u Rusiji, 180–84
Šah u Sovjetskom Savezu, 180–84
»Šahisti (Cremona) *66*
»Šahisti« (Duchamp), *162*
»Šahisti« (Eakins) *122*
»Šahisti« (Meissonier), *77*
Šahmatni listok, 117
Šah Namah, 42, 47
Šah, televizijski prijenos 30
»Šahovnica« (Gris) *154*
Šahovnica, razvoj 40, 43, 60–61
Šahovske garniture, antičke *80, 83, 103, 119, 125*
Šahovske garniture, Francuska, XIX st. *34*
Šahovske garniture, Haflerova zbirka *32*
Šahovske garniture, Jeffersonova *15*
Šahovske garniture, Max Ernsta *19*
Šahovske garniture, moderna *132, 158, 166, 206*
Šahovske garniture, Morphyjeva *99*
Šahovske garniture, motiv propovjedaonice *72*
Šahovske garniture, Stauntonove *86, 87*
Šahovske garniture, egipatsko--asirski motiv *35*
Šahovske garniture, eksperimentalna *21*
Šahovske garniture, u renesansnom stilu *34*
Šahovski informator 133
Šahovski arhiv 179
Šahovski klub Crvene armije *204*
»Šahovska partija« (Sargent) *151*
Šahovska terminologija, 12
Šahovske osnove (Capablanca) 139
Šah učetvero 21
Šahovski problemi, 33–34, 57
Šatrandž 53
Šatrandž – *namak* 48
Šeh 67
Španjolka, 67, 72, 113, 157
Španjolka, Čigorinova varijanta 121
Španjolka, Kečkemet varijanta 174
Španjolka, Marshallov napad 153
Španjolka, Steinitzova obrana 125
Španjolka, varijanta izmjene 135
Španjolska, rani razvoj šaha 60
Štejn, Leonid *183,* 221, 230

»Table d'Echecs« (Villon) *161*
Tajanstven potez topom 165
Tajmanov, Mark 17, 232
Talj, Mihail *179,* 185, 200–201, *202*
Talj, protiv Kellera (1959) 201
»Taknuto-maknuto«, pravilo 24
Tamerlane (mongolski osvajač) 19
Tanghy, Yves 158
Tarrasch, Siegbert 122–29, 135, 144
Tarrasch, i Nimcovič 159–61, 163
Tarrasch, ilustracije *115, 134*
Tarrasch, meč protiv Čigorina 120–21
Tarrasch, prepuštanje koncepta središta 158
Tarrasch, protiv Marca (1898) 129
Tarrascheva obrana 213
Tartakower, Savielly 157, 166
Tatai, Stefano 217, 220, 223
Teichmann, protiv Čigorina (1904) 121–22
Telegrafski šahovski mečevi 93
Teorija otvaranja 67, 77
Topovi, 80
Topovi i rokada 68–69
Topovi, i tajanstveni potez topom 165
Tregear, Victoria 17
Teysman, George *191,* 191–94
Trocki, Lav 19, 172
Trodimenzionalni šah 21
Troicki, A. A. 34–37
Tukmakov, Vladimir *245*
»Turčin« (automatski šahovski stroj) *16,* 37
Turniri, 86–88
Turnir u Netanyi (1973) 216–223

Varijanta izmjene 173, 218
Velemajstori 13
»Veterani« (Creifelds) *107*
Vidmar, dr Milan 159
Vrednovanje, 113

Walker, George 82, 92–95

Zaštita, 165
Zukertort, J. H. *112,* 113, *115, 117, 126*
Zukertort, protiv Steinitza (1886) 114–17

Židovi i šah, 179
Živi šah, *23*
Žene i šah, 12–13, 43
Žene, i Dickens 17–19
Žene, Gaprindašvili 202–204
Žene, Menchik 179–80

Yanofsky, Abe, 217, 218, 223

Izvori fotografija

AS – Albert Squillace
BH – Zbirka Burta Hochberga
DH – Zbirka Davida Haflera
DL – Zbirka Davida Lawsona
JFH – Zbirka Johna F. Harbesona
MET – Metropolitan Museum of Art, New York
NS – Norman Snyder
NYPL – New York Public Library
TL – Time-Life Picture Agency

1. poglavlje
10–11: NS. 14: Eric Schurl/TL. 15: Mansonova zbirka, Yale University Art Gallery. 16: NYPL, Rare Book Division. 17: Cleveland Public Library, John G. White Department. 18: Philadelphia Museum of Art, zbirka Louise and Walter Arensberg. 19; Mark Kauffman/TL. 20: Yale Joel. 21: (gore) Alfred Statler/TL; (dolje) UPI. 23: IRI Foto. 25: Alfred Eisenstaedt/TL. 26–27: Baruch Katz. 28–29: NS. 30: Jack Nowak. 31: Harold Messing. 32: AS. 34–35: NS, s dopuštenjem DH (lijevo i dolje desno) i JFH (gore i lijevo dolje). 36: NS.
2. poglavlje
38–39: NS, s dopuštenjem JHF. 40–44: MET. 45: (dolje) MET. 46: AS, s dopuštenjem DH. 47: (lijevo) NS, s dopuštenjem DH, (desno) NYPL, Manuscript Division. 48: NS, s dopuštenjem DH. 49: Kessel/TL. 50: NS, s dopuštenjem DH. 51: (gore) AS, s dopuštenjem DH, (dolje) NS, s dopuštenjem DH, 52–54: NS, s dopuštenjem DH. 55 Philadelphia Museum of Art. 56: AS, s dopuštenjem DH.
3. poglavlje
58–59: AS, s dopuštenjem DH. 60–61: Library of Congress, zbirka Rosenwalda. 62–63: (gore i dolje lijevo) Cleveland Public Library, John G. White Department; (desno) Photo Service. 65: (desno) Bayerische Nationalmuseum; (ispod) Philadelphia Museum of Art; (sredina i gore lijevo): Nationalmuseet, Kopenhagen; (sredina) MET. 66–67: MET. 69: (gore) Photo Service; (ispod) Cleveland Public Library, John G. White Department. 70: (gore) NS, s dopuštenjem DH. (dolje) Berlin-Dahlem Staatliche Museen. 71: NS, s dopuštenjem JFH. 72: AS, s dopuštenjem DH.
4. poglavlje
74–75: Nypl, Print Division, 77: Photo Service. 78: Culver Pictures. 79: (gore) Cleveland Public Library, John G. White Department; (dolje) AS, s dopuštenjem DH; 80–81: NS, s dopuštenjem DH. 82: David Namias, s dopuštenjem JFH. 83: AS, s dopuštenjem JFH. 84: s dopuštenjem DL. 85: NYPL. 86: Jaques i Son, Ltd. 87: NS, s dopuštenjem zbirke gđe J. Russell Twiss. 88: S dopuštenjem Jamesa Gatesa. 88–89: s dopuštenjem DL.
5. poglavlje
90–91: s dopuštenjem JFH. 93: NYPL. 94–95: s dopuštenjem DL. 96–97: NYPL 98: AS, s dopuštenjem DH. 99: Library of Congress. 100: (lijevo) Cleveland Public Library, John G. White Department; (desno) zahvaljujući DL. 102: AS, s dopuštenjem DH. 103: NS, s dopuštenjem DH. 104: s dopuštenjem DL. 107: Zbirka Brooklyna Museuma. 108: Photo Service.
6. poglavlje
110–111: s dopuštenjem DL. 115: (gore) Cleveland Public Library. (dolje) s dopuštenjem DL. 116: NYPL. 118: NS, s dopuštenjem DH. 120: NYPL. 122–123: MET. 124: NS, s dopuštenjem JFH. 126–127: Photo Service, s dopuštenjem National Portrait Gallery. 128: (gore) AS, s dopuštenjem DH: (dolje lijevo) NS, s dopuštenjem DH, (dolje desno) NS, s dopuštenjem JFH.
7. poglavlje
130: NS, s dopuštenjem DH. 134: S dopuštenjem BH. 137: s dopuštenjem DL; 141: s dopuštenjem gđe Capablanca Clark. 142; 145: s dopuštenjem BH. 146: NS. 148–149: s dopuštenjem DL. 150: s dopuštenjem Harvard Cluba iz New Yorka.
8. poglavlje
154–155: Zbirka Museum of Modern Art, New York. 159: s dopuštenjem Manhattan Chess Cluba. 160: Museum of Modern Art, New York. 162–163: s dopuštenjem Philadelphia Museum of Art, zbirka Arensberg. 164: Bob Towers/TL. 167: NS, s dopuštenjem Philadelphia Museum of Art, dar JFH. 168: s dopuštenjem BH.
9. poglavlje
170–171: Sovfoto. 173: s dopuštenjem DL. 177: s dopuštenjem BH. 178: Sovfoto. 181: Krokodil/TL. 183 (gore lijevo i desno, sredina desno) s dopuštenjem BH. (sredina lijevo) Pictorial Parade (dolje lijevo) s dopuštenjem BH. (dolje desno) UPI.
10. poglavlje
186–187: NYPL. 189, 191: Autorova zbirka. 193, 195: Nigel Eddis.
11. poglavlje
198–199: NS, s dopuštenjem zbirke gđe J. Russell Twiss. 202: Pictorial Parade. 203: Sovfoto. 205: (gore) Thomas McAvoy/TL. (dolje lijevo) Howard Sochurek/TL. (dolje desno) UPI. 207: Pictorial Parade. 208: (gore) autorova zbirka; (dolje) Sovfoto. 209–211: Sovfoto.
12. poglavlje
214–215: NS. 220: Autorova zbirka.
13. poglavlje
224–225: UPI 227: NYPL. 229: s dopuštenjem Manhattan Chess Cluba, 230: 232: s dopuštenjem BH. 233: (gore) s dopuštenjem BH; (dolje) NYPL. 234: s dopuštenjem BH. 235: Rapho Guillumette. 236, 238: s dopuštenjem BH. 239: (gore) UPI (dolje) Chester Fox. 242–243: Baruch Katz. 245: (gore lijevo i desno, središte desno) s dopuštenjem BH. (dolje lijevo) Nigel Eddis (dolje desno) iz autorove zbirke.

GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB

REV. 2009.

kgz GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB
010084741

794.1
SAI
b
195.227
O

794.1
SAI
S